

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS

Dr. Andorkó Imre

Debrecen

2013

DEBRECENI EGYETEM
MARTON GÉZA ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI
DOKTORI ISKOLA

A KISAJÁTÍTÁS ALKOTMÁNYJOGI ÉS
POLGÁRI JOGI ASPEKTUSAI

Készítette:

Dr. Andorkó Imre

Témavezető:

Prof. Dr. Csécsy György

CSc., habil., tanszékvezető egyetemi tanár

A doktori program címe: Az állam és a jog változásai Közép- és Kelet-
Európában

A doktori iskola vezetője: Prof. Dr. Szabó Béla egyetemi tanár

A kézirat lezárva: 2012. november 05.

DEBRECEN

2013

Köszönetnyilvánítás

Jelen munka nem jöhetett volna létre családom, tanárain, kollegáim, barátaim segítségével és támogatása nélkül, amiért ezúton is szeretném kifejezni hálámat. *Külön köszönettel tartozom:*

- **Prof. Dr. Csécsy Györgynek**, témavezetőmnek, akinek bölcs tanácsaira, szakértelmére, megtisztelő szakmai és emberi támogatására doktori tanulmányaim során végig számíthattam;
- **Dr. Tóth Gábor Attilának** önzetlen támogatásáért, hogy az alkotmányjogi fejezet elkészítését értékes, inspiráló tanácsokkal és gondolatokkal segítette;
- **Prof. Dr. Nagy Jánosnak és kedves családjának**, akiknek biztatása, feltétlen támogatása, segítsége és türelme erőt adott az alkotómunkához;
- **Dr. Szikora Veronikának és Dr. Hajnal Zsoltnak**, akiknek megtisztelő szakmai és emberi támogatása végigkísérte PhD tanulmányaimat;
- **Dr. Manhercz Orsolyának**, aki biztos támaszt nyújtott a dolgozatírás legnehezebb időszakában;
- valamennyi tanáromnak, hiszen munkájuk ott rejtőzik e disszertáció sorai mögött, különösen **Fejes Sándorné Katika néni**nek, valamint **Szakály Árpádnak**; és
- a sor végén, de mindenki előtt **szerető Szüleimnek**.

Andorkó Imre

Nyilatkozat

Alulírott **Dr. Andorkó Imre Péter** (szül. hely, idő: Debrecen, 1984. január 10.; an.: Szűcs Edit Judit; szem. ig. sz.: 923559IA) büntetőjogi felelősségem tudatában

k i j e l e n t e m ,

hogy „*A kisajátítás alkotmányjogi és polgári jogi aspektusai*” című doktori dolgozat saját önálló munkám. Értekezésemet korábban más intézményben nem nyújtottam be, és azt nem utasították el.

Debrecen, 2013. január 15.

Dr. Andorkó Imre Péter

Témavezetői vélemény

Dr. Andorkó Imre: „A kisajátítás alkotmányjogi és polgári jogi aspektusai”

c. PhD értekezéséről.

A szerző elsősorban a kisajátítás jogintézménye polgári jogi aspektusainak vizsgálatát tűzte ki céljául, amelyet azonban nem lehetséges az alkotmányjogi keretek ismertetése nélkül megvalósítani, ezért az értekezés elő része a tulajdonhoz való jog és a kisajátítás alkotmányjogi problémáit, elméleti kérdéseit tárgyalja, majd a második részben dolgozza fel a kisajátítás a polgári jogi vonatkozásait.

Az alkotmányjogi megközelítés során a szerző foglalkozik a tulajdonhoz való jog alkotmányos védelmével, az annak elméleti kereteit meghatározó alkotmánybíróági döntésekkel, a kisajátítás alkotmányjogi fogalmával és az ezen a területen megfigyelhető új tendenciákkal.

A kisajátítás polgári jogi aspektusai körében elsőként a tulajdonjog elméleti kérdései, nevezetesen a polgári jogi tulajdonfogalom, valamint a tulajdonjogviszony alanyai, tárgya, és tartalma kerül bemutatásra és elemzésre.

Tekintettel arra, hogy a polgári jogtudomány a kisajátítást egyfelől a tulajdonjog eredeti szerzőmódjaként, másrészt a tulajdonjog közjogi korlátozásaként tárgyalja, a szerző részletesen vizsgálja és elemzi a tulajdonjog polgári jogi modelljét, a szerzőmódok csoportosításának magyar és külföldi hagyományait, valamint a tulajdonjog korlátozásának rendszerét.

A dolgozat végén a szerző összegző megállapításokat, következtetéseket és *de lege ferenda* javaslatokat fogalmaz meg, amelyek megalapozottnak tekinthetők.

A disszertáció elsősorban elméleti problémákat tárgyal, de a joggyakorlatot is elemzi és értékeli, amennyiben azok a jogdogmatikai fejtegetésekhez nélkülözhetetlenek.

A megjelölt széleskörű hazai és nemzetközi irodalom a nagyszámú hivatkozások révén szervesen beépült a dolgozatba.

A disszertáció a szerző saját munkája, melyben számos területen egyéni véleményt, kritikai észrevételeket fogalmaz meg. A dolgozat hiánypótló jellegű, ami hozzájárulhat a kisajátítás polgári jogban betöltött szerepének újragondolásához az ezzel kapcsolatban felmerülő kritikai problémák tisztázásához.

A munkahelyi vitán elhangzott észrevételek és javaslatok a dolgozatba beépítésre kerültek, így azt mind formai, mind tartalmi szempontból alkalmasnak tartom a Ph.D nyilvános vitára.

Prof. Dr. Csécsy György
egyetemi tanár

Tartalomjegyzék

Köszönetnyilvánítás	4
Nyilatkozat	5
Témavezetői vélemény	6
Tartalomjegyzék.....	8
Bevezető gondolatok.....	11
1. fejezet.....	16
A kisajátítás alkotmányjogi vonatkozásai.....	16
1. Bevezető gondolatok.....	16
2. A tulajdonhoz való jog jellemzői.....	18
2.1 Tulajdonhoz való jog az alapjogok rendszerében	18
2.2 A tulajdonhoz való jog alkotmányjogi fogalma.....	20
2.3 A tulajdonhoz való jog ismérvei	23
2.4 A tulajdonhoz való jog közvetlen alkalmazása magánjogi viszonyokban	26
2.5 A tulajdonhoz való jog védelmének modelljei.....	32
3. A tulajdonhoz való jog védelme Magyarországon 1990-2010.....	36
3.1 Előzmények.....	36
3.2 Az Alkotmány és az Alaptörvény tulajdonhoz való jogra vonatkozó rendelkezései	38
3.3 Az alkotmányos tulajdonvédelem rendszerének kialakulása Magyarországon és a kisajátítással kapcsolatos legfontosabb döntések	41
3.4 A rendszerváltással kapcsolatos, alkotmányos tulajdonvédelmet érintő döntések.....	43
3.5 Az alkotmányos tulajdonvédelem elméleti kereteit meghatározó legfontosabb döntések	48
3.6 A kisajátítást közvetlenül érintő döntések.....	54
4. A lejegyzés problematikája	64

4.1	A lejegyzés fogalma.....	64
4.2	Az Alkotmánybíróság első, lejegyzéssel kapcsolatos döntései	65
4.3	Az AB korábbi álláspontjának „óvatos korrekciója”	66
4.4	Az ún. „autópálya-törvénnyel” kapcsolatos alkotmányjogi kérdések	70
4.5	A lejegyzés hatályos szabályozása	73
4.6	De lege ferenda javaslat.....	75
5.	A kisajátítás fogalma az Alkotmánybíróság gyakorlatában.....	76
5.1	A tulajdon korlátozásai intenzitásuk szerint	76
5.2	Ingó és ingatlan tulajdonjogának korlátozásával kapcsolatos probléma ..	77
5.3	A kisajátítás alkotmányjogi fogalma	78
5.4	De lege ferenda javaslat a tulajdonhoz való joggal kapcsolatos rendelkezésre	79
6.	Új tendenciák az alkotmányos tulajdonvédelem hazai rendszerében.....	81
6.1	A „98%-os különadó” ügye	81
6.2	Balaton Kiemelt Üdülőkörzet Területrendezési Tervének alkotmányjogi megítélése	92
6.3	A magán-nyugdíjpénztárakkal kapcsolatos események	98
6.4	Az új tendenciák értékelése	127
2. fejezet	131
A kisajátítás polgári jogi aspektusai	131
1. A polgári jog tulajdon-fogalma	132
1.1	Tulajdon a római jogban	135
1.2	A tulajdonjog germán modellje	138
1.3	A feudális tulajdonviszonyok	139
1.4	Tulajdonjog meghatározása a magyar magánjogi hagyományban	143
1.5	Tulajdonjog az angolszász jogrendszerben.....	145
2. A tulajdonjogviszony jellemzői.....	147
2.1	A tulajdonjogviszony szerkezete	147
2.2	A tulajdonjogviszony alanyai	156

2.3	A tulajdonjogviszony tárgya	160
2.4	A tulajdonjog tartalma.....	181
3.	A kisajátítás mint szerzőmód	192
3.1	A tulajdonátszállás egyes elméleti kérdései	193
3.2	A tulajdonszerzés-módok csoportosításának múltja és jelene	196
3.3	A korábbi tulajdonos feltételezhető szándékának vizsgálata	207
3.4	A származékos szerzőmódok és a korábbi tulajdonos feltételezhető akarata	217
3.5	A szerzőmódok eredeti és származékos jellege és a kisajátítás helye a szerzőmódok rendszerében	221
4.	Kisajátítás mint a tulajdonjog közjogi korlátja	225
4.1	A tulajdonjog magánjogi és közjogi korlátozásai	227
4.2	Kisajátítás mint a tulajdonjog korlátozása	236
5.	A kisajátítási kártalanítás.....	239
5.1	Kártérítés – kártalanítás.....	241
5.2	A kisajátítási kártalanítás	248
6.	A kisajátítás viszonya más polgári jogi jogintézményekhez.....	260
6.1	Kisajátítás és a hatósági határozat és árverés	260
6.2	Kisajátítás és az adásvétel (adásvétel és kényszeradásvétel)	262
7.	A kisajátítás elhelyezése az „új” Ptk.-ban.....	264
7.1	A kisajátítás helye a hatályos Ptk.-ban.....	265
7.2	A kisajátítás lehetséges helye az új Ptk.-ban.....	266
Összegzés	270
1.	A kisajátítás alkotmányjogi vonatkozásai.....	270
2.	A kisajátítás polgári jogi összefüggései	275
Irodalomjegyzék	281
Summary	299

Bevezető gondolatok

A tulajdon szabadság. A tulajdon biztosítja az egyén számára az anyagi értelemben vett függetlenség és kibontakozás lehetőségét. A tulajdon a piacgazdaság egyik legfontosabb alapintézménye. Nem képzelhető el nélküle plurális, többpártrendszeren alapuló parlamentáris demokrácia sem.¹ Nem véletlen, hogy a demokratikus berendezkedésű államokban általában csak rendkívül szűk körben, pontosan meghatározott, szigorú garanciák mellett nyílik lehetőség a tulajdonjog elvonására.

A kisajátítás a magyar jogtudomány igen elhanyagolt jogintézménye. Ennek egyik valószínűsíthető oka, hogy a kisajátítás magyar (és kelet-közép-európai) közelmúltbeli története nem túl dicső. *Petrik Ferenc* több művében is olvasható, kapcsolódó gondolata találó: „*a toll nem ... oly ékes, hogy büszkélkedésre méltó lenne.*”² A kisajátítás ugyanis Magyarországon és a térségben a XX. század több időszakában az állampolgárok tulajdontól való módszeres, önkényes megfosztásának eszközévé, az államosításra vonatkozó jogszabályok egyik „kisegítő” jogintézményévé korcsosult. Ám a kisajátítás eredeti rendeltetése kifejezetten nemes, a közérdek érvényesítése, ezért a modern, demokratikus berendezkedésű államokban is fontos szereppel bír.

A kisajátítás viszonylagos mellőzöttsége azzal is indokolható, hogy igazán egyik jogág tudományos művelői sem érezhetik magukénak. A kisajátítást a nemzetközi jognak, az alkotmányjognak, a közigazgatási jognak és a polgári jognak is tárgyalnia illik, ám meggyőződésem szerint egyik jogterület szempontjai sem szoríthatják ki teljesen a többi, ily módon a mindegyikhez kötődő kisajátítás kissé hontalanná, gyökértelessé válhat.

A jogintézmény imént felvázolt speciális helyzetéből adódik, hogy a kisajátítás polgári jogtudomány szempontjából releváns, vitathatatlanul létező aspektusai nem kapták meg a kellő vagy elvárható figyelmet. Reményeim szerint dolgozatomban képes lesz ezt a hiányt pótolni, hozzájárulhat a kisajátítás polgári jogban betöltött szerepének újragondolásához, az ezzel kapcsolatban felmerülő dogmatikai problémák tisztázásához.

¹ VÖRÖS Imre: *A tulajdonhoz való jog az alkotmányban*, Acta Humana 1995. N° 18-19, 156.

² PETRIK Ferenc: *Kisajátítási jog*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2008, 11.

Munkámban ezért a kisajátítás *polgári jogi vonatkozásainak áttekintését* tűztem ki célként, ennek ellenére sem gondolom azt, hogy a kisajátítás a polgári jogban valódi „otthonra lelne.” A kisajátítás ugyanis a polgári jogban az egyik legatipikusabb, leginkább közjogi, a polgári jog szellemiségétől, szabályozási elveitől és eszközeitől leginkább elütő jelenség.

A kisajátítás polgári jogi aspektusait viszont nem célszerű és nem is lehetséges önállóan, teljesen elszigetelt módon vizsgálni, hiszen rendre olyan kérdésekkel szembesülünk, amelyeket legalább az alkotmányjogi keretek ismerete, ismertetése nélkül lehetetlen értelmezni, megválaszolni vagy megoldani. Ezért értekezésem első nagy fejezete a tulajdonhoz való jog és a kisajátítás alkotmányjogi problémáit, elméleti kérdéseit tárgyalja, csak a második fejezetben térek rá a „klasszikus kisajátítás” polgári jogi vonatkozásaira.

Hangsúlyozni szeretném, hogy dolgozatomban – elsősorban terjedelmi okok miatt – nem vállalkozom arra, hogy a kisajátítást monografikus jelleggel, átfogóan és teljes körűen feldolgozzam, ezért nem foglalkozom a kisajátítás nemzetközi jogi vonatkozásaival és magával a kisajátítási eljárással sem. Arra szintén nincs lehetőségem, hogy jelen munkámban a kisajátítás történetét részletesen bemutassam. A fent felsorolt, egyébként igen fontos problémák közül többet már külön tanulmányokban feldolgoztam, néhányról pedig előtanulmányokat folytattam, így a jövőben lehetőség nyílhat a téma bővítésére, a nézőpont szélesítésére is. Értekezésemben – a PhD dolgozatokkal szemben támasztott követelményeknek megfelelően – elsősorban elméleti problémákat tárgyalok, a joggyakorlatban felmerülő kérdések csak akkor kerülnek elő, ha a jogdogmatikai fejtegetésekhez nélkülözhetetlenek. Ezen kifejezett törekvésemet nagyban támogatja, hogy *Petrik Ferenc* a közelmúltban publikálta kisajátítással foglalkozó, kitűnő munkáját,³ amiben a kisajátítás joggyakorlat számára fontos kérdéseit tárgyalja igen magas színvonalon.

Disszertációm – a fentiekre tekintettel – két élesen elkülönülő egységre tagolom, amelyekhez teljesen eltérő módszerekkel közelítek. A két fejezetben használt fogalomkészlet, terminológia, összefüggésrendszer is alapvetően különbözik. A kisajátítás alkotmányjogi vonatkozásának fő problémája, hogyan lehet megvédeni a magántulajdont az *állammal* szemben. Azért nehéz erre a kérdésre egyértelmű választ

³ PETRIK: *Kisajátítási jog... im.*

adni, mert a tulajdonhoz való jog tartalmát az állam határozza meg, a tulajdonhoz való jog állami elismeréssel keletkezik. Így a tulajdont attól kellene megvédeni, aki azt konstruálja, tartalmát meghatározza, a polgári és az alkotmányos tulajdonvédelem eszközeit, eljárását kialakítja. A kisajátítás alkotmányjogi vetülete tehát az *állam – magánszemély* relációban értelmezendő. Ezzel szemben értekezésemnek a tulajdonjog és a kisajátítás polgári dogmatikai kérdéseivel foglalkozó fejezetében az *állam – magánszemély* konfliktus nem, vagy csak közvetve jelentkezik. A polgári jognak ebben a tekintetben csupán annyi feladata adódik, hogy ha már bekövetkezett a tulajdon – alkotmányos elveknek megfelelő – elvonása, a tulajdonelvonás polgári jogi vonatkozásait „elrendezze.” Értekezésem második részében ellenben az jelenti a kihívást, hogy a kisajátítás polgári jogi szempontból nem vagy csak nehezen értelmezhető jelenségének megfelelő helyet találjanak a polgári jog rendszerében.

A tulajdonhoz való jog védelmének intézményi garanciákkal is biztosított, nyugat-európai értelemben vett alkotmányos megfogalmazására Magyarországon egészen az 1989/90-es rendszerváltásig kellett várni. Értekezésemnek a tulajdonhoz való joggal foglalkozó *alkotmányjogi fejezete* ezért egy viszonylag új, a magyar tudományos közéletben csak mintegy húsz évvel ezelőtt feltűnt, ám azóta dinamikusan fejlődő, folyamatos „útkeresést” élő, sok tekintetben virulens területet mutat be. Ebben a részben a hazai jogtudományban megszilárdult szemléleti, elméleti hagyományok viszonylagos hiányával, valamint az Alaptörvény megalkotása után jelentkező kihívásokkal, illetve az alkotmányjogban utóbbi években jellemzővé vált gyors változásokkal kell megküzdennem. Az alkotmányos tulajdonvédelem magyar rendszere az Alkotmánybíróság (*a továbbiakban: AB*) esetjogából, az AB határozatok indokolásából bontható ki. Ez az „esetjogi szemlélet” inkább az angolszász jogi kultúrára jellemző, a kontinentális rendszerekben csak az alkotmányjogban fordul elő, a hazai viszonyok között szocializálódott polgári jogászok számára mindenképp új. A fentiekkel ellentétben a *polgári jogi részben* több évszázados, sőt néhol évezredes, a jogtudományban régóta ismert és vizsgált problémákhoz kell új módon közelítenem. Itt a legnagyobb kihívást az jelenti, hogy a magánjogi tradíciókban élő, gyakran evidenciaként kezelt, sőt már-már a szakralitás jegyeit hordozó téziseket kell szinte vakmerő módon lebontanom és újrendeznem. Mindkét részben kifejtett problémákhoz igyekszem végig a tudományos munkák ízlésvilágán, értékrendszerén belül maradva, ám igen szkeptikusan és erős kritikai attitűddel közelíteni.

Dolgozatom elkészítésének különleges aktualitást biztosít, hogy a közelmúltban három olyan nagyszabású kodifikáció zajlott (illetve az egyik még a kézirat lezárásának időpontjában sem fejeződött be teljesen), amelyek szorosan kapcsolódnak értekezésem témájához. 2007-ben fogadta el az Országgyűlés az 1976. évi 24. számú törvényerejű rendelet (*a továbbiakban: Ktvr.*) után fontos mérföldkőnek számító, talán még mindig „újnak” nevezhető kisajátítási kódexet, a kisajátításról szóló 2007. évi CXXIII. törvényt (*a továbbiakban: Kstv.*). A Kstv. alapjait, az újraszabályozás elveit az Alkotmánybíróság a 35/2005. (IX. 29.) AB határozatában fektette le. Értekezésem speciális szempontjából a Kstv.-vel kapcsolatban a legfontosabb, legérdekesebb kérdések a kártalanítás szabályainál merülnek fel, amelyeket rendszertani megközelítésből részletesen elemzek.

Témám szempontjából időrendben a következő, szintén fontos közelmúltbeli eseményként említhetem, hogy az Országgyűlés 2011. április 11-i ülésnapján elfogadta Magyarország Alaptörvényét, ami normatív szinten nem hozott látványos változást az alkotmányos tulajdonvédelem területén. Ennek ellenére 2010 óta a tulajdonhoz való jog védelmének hazai rendszerében jelentős elmozdulás figyelhető meg, a korábbi igen szigorú elvek nem minden esetben érvényesülnek, több fontos kérdésben nem született alkotmánybírósági döntés sem. Erre a változásra a jogtudomány eddig még nem reagált kellő mértékben. Ezért az alkotmányos tulajdonvédelem alkotmányos alapproblémáinak, elméleti hátterének, az AB vonatkozó gyakorlatának bemutatása után megkísérlem felvázolni a legfrissebb tendenciákat.

A harmadik, még be sem fejeződött folyamat az új Polgári Törvénykönyv megalkotása. A kézirat lezárásának időpontjában rendelkezésemre álló információk alapján reális esély mutatkozik arra, hogy hamarosan elfogadják Magyarország első demokratikus körülmények között készült polgári jogi kódexét. A fent felvázolt jogalkotási folyamat kitűnő lehetőséget biztosít arra, hogy a lezárult kodifikációknál a kisajátításra vonatkozó rendelkezésekről véleményt formáljak, a Ptk. még be nem fejeződött kodifikációjánál pedig javaslatot tegyek arra, hogy a kisajátítás egyáltalán megjelenjen-e a Ptk.-ban, és ha igen, hol helyezkedjen el, illetve a kódex milyen mélységben tartalmazzon kisajátításra vonatkozó rendelkezéseket.

A polgári jogtudomány két összefüggésben is tárgyalja a kisajátítást, egyrészt a tulajdonjog eredeti szerzőmódjaként, másrészt a tulajdonjog közjogi korlátozásaként.

Ahhoz, hogy ebben a kérdésben állást tudjak foglalni, részletesen megvizsgálom a tulajdonjog polgári jogi modelljét, a szerzésmódok csoportosításának magyar és külföldi hagyományait, a tulajdonjog korlátozásainak rendszerét. Ezek áttekintése után abban is állást kívánok foglalni, melyik megközelítést tartom védhetőbbnek és támogatandóbbnak. A rendszertani elhelyezést nagyban segíti a kártalanítási szabályok dogmatikai szempontú elemzése is.

1. fejezet

A kisajátítás alkotmányjogi vonatkozásai

1. Bevezető gondolatok

A tulajdon és a tulajdoni viszonyok szabályozásának jelentőségét nehezen lehetne túlbecsülni. Sokakban merült már fel – nem feltétlenül a tulajdonhoz való joggal összefüggésben – a „Miért éppen Európa?” kérdése.⁴ Tehát miért pont Európában, az európai napnyugati kultúrában bontakozott ki az iparosodásnak és a modernizációnak az az útja, ami úgy kétszáz évvel ezelőtt alapjaiban változtatta meg a világot, és amely több évszázadra gazdasági és politikai elsőséghez juttatta kontinensünket. Miért nem tudtak ellenállni az európai hódításoknak az amerikai civilizációk a 18. században? Miért éppen Európában alakult ki a technikai felsőbbrendűség a Római Birodalom bukása után?⁵ Annak ellenére, hogy például Kínában számos fontos vívmányt (pl.: puskapor, iránytű) jóval korábban találtak fel és alkalmaztak. Európa gyors, robbanásszerű fejlődésének, „kiugrásának” titkát egyesek⁶ éppen az itt jellemző tulajdonjogi felfogásban látják, ami bizonyos mértékig korlátok közé szorította az uralkodók hatalmi törekvéseit, és ösztönzést, motivációt biztosított a fejlődésre, a hatékonyság növelésére.⁷

A hétköznapiakban általában a tulajdonnak a polgári jogból ismert jelentésével találkozhatunk. Szinte biztosra vehetjük, hogy az utcán véletlenszerűen megállított emberek képesek volnának néhány többé-kevésbé helytálló gondolatot megfogalmazni

⁴ Lásd JONES, Eric: *Das Wunder Europas*, Mohr Siebeck Verlag, Tübingen, 1991.; Rodney Stark, Max Weber kapcsolódó munkáit.

⁵ Lásd még a kérdéstről BOTOS Katalin: *A világvallások gazdasági tanítása és a globális piacgazdaság*, Magyar Szemle 15. 2006/7-8., 1-18.

⁶ Lásd HABISCH, André: „*Mein und Dein*” *Die Bedeutung von Eigentumsrechten in der jüdisch-christlichen Tradition und ihre Konsequenz für die europäische Rechtsentwicklung*, Politische Studien Sonderheft, *Das Grundrecht des Eigentums – Grundsätze und aktuelle Probleme*, 1/2000. Antweb-Verlag KG 8.

⁷ A tulajdonviszonyok szabályozása és a gazdasági-társadalmi fejlettségi szint közötti összefüggés természetesen nem csak az Európa – Kína viszonyban, hanem például a Szovjetunió – USA viszonyban is vizsgálható.

a tulajdonnal kapcsolatban.⁸ Ez nem csoda, hiszen a tulajdon a mindennapok része. A mindennapok tulajdonfogalma alapvetően magánjogi gyökerű, a tulajdonjog a polgári jog, azon belül is a dologi jog alapintézménye, de más jogágakban is alapvető jelentőségű.

Felmerülhet bennünk a kérdés, miért kell a tulajdonhoz való jogot az alkotmányjog keretein belül is tárgyalnunk, miért nem elégedhetünk meg a magánjog több évezredes múltra visszatekintő fogalomkészletével, miért kell a tulajdonhoz való jogot az alapjogok között számon tartani és védeni.

A szakirodalom jelenlegi álláspontja szerint a tulajdon „*nem természet adta, magától értetődő dolog,*”⁹ arról csak akkor beszélhetünk, ha meghatározott szabályok összessége a különböző javakat az egyénekhez rendeli. Alkotmányjogi értelemben a tulajdonhoz való jog az állam (és annak szervei) elleni védelmet jelenti, ám a tulajdonhoz való jogot végül is maga az állam konstruálja. Ez jelenti a tulajdonhoz való jog legnyilvánvalóbb ellentmondását. Hogyan lehetne a tulajdonhoz való jogot a juttatójától vagy a juttatójával szemben megvédeni? Az ellentmondást *Esterházy Péter* *Harmonia Caelestis* című művéből származó képpel lehetne szemléltetni, amikor a fikatív írói én az édesapjával futballozik és felmerül az a gondolat, hogy legyőzheti-e a játékban egyáltalán az édesapját: „*ijedten az jutott eszembe, hogy őt [mármint az édesapját] egyáltalán nem lehet legyőzni. Mert nincsen pálya. Vagy van pálya, de nincsen játék. Vagy van játék, de nincsen gól. Vagy van gól, de nincs bíró, aki megadja. Vagy van bíró – ám az ő.*”¹⁰ Az állam feladata a tulajdonvédelem terén a „pálya megteremtése” és a „bíró kinevezése”, aki a „gólokat” valóban meg is adja.

További kérdésként merül fel, hogy ha az állam biztosítja a tulajdonjogot, azt bármikor vissza is veheti, vagy a tulajdon állam általi, kényszerrel történő elvonása kizárt, esetleg kizárólag meghatározott feltételek fennállta esetén lehet a tulajdont elvonni. Hogyan lehet meghatározni azokat a helyzeteket, amelyekben a tulajdonelvonást a polgároknak tűrniük kell? Ezek a kérdések a tulajdonhoz való jog már klasszikusnak számító alapkérdései, amelyekre a témakör és főleg a kisajátítás alkotmányjogi vonatkozásainak áttekintésével kívánok válaszolni.

⁸ Ez igaz még akkor is, ha a laikusoknak a tulajdonjogviszonnyal szerkezetével, jellemzőivel kapcsolatos vélekedése általában markánsan eltér annak jogi felfogásától.

⁹ SONNEVEND Pál: *A tulajdonhoz való jog*, In: HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*, Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 640.

¹⁰ ESTERHÁZY Péter: *Harmonia Caelestis*, Magvető Kiadó, Budapest, 2000, 487-488.

2. A tulajdonhoz való jog jellemzői

2.1 Tulajdonhoz való jog az alapjogok rendszerében

A tulajdonhoz való jog kétség kívül helyet kap a modern alapjogi katalógusokban, a kartális alkotmánnyal rendelkező nyugat-európai államok – csakúgy, mint az Amerikai Egyesült Államok – szinte kivétel nélkül garantálják valamilyen formában a tulajdonjogot.¹¹ Az alapjogok egyik csoportosítási módja szerint¹² a tulajdonhoz való jog a második generációs, ún. *gazdasági, szociális, kulturális* jogok között szerepel. Ebben a csoportosításban az első generációs alapjogok az államot valamilyen magatartástól való tartózkodásra kötelezik, az emberek szabadságjogainak tiszteletben tartását írják elő (pl.: személyes szabadság biztosítása). A második generációs jogok ezzel szemben nem az államhatalom elé állítanak korlátokat, hanem az államtól aktív beavatkozást várnak el a magánjellegű életviszonyokba, mégpedig a kiszolgáltatott vagy valamilyen szempontból hátrányosabb helyzetben lévő rétegek javára.

Az alapjogok egy másik kategorizálása¹³ a tulajdonhoz való jogot az *első generációs* jogok között említi, utalva arra, hogy az emberek életének, társadalmi helyzetének zavartalanságához elengedhetetlen a tulajdoni viszonyok stabilitása. A brit *Thomas Humphrey Marshall* a háború után dolgozta ki az emberi jogok fejlődéséről szóló elméletét, amelyben három alapkategóriát különböztetett meg. A tulajdonhoz való jogot az első generációs ún. *polgári jogokhoz* sorolta, amelyek a XVIII. században alakultak ki. A második generációs jogok ún. *politikai jogok* megjelenését a XIX. századra, míg a harmadik generációs, *szociális jogok* megjelenését a XX. századra datálta.¹⁴ Ez a csoportosítási mód a *John Locke* elméletében megjelenő három alapvető jogra, az élethez, szabadsághoz és a tulajdonhoz való jogra is utal. A tulajdonhoz való jog jogosultja a tulajdonos, kötelezettje elsősorban az állam, illetve az állam nevében eljáró személyek, akiknek tartózkodniuk kell a tulajdonjogba való beavatkozástól, illetve annak elvonásától. Mindezek mellett azonban az államnak aktív magatartást is tanúsítania kell, hiszen fenn kell tartania azt az intézményrendszert, amellyel a

¹¹ SALÁT Orsolya – SONNEVEND Pál: *A tulajdonhoz való jog*, In: JAKAB András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja I.*, Századvég Kiadó, Budapest, 2009, 453.

¹² SÁRI János: *Alkotmánytan II.*, Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 19, 37.

¹³ HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*, Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 81.

¹⁴ DRINÓCZI Tímea: *A gazdasági alapjogok – nemzetközi kitekintés*, In: MOLNÁR Borbála – GYOMBOLAI Zsolt – TÉGLÁSI András: *Gazdasági alapjogok és az új magyar Alkotmány*, az Országgyűlés Emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottsága, Budapest, 2011, 20.

tulajdonos tulajdonát a kívülálló személyektől is megvédheti. A tulajdon tehát a szabadság egyfajta „gazdasági vetülete.”¹⁵

Drinóczi Tímea a tulajdonhoz való jogot tartalma szerint a gazdasági alapjogok, *funkciója* alapján a védőjogok, *gyakorlási módja* szerint az egyéni és a kollektív jogok közé egyaránt, míg *kialakulása* szerint az első generációs alapjogok közé sorolja.¹⁶

Lábady Tamás szerint a tulajdonjog szabályozása történetileg *Thomas Hobbes* és *John Locke* ellentétes tulajdonfelfogását jeleníti meg.¹⁷ Míg ugyanis Hobbes szerint a tulajdon az állammal együtt jött létre és az állam teremtette meg a tulajdoni kapcsolatok feltételeit, *Locke*¹⁸ szerint a tulajdon léte megelőzte az államot, és a tulajdon szabadságának van alárendelve az általa meghatározott politikai berendezkedés valamennyi lényeges intézménye.

A kortárs jogászok álláspontja szerint a tulajdonjog alapvetően különbözik a többi más alapvető jogoktól, ugyanis nem magától értetődő, természet adta dolog, azaz nem természetes szabadság,¹⁹ hiszen csak annyiban és olyan tartalommal beszélhetünk jogi értelemben tulajdonról, amennyiben és amilyen tartalommal jogszabály a tulajdonjogot az egyén számára biztosítja. *Menyhárd Attila* szavaival: „*nincs apriorisztikus, törvény felett álló, természetesen adódó tulajdonfogalom.*”²⁰

A tulajdonhoz való jog mint alapjog sajátos természetét a szakirodalom az alábbi szempontok szerint foglalja össze:²¹

- A tulajdonhoz való joggal kapcsolatos gondolkodásunkat alapvetően befolyásolja *a javak szűkössége*, ami például a szólásszabadságnál vagy a lelkiismereti szabadságnál nem jellemző.
- Nincsen alanyi jog a tulajdonszerzésre.

¹⁵ DRINÓCZI Tímea: *A tulajdonhoz való jog*, In: CHRONOWSKI Nóra – DRINÓCZI Tímea – PETRÉTEI József – TILK Péter – ZELLER Judit: *Magyar alkotmányjog III.*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2006, 493.

¹⁶ DRINÓCZI: *A gazdasági alapjogok – nemzetközi kitekintés... im.* 29.

¹⁷ LÁBADY Tamás: *A tulajdonvédelem változása az Alkotmánybíróság gyakorlatában*, In: BITSKEY Botond (szerk.): *Tíz éves az Alkotmánybíróság*, Alkotmánybíróság, Budapest, 2000, 145.

¹⁸ LOCKE, John: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljairól*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1986, 57-75.

¹⁹ Lásd Gunther SCHWERDTFEGER és Walter LEISNER alapján SONNEVEND *im.* 640.; és SALÁT – SONNEVEND: *im.* 456.

²⁰ MENYHÁRD Attila: *Dologi jog*, Osiris Kiadó, Budapest, 2007, 329.

²¹ SALÁT – SONNEVEND: *im.* 456-458.

- Jellemzően magánszemélyekkel szemben fennálló szubjektív jogokat véd az állami beavatkozástól, ami feltételezi az egyes magánjogi jogalanyok egymáshoz viszonyított helyzetének előzetes meghatározottságát.
- Jogon kívüli tényezők időben változóan befolyásolják, hogy a jog mit ruház fel tulajdoni ranggal.
- Sajátos *paradoxon* jellemzi: a tulajdonhoz való jog a jogosultak jogosítványait védi a törvényhozó indokolatlan beavatkozásától. Ugyanakkor a jogosítványok tartalmát a törvényhozó alakítja ki. Tehát úgy kellene megvédeni az állami beavatkozástól a jogosultak tulajdonjogból eredő jogosítványait, hogy közben egyedül az állam jogosult meghatározni a jog tartalmát, terjedelmét. Ez azt is jelenthetné, hogy a tulajdonhoz való jog a törvényhozó aktusaival szemben nem, csak a jogalkalmazással szemben véd.
- Az alkotmányjog általában azzal az igénnyel lép fel, hogy a többi jogágtól függetlenül, autonóm módon határozza meg a saját fogalmait. Ez viszont a tulajdonhoz való joggal kapcsolatban nehézségeket okozhat, mivel a tulajdon fogalmának meghatározásánál nagyon nehéz elvonatkoztatni annak polgári jogi fogalmától.

2.2 A tulajdonhoz való jog alkotmányjogi fogalma

A szakirodalom szerint a tulajdonhoz való jog tartalmát, fogalmát meghatározó fórumok két „tankönyvi” megoldás, modell közül választhatnak. Az egyik lehetőség az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának gyakorlata, ami a tulajdon fogalmának meghatározásánál a tulajdon magánjogi fogalmára támaszkodik. Nagyjából ez a megközelítés jellemezte 1993-ig a magyar Alkotmánybíróságot is. A másik lehetőség a német alkotmánybíróság által kimunkált rendszer, amiben önálló, a magánjogtól eltérő alkotmányjogi tulajdonfogalom jelenik meg.²² Valójában ez utóbbi esetben sem különül el teljesen a polgári és az alkotmányjogi tulajdonfogalom, hiszen a tulajdonosok alkotmányjogi helyzetének meghatározására egyaránt hat a polgári jog és a közjog, úgy, hogy a két hatás szinte azonos mértékű („*gleichrangig*”).²³

²² SONNEVEND Pál: *Szociális jogok, bizalomvédelem, tulajdonvédelem*, In: HALMAI Gábor (szerk.): *A megtalált Alkotmány?*, Indok Emberi Jogi Információs és Dokumentációs Központ, Budapest, 2000, 367.

²³ WIELAND, Joachim: *Eigentum, Erbrecht, Enteignung*, In: DREIER, Horst (Hrsg.): *Grundgesetz Kommentar*, Bd. 1, 2. Auflage, Mohr Siebeck, 2004, 1257.

Az a gondolat, hogy a tulajdonnak létezhet önálló, a polgári jogitól különböző alkotmányjogi fogalma, először Németországban bukkant fel a XX. század elején. A weimari alkotmány 153. cikkének (3) bekezdése a tulajdon szociális kötöttségét alkotmányjogi rangra emelte. *Martin Wolff* 1923-as, *Birodalmi alkotmány és tulajdon*²⁴ című híres esszéje új fejezetet nyitott a tulajdonjogi dogmatikában. Ugyanis Wolff a tulajdon fogalmát mintegy beemelte az alkotmányjogba, ugyanakkor le is választotta az addig mértékadónak számító polgári jogi fogalomról. Ezzel jelentősen kiszélesítette az akkor hatályos weimari alkotmány tulajdonvédelmi rendelkezéseinek védelmi körét, azt valamennyi vagyoni értékkel bíró magánjogra kiterjesztette. A jogirodalom után ezt a megoldást a Weimari Köztársaságban a Birodalmi Bíróság is alkalmazni kezdte, a második világháború után pedig a német Szövetségi Alkotmánybíróság és az Emberi Jogok Európai Bírósága is átvette.²⁵

Önálló alkotmányjogi tulajdonfogalom megjelenése a magyar AB gyakorlatában

A tulajdon magyar alkotmányjogi fogalmának meghatározása alapos körütekintést igényel. Jóllehet az Alkotmány 13. §-a biztosította, az Alaptörvény a XIII. cikkében biztosítja a tulajdonhoz való jogot, a tulajdon fogalmát az Alkotmány és az Alaptörvény sem határozza meg, sőt az AB gyakorlata sem adta meg az alkotmányos értelemben vett tulajdon definícióját. A tulajdonhoz való jog AB általi megítélése az utóbbi két évtizedében komoly változásokon ment keresztül, ugyanis *az AB kezdetben nem tett különbséget a tulajdonjog magánjogi és alkotmányjogi fogalma között*, tehát az Alkotmány 13. §-a által védett jogok körét a magánjogi tulajdonfogalommal, illetve a tulajdonhoz való jog lényeges tartalmát az árutulajdonosi triásszal azonosította, amit a hazai alkotmányjogászok heves kritikával fogadtak.

Egyfajta elmozdulásra utalt már a társadalmi szervezetek kezelői jogával kapcsolatban született 17/1992. (III. 30.) AB határozat is, ami kimondta, hogy *„az Alkotmány 13. §-ának (1) bekezdése nemcsak a tulajdonjog, hanem az azzal összefüggő minden vagyoni jog biztosítására vonatkozik. Az Alkotmány 9. § (1) bekezdése ezért a tulajdonvédelem körében az egyéb vagyoni jogok védelmét is biztosítja...”* Tehát a 17/1992. AB határozat szerint az alkotmányos tulajdonvédelem már nem csak a tulajdonra vonatkozott, hanem egyéb dologi jogokra is.

²⁴ WOLFF, Martin: *Reichsverfassung und Eigentum*, Tübingen, J.C.B. Mohr, 1923.

²⁵ SONNEVEND Pál – SALÁT Orsolya: *A tulajdonhoz való jog*, Századvég 46. szám 119-120.

Az alkotmányos tulajdonvédelemben bekövetkezett nagy változást a szakirodalom a 64/1993. számú AB határozatához köti, amelyben az AB megfogalmazta, hogy „... a tulajdonjog részjogosítványai... nem azonosíthatók a tulajdonhoz való jog alkotmányi védelmet élvező lényeges tartalmával.”²⁶ Ebből adódott, hogy „az Alkotmány által védett jogosítványok valamennyi, a jogosult jogi helyzetére vonatkozó jogszabály együtteséből állnak elő.”²⁷ Ezt a fordulatot azzal lehet magyarázni, hogy az AB 1993-ig számos jelentős, az egész társadalom életét meghatározó, ezért az érdeklődés középpontjába került, tulajdonvédelemmel kapcsolatos AB határozat meghozatalára kényszerült, többek között a privatizáció/reprivatizáció, az igazságtalanul okozott károk megtérítése kérdéskörben. A döntéshozatal megteremtette a lehetőséget az alkotmányos tulajdonvédelem kérdéseinek alapos átgondolására. A tulajdonjog polgári és alkotmányjogi fogalmának elhatárolása következtében a tulajdonvédelem köre is kitágult, azaz lehetőség nyílt arra is, hogy alkotmányjogi értelemben tulajdonnak tekintsék a tulajdonjog önállósult részjogosítványait, sőt más vagyoni értékkel bíró, akár közjogi jellegű jogosultságokat, például a társadalombiztosítási igényeket. Ide sorolta az AB a valamely tevékenység végzésére vonatkozó hatósági engedéllyel kapcsolatos jogosultságokat is. Először a 40/1997. (VII. 1.) AB határozatban részesítette tulajdoni védelemben a technikai végzettséggel rendelkezők jogát az építész tervezői és szakértői munka végzésére; később pedig a 27/1999. (IX. 15.) AB határozatban a szakvizsgával nem rendelkező közjegyzők közjegyzői tevékenység végzésére vonatkozó jogát. Az ilyen jellegű jogosultságokat az AB abban az esetben tekinti tulajdonnak, „ha a jogosult az engedély alapján a tevékenységet rendszeres jövedelem szerzése céljából rendszeresen gyakorolta.”²⁸ Ehhez hasonlóan az AB a 28/2006. (VI. 21.) AB határozatában tulajdonnak ismerte el az orvosi működtetési jogot vagy más néven a praxisjogot, a 2/1998. (II. 4.) AB határozatában pedig a már megnyílt kárpótlási igényeket.

Sonnevend Pál és *Salát Orsolya* e megoldás előnyei közé sorolja, hogy így az Alkotmány az általa használt fogalmakat nem egy alacsonyabb szintű jogszabályból,

²⁶ 64/1993. (XII. 22.) AB határozat, ABH 1993, 373, 379.

²⁷ SONNEVEND: *A tulajdonhoz való jog... im.* 648.

²⁸ SONNEVEND – SALÁT: *A tulajdonhoz való jog... im.* 130.

hanem önmagából is le tudja vezetni; ugyanakkor az elmélet igen rugalmas, hiszen képes „*integrálni az alkotmányértelmezésbe a valóság sokféleségét.*”²⁹

Az alkotmányjog és a polgári jog tulajdonfogalma tehát különbözik egymástól. A két tulajdonfogalom annyiban hasonló, hogy jellemzőjük egyfajta *kizárólagosság*. Míg azonban az alkotmányjogi tulajdon az alapjogi jogosult számára az állammal szemben, a polgári jogi tulajdon a tulajdonos számára a többi kívülálló jogalannyal szemben biztosítja a kizárólagosságot.³⁰

A polgári értelemben vett tulajdon a kizárási jellegen túlmenően alapvetően pozitív tartalmú, ugyanis az árutulajdonosi triásszal meghatározza a tulajdonos jogosultságait, ezzel szemben az alkotmányjogi értelemben vett tulajdonnak nincs ilyen pozitív tartalma, az csupán „*negatív státuszvédelem.*”³¹

Az alkotmányos tulajdonvédelem az államra ró kötelezettséget. Egyrészt meg kell teremtenie a tulajdont védő jogszabályokat (intézményi garancia), másrészt e jogszabályokat be kell tartatnia.³²

2.3 A tulajdonhoz való jog ismérvei

A tulajdon alkotmányjogi ismérveit *Salát Orsolya* és *Sonnevend Pál* kitűnő írása nyomán³³ az alábbiak szerint foglalhatjuk össze:

- Az Alkotmány tulajdonként kizárólag *a jog által meghatározott tartalommal elismert, konkrét időpontban fennálló, konkrét jogosítványt véd.* Eszerint a tulajdon tartalma nem konstans, hanem időben változik. Ez az ismérv azonban önmagában nem jelenti a tulajdonhoz való jog védelmét a törvényhozóval szemben. Ezért fontos rögzíteni, hogy „*a törvényhozó mindig köteles tiszteletben tartani azokat a jogosítványokat, amelyeket korábban ő alakított ki alkotmányos értelemben vett tulajdonként.*”³⁴ A magyar AB gyakorlatában a rendszerváltás után az állam által az önkormányzatoknak juttatott tulajdonnal kapcsolatban merült fel az a kérdés, hogy a juttatás alapján az önkormányzatok *kétségtelen*

²⁹ SONNEVEND – SALÁT: *A tulajdonhoz való jog... im.* 121.

³⁰ UJLAKI Tamás: *A tulajdon korlátozása elméleti, történeti, jogösszehasonlító, kodifikációs és alkotmányos nézőpontból*, PhD-értekezés, 2008, 98.

³¹ LEISNER, Walter: *Handbuch des Staatsrecht* című művét hivatkozva UJLAKI: *im.* 98.

³² UJLAKI: *im.* 99.

³³ SALÁT – SONNEVEND: *im.* 459-463.

³⁴ SALÁT – SONNEVEND: *im.* 459.

jogcímet szereztek-e a megszerzett vagyonon, ami azért vált problematikusá, mert a juttatás nem minden esetben egyértelmű jogszabályi rendelkezések alapján történt. Az AB kimondta a 893/B/1994. AB határozatban, hogy a jogcím akkor kétségtelen, ha „*egyértelmű, vagyis a törvényi tényálláselemek alapján a tulajdonszerzés – és annak terjedelme is – kétséget kizáróan garantált.*”

- *A jogi meghatározottság és konkrétság kritériuma.* Az AB szerint a jogcím akkor kétségtelen, ha egyértelmű, azaz a törvényi tényálláselemek alapján a jogosult tulajdonszerzése kétséget kizáróan garantált.

A tulajdonként védett jogosítványok körének meghatározása az AB gyakorlatában kezdetben a polgári jogi értelemben vett tulajdonhoz igazodott. Később azonban az AB igyekezett elszakadni ettől a felfogástól. *Vörös Imre* alkotmánybíró a 64/1993. (XII. 22.) AB határozathoz fűzött párhuzamos véleményében ún. *összetett szemléletet* említett, amely szerint a tulajdonhoz való alapjognak három vonatkozása van:³⁵

1. *A tulajdonosi jogállás biztosítása,* ami szorosan összekapcsolódik a jogképességgel. Ugyanis a tulajdonosi jogállás a jogképesség egyik vonatkozása, amit általában – egyes tulajdoni tárgyban rejlő korlátoktól eltekintve – nem lehet korlátozni. Ezek szerint kizárt, hogy egy természetes vagy jogi személyt valamely jogszabály megfosson absztrakt tulajdonszerzési képességétől. A tulajdonszerzést csak a tulajdoni tárgyban lévő sajátosságok korlátozhatják.
2. *A megszerzett polgári jogi tulajdonjog védelme az elvonás ellen.* A polgári jogi tulajdonjog és a más jogágak által biztosított vagyoni értékű jog, igény, járandóság elvonása elleni védelmet is közjogi alkotmányjogi igénynek tekinti *Vörös Imre*. Itt kivételként említi a tulajdon közjogi természetű elvonását, a kisajátítást és az elkobzást mint törvény szerinti büntetést.
3. *A tulajdonjog korlátozása elleni védelem.* A polgári jogi tulajdon és a vagyoni értékkel bíró igények korlátozásával szembeni védelem.

A tulajdonjog *korlátozása* elleni védelem vonatkozásban a szükségesség-arányosság teszt általában érvényesülő változatát kell alkalmazni.

³⁵ VÖRÖS: *im.* 154-169.

Ettől eltérően az Alkotmány 13. § (2) bekezdésében nevesített *kisajátításnál* nem az általában alkalmazott szükségességi és arányossági tesztet kell alkalmazni, hiszen annak megvannak az Alkotmányban kifejtett feltételei.³⁶

A tulajdonhoz való jog fogalmára az AB tulajdonvédelemmel kapcsolatos határozatainak elemzéséből következtetett *Drinóczi Tímea*, aki különbséget tesz a tulajdonhoz való jog általános és funkcionális fogalma között. „*Általános értelemben a tulajdonhoz való jog az egyik legkorlátozhatóbb, mindenkit megillető gazdasági alapjog.*”³⁷ Funkcionális értelemben a tulajdonhoz való jogot „*a személyes autonómiát közvetetten vagy közvetlenül biztosító alapvető jognak*” tekinti, amit „*közvetlenül a tulajdoni tárgy, a tulajdon állaga... közvetetten a tulajdon szerepét átvevő vagyoni jogok, illetve közjogi alapú jogosítványok alapoznak meg.*”³⁸ Másként megfogalmazva a tulajdon mint alapjog az egyének vagyoni viszonyokban való szabadságát hivatott biztosítani. Azt, hogy a jogosultak életviszonyaikat önállóan, felelősen alakíthassák. Ugyanakkor a funkcionális meghatározás mellett figyelembe kell vennünk, hogy „*a tulajdont... az Alkotmány általában azért védi, hogy az a tulajdonosnak hasznára legyen.*”

Az alkotmányos tulajdonvédelemmel foglalkozó magyar szerzők az AB gyakorlatának elemzésénél igen hangsúlyozottan kezelik azt a tételt, hogy az alkotmányjogi értelemben vett tulajdon fogalma nem azonosítható a polgári értelemben vett tulajdonjoggal. A két fogalom nem fedi egymást teljes egészében, ezért azokat egymástól elválasztottan kell kezelni. A művek többségét tanulmányozva az olvasóban az az érzés támad, mintha az alkotmányos és a polgári tulajdon két teljesen különböző jelenség volna. A magam részéről ezzel a szemlélettel némiképp vitatkozva inkább azt emelem ki, hogy a két tulajdonfogalom nem esik olyan távol egymástól, alapjaiban nem különbözik. Viszonyukat talán a történeti szempont ismételt felelevenítésével lehetne a leglátványosabban, ha nem is a legpontosabban jellemezni. A nyugat-európai államok és az USA alkotmányában, valamint a nemzetközi dokumentumokban a XVIII. században megjelent, tulajdont védő rendelkezések a mai fogalmaink szerinti polgári jogi tulajdon elvonása elleni védelemre jöttek létre. Mivel korábban nem létezett az állam által is elismert és védett tulajdon, a polgári forradalmaknak épp ez volt az egyik

³⁶ Közérdekből, törvényben meghatározott esetekben és módon, teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás mellett.

³⁷ DRINÓCZI: *A tulajdonhoz való jog ... im.* 492.

³⁸ DRINÓCZI: *A tulajdonhoz való jog ... im.* 492.

legfontosabb célkitűzése. A későbbiekben viszont a tulajdonhoz való jog védelmére vonatkozó alkotmányos rendelkezéseket szinte „jobb híján” más viszonyokra (pl.: szerződésben biztosított jogokra, társadalombiztosítással kapcsolatos jogviszonyokra stb.) is alkalmazni kezdték. Minderre azért került sor, mert ezen rendelkezés keretei között lehetett legegyszerűbben, leghatékonyabban védelemben részesíteni ezeket a vagyoni igényeket.

Az Alkotmány, majd az Alaptörvény és az alkotmányjog sem rendelkezik konkrét, rögzített és pontosan behatárolható tulajdonfogalommal, de meghatározzák a jogintézmény olyan alapelemeit, amelyeket a törvényhozónak is tiszteletben kell tartania.³⁹

2.4 A tulajdonhoz való jog közvetlen alkalmazása magánjogi viszonyokban

Az alapjogok magánjogi viszonyokban való érvényesülésével kapcsolatban parázs vita zajlott az alapjogi problémákra fogékony magánjogászok és alkotmányjogászok körében. Ezek a viták máig nem zárultak le.

Az alapkérdést akként fogalmazhatnánk meg, hogy az Alkotmány/Alaptörvény normáit vajon lehet-e közvetlenül alkalmazni a magánjogi viszonyokban. Értekezésemben az egyébként sok szempontból termékeny vitában elhangzott érvekből merítve arra a kérdésre is keresem a választ, hogyan lehetséges az, hogy a kisajátítással kapcsolatban szinte kivétel nélkül csak ingatlan tulajdonjogának szerzőmódjáról vagy tulajdonjogának elvonásáról beszélnek, miközben az Alkotmány 13. § (2) bekezdése és az Alaptörvény XIII. cikk (2) bekezdése is „tulajdon” kisajátításáról beszél, ami az ingatlanokon kívül az ingókra is vonatkozik.

Az alkotmányos normák magánjogi viszonyokban való alkalmazhatóságával kapcsolatos kérdés megítélésében két felfogás alakult ki. Az egyik szerint az Alkotmányban/Alaptörvényben nevesített alapjogokat és szabályokat a magánjogi viszonyokban is alkalmazni lehet, sőt kell, mivel az alkotmányos elveknek és értékeknek az egész jogrendszer át kell hatniuk.⁴⁰ Az alapvető alkotmányos jogokat ugyanis az állam nem csupán az állami szervekkel szemben garantálja és nem csak az állami szervek jogsértése esetére nyújt jogi védelmet. Az államnak Alkotmányban

³⁹ WEIB, Manfred: *Sozialbindung und soziale Gerechtigkeit*, In: *Politische Studien*, Sonderheft 1/2000, 51. Jahrgang, April 2000, 19.

⁴⁰ MENYHÁRD Attila: *A tulajdonhoz való jog magánjogi aspektusai*, Századvég 2007. (12. évfolyam) 46. szám 151-161.

rögzített feladata, hogy e jogokat a polgárok egymás közötti viszonyaiban is érvényesítse.⁴¹ Ennek a szemléletnek a nyomait megtalálhatjuk az AB gyakorlatában is, például a 17/1992. AB határozatban, ami szerint „*az Alkotmánybíróság ... az Alkotmány tulajdonvédelemmel kapcsolatos rendelkezéseit olyan alapjognak tekinti, amelyet mind az Alkotmánybíróság, mind a bíróságok az egyéb dologi jellegű vagyoni jogok védelmére is alkalmazhatnak.*”

Vincze Attila ezen csoport képviselőinek álláspontját az alábbiak szerint foglalja össze.⁴²

- a) Nem csak az AB rendelkezik alkotmányértelmezési hatáskörrel.
- b) A bíróságok rendes joggyakorlatukban végeznek normakontrollt, és alkotmányértelmezési tevékenységüket nem tiltja jogszabály.
- c) Az Alkotmány 77. § (2) bekezdésére hivatkoznak, ami kimondja, hogy „*az Alkotmány és az alkotmányos jogszabályok mindenkire egyaránt kötelezőek.*”
- d) Nem látnak technikai különbséget az alapjogi bírászkodás és a rendes bírászkodás között.

Vincze Attila ezeket az érveket idézett tanulmányában erőteljes kritikai észrevételekkel illette, sőt cáfolta. Érvelését arra alapította, hogy ha az Alkotmány tételeit a magánjogi viszonyokban közvetlenül kellene alkalmazni, az egyben azt is jelentené, hogy a rendes bíróságoknak kellene alkotmánybíráskodási tevékenységet ellátni. Ezt a lehetőséget egyértelműen és határozottan elutasította.⁴³

A Vékás Lajos által vezetett polgári jogi kodifikációs főbizottság által kidolgozott Konceptió – és Vékás Lajos egyik korábbi tanulmánya is⁴⁴ – az Alkotmány tételeinek magánjogi viszonyokban való *közvetett* alkalmazhatósága mellett foglalt állást. Eszerint a magánjogi jogalanyok az Alkotmányban lefektetett tételeknek nem közvetlen címzettjei, az alkotmányos tételek kötelezettjei az állam szervei, „*mindenekelőtt a törvényhozó hatalom és a bíróságok.*”⁴⁵ Tehát kizárólag az Alkotmány alapján nem lehet jogvitákat megoldani, „*az alkotmányos alapjogok közvetlenül nem kötik a*

⁴¹ VÉKÁS Lajos: *A szerződési szabadság alkotmányos korlátai*, Jogtudományi Közlöny, 1999. február 1., 53-61.

⁴² VINCZE Attila: *Az Alkotmány rendelkezéseinek érvényre juttatása a polgári jogviszonyokban*, Polgári jogi kodifikáció VI. évfolyam, 2004, 3. szám, 3.

⁴³ VINCZE: *im.* 3-4.

⁴⁴ VÉKÁS: *im.* 56-57.

⁴⁵ VÉKÁS: *im.* 57.

*magánjogi alanyokat szerződéses kapcsolataikban.*⁴⁶ Ugyanakkor a Koncepció javasolta, hogy a bíróságok kezdeményezhessék mulasztásos alkotmányellenesség megállapítását az AB-n.⁴⁷ *Menyhárd Attila* szerint a tulajdonhoz való jog a jogalkotóra kétirányú kötelezettséget ró. Védenie kell a tulajdont egyrészt magával az állammal szemben, másrészt a személyek tulajdonát a magánjogi jogalanyok egymás közötti viszonyaiban.⁴⁸

Ha a tulajdonhoz való jog magánjogi viszonyokban való közvetlen alkalmazhatóságára szűkítjük az előző részben tárgyalt kérdést, azt láthatjuk, hogy az Alkotmány 13. § (1) bekezdése szerint „*a Magyar Köztársaság biztosítja a tulajdonhoz való jogot.*” Azaz az Alkotmány a tulajdonhoz való jog kötelezettjének egyértelműen az államot nevezi meg. Az alkotmányos jogok címzettjeinek, azaz kötelezettjeinek megjelölésére hívta fel a figyelmet *Bragyova András* is, mivel szerinte a „*címzettek köre teszi az alkotmányos jogokat alap(vető) jogokká.*”⁴⁹ Itt jegyzem meg, hogy az Alaptörvény már más megfogalmazást használ: „*Mindenkinek joga van a tulajdonhoz és az örökléshez...*”⁵⁰ Álláspontom szerint ezt a korábitól eltérő szövegezést nem tekinthetjük a kötelezeti kör megváltozása jelzéséként. Az Alaptörvény is az államra ró kötelezettséget a tulajdonhoz való jog biztosításával kapcsolatban.

A tulajdonhoz való jog jogosulti körére az általános szabályok vonatkoznak, azaz a tulajdonhoz való jog valamennyi természetes és jogi személyt megilleti. Az államot ugyanakkor nem illeti meg a tulajdonhoz való alapjog, tekintettel arra, hogy nem alapjogi jogosult, hanem alapjogi kötelezett. Azonban a helyi önkormányzatokat megilleti a tulajdonhoz való jog az állammal szemben. Az önkormányzati tulajdon állammal szembeni védelme tulajdonképpen a központi állam és a helyi közhatalom közötti sajátos hatáskörmegosztás.⁵¹ Tehát azt láthatjuk, hogy az Alaptörvény XIII. cikk (2) bekezdése a tulajdonhoz való jogot az állammal szemben védi, ezért arra magánszemélyek egymás közötti viszonyaikban nem hivatkozhatnak.

A tulajdonjogot normatív módon a törvényalkotó alkotja és határozza meg. Ez nem csak a tulajdonos és az állam viszonyára vonatkozik, hanem a polgárok egymás közötti

⁴⁶ VÉKÁS: *im.* 57.

⁴⁷ VINCZE: *im.* 4-5.

⁴⁸ MENYHÁRD: *A tulajdonhoz való jog magánjogi aspektusai... im.* 154.

⁴⁹ BRAGYOVA András: *Az új Alkotmány egy koncepciója*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, Budapest, 1995, 58.

⁵⁰ Magyarország Alaptörvénye „Szabadság és felelősség” című fejezet XIII. cikk

⁵¹ SALÁT – SONNEVENND: *im.* 466.

viszonyaira is. Azonban az Alkotmányban biztosított tulajdonhoz való jog csak a tulajdonos és az állam közötti viszonyban érvényesülhet.⁵²

Ezt *Menyhárd Attila* akként foglalta össze, hogy „*az alkotmánynak a tulajdont védő rendelkezései nem magánjogi alanyi jogot biztosítanak, hanem személyeknek az állammal szembeni szabadságát biztosítják... az alkotmány közjogi alanyi jogon alapuló igényt biztosít a jogalanyok számára ... az alkotmányos tulajdonvédelem az államra ró kötelezettséget, nem a polgárookra.*”⁵³

Azonban az Alaptörvény kisajátítás elleni garanciákat tartalmazó XIII. cikk (2) bekezdésével kapcsolatban az imént kifejtett problémakör további kérdéseket vet fel. Az Alaptörvény *tulajdon* kisajátításáról beszél, azonban a kisajátítási kódex és a kisajátítás szakirodalma szerint kisajátításról csak lényegesen szűkebb körben, kizárólag *ingatlanok* esetében beszélhetünk. Szinte egyedüli kivételként a XIX. század elején alkotó *Balás Gábor* véleményét említhetjük, aki szerint a kisajátítási jogot a gyakorlatban két nagy részre oszthatjuk, mégpedig az ingó dolgokra, illetve az ingatlanokra vonatkozó szabályokra. 1938-as, kisajátítási jogról szóló monográfiájában kifejtette, hogy ingók tulajdonjogának kisajátítás útján való megszerzésére csak kivételesen, a háború vagy annak előkészítése céljából kerülhet sor.⁵⁴ Véleményem szerint az Alaptörvény szövegéből az következne, hogy – a XIII. cikk (2) bekezdésében rögzített feltételek fennállása esetén – nem csak ingatlan, hanem ingó kisajátítására is lehetőség volna, ám az ingó kisajátításra Alaptörvényben adott lehetőséggel a törvényhozó egyszerűen „nem élt.” Azonban az ettől való tartózkodás nem valamilyen mulasztásra vezethető vissza, hanem arra a tényre, hogy ingó kisajátításának *közérdekűségét* – még a többi alkotmányos feltétel fennállása esetén is – nagyon nehéz volna alátámasztani. Az ingó dolgok ugyanis általában helyettesíthetők, és ez a közérdekű célok megvalósítása szempontjából is igaz. Ennek ellenére álláspontom szerint az Alaptörvény biztosítja annak elvi lehetőségét, hogy – például a *Balás Gábor* által is felsorolt szituációkban – ingót is ki lehessen sajátítani, kivételesen, közérdekből, teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás mellett, a törvényhozó által megalkotott törvényben meghatározott esetben és módon.

⁵² HÖSCH, Ulrich: *Eigentum und Freiheit*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2000, 207.

⁵³ MENYHÁRD Attila: *Dologi jog 2007... im.* 326.

⁵⁴ BALÁS Gábor: *Magyarországi kisajátítási jog*, Az Athenaeum R. –T. nyomása, Budapest, 1938.

A kisajátítás definícióját – a tulajdonhoz való jogéhoz hasonlóan – nem tartalmazza az Alaptörvény, az alkotmányozó az Alkotmány korábbi szövegezésétől csak kis mértékben tért el. A kisajátítás fogalmát az AB határozataiban értelmezte, ezt később részletesen bemutatom. Kisajátítás alatt a 2007. évi CXXIII. törvény hatályba lépéséig kizárólag ingatlan tulajdonjogának az állam vagy önkormányzat általi elvonását értettük. Ebben az értelemben tehát a kisajátítás magánjogi jogalany és állam közötti sajátos kapcsolatot jelentett. A Kstv. hatályba lépésével azonban ez a helyzet megváltozott. Ahogy az AB a 35/2005. számú AB határozatában kifejtette, hogy a Ktvr. alapvetően eltérő társadalmi, gazdasági körülmények között született. A Ktvr. kodifikációja során nem férhetett ahhoz kétség, hogy a közfeladatokat kizárólag az állam láthatja el, így a közérdekű célokat kizárólag az állam valósíthatja meg. Ezen alapkoncepciónak megfelelően határozta meg a Ktvr. a kisajátítási jogcímekeket, és ez alapján rendelkezett úgy, hogy kisajátítással csak az állam, illetve az önkormányzatok szerezhettek tulajdont, ehhez igazodtak a kisajátítási eljárás szabályai is. A rendszerváltás utáni gazdasági folyamatok eredményeként azonban a kisajátítási kódexekben meghatározott közérdekű célok jelentős részét már nem állami szervek, hanem magánszemélyek, gazdálkodó szervek valósítják meg. *„Ez megváltoztatta a közérdekűség tartalmát, azokban az esetekben, amikor a közérdekű célokat magánszemélyek, gazdálkodó szervek valósítják meg, a tulajdonelvonás közvetlenül a magánszemélyek, gazdálkodó szervezetek érdekében történik, és a tevékenység társadalmi rendeltetését tekintve szolgálja a köz javát, a közérdeket.”*⁵⁵

A kisajátítás mint speciális, közigazgatási jellegű jogviszony mindig a kisajátítással érintett tulajdonos és az állam (kisajátítási hatóság) között jön létre. Ez annak ellenére is változatlan marad, hogy a fenti módosítások következtében a kisajátítás *látszólag* magánjogi jogalanyok közötti kapcsolatot is jelenthet (a kisajátítás következtében magánszemély is tulajdonhoz juthat).

A tulajdonhoz való jog alapjogi kötelezettje természetesen az állam, akinek biztosítani kell a kisajátítás Alaptörvényben rögzített feltételeit.⁵⁶ Ám kérdésként merülhet fel, hogy ha a kisajátítási eljárás során a kisajátítással érintett tulajdonos valamilyen érdeke sérül, az érintett tulajdonos csak a Kstv. alapján élhet jogorvoslással, vagy akár az

⁵⁵ 35/2005. (IX. 29.) AB határozat IV. rész.

⁵⁶ A kisajátítási határozatot továbbra is a kisajátítási hatóság hozza meg, tehát továbbra is az állam vonja el a tulajdont, ám azt egy „másik” magánjogi jogalanynak juttatja.

Alaptörvényben rögzített alapjogának, tehát az Alaptörvény XIII. cikk (2) bekezdésének megsértése miatt alkotmányjogi panasszal az AB-hoz is fordulhat.

A tulajdonhoz való alapjog és konkrétan a kisajátítás Alaptörvényben rögzített szabályainak érvényesítését a törvényhozó a kisajátítási kódex rendelkezésein keresztül biztosítja. Ha a kisajátítási eljárás során a kisajátítási hatóság a Kstv. szabályait nem tartja be, a kisajátítási eljárással érintett tulajdonos a rendes bíróság előtt érvényesítheti jogait. Ezek a jogok végeredményben az Alaptörvényből erednek, ám az eredeti tulajdonos konkrét igényének nem az Alaptörvény, hanem a Kstv. lesz a jogalapja.

Korábban alkotmányjogi panasz előterjesztésére csak akkor volt lehetőség, ha a konkrét döntés alapjául szolgáló norma alkotmányossága vált vitatottá. Azaz az AB nem rendelkezett jogosultsággal konkrét bírósági és közigazgatási döntések alkotmányossági felülvizsgálatára.⁵⁷ Az Alaptörvény és az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény lényegesen szélesebb körben biztosít lehetőséget alkotmányjogi panasz előterjesztésére. A 2011. évi CLI. törvény 26-27. §-a alapján három különböző jellegű alkotmányjogi panasz eljárás kezdeményezésére van lehetőség. A törvény 26. § (1) bekezdése szabályozza az úgynevezett *régi típusú* alkotmányjogi panaszt. Az elnevezés arra utal, hogy ezt a lehetőséget a korábbi szabályozás is tartalmazta. Az AB ennek keretei között felülvizsgálja az egyedi ügyben alkalmazott jogszabály Alaptörvénnyel való összhangját, ha az ügyben folytatott bírósági eljárásban az alaptörvény-ellenes jogszabály alkalmazása folytán az indítványozó Alaptörvényben biztosított jogának sérelme következett be. Az alkotmányjogi panasz második típusa az úgynevezett *közvetlen panasz*. A törvény 26. § (2) bekezdése alapján indítható eljárásban az indítványozó a jogszabályt vagy valamely rendelkezését támadhatja, amennyiben annak alkalmazása vagy hatályosulása folytán közvetlenül, bírói döntés nélkül következett be jogsérelme, és nincs a jogsérelem orvoslására szolgáló jogorvoslati eljárás, vagy jogorvoslati lehetőségeit már kimerítette. A törvény 27. §-a szabályozza az alkotmányjogi panasz harmadik típusát, az úgynevezett *valódi alkotmányjogi panaszt*. Ebben az esetben az indítványozó nem egy jogszabályt, hanem az alaptörvény-ellenes bírói döntést támadhatja, amennyiben az ügy érdemében hozott döntés vagy a bírósági eljárást befejező egyéb döntés az indítványozó Alaptörvényben biztosított jogát sérti.⁵⁸

⁵⁷ HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*, Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 214.

⁵⁸ Lásd az AB tájékoztatóját: <http://www.mkab.hu/alkotmanyjogi-panasz/tajekoztato> (2012. augusztus 22-i letöltés).

Az alkotmányjogi panaszra vonatkozó új szabályok hivatottak biztosítani azt, hogy az Alaptörvény rendelkezései, garanciái a konkrét ügyekben is hatékonyan érvényesülhessenek. Erre a jelek szerint a szabályozás a korábbinál jobb lehetőséget kínál.

2.5 A tulajdonhoz való jog védelmének modelljei

2.5.1 A „német” és az „USA” modell jellemzői

A tulajdonhoz való jog alkotmányos védelmének intézményi kereteit összehasonlító nemzetközi vizsgálatok alapján a szakirodalom általában két alapmodellt különböztet meg, az Amerikai Egyesült Államokban és a Németországban kialakult rendszert.

A tulajdonhoz való jog védelme az USA Alkotmányának 5. Kiegészítésén alapszik, ami kimondja többek között, hogy „*magántulajdont közcélokra csak igazságos kártalanítás ellenében lehet igénybe venni.*”⁵⁹ Az amerikai gyakorlat szerint az alkotmányos tulajdonvédelem csak a tulajdon teljes elvonása elleni védelemre korlátozódik, tehát a tulajdonelvonásnak nem minősülő tulajdonkorlátozások ellen nem az 5., hanem a 14. alkotmány-kiegészítés nyújthat védelmet. Viszont amennyiben a tulajdonjogot ténylegesen elvonják, igazságos kártalanítást kell fizetni a (volt) tulajdonosnak.

Az amerikai gyakorlattól eltérő utakon jár a *német alkotmányjog*, amely a tulajdonelvonás szintjét el nem érő korlátozások ellen is kifejezett védelmet biztosít. A hatályos német alkotmány 14. cikke⁶⁰ tartalmazza a tulajdonhoz való jogra és a kisajátításra vonatkozó rendelkezéseket:

(1) A tulajdonhoz és az örökléshez való jog biztosított. Tartalmukat és korlátaikat a törvények határozzák meg.

(2) A tulajdon kötelez. Használatának egyúttal a köz javát kell szolgálnia.

(3) Kisajátítás csak a köz javára megengedett. Csak törvénnyel vagy törvény alapján történhet, mely a kártalanítás jellegét és mértékét szabályozza. A kártalanítás a közösségi érdekek és az érintettek érdekeinek igazságos

⁵⁹ „...nor shall private property be taken for public use, without just compensation.”

⁶⁰ (1) Das Eigentum und das Erbrecht werden gewährleistet. Inhalt und Schranken werden durch die Gesetze bestimmt.

(2) Eigentum verpflichtet. Sein Gebrauch soll zugleich dem Wohle der Allgemeinheit dienen.

(3) Eine Enteignung ist nur zum Wohle der Allgemeinheit zulässig. Sie darf nur durch Gesetz oder auf Grund eines Gesetzes erfolgen, das Art. und Ausmaß der Entschädigung regelt. Die Entschädigung ist unter gerechter Abwägung der Interessen der Allgemeinheit und der Beteiligten zu bestimmen. Wegen der Höhe der Entschädigung steht im Streitfalle der Rechtsweg vor den ordentlichen Gerichten offen.

mérlegelése alapján határozandó meg. A kártalanítás összege miatt vita esetén a rendes bíróságok előtt jogorvoslással lehet élni.”

Az (1) bekezdés szerint tehát a tulajdon és az örökléshez való jog biztosított, ám az említett jogok tartalmát és korlátait törvények határozzák meg. A (2) bekezdés kimondja a tulajdon társadalmi kötöttségét. A gyakorlat az (1) és (2) bekezdést akként értelmezi, hogy „*a tulajdon szociális kötöttsége a tulajdonkorlátozás lehetőségének alapja, de egyúttal korlátot is szab neki.*”⁶¹ A tulajdon csak szociális kötöttsége biztosításához szükséges mértékben korlátozható. Tehát a német alkotmány a tulajdonelvonás szintjét el nem érő tulajdonkorlátozás ellen is az alkotmányos tulajdonvédelem keretében (tehát a fent idézett 14. cikk alapján) biztosít védelmet, jóllehet a védelem szintje eltérő. Tulajdonelvonás csak igazságos kártalanítás mellett lehetséges, ám az egyéb tulajdonkorlátozásoknak az arányosság elvének kell megfelelniük: a közérdekű cél elérésére alkalmas eszközök közül a legenyhébbet kell alkalmazni, ami arányban áll az elérni kívánt céllal.⁶² A német alkotmányos tulajdonvédelem ugyanakkor nem csak a szűkebb értelemben vett tulajdont részesíti védelemben, hanem a vagyoni értékkel bíró magánjogi vagy közjogi jogosultságot is. Abban az esetben tekint valamit alkotmányjogilag védett vagyoni értékű jognak, ha az a jogosult számára egy dolgon éppolyan kizárólagosan, mint a tulajdonnál, magánhasználatot és egyéni rendelkezési jogot biztosít.⁶³

A német modellt az elkülönült, rendes bírászkodással nem foglalkozó alkotmánybíróság dolgozta ki. Ezzel szemben az USA-ban valamennyi rendes bíróság folytat alkotmánybírászkodási tevékenységet. Természetesen a Legfelsőbb Bíróság szerepe ezen a területen is meghatározó. Ily módon a fogalomhasználatban is jóval nagyobb az „átfedés”, ezt láthatjuk a tulajdonhoz való joggal kapcsolatban is, amely a polgári jogban használt tulajdon fogalmán alapszik. Éppen ezért érthető, hogy a magánjogi tulajdonfogalomhoz a tulajdonkorlátozások elleni védelem körének meghatározásánál is konzekvensen ragaszkodik, ellentétben a német alkotmánybíróság gyakorlatával, amely az alkotmánybírászkodást a rendes bíróságoktól elkülönült szervezetben végzi. Ezzel a ténnyel is összefüggésbe hozható, hogy saját fogalomrendszerét használ, ily módon a tulajdonnak is kialakult egyfajta elvont, a polgári jogi tulajdonfogalomhoz kapcsolódó, ám azzal nem teljesen azonos fogalma. A tulajdoni alapjogi bírászkodás körében nem

⁶¹ SALÁT – SONNEVENND: *im.* 476.

⁶² SALÁT – SONNEVENND: *im.* 476.

⁶³ WIELAND: *im.* 1257.

csak a szoros értelemben vett tulajdont részesíti védelemben, hanem a vagyoni értékkel bíró magán, sőt közjogi jogosultságokat is.

2.5.2 A magyar modell

A kelet-európai sorskérdések, így a Nyugat-Európa-hoz való „csatlakozás”, felzárkózás, modernizáció állandó terhe alatt élő országban a jogtudomány is hajlamos, sőt szeret „modellekben” gondolkodni. A modellek által nyújtott, bizonyos szemszögből leegyszerűsítő, de tisztábbnak tűnő kép ugyanis megkönnyíti a választást, így bízhatunk, vagy legalábbis reménykedhetünk benne, hogy a kitaposott úton haladva hamarabb célba érünk. A magyar Alkotmánybíróság tulajdonhoz való jog védelmével kapcsolatos gyakorlatát a némettel rokonítják.

Az 1989-es módosítások utáni 1949-es Alkotmány tulajdonhoz való jogra vonatkozó 13. §-a, valamint az Alaptörvény XIII. cikke alapján a fent bemutatott két modell közül inkább a kizárólag a tulajdonelvonás ellen védő felfogásra lehetne következtetni. Az Alaptörvény (korábban az Alkotmány) tulajdonvédelemre vonatkozó szakasza ugyanis csak a kisajátítással kapcsolatban határoz meg garanciális szabályokat, a tulajdon szociális kötöttségére vonatkozóan – korábban – nem találtunk utalást. A német modell szerint a tulajdonjog korlátainak („*Inhalts- und Schrankenbestimmung*”) az a célja, hogy megteremtse az egymással antagonisztikus ellentétben álló „tulajdon” és a „szociális kötöttség” összhangját.

A magyar AB ugyanakkor valamelyest túlterjeszkedett az Alkotmány konkrét szövegén, mivel működésének kezdetétől a német mintának megfelelően azt a felfogást követte, hogy az Alkotmány 13. §-a nem csupán a kisajátítás, hanem az egyéb tulajdonba való beavatkozások ellen is védelmet biztosít. A magyar Alkotmány szövege tehát kevésbé támogatta az alkotmányos tulajdonvédelem német mintájának átvételét, az AB gyakorlata mégis azon alapszik.

Az alkotmányos tulajdonvédelem fenti értelemben vett terjedelmét a 64/1993. (XII. 22.) AB határozat jelöli ki. Ebben ugyanis kifejtette az AB, hogy az alkotmányos tulajdonvédelem nem csak a szűkebb értelemben vett polgári jogi tulajdont illeti meg, az AB a védett kört kiterjesztette a tulajdonelvonásnak nem minősülő

tulajdonkorlátozásokra is.⁶⁴ A teljes tulajdonelvonásra továbbra is a 13. § (2) bekezdés rendelkezései az irányadók, ám a tulajdonelvonás mértékét el nem érő korlátozás közérdekkel is indokolható, ugyanis a 13. § (2) bekezdés az értékgarancia érvényesülése esetén csak a közérdekűséget kívánja meg, annál szigorúbb "szükségességet" az AB nem tekint alkotmányos követelménynek,⁶⁵ sőt kifejtette, hogy „*a tulajdon szociális kötöttségei a tulajdonosi autonómia messzemenő korlátozását alkotmányosan lehetővé teszik.*” Az Alaptörvény tulajdonhoz való joggal kapcsolatos rendelkezéseit akként is lehet értelmezni, hogy a tágabb értelemben vett korlátozások elleni védelem lehetőségét hangsúlyozza.

Míg egyéb alapjog korlátozásánál más alapjog vagy alkotmányos érték sérelmét kell igazolnia a törvényalkotónak (szükségességi – arányossági teszt), addig a tulajdonhoz való jog korlátozásához az egyszerű közérdek is elegendő, feltéve, hogy a korlátozás nem aránytalan. Azt, hogy mi minősül közérdeknek, a törvényhozónak kell eldöntenie. Ez a döntés csak a közérdek nyilvánvaló hiánya esetén, tehát alkotmányellenesség miatt abban az esetben bírálható felül, amikor a tulajdonkorlátozás súlya az érvényesíteni kívánt közérdekkel nem áll arányban.⁶⁶ A 42/2006. (X. 5.) AB határozata azonban változást, kifejezett szigorítást hozott az AB korábbi gyakorlatában. Tulajdonjog korlátozása továbbra is csak abban az esetben lehetséges, ha arra valamely másik alapvető jog, alkotmányos érték érvényesülése vagy a közérdek érdekében szükség van. Azonban kimondta, hogy „*a közérdeket jogszabályban úgy kell meghatározni, hogy konkrét ügyben a közérdekből történő korlátozás szükségességét bíróság ellenőrizhesse.*”⁶⁷ Tehát a közérdek meghatározása az AB határozat szerint nem kizárólag a törvényhozó feladata, hanem a közérdek fennállását a konkrét ügyekben bíróságnak is tudnia kell ellenőrizni. Ezt az álláspontot az 50/2007. (VII. 10.) AB határozat árnyalta, hiszen kimondta az AB, hogy a közérdekből való korlátozás szükségességét egyedi aktusok törvényességének ellenőrzésénél a bírói hatalomnak, normatív aktusok felülvizsgálatánál az AB-nek kell állást foglalnia.

⁶⁴ „*A tulajdonhoz való alapvető jog védelmében a minőségi határvonal ma már nem a tulajdon "korlátozása" és polgári jogi értelemben vett "elvonása" között húzódik.*” 64/1993. (XII. 22.) AB határozat IV. rész 2. pont

⁶⁵ 64/1993. (XII. 22.) AB határozat

⁶⁶ SONNEVEND: *A tulajdonhoz való jog korlátai...* im. 665.

⁶⁷ 42/2006. (X. 5.) AB határozat III./2. f) pont

Salát Orsolya és Sonnevend Pál az alábbiak szerint foglalja össze a tulajdonhoz való jogba való állami beavatkozások megítélését.⁶⁸ „Két mérce” alapján ítélt meg a beavatkozás:

1. A tulajdonjog teljes egészében való elvonására a kisajátításra vonatkozó szabályok [Alkotmány 13. § (2) bek. és az AB kisajátítással kapcsolatos, később részletesen tárgyalandó gyakorlata] alkalmazandó.
2. A kisajátításnak nem minősülő vagy a kisajátítás szintjét el nem érő tulajdonkorlátozásoknál a beavatkozás alkotmányossága annak arányossága alapján ítélt meg. A beavatkozás természetesen indokolható a közérdek mellett más alapjog vagy alkotmányos érték védelmével is.

3. A tulajdonhoz való jog védelme Magyarországon 1990-2010

3.1 Előzmények

A tulajdonhoz való jog alapjogként való elismerése Magyarországon – a nyugat-európai és egyesült államokbeli példákkal ellentétben – nem tekint vissza több évszázados múltra, arra egészen az 1989. október 23-i alkotmánymódosításig kellett várni.⁶⁹

A tulajdon alkotmányos biztosításának igényével a francia forradalom hatására már a XVIII. század végén találkozhatunk Magyarországon a *Martinovics Ignác* által latin nyelven szerkesztett és a nemzethez intézett *Declaratio jurium humanorum et civilium* című röpiratban. A Martinovics által 1793 szeptemberében készített alkotmánytervezetben külön fejezet szolt a szabadságjogokról, közöttük a tulajdonhoz való jogról. Természetesen ezek a törekvések, igények a korabeli Magyarországon csak igen szűk körben fogalmazódtak meg és váltak ismertté, így nem is teljesülhettek.⁷⁰

Érdekes módon a tulajdonhoz való jogot az Osztrák-Magyar Monarchiában deklarálta a *Birodalmi Tanácsban képvisellel rendelkező királyságok és országok állampolgárainak általános jogairól* szóló, 1867-ben Ferenc József által kiadott „állami alaptörvény” 5. cikke,⁷¹ ám ez nem vonatkozott a magyarokra, mivel a Magyar

⁶⁸ SALÁT – SONNEVENND: *im.* 478.

⁶⁹ SALÁT – SONNEVENND: *im.* 452.

⁷⁰ SZABÓ Imre: *Az emberi jogok*, Akadémia Kiadó, Budapest, 1978, 96-97.

⁷¹ Staatsgrundgesetz vom 21. Dezember 1867 (R.G.Bl. 142/1867), über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger

Királyság nem rendelkezett képvisellel a Birodalmi Tanácsban (a magyar Országgyűlés ugyanis külön működött). A második világháború előtt az igencsak megkésett polgárosodás, a tulajdon feudális jellegű kötöttségeinek elhúzódó lebontása akadályozta a tulajdonhoz való jog alkotmányos szintű védelmének kimunkálását és kimondását.

A XX. századi magyar történelemben először a Tanácsköztársaság időszakában kíséreltek meg az addigtól teljesen eltérő tulajdoni rendszert kiépíteni. 1919. június 24-én az 1918. évi szovjet-országi alkotmány mintájára elfogadott alkotmány rögzítette, hogy a Tanácsköztársaság a dolgozók állami tulajdonába kíván venni minden termelőeszközt, továbbá köztulajdonba vette a kisüzem kereteit meghaladó ipari, bányászati és közlekedési üzemeket, a pénzügyintézeteket és a biztosítóintézeteket.⁷²

A második világháború utáni ideiglenes alkotmányunk, az 1946. évi I. törvény még az állampolgárok természetes és elidegeníthetetlen jogai között említette a tulajdonhoz való jogot. Az 1946. évi X. törvény öt évig terjedő szabadságvesztéssel rendelte sújtani azt a közhivatalnokot, aki hivatali eljárásában vagy intézkedésével másnak az 1946. évi I. törvény bevezetésében foglalt valamely természetes és elidegeníthetetlen jogát törvényellenesen megsérti. Ez a korszak sem kedvezett azonban Magyarországon a tulajdonhoz való jognak: az 1946. évi XIII. törvény már a szénbányászat kártalanítás nélküli államosításáról rendelkezett.

A második világháború után a hazai alkotmányfejlődésre a szovjet minta, különösen az 1936-os szovjet alkotmány hatott, ami a magántulajdon erőteljes háttérbe szorítására és az állami (Magyarországon társadalmi) tulajdon vezető szerepére épített. Ezért nem találkozhatunk 1989 előtt a tulajdonhoz való jog deklarálásával. A második világháború után térségünkben meghatározóvá vált marxista jogelmélet jellemzően nem törődött az emberi jogi problémákkal, tagadta azok természetjogi felfogását, és nem ismerte el az emberek veleszületett jogait sem. Az emberi jogokat állampolgári jogokká minősítette, tehát olyan jogokká, amelyeket az állam adományozott „polgárainak.” Valójában még a kinyilatkoztatott jogok sem érvényesültek. A magántulajdonnal kapcsolatban is ez a

für die im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder Artikel 5. „Das Eigentum ist unverletzlich. Eine Enteignung gegen den Willen des Eigentümers kann nur in den Fällen und in der Art eintreten, welche das Gesetz bestimmt.”

⁷² SZABÓ Imre: *im.* 100-101.

felfogás volt jellemző, az állam nem ismerte el az állampolgárok magántulajdonhoz való jogát.⁷³

Az 1918-as orosz alkotmány a tulajdon egyik legfontosabb tárgyára, a földre vonatkozóan kimondta a magántulajdon megszüntetését és célként tűzte ki a termelőeszközök szocializálását. A szocialista berendezkedésű országokban kialakult az ún. *szocialista* tulajdon fogalma, ami az állami tulajdon primátusára épült.⁷⁴ A tulajdonnak tehát három kategóriája alakult ki: az *állami tulajdon*, a *szövetkezeti tulajdon* és az ezzel szembeállított ún. *személyi tulajdon*. Mai értelemben vett tulajdonhoz való jogról és tulajdonvédelemről tehát egyáltalán nem beszélhetünk. Termelési javak kizárólag az állam vagy a szövetkezetek tulajdonában állhattak. A személyi tulajdon is általában célhoz kötött volt.⁷⁵

Az 1949. évi XX. törvény (*a továbbiakban: Alkotmány*) eredeti szövege sem tartalmazott a tulajdonhoz való jogot védő rendelkezéseket, hiszen annak mintája az 1936-os szovjet alkotmány volt. Az 1968-ban elhatározott gazdaságirányítási változások⁷⁶ szellemében készített 1972. évi átfogó alkotmányreformnak⁷⁷ köszönhetően a 11. § kiegészült az alábbi rendelkezéssel: „*a Magyar Népköztársaság elismeri és védi a személyi tulajdont.*” A személyi tulajdont viszont egyértelműen a közérdek alá rendelte, mivel a 12. § szerint magántulajdon nem sérthette a köz érdekeit. A rendszerváltás előtti szemlélet szerint tehát a magántulajdon a kizsákmányolás eszköze és az egyéni szabadság kiteljesedését ellehetetlenítő intézmény, ezért magántulajdon csak a társadalmi tulajdonnak alárendelten létezhetett.⁷⁸

3.2 Az Alkotmány és az Alaptörvény tulajdonhoz való jogra vonatkozó rendelkezései

Az 1989. október 23-i alkotmánymódosítás iktatta az Alkotmányba a kisajátításra vonatkozó – egyébként nemzetközi összehasonlításban is kifejezetten szigorúnak

⁷³ HORVÁTH Attila: *Fejezetek a szovjet típusú szocializmus magyarországi alkotmánytörténetéből*, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 1992, 78.

⁷⁴ LÁBADY: *im.* 146.

⁷⁵ EICHLER, Hermann: *Die Rechtsidee des Eigentums: eine rechtsdogmatische und rechtspolitische Betrachtung*, Duncker und Humblot, Berlin, 1994, 78 – 79.

⁷⁶ KUKORELLI István – TAKÁCS Imre: *A magyar alkotmány története. Az alkotmányos rendszerváltozás jellemzői*, In: KUKORELLI István: *Alkotmánytan I.*, Osiris Kiadó, 53-77.

⁷⁷ 1972. évi I. törvény az 1949. évi XX. törvény módosításáról és a Magyar Népköztársaság Alkotmányának egységes szövegéről

⁷⁸ DUDÁS Gábor: *A 13. §-hoz*, In: TRÓCSÁNYI László (szerk.): *A mi alkotmányunk. Vélemények és elemzések Magyarország Alkotmányáról*, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2006, 125.

tekinthető – rendelkezést. A tulajdonhoz való jogot azonban már az 1990-es választások után megalakult Országgyűlés emelte alkotmányos rangra az 1990. évi XL. törvény 7. §-ával. Az Alkotmányban – történeti okok miatt nem az *Alapvető jogok és kötelességek* című XII. fejezetben, hanem – az *Általános rendelkezések* között szerepel a tulajdonhoz való jog. Az AB gyakorlatában ennek nem tulajdonított különösebb jelentőséget, a tulajdonhoz való jogra indokolás nélkül alapjogként tekintett. *Lábady Tamás* felvetette, hogy nem lehet egészen pontosan rekonstruálni, az alkotmányos rendszerváltással kapcsolatos tárgyalásokat folytató politikai felek milyen szerepet szántak a tulajdonhoz való jogra vonatkozó rendelkezéseknek.⁷⁹ Ez a bizonytalanság azonban nem befolyásolta az alkotmányos tulajdonvédelem kibontakozását. Már a 7/1991. (II. 28.) AB határozatból nyilvánvalóvá vált, hogy az AB a tulajdont alapjognak tekinti.⁸⁰ Az 1989/90-es alkotmányreformnak köszönhetően megszűnt a közösségi tulajdon primátusa, azután – legalábbis normatív szinten – a köz- és a magántulajdon egyenjogú, azonos védelemben részesült.

Az Alkotmány 13. §-a szerint:

- (1) *A Magyar Köztársaság biztosítja a tulajdonhoz való jogot.*
- (2) *Tulajdont kisajátítani csak kivételesen és közérdekből, törvényben szabályozott esetekben és módon, teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás mellett lehet.*

Ez jelentette a tulajdonhoz való jog alkotmányos védelmének normatív alapját egészen 2012-ig.

Az Országgyűlés 2011. április 18-án elfogadta Magyarország Alaptörvényét (*a továbbiakban: Alaptörvény*), ami 2012. január 1-jén hatályba is lépett.⁸¹ A tulajdonhoz való jogról az AB korábbi gyakorlatának megfelelően a „*Szabadság és felelősség*” című fejezet XIII. cikkében rendelkezik:

- (1) *Mindenkinek joga van a tulajdonhoz és az örökléshez. A tulajdon társadalmi felelősséggel jár.*

⁷⁹ LÁBADY: *im.* 147.

⁸⁰ Sajó András ezt a tézist vitatja, ugyanis véleménye szerint a tulajdonhoz való jog az alkotmányozó szándéka szerint sem azonos státuszú a többi alapjoggal. Lásd: SAJÓ András: *A materiális természetjog árvái, avagy hogyan védi Alkotmánybíróságunk az elesetteket. A szociális jogok és a gazdasági megszorítások.* Magyar Jog 1996/4, 205-231.

⁸¹ Később külön részben foglalkozom a 2010 után megfigyelhető, alkotmányos tulajdonvédelemmel kapcsolatos tendenciákkal.

(2) Tulajdont kisajátítani csak kivételesen és közérdekből, törvényben meghatározott esetekben és módon, teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás mellett lehet.

Amint látjuk, az alkotmányozó a kisajátításra vonatkozó rendelkezést kis módosítással (a „szabályozott” szó helyett „meghatározott” szó használata) megtartotta.

Fontos változásnak kell tekintenünk ugyanakkor, hogy az Alaptörvény a tulajdonhoz való jog rögzítése után kimondja a tulajdonhoz kapcsolódó *társadalmi felelősséget*. Az európai alkotmányok általában tartalmazzák a tulajdon szociális kötöttségére vonatkozó valamilyen rendelkezést,⁸² így az Alaptörvény tulajdonra vonatkozó (1) bekezdése nem kifogásolható, sőt az AB eddigi tulajdonvédelmi gyakorlatát erősíti, alátámasztja.

Szintén érintheti a tulajdonhoz való jogot az Alaptörvény egy kifejezetten rendhagyónak számító, új rendelkezése. Az V. cikk szerint *„mindenkinek joga van törvényben meghatározottak szerint a személye, illetve a tulajdona ellen intézett vagy az ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához.”* A tulajdon elleni jogtalan támadás elhárítására vonatkozó rendelkezéseket általában az államok büntető törvénykönyvei, illetve polgári törvénykönyvei tartalmazzák, mivel azok nem az állam és a személyek, hanem a személyek egymás közötti viszonyait szabályozzák. Ezért az V. cikk érdemben nem is járulhat hozzá az alkotmányos tulajdonvédelem fejlesztéséhez, hiszen az Alaptörvény XIII. cikke a tulajdonhoz való jogot mint alapjogot *az állammal szemben* részesíti védelemben.

Az Alaptörvény Átmeneti rendelkezése (1) cikk (1) bekezdése szintén tartalmaz a tulajdonhoz való jogot érintő rendelkezéseket, hiszen kimondja, hogy a kommunista diktatúra törvényben meghatározott vezetőinek nyugdíja vagy más juttatása törvényben meghatározott mértékben csökkenthető. Tehát egy viszonylag szűk személyi kör meghatározott vagyoni jogosultságait alkotmányos szintű jogszabály veszi ki az alkotmányos tulajdonvédelem köréből. Ez a megoldás is kifejezetten rendhagyónak, sőt idegennek számít a demokratikus jogállamokban. *Drinóczi Tímea* találóan úgy fogalmazott, hogy *„az alkotmányozó hatalom materiális alkotmányosság iránti elköteleződés hiányára hívja fel a figyelmet.”*⁸³

⁸² A tulajdonhoz való jog szociális kötöttségét rögzítő európai alkotmányok változatos megfogalmazásait láthatjuk DRINÓCZI Tímea több munkájában. Például: *A gazdasági alapjogok – nemzetközi kitekintés ... im.* 31 – 32.

⁸³ DRINÓCZI Tímea: *Gazdasági alkotmány az Alaptörvényben*, Jogtudományi Közlöny, 2012/10, 382.

Az Alaptörvényben olyan új, korábban ismeretlen értelmezési szabályok is megjelentek, amelyek befolyásolhatják a tulajdonhoz való jog védelmének gyakorlatát is.⁸⁴ Ilyen értelmezési szabály az R) cikk (3) bekezdése, ami szerint „*az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni.*” Egyelőre nem teljesen világos, milyen hatása lesz ennek a szabálynak az alkotmányos tulajdonvédelem gyakorlatára. Az N) cikk (1) bekezdése kimondja, hogy „*Magyarország a kiegyensúlyozott, átlátható és fenntartható költségvetési gazdálkodás elvét érvényesíti*”, amit a (3) bekezdés szerint az AB is köteles tiszteletben tartani. Ugyan *Jakab András* szerint e rendelkezés nem jelenti azt, hogy az AB jogalkalmazói tevékenysége során ne hozhatna a költségvetés számára terhet jelentő döntést,⁸⁵ ám kérdéses, hogy az AB milyen értékrendszerben tudja összevetni a költségvetés stabilitásához és a tulajdonhoz való jog védelméhez fűződő érdekeket.

A tulajdonhoz való jog alkotmányjogi tartalmát, fogalmát az AB határozataiban, döntéseiben fejtette ki. *Balogh Zsolt* az Alkotmánybíróság első tizenöt évének tulajdonnal kapcsolatos döntéseit három fő korszakra osztotta. Az AB az első öt évében kidolgozta a tulajdonvédelem dogmatikai alapjait. A második öt évben e gyakorlat megszilárdulása jellemző, míg a harmadik öt évben a tulajdoni koncepció „aprópénzre váltása” érzékelhető.⁸⁶ Értekezésemben bemutatom az AB-nek az alkotmányos tulajdonvédelemmel és a kisajátítással kapcsolatos legfontosabb döntéseit, amelyekből számomra úgy tűnik, hogy az elmúlt több mint húsz év nem minden tekintetben írható le ezzel az ívvel. Az első öt évet az „útkeresés” szóval lehetne jellemezni, amelynek határozatait a harmadik öt évben/öt évre szinte teljesen felülírták. A 2010 után kezdődött folyamatok pedig teljesen új korszakot nyitottak az alkotmányos tulajdonvédelem magyar történetében.

3.3 Az alkotmányos tulajdonvédelem rendszerének kialakulása Magyarországon és a kisajátítással kapcsolatos legfontosabb döntések

A tulajdonjogi problémák igen fontos, meghatározó jelentőséggel bírtak az 1990-es évek nemzetközi politikájában és több állam nemzeti politikai életében is. Ebben igen

⁸⁴ DRINÓCZI Tímea: *A tulajdonhoz való jog az Alaptörvényben*, Jogtudományi Közlöny LXVII. évf. 5. sz., 227-228.

⁸⁵ JAKAB András: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*, HVG-ORAC, Budapest, 2011, 196.

⁸⁶ HOLLÓ András – BALOGH Zsolt (szerk.): *Az értelmezett Alkotmány*, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2005, 304.

fontos szerepet játszottak a kelet-közép-európai térségben az 1980/90-es évtized fordulóján bekövetkezett változások, amikor a térség államai áttértek a demokratikus berendezkedésre és a piacgazdaságra. A magántulajdonra épülő tulajdoni berendezkedést a rendszerváltás egyik szükségszerű előfeltételének tekintették.⁸⁷ A tulajdoni rendszerváltás folyamatában kitüntetett szerephez jutott az AB, hiszen hazai hagyományok nélkül kellett kiépítenie az alkotmányos tulajdonvédelem rendszerét.

Az Alkotmány 1989/90-ben lezajlott átfogó módosítása az akkor fennálló tulajdonjogi viszonyok tagadásából indult ki.⁸⁸ Az új tulajdoni rend jogi-, és politikai vetületének összehangolását végső soron az AB-nek kellett elvégeznie.⁸⁹ Kisajátítási kódexünk 1989/1990-es rendszerváltás utáni módosításait, illetve rekodifikálását is nagyrészt maga az AB „hajtotta” (az alkotmányellenesnek talált rendelkezések megsemmisítésével) vagy „hajtatta” végre (jogalkotásra hívta fel az Országgyűlést). Az Alkotmány átfogó módosítása és a jogállamiság intézményi biztosítékainak megteremtése után nagyságrendileg ötven érdemi alkotmánybíróági döntés született a Ktvr. szabályaival és az egyéb – *szűkebb* értelemben vett – kisajátítási tárgyú jogszabályokkal összefüggésben.

Ha a szűkebb értelemben vett, „klasszikus” kisajátítás 1989/90-es rendszerváltás utáni történetét, a jogintézmény utóbbi húsz évben mutatott „fejlődését”, a kisajátítási tárgyú hazai jogszabályok változásait kellene bemutatnom, akkor is ebből a sajátos nézőpontból – tehát az AB kisajátítással kapcsolatos határozatainak vizsgálatából – kellene kiindulnom, ami az AB kitüntetett szerepét jelzi. Úgy is fogalmazhatnék, hogy az AB vonatkozó határozatai jelölték ki a törvényhozó munkájának, tevékenységének irányát, elveit, kereteit. Az AB „alapjogi aktivizmusának” megítélése meglehetősen sokszínű.⁹⁰ A kisajátítással kapcsolatos döntéseiben is láthatólag gyakran került „kvázi törvényhozó” szerepkörbe, amelyre legjellemzőbb példaként a 35/2005. (IX. 29.) AB határozat és a hatályos kisajátítási kódex keletkezéstörténetét említhetem. Az aktivizmus hasznosságát, fontosságát és jelentőségét azonban a kisajátítás jogintézményének alakulástörténete szempontjából nem lehet kétségbe vonni.

⁸⁷ JACOBS, Harvey M. (ed.): *Private Property in the 21st Century. The Future of an American Ideal*, Lincoln Institute of Land Policy, Massachusetts, USA, 2004, 1.

⁸⁸ TÉGLÁSI András: *A tulajdonhoz való jog alkotmányos védelme*, Ph.D. értekezés, Budapest, 2009, 75.

⁸⁹ SÓLYOM László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 615.

⁹⁰ TÓTH Gábor Attila: *Túl a szövegen. Értekezés a magyar alkotmányról*, Osiris Kiadó, Budapest, 2009, 15-25.

3.4 A rendszerváltással kapcsolatos, alkotmányos tulajdonvédelmet érintő döntések

Az 1989. évi alkotmányreformot követő időben az AB három fontos, történelmi jelentőségűnek tekinthető területen nyilvánult meg a tulajdonhoz való jog alkotmányos védelmével kapcsolatban. A társadalom széles körét igen-igen érzékenyen érintő *kárpótlási törvényekkel* összefüggésben született határozatokban, a *tulajdonformák egyenlőségének* problematikájával foglalkozó döntésekben és az *AB alkotmányos tulajdoni koncepciójának kialakulásával* kapcsolatos esetekben.⁹¹ Értekezésemben – terjedelmi okok miatt – nem tudok mindhárom problémakörrel részletesen foglalkozni, ám a témám szempontjából legfontosabb döntéseket röviden áttekintem.

Az AB működése kezdő időszakában meghatározó döntéseket hozott a rendszerváltás időszakában felszínre került, tulajdonhoz való joggal kapcsolatos kérdésekben.⁹² Ugyanis az állammal szemben nagyon fontos társadalmi elvárásként jelentkezett az, hogy vállalja fel a szocialista időszakban született, gyakran botránys, az állampolgárok tulajdonhoz való jogát súlyosan sértő jogszabályok által okozott károk megtérítését. Az AB feladata volt, hogy ezt a folyamatot határozataival alkotmányos keretek között tartsa. Ezen túlmenően, ám ezzel szoros összefüggésben el kellett végeznie a szükségessé vált tulajdoni rendszerváltás elméleti alapjainak és módszerének alkotmányos szempontú ellenőrzését, sőt közvetve alakítását is.

3.4.1 A „kárpótlási” és „államosítási” határozatok

Az AB a tulajdonjogi illetve a kisajátítási jogi tárgyú jogalkotással kapcsolatos hatáskörét az ún. *„földtörvény-ügyben”* hozott, 21/1990. (X. 4.) AB határozatban fejtette ki és támasztotta alá. Az AB a miniszterelnöknek a Kormány nevében az Alkotmány értelmezése tárgyában előterjesztett indítványa alapján kimondta, hogy az Alkotmány kisajátításról rendelkező 13. § (2) bekezdése olyan garanciális rendelkezés, amely *a tulajdonnak nemcsak egyedi hatósági határozattal, hanem törvénnyel való elvonására is irányadó*. A tulajdonnak mind egyedi hatósági határozattal, mind pedig törvénnyel való elvonását – figyelemmel az Alkotmány 13. § (1) bekezdésére – csak azonnali, feltétlen és teljes kártalanítás mellett tartotta lehetségesnek. Ha ezek a feltételek nem teljesülnek, a tulajdonelvonás alkotmányellenes, és az AB az alkotmánysértő jogszabályi

⁹¹ LÁBADY: *A tulajdonvédelem változása... im.* 148.

⁹² Lásd erről bővebben: SÓLYOM: *im.* 614-625.

rendelkezéseket megsemmisíti.⁹³ A döntésben az AB olyan „tesztet” dolgozott ki a jogalkotó számára, amelyet a további tulajdonhoz való jogot érintő kérdésben is alkalmazhatott. A 21/1990. AB határozat fontos megállapítása, hogy *a tulajdon bármely formájára nézve tilos a diszkrimináció*, tehát valamennyi tulajdoni formára kiterjed az Alkotmány 13. §-ában meghatározott védelem. Különös jelentőséggel bírt ez az álláspont a szocializmus időszakában vitatható eszközökkel, gyakran kényszerrel létrehozott szövetkezetekkel kapcsolatban felmerülő tulajdoni problémákra nézve. Ugyanakkor kinyilvánította az AB, hogy *a privatizáció és a reprivatizáció az államnak elvileg korlátlan joga, ami tulajdonosi minőségéből következik*.

Az AB hosszas vizsgálat után az ún. *államosítási határozatában*⁹⁴ semmisített meg több 1950 és 1960 közötti, államosításról rendelkező, jogállami szemmel botránysnak ható, az állampolgárok tulajdonát gyakorlatilag kártalanítás nélkül elvonó jogszabályt. A vizsgált törvények, törvényerejű rendeletek egy része általában tartalmazott ugyan olyan felhatalmazást, ami alapján korábban is meg lehetett volna alkotni a károk megtérítésére vonatkozó végrehajtási jogszabályokat, ám ezek nem jelentek meg. A jogszabályok másik része elvileg biztosított valamilyen formális kártalanítást, de az távolról sem állt arányban az államosított javak értékével, és kifizetésre szinte csak kivételesen került sor. Az AB az államosítási határozatában vizsgált jogszabályok áttekintése során arra a következtetésre jutott, hogy velük kapcsolatban nem teljesültek az Alkotmány 13. § (2) bekezdésben rögzített garanciális szabályok, ezért alkotmányellenesnek találta őket és megsemmisítette. Ez a döntés igazolni látszott a szakmai közvélemény és a sérelmet szenvedett állampolgárok, családok elvárásait, azonban *a megsemmisítésre nem visszamenőleges hatállyal került sor*, azaz nem érintette a határozat közzététele előtt létrejött jogviszonyokat, így az államnak a megsemmisített jogszabályok végrehajtása keretében hozott, államigazgatási határozaton alapuló tulajdonjogát sem. Az AB ugyanis a jogbiztonsághoz fűződő érdeket, a fennálló tulajdonviszonyok stabilitását előbbre valóbbnak tekintette, mint a korábbi alkotmányellenes jogszabályok hátrányos következményeinek igencsak megkésett reparációját. A döntés ezek mellett fontos – bár néhol vitatható⁹⁵ – dogmatikai újításokkal is szolgált. Ezek szerint az állam a múltbeli államosításoknál közjogi kötelezettséget vállalt a kártalanításra. Ez alól az állam

⁹³ Lásd HOLLÓ András – BALOGH Zsolt: *Az értelmezett Alkotmány*, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest 2000, 255.

⁹⁴ 27/1991. (V. 20.) AB határozat.

⁹⁵ Lásd: Lábady Tamás kritikáját. LÁBADY: *A tulajdonvédelem változása... im.* 153.

alkotmányosan nem szabadulhat, de a kötelezettségvállalásokat a törvényhozás a *nováció* mintájára szabadon meg is újíthatja.⁹⁶ Az AB ebben a döntésében is kihangsúlyozta több korábban megfogalmazott tételét, többek között azt, hogy a köz- és a magántulajdont is *egyenjogúnak tekinti és egyenlő védelemben részesíti*, továbbá azt is, hogy az állam a tulajdonában lévő javakat szabadon privatizálhatja és reprivatizálhatja, hiszen ez a joga tulajdonosi minőségéből következik.

Az AB-nek az alkotmányos tulajdonvédelemben játszott kitüntetett szerepe az ún. *kárpótlási határozatokban* is megnyilvánult. Ezek közül az első, a 16/1991. (IV. 20.) AB határozat az állam által 1949. június 8-a után az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló törvényjavaslat rendelkezéseit vizsgálta előzetes normakontroll keretében. A döntés nagyban támaszkodott a 21/1990. AB határozat megállapításaira, így arra is, hogy az Alkotmány 13. § (2) bekezdése a tulajdon törvény általi elvonására is alkalmazandó. Ugyanakkor már itt megjegyezte az AB, hogy az Alkotmány 13. § (2) bekezdés szerinti tulajdonelvonással „*a tulajdon általában köztulajdonba kerül, csak kivételesen kerülhet magántulajdonba, és ekkor is kizárólag közérdekű felhasználásra.*”⁹⁷ Ez a nagyon fontos elméleti alapvetés csak több mint tíz évvel később, a 35/2005. (IX. 29.) AB határozatban teljesedett ki, amikor az AB kimondta, hogy a közérdekűként nevesített feladatokat már nem állami szervek, hanem döntően magánszemélyek, gazdálkodó szervezetek valósítják meg, így a tulajdonelvonás is valójában az ő érdekükben történik és az általuk végzett tevékenység csak a társadalmi rendeltetését tekintve szolgálja a „köz” javát, ezért a kisajátítást kérők körét nem lehet az államra és az önkormányzatokra szűkíteni. A 16/1991. AB határozat további fontos eredménye, hogy az AB a tulajdonelvonásnak nem minősülő vételi joggal összefüggésben *kimondta a tulajdonhoz való jog korlátozhatóságát*. Az AB az Alkotmányban rögzített fontos célként nevesítette a társadalmi tulajdon lebontását, belőle és helyette egyenjogú tulajdoni fajták létrehozását. Ennek során az államnak alkotmányos lehetősége van arra, hogy a társadalmi tulajdon lebontása során keletkező terheket, kötelezettségeket elossa azok között, akik a társadalmi tulajdont ingyenesen megszerzik. Az AB azonban azt is kimondta, hogy okot adhat az alkotmányellenesség megállapítására az, ha a kárpótlás alapjául szolgáló értékek eltérő számítási módja „*különböző vagyontárgyakért kapott*

⁹⁶ LÁBADY: *A tulajdonvédelem változása...* im. 152.

⁹⁷ 16/1991. (IV. 20.) AB határozat III/3. pont.

kárpótlásban kirívó különbségre vezet.” Az AB határozat által rejtett számos dogmatikai és gyakorlati probléma részletes tárgyalása helyett csupán azt szeretném kiemelni, hogy a kárpótlás jogalapja a méltányosság, ami kizárta a régi jogcímekre való hivatkozást. A kárpótlás nem jogi igényt elégített ki, és ezzel az állam nem jogi kötelezettséget teljesített – így a jogalkotó nem is tűzte ki valamennyi kár megtérítését – csupán egy *ex gratia* jellegű juttatásnak lehetett tekinteni.

Az Országgyűlés által elfogadott, de még ki nem hirdetett kárpótlási törvényt⁹⁸ az AB a köztársasági elnök indítványára is vizsgálta. A vizsgálat eredményeként hozta meg az AB a 28/1991. (VI. 3.) AB határozatot, vagy ismertebb nevén a *második kárpótlási határozatot*. Ebben az AB mintegy rendszerbe foglalta korábbi, a tulajdonhoz való joggal kapcsolatos határozatainak lényeges megállapításait. Az AB-nak arra a történelmi jelentőségű kihívásra kellett választ találnia, hogy „*a rendszerváltás egyszeri, sajátos történelmi következményei hogyan valósíthatók meg alkotmányosan, a jogfolytonosság alapján maradvá.*”⁹⁹ A rendszerváltás idején ugyanis meg kellett találni annak a módját, hogy az állam orvosolja a rendszerváltás előtti „igazságtalanul okozott” tulajdoni károkat. A jogalkotó a vizsgált törvénnyel az 1940-es évek végén, az 1950-es évek elején lefolytatott államosításokkal, a földosztást követő birtokrendezéssel, majd a földfelajánlással, illetve a termelőszövetkezetek megszervezésével, valamint az egyéb politikai indíttatású állami ingatlanszerzéssel összefüggésben keletkezett károk méltányossági alapon történő, részleges megtérítését szabályozta.

Értekezésem keretei között nem tudok részletesen foglalkozni a rendszerváltás utáni kárpótlás problémakörével, mivel azt csak egy önálló disszertációban lehetne érdemben tárgyalni, azonban a fenti tömör összefoglalásból láthatók azok a fontosabb problémák, amelyekre az AB-nek reflektálnia kellett, és rekonstruálhatók azok a kezdeti lépések, amelyeket az AB a tulajdonhoz való jog alkotmányos védelme elméleti kereteinek lefektetése irányába tett.

Az AB-nek a tulajdoni rendszerváltással kapcsolatos döntései tehát az állam szerepét csökkentették, a szocialista tulajdonviszonyok felszámolását és a piacgazdaság megteremtését célozták. Ugyanakkor a 32/1991. (VI. 06.) AB határozat ennek a

⁹⁸ VASS János: *A termőföld tulajdonjoga megszerzésének általános és különös szabályai*, In: VASS János (szerk.): *Agrárjog*, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Szövetkezeti Jogi és Földjogi Tanszék, Budapest, 1999, 61-69.

⁹⁹ 28/1991. (VI. 3.) AB határozat I./A) 3.2.

tendenciának a határát is kijelölte, hiszen kiemelte az AB, hogy a folyamat „nem eredményezheti az állami beavatkozás lehetőségének a teljes megszüntetését, hanem csak a nemzetközi standardra való átállást, azaz a szocialista tervgazdálkodás helyett a liberális modell megfelelő kiépítését.”

3.4.2 A kisajátítási kódexet közvetlenül érintő korai döntések

A Ktvr. az 1990-es években sok tekintetben nem felelt meg a jogállamiság alapvető kritériumainak és a kisajátítás nemzetközi egyezményekben¹⁰⁰ rögzített elveinek. Az egyes törvények és törvényerejű rendeletek hatályon kívül helyezéséről és módosításáról szóló 1990. évi XXII. törvénnyel a Ktvr. több rendelkezését módosították a jogállami és alkotmányos igényekkel való összhang megteremtése érdekében. Ezek a módosítások iktatták a kisajátítás elrendelésének feltételei közé a *kivételességet* és mondták ki, hogy a kisajátítási kártalanításnak azonnalinak, teljesnek és feltétlennek kell lennie. A közérdekű cél megvalósításához szükséges – nem állami tulajdonban álló – ingatlant ezentúl meg kellett kísérelni adásvétellel megszerezni, és csak az adásvétel sikertelensége esetére nyílt meg a kisajátítás útja, ezzel erősödött a jogintézmény *ultima ratio* jellege. A jogalkotó a kártalanítás összegét ezentúl a helyben kialakult forgalmi értékhez kötötte, nem a hosszabb idő – legfeljebb öt év – alatt, szélesebb körben kialakult forgalmi értékhez. Két kisajátítási jogcím rendelkezéseit megszorítóan módosította, több jogcímet kiiktatott, az eljárási szabályokban kisebb változtatásokat eszközölt, és a kisajátítási határozatot – a jogalkotó feltételezett szándéka szerint – nem csak a kártalanítás összegszerűsége tekintetében lehetett megtámadni a bíróságon.¹⁰¹ Viszont a Ptk. kisajátításra vonatkozó rendelkezéseit nem módosították, ezért a kisajátítási határozat teljes körű megtámadásának lehetősége valójában csak az 58/1991. AB határozat után nyílt meg.

Azonban ezek a szükséges módosítások¹⁰² nem bizonyultak elégségesnek ahhoz, hogy a kisajátításra vonatkozó jogszabályok minden tekintetben megfeleljenek a demokratikus jogállamokban elvárt kritériumoknak. A Ktvr.-rel kapcsolatban számos indítvány érkezett az AB-hez. Egyes „korai” indítványok csak általánosságban fogalmaztak meg –

¹⁰⁰ Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről (Európai Emberi Jogi Egyezmény) Párizsban 1952. március 20-án elfogadott kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikke.

¹⁰¹ 1990. évi XXII. törvény 23-28. §

¹⁰² A Ktvr. végrehajtási rendeletét (33/1976. (IX. 5.) MT rendelet) is módosították.

nem kellően indokolt – alkotmányossági aggályokat,¹⁰³ mások a kisajátításra vonatkozó szabályok jogforrási elhelyezkedését kifogásolták.

Az 1554/B/1991. AB végzés alapjául szolgáló indítvány azért kérte a kisajátítási szabályok alkotmányellenességének megállapítását, mert azokat az 1976. évi 24. tvr., az annak végrehajtására kiadott alacsonyabb szintű jogszabályok és az állami irányítás ezeket értelmező egyéb jogi eszközei tartalmazták. Az indítványozó álláspontja szerint ez ellentétes a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvénnyel és a Polgári törvénykönyv 177. § (2) bekezdésének az 1991. évi XX. törvény 47. § (3) bekezdésével megállapított rendelkezésével. Azonban az AB szerint „... a kisajátítási eljárás kifogásolt „többlepcsős” szabályozása nem hozható összefüggésbe az Alkotmánynak a tulajdonhoz való jogot és a kivételes kisajátítás elveit szabályozó 13. §-ával.”¹⁰⁴ Az AB kifejtette, hogy a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvény szabályai önmagukban nem tekinthetők alkotmányos rendelkezéseknek, így az azokkal való összhang vizsgálata nem tartozik az AB hatáskörébe, és az Alkotmányból nem vezethető le az sem, hogy törvényerejű rendeletet szükségképpen törvényekkel kell felváltani.

Amint azt a fenti példából látható, a korai időszakban az AB alappal kifogásolható módon, néhol kifejezetten érzéketlenül vizsgálta a kisajátítási jogszabályok Alkotmánnyal való összhangját. Az 1990-es évek elején nem találta alkotmányellenesnek azt, hogy a kisajátítás lényeges szabályait nem törvényi szintű jogszabályok tartalmazták, és nem kifogásolta azt sem, hogy a kisajátítási kódexet a jogalkotó törvényerejű rendeletbe foglalta. Valószínű, hogy ebben a korai „útkereső” időszakban elsősorban inkább az előző rendszerben okozott tulajdoni sérelmek reparálásával kapcsolatos kérdések kötötték le az AB figyelmét.

3.5 Az alkotmányos tulajdonvédelem elméleti kereteit meghatározó legfontosabb döntések

Az AB a tulajdonhoz való jog alapjogi jellegét – annak az Alkotmányban elfoglalt speciális helyzetétől függetlenül – a 7/1991. (II. 28.) AB határozatban ismerte el. Ezzel a tulajdonhoz való jog bekerült az alapjogok alkotmányos katalógusába. Ugyanakkor az

¹⁰³ Az 13/B/1992. AB végzés alapjául szolgáló indítvány azért kérte a Ktvr. alkotmányellenességének megállapítását, mert megítélése szerint ellentétes az Alkotmány 13. § (2) bekezdésével, ám az indítvány nem tartalmazott indokolást, ezért nem is bizonyult alkalmasnak alkotmányossági vizsgálat megalapozására.

¹⁰⁴ 1554/B/1991. AB végzés

is nyilvánvalóvá vált, hogy ez a leginkább korlátozható alapjog, így az alapjogok képzeletbeli hierarchiájának végén helyezkedik el. A tulajdonhoz való jog alapjogi jellegét az AB nem indokolta meg részletesen, sőt néhány helyen azt alkotmányos jognak is nevezte, amit például a Sonnevend Pál – Salát Orsolya szerzőpáros is kritikával fogadott.¹⁰⁵

A 17/1992. (III. 30.) AB határozat alapjául szolgáló indítványok a társadalmi szervezetek kezelői jogának megszüntetéséről szóló 1990. évi LXX. törvény azon rendelkezését támadták, amely szerint a társadalmi szervezeteknek az állami tulajdonú ingatlanokra vonatkozó kezelői joga kártalanítás nélkül megszűnik. A *kezelői jog* a szocialista rendszer egyik jellegzetes jogintézménye, ami a gazdaságirányítási rendszer folyamatos változásának következtében egyre inkább „megközelítette” a polgári tulajdont. Az 1987. évi I. törvény hatályba lépéséig nem lehetett átruházni állami földtulajdont, ezért a társadalmi szervezetek azokon csak kezelői jogot szerezhettek. Az AB-nek abban a kérdésben kellett állást foglalnia, hogy az Alkotmány 13. §-ának védelme kiterjed-e a kezelői jogra, illetve a támadott törvény alapján mintegy „helyébe lépett” használati jogra. Az AB elutasította az indítványokat, és nagyon fontos megállapításokat tett. Kihangsúlyozta a tulajdonhoz való jog alapjogi jellegét, és elvi élel mutatott rá arra, hogy az Alkotmány tulajdonhoz való jogot védő 13. § (1) bekezdése *„nemcsak a tulajdonjog, hanem az azzal összefüggő minden vagyoni jog biztosítására vonatkozik.”*¹⁰⁶ Az AB esetjogában ekkor még nem vált el egymástól a tulajdon alkotmányjogi és polgári jogi fogalma, de megkezdődött a tulajdonként védett jogok körének bővítése.

Az AB alkotmányos tulajdonvédelemmel kapcsolatos gyakorlatában mindig fontos és érzékeny problémát jelentett, hogy az alkotmányos tulajdonvédelem köre kiterjed-e a társadalombiztosítási, különösen a nyugdíjbiztosítási jogosultságokra.¹⁰⁷ Az AB a 26/1993. (IV. 28.) AB határozatban még arra az álláspontra helyezkedett, hogy nincs összefüggés az ellátáshoz való jog és az Alkotmány 13. §-ában biztosított tulajdonhoz való jog között, tehát *„a társadalombiztosítási szolgáltatások alapja nem a tulajdonhoz való jog.”*¹⁰⁸ Meg kell jegyezni, hogy a tulajdonként védett jogok körének társadalombiztosítási jogosultságokra való kiterjesztésének még nem voltak meg az

¹⁰⁵ SONNEVEND – SALÁT: *A tulajdonhoz való jog*, Századvég 46. szám 112-113.

¹⁰⁶ 17/1992. (III. 30.) AB határozat Indokolás II./6.

¹⁰⁷ Erről a következő részben részletesebben szölok.

¹⁰⁸ 26/1993. (IV. 28.) AB határozat Indokolás II/7.

elméleti keretei. A társadalombiztosítás a szocialista rendszerben kialakult alapokon működött, aminek már eltűnt az eszmei-ideológiai háttere, és a szabályozás már nem felelt meg rendszerváltás utáni elveknek, alkotmányos elvárásoknak. A tulajdonként védett jogok körének további bővítéséhez elengedhetetlenek bizonyult a tulajdon alkotmányjogi és polgári jogi fogalmának szétválasztása, amire csak valamivel később került sor.

Az AB alkotmányos tulajdonvédelemmel kapcsolatos, talán legtöbbet idézett és legnagyobb jelentőségű döntése a lakások és helyiségek bérletére, valamint az elidegenítésükre vonatkozó egyes szabályokról szóló 1993. évi LXXVIII. törvény egyes rendelkezései alkotmányellenességének megállapítására vonatkozó indítványok alapján hozott 64/1993. (XII. 22.) AB határozat. A döntés fontos, meghatározó szemléleti újdonsága, hogy különbséget tett az alkotmányjogi és a polgári jogi tulajdonfogalom között, ahogy az AB fogalmazott, *„az alkotmányi tulajdonvédelem köre és módja nem szükségképpen követi a polgári jogi fogalmakat... A tulajdonjog részjogosítványai ... nem azonosíthatók a tulajdonhoz való jog alkotmányi védelmet élvező lényeges hatalmával.”* Ezzel a német alkotmányjogi hagyományokban az 1920-as években felbukkant megoldással mintegy elvált egymástól a polgári és az alkotmányjogi tulajdonfogalom. Az AB felismerte, hogy a tulajdon alkotmányjogi értelemben vett elvonása nem jelenti feltétlenül a polgári tulajdon elvesztését. További fontos megállapításnak tekinthetjük a tulajdon funkcionális felfogását, ami szerint az Alkotmány *„az egyéni cselekvési autonómia hagyományos anyagi alapját részesíti alapjogi védelemben.”* Ezzel a lépéssel az AB kiterjeszthette az Alkotmány 13. §-ának védelmét – a szűkebb értelemben vett polgári tulajdonon (és más vagyoni jogon) kívül – *a tulajdon szerepét átvevő más vagyoni jogra* is, illetve a közjogi alapú jogosítványokra, például a már említett társadalombiztosítási jogokra is. A tulajdonhoz való jog alkotmányjogi védelmének módját azonban nagyban befolyásolja a tulajdon azon jellegzetessége, hogy alkotmányosan védett szerepét tekintve általában helyettesíthető. Tehát az Alkotmány elsődlegesen a tulajdon állagát védi, azonban közérdekből lehetővé teszi kisajátítást is, így *„a tulajdon alkotmányos garanciájának határa a tulajdon értékének biztosítása.”* A 64/1993. AB határozat azt is kimondta, hogy a tulajdont széles körben érik közhatalmi korlátozások, és a tulajdonosnak egyre több korlátozást kell minden ellentételezés nélkül tűrnie. A döntés a kisajátítás fogalmát is árnyalta, hiszen kimondta, hogy az Alkotmány 13. § (2) bekezdésében meghatározott kritériumok

csak a kisajátítás „hagyományos fogalmára” vonatkoznak, amikor a tulajdont teljes egészében elvonják. Azonban „*a tulajdon súlyos megterhelése is megkövetelheti a kisajátításhoz hasonló védelmet*”, adott esetben a tulajdonos veszteségét ki kell egyenlíteni, vagy legalábbis mérsékelni kell. A tulajdonelvonásnak nem minősülő tulajdoni korlátozásoknál a beavatkozást igazoló közérdek és a tulajdonos jogséremlé közötti arányosság szempontját kell mérlegelni. Ezekben az esetekben a közérdek is tágan értelmezendő, hiszen a tulajdonjog korlátozására magánszemély javára kerül sor, és csak közvetve szolgál közösségi érdeket. A közérdek alkotmánybírói vizsgálatánál elégséges annak tisztázására szorítkozni, hogy a jogszabály alappal hivatkozik-e a közérdekre, illetve, hogy a közérdekű megoldás nem sért-e önmagában is más alapjogot. A 64/1993. AB határozat az alkotmányos tulajdonvédelemhez kapcsolódó igen fontos, alapvető kérdésekben foglalt állást, jelentőségét nehezen lehetne túlbecsülni. Egyrészt különbséget tett a tulajdon alkotmányjogi és polgári jogi fogalma között, így az alkotmányos tulajdonvédelem köre kiszélesedett, az Alkotmány 13. §-a alkalmassá vált a polgári tulajdoni igényeken kívül más vagyoni igények védelmére is. Másrészt egy kész koncepciót dolgozott ki arra a problémára is, hogy a tulajdonelvonás szintjét el nem érő korlátozásokat alkotmányjogi szempontból hogyan kell kezelni, megítélni, jóllehet ehhez a kérdéshez sem nyújtott semmilyen támpontot az Alkotmány. Ezen kívül hozzájárult a közérdekűség igen nehezen kezelhető fogalmának értelmezéséhez és az alapjogi tulajdonvédelemben használt terminológia, szempontrendszer alkotmányos tulajdonvédelem területén történő alkalmazásához is.

A funkcionális személet szolgált alapként a gazdasági stabilizációt szolgáló egyes törvénymódosításokról szóló 1995. évi XLVIII. törvény egyes rendelkezéseinek alkotmányossági vizsgálatánál is. A 43/1995. (VI. 30.) AB határozat a társadalombiztosítási jogosultságok megítélését fontos új szempontokkal gazdagította, ám ezekkel nem itt, hanem a magán-nyugdíjpénztárakról szóló részben értekezem részletesebben. A korábban már többször említett *funkcionális felfogás* szerint az adott jog funkciója dönti el azt, hogy az alkotmányos tulajdonvédelem kiterjed-e rá, vagy sem. Amennyiben az egyének cselekvési autonómiájának anyagi alapját képező, vagyoni értékű jogról van szó, az Alkotmány 13. §-a felhívható.¹⁰⁹ Ennek a szemléletnek is megvannak azonban a korlátai, „vegytiszta”, önálló alkalmazása nyilvánvalóan tévútra vezetett volna, hiszen – Sonnevend Pál és Salát Orsolya

¹⁰⁹ SONNEVEND – SALÁT: *A tulajdonhoz való jog*, Századvég 46. szám 122.

példájával élve – a termelői üzemeken fennálló tulajdonjog kívül esett volna a tulajdonhoz való jog védelmi körén, míg a szociális juttatások tulajdoni védelmet élveztek volna. Ezt a nyilvánvaló ellentmondást védte ki az AB a 43/1995. számú AB határozatában, amelyben kiemelte, hogy „*a tulajdonvédelem a saját vagyonnal vagy az értékteremtő munkával van összefüggésben.*”

Az alkotmányos tulajdonvédelem elméleti hátterének AB által lerakott alapja az 1990-es évek végére szilárdult meg, amelyet a 2000-es években fokozatosan finomított, csiszolt. A 28/2006. (VI. 21.) AB határozat a háziiorvosi működtetési jog megszerzéséről és visszavonásáról, valamint a háziiorvosi tevékenységhez szükséges ingó, ingatlan vagyon és működtetési jog megszerzésének hitelfeltételeiről szóló 18/2000. (II. 25.) Kormányrendelet rendelkezéseinek alkotmányosságát vizsgálta. Az AB-nak abban a tulajdonhoz való joggal kapcsolatos kérdésben kellett állást foglalnia, hogy az ún. *működtetési jogra* vagy *praxisjogra* kiterjed-e az alkotmányos tulajdonvédelem. Az AB az önálló orvosi tevékenységről szóló 2000. évi II. törvény (*a továbbiakban: Öotv.*) 2. §-ának (3) bekezdéséből indult ki, ami szerint a működtetési jog személyhez kapcsolódó vagyoni értékű jog, ezért korábbi esetjogának megfelelően arra a következtetésre jutott, hogy a tulajdonhoz való jog alkotmányos védelme arra is kiterjed. A tulajdon teljes elvonására a kisajátításra vonatkozó rendelkezéseket és feltételeket kell megfelelően alkalmazni. A tulajdonelvonás szintjét el nem érő korlátozásoknál a tulajdon társadalmi kötöttsége szükségessé teheti a tulajdonjog korlátozását, de csak az arányosság követelményének betartásával. Az arányosság követelménye alapján akár kártalanítás is megkövetelhető.¹¹⁰ Az AB korábbi 64/1991. (XII. 17.) AB határozata alapján kiemelte, hogy az alapjogok *közvetlen és jelentős korlátozása* csak törvényben történhet. Ennek a feltételnek pedig a tulajdonhoz való jogra mint alapjogra is teljesülnie kell.

A praxisjoggal kapcsolatban vetődött fel az a probléma, hogy valamennyi, a tulajdonhoz való jogot érintő kérdést törvényben kell-e szabályozni, vagy másképp megfogalmazva, milyen esetekben lehetséges alacsonyabb szintű jogszabályban rögzíteni a tulajdonhoz való jogot érintő rendelkezéseket. A Öotv. alkotmányosságát vizsgáló 29/2006. (VI. 21.) AB határozat szintén a 64/1991. AB határozatra hivatkozva mondta ki, hogy az alapjogokkal kapcsolatos *közvetett és távoli* összefüggés esetében elegendő a rendeleti

¹¹⁰ 28/2006. (VI. 21.) AB határozat Indokolás III./3.

szint. Az Öotv.-ben szabályozott működtetési jognál is felvetődött az új tulajdoni jogok korlátozhatóságának kérdése, amit az AB korábban a tulajdoni rendszer átalakításával, az önkormányzatoknak történő vagyonjuttatással összefüggésben vizsgált a 37/1994. (VI. 24.) AB határozatban. Eszerint a tulajdonjog védelme csak „*a megszerzett jogokra vonatkozik. A tulajdonszerzés jogcíme ... akkor élvez védelmet, ha a tulajdonszerzés és annak terjedelme törvény által garantált.*”¹¹¹

Az AB az alkotmányos tulajdonvédelem 64/1993. AB határozatban kimunkált elméleti kereteitől lényegesen csak a 42/2006. (X. 5.) AB határozatban tért el, ami a tulajdonjognak a mobil távközlési szolgáltatók javára történő korlátozását, a mobil távközlési célokat szolgáló tornyok és egyéb létesítmények elhelyezését szabályozó jogszabályok alkotmányosságát vizsgálta. A határozat indokolásában az AB a 64/1993. AB határozatból indult ki, de attól el is határolódott, hiszen kijelentette, hogy a tulajdonjog védelme érdekében az 1993-ban megfogalmazottaktól szigorúbb követelmények érvényesítését tartja indokoltnak. A 42/2006. AB határozat szerint tehát az Alkotmány 13. § (2) bekezdése lehetővé teszi a tulajdonjog teljes elvonását, azonban az (1) bekezdés nem rendelkezik a tulajdonjog korlátozásáról. A tulajdonhoz való jog korlátozásának megítélésénél – a többi alapjoghoz hasonlóan – az Alkotmány 8. § (2) bekezdéséből kell kiindulni, ami szerint a korlátozás alkotmányosságának megítélésénél a szükségességi-arányossági tesztből kell kiindulni, tehát akkor alkotmányos, ha a korlátozást törvény mondja ki, ha más alapjog vagy szabadság védelméhez vagy érvényesüléséhez szükséges, és az elérendő célhoz viszonyítva arányos. A tulajdonhoz való jog specifikumai, valamint az Alkotmány 13. §-ában rögzített sajátosságok miatt a másik alapvető jog, alkotmányos érték vagy cél érvényesülésének szükségessége mellett az alkotmányossági vizsgálat szempontja a közérdek miatt fennálló szükségesség. A közérdek fennállása abban az esetben is megállapítható, ha közvetlenül „*a magánérdek áll előtérben, közvetetten a társadalmi problémák megoldása révén az egész közösség érdekeinek szolgálatáról van szó.*”¹¹² Az AB azonban kifejtette, hogy a közérdek alapján történő tulajdonkorlátozásnál nem tekinti elégséges alapnak, hogy a jogszabály csupán általánosságban hivatkozik a korlátozást szükségessé tevő közérdekre, szabad hatósági mérlegelési jogkörben hagyva annak meghatározását, konkrétan milyen tulajdoni tárgyakra kell a korlátozást alkalmazni. A közérdeket magában a

¹¹¹ 29/2006. (VI. 21.) AB határozat Indokolás V./4.

¹¹² 42/2006. AB határozat Indokolás III./2.

jogszabályban rendelte úgy meghatározni, hogy a tulajdonjog közérdekből való korlátozásának szükségességét a bíróság is ellenőrizhesse, azaz a közérdekűség megállapításánál a törvényhozó nem kap teljesen szabad kezet. A tulajdonhoz való jog jellemzőiből viszont nem származik sajátos követelmény az arányosságra nézve. Az általános alkotmányos elvárásnak megfelelően „a korlátozással elérni kívánt cél fontosságának és az ennek érdekében okozott alapjog-sérelem súlyának összhangban kell állnia.”¹¹³

A 42/2006. AB határozatban a közérdekűséggel kapcsolatban megfogalmazott elvárásokat tovább árnyalta az 50/2007. (VII. 10.) AB határozat, mivel különbséget tett az egyedi aktussal és a normatív aktussal történő tulajdonkorlátozás közérdekűségének megítélése között. Az AB kimondta, hogy „a közérdeket jogszabályban úgy kell meghatározni, hogy a közérdekből történő korlátozás szükségessége kérdésében egyedi aktusok törvényessége ellenőrzése esetén a bírói hatalom, normatív aktusok felülvizsgálata során az Alkotmánybíróság állást tudjon foglalni.”¹¹⁴

3.6 A kisajátítást közvetlenül érintő döntések

A kisajátítás alkotmányjogi konzekvenciáinak áttekintését lehetetlen leválasztani az alkotmányos tulajdonvédelem problémaköréről. Mégis, az értekezés áttekinthetősége érdekében a kisajátítási kódexet érintő, a kisajátítási jog alakulását, fejlődését közvetlenül meghatározó és előmozdító, az 1990-es évek eleje és a 2000-es évek közepe között hozott alkotmánybírói döntéseket külön cím alatt tárgyalom.

3.6.1 A kártalanítás azonnalisága – az 58/1991. (XI. 8.) AB határozat

Az AB-hez érkezett beadványok jelentős része mindig is a kártalanításra vonatkozó szabályokat támadta.¹¹⁵ Az AB az 58/1991. AB határozatának alapjául szolgáló indítvány nyomán a Ptk. kisajátításról rendelkező 178. § (2) bekezdése második mondata és a (3) bekezdése, illetve a Ktvr. 20. §-a alkotmányellenességét vizsgálta. Az indítvány a Ptk. alábbi rendelkezéseit támadta:

Ptk. 178. § (2) ... Az a fél, aki a kártalanítást sérelmesnek tartja – ha jogszabály másként nem rendelkezik – a bírósághoz fordulhat.

¹¹³ 42/2006. AB határozat Indokolás III./2.

¹¹⁴ 50/2007. (VII. 10.) AB határozat Indokolás III/4.1.

¹¹⁵ Pl.: 3/1992. (I. 23.) AB határozat, 4/1996. (II.23.) AB határozat, 119/D/1990. AB határozat.

(3) A bírósági eljárás a kisajátítást kérő birtokba helyezését nem gátolja.

Az AB szerint a Ptk. 178. § (2) bekezdésének rendelkezései formai és tartalmi szempontból is alkotmányellenesnek bizonyultak. Az Alkotmány 13. § (2) bekezdése alapján csak a törvényben meghatározott módon lehet helye kisajátításnak, viszont a Ptk. szerint¹¹⁶ a törvénynél alacsonyabb szintű jogszabály is tartalmazhatta a kisajátítás lényeges szabályát (*formai alkotmányellenesség*). Az AB emellett *tartalmi* alkotmányellenességet is feltárt, hiszen a Ptk. támadott rendelkezése alapján csak a kártalanítás összecszerűségét sérelmező fél számára volt lehetőség a bírósági jogorvoslatra, a kisajátítás ténye ellen fellépőnek nem. Ez a korlátozás az Alkotmány 50. § (2) bekezdésébe ütközött, ami szerint *„a bíróság ellenőrzi a közigazgatási határozatok törvényességét.”*

A Ptk. 1991 előtti 178. § (3) bekezdése úgy rendelkezett, hogy a bírósági eljárás a kisajátítást kérő birtokba helyezését nem gátolta. Ez sértette az Alkotmány 13. §-ában rögzített tulajdonhoz való jogot, mivel *„a kisajátítást kérő előzetes birtokba helyezése számottevően megnehezítette a kisajátítást szenvedő perbeli pozícióját és ez a kártalanítás feltétlen követelhetőségének mint alkotmányos alapjognak a sérelmével járhatott.”*¹¹⁷

Az indítvány másik része a Ktvr. 20. §-át támadta, amely a kártalanítási összeg kifizetésére 60 napos, a csereingatlan birtokba bocsátására 30 napos, a kártalanítás és a csereingatlan értéke közötti különbséget megfizetésére ugyancsak 60 napos határidőt engedett. Az AB szerint ezek indokolatlanul hosszú határidők, így nem érvényesülhetett az azonnali kártalanítás alkotmányos elve. Ugyan nem határozott meg a kártalanításra vonatkozóan pontos teljesítési határidőt (ez a jogalkotó hatáskörébe tartozik), ám kimondta, hogy az Alkotmány *„feltétlenül megköveteli a kisajátítást kérő birtokba helyezésének és a kisajátított kártalanításának az egyidejűségét.”*¹¹⁸

Az Alkotmánybíróság az 58/1991. AB határozatával a Ptk. és a Ktvr. több évtizedes, az alapul fekvő indítványban nevesített hibáját orvosolta. Lehetővé tette a kisajátítási határozat *teljes körű* bírósági felülvizsgálatát és egyes – nyilvánvalóan alkotmányellenes – kártalanításra vonatkozó rendelkezéseket megsemmisített, ezáltal a magyar kisajátítási kódexek több évtizedes ellentmondását számolta fel.

¹¹⁶ Ptk. 178. § (2) bek. és 685. § a) pont.

¹¹⁷ 58/1991. (XI. 8.) AB. határozat Indokolás III/2. pont.

¹¹⁸ 58/1991. (XI. 8.) AB. határozat Indokolás III/3. pont.

3.6.2 A teljes és feltétlen kártalanítás– 3/1992. (I. 23.) AB határozat

A kisajátítással kapcsolatos első, alaposnak tekintett indítványok a kisajátítási kártalanításra vonatkoztak. Az Alkotmány 13. § (2) bekezdése a kisajátítással kapcsolatban teljes, feltétlen és azonnali kártalanítást ír elő. A 3/1992. AB határozat alapjául szolgáló indítvány a Ktvr. (a jogszabály Tvr.-ként hivatkozta) végrehajtása tárgyában alkotott 33/1976. (IX. 5.) MT rendeletének (ebben a címben – igazodva az alapul fekvő AB határozat szóhasználatához: Vhr.) Vhr.13. §-át kifogásolta:

Vhr. 13. § (1) A Tvr. és e rendelet alkalmazásában teleknek kell tekinteni

a) a város (község) belterületén levő ingatlanból, továbbá

b) a város (község) külterületén levő, lakó- vagy üdülőépülettel beépített ingatlanból

kisajátított terület 1500 négyzetmétert meg nem haladó részét.

(2) Közös tulajdonban álló ingatlannál az (1) bekezdés a) és b) pontjában említett területet az egy családhoz nem tartozó tulajdonostársak esetében külön-külön kell számításba venni. A család a házastársak és kiskorú gyermekeik.

(3) Az (1) és (2) bekezdés alapján teleknek nem minősülő ingatlanok, illetőleg ingatlanrészek a Tvr. és e rendelet alkalmazásában földnek tekintendők.

Mint látható, a Vhr. 13. §-a olyan számítási módot írt elő a kártalanítási összeg meghatározására, ami – egyébként az Alkotmány 13. § (2) bekezdésével és a Ktvr. kártalanításra vonatkozó szabályaival ellentétben – a tényleges forgalmi értéktől eltérő összértékhez vezetett, ugyanis a kártalanítást csak a kisajátított ingatlan egy részére (a város ill. község belterületén, továbbá a város ill. község külterületén fekvő, lakó- vagy üdülőépülettel beépített, kisajátított ingatlan 1500 m²-t meg nem haladó részére) tette lehetővé. A Ktvr. az érték megállapítása szempontjából különbséget tett telek és föld között:

9. § (1) A telek értékét a település jellege, a településen belüli fekvés, a rendeltetés, a megközelíthetőség, valamint a beépítési lehetőség alapján kell megállapítani.

(2) A föld értékét minősége, fekvése, megközelíthetősége, művelésre való alkalmassága, művelési módja, továbbá – ha annak nyilvántartását jogszabály előírja – művelési ága alapján kell megállapítani.

Azaz a belterületen fekvő földrészlet két különböző része (telek illetve a telek 1500 m²-t meghaladó része „földként”) megfelelő alkotmányos indok nélkül eltérő megítélés alá esett annak ellenére, hogy forgalmi értékük azonos. Az AB ezért a Vhr. 13. §-át – mint az Alkotmány 13. § (2) bekezdésével ellentéteset – megsemmisítette.

Az AB hasonló problémákkal szembesült a 4/1996. (II. 23.) AB határozatának alapjául szolgáló indítványban, viszont azok nem a kártalanítás, hanem a kárpótlás körében merültek fel. Erre a témára azonban terjedelmi okokból csak nem térek ki. A 4/1996. (II. 23.) AB határozat alapjául szolgáló egyik indítvány azt kifogásolta, hogy a 92/1992. (VI. 10.) Kormányrendelet 9. § (2) bekezdésével módosított 104/1991. (VIII. 3.) Kormányrendelet 4. §-a szerint a házasingatlan esetén a kár mértékének meghatározásához a tulajdonelvonás időpontjában fennálló ingatlan-nyilvántartás szerinti térmértéket ingatlanonként 2000 m² felső határig kellett alapul venni. Az ezt meghaladó telekrész alapterülete után a kár mértékét az üres belterületi telekre vonatkozó átalányérték, mezőgazdasági művelésű ingatlan esetén pedig az aranykorona érték alapján kellett megállapítani. A kifogásolt 104/1991. Kormányrendelet megalkotására a tulajdonviszonyok rendezése érdekében, az állam által az állampolgárok tulajdonában az 1939. május 1-jétől 1949. június 8-ig terjedő időben alkotott jogszabályok alkalmazásával igazságtanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló 1992. évi XXIV. törvény végrehajtása keretében került sor. Dolgozatom szempontjából rendkívül érdekes kérdésként merült fel, vajon az AB milyen összefüggést lát a kártalanítás és a kárpótlás jogintézménye között, azaz a kisajátítási kártalanítással kapcsolatos alkotmánybírósági döntésekben foglalt megállapítások vajon irányadók a kárpótlás esetkörére is, vagy sem. Az AB a 4/1996. AB határozatában erre a kérdésre nem adott választ, mivel a kifogásolt jogszabályt az Alkotmány 35. § (1) bekezdés b) pontjába, továbbá 35. § (2) bekezdés megsértése miatt semmisítette meg, tehát azért, mert a Kormány megfelelő felhatalmazás nélkül alkotta meg.

3.6.3 A kivételesség és a közérdekűség – 479/B/1993. AB határozat

Az AB a Ktvr. 18. § (3) bekezdésének alkotmányosságát vizsgáló 479/B/1993. AB határozat indokolásában fejtette ki, hogyan értelmezi az Alkotmány 13. § (2) bekezdésében rögzített *kivételesség és közérdekűség* kritériumát. A Ktvr. 1993. március 11-e és november 10-e között hatályos szövege szerint:

18. § (1) A kisajátítási eljárást az ingatlan fekvése szerint illetékes köztársasági megbízott folytatja le.

(2) A kisajátítási eljárás kérelemre indul.

(3) A köztársasági megbízott a kérelem alapján köteles elbírálni, hogy a kisajátítás közérdeket szolgál-e, a közérdekű célt a kisajátítani kért ingatlanon indokolt-e megvalósítani, s fennállnak-e a kisajátítás egyéb feltételei. E feltételek hiányában a kérelmet el kell utasítani.

Jászfényszaru Nagyközség Önkormányzata (a továbbiakban: Önkormányzat) kérelmet terjesztett elő a Köztársasági megbízott területi hivatalához, amelyben csapadékvíz elvezetése és felszíni víztároló létesítése érdekében egy ingatlan kisajátítását kérte. A kisajátítási hatóság a kérelmet a Ktvr. 18. § (3) bekezdése alapján elutasította. Arra hivatkozott, hogy a kisajátításnak az Alkotmány 13. § (2) bekezdésében, valamint a Ktvr. 1. §-ában meghatározott feltételei nem állnak fenn, mivel az Önkormányzat által tervezett csapadékvíz elvezetésére, a közérdekű cél megvalósítására több műszaki megoldás létezik, köztük olyan is, amely nem jár a tulajdonjog sérelmével.

A köztársasági megbízott hivatalának határozatát az Önkormányzat bíróságon támadta meg. Az elsőfokú bíróság az elrendelt új eljárás során az AB-hez fordult indítványával, amelyben a Ktvr. 18. § (3) bekezdéséből „*a közérdekű célt a kisajátítani kért ingatlanon indokolt-e megvalósítani*” fordulat alkotmányellenességének megállapítását kérte.

Az indítványozó álláspontja szerint a Ktvr. 18. § (3) bekezdésének azon rendelkezése, amely a közérdekűség fennállásának vizsgálatát a köztársasági megbízott hatáskörébe utalja, lehetőséget ad a köztársasági megbízottnak arra, hogy „*beavatkozzék a helyi önkormányzatok ügyeibe s korlátozza a helyi önkormányzatok Alkotmányban biztosított jogkörét.*”¹¹⁹

Az AB az indítványt elutasította, mivel álláspontja szerint a Ktvr. 18. § (3) bekezdésének vitatott fordulata a tulajdonhoz való jog védelmében a kisajátítással szemben támasztott kivételesség törvényi garanciáját jelenti és nem tekinthető az Alkotmány 44/A § (1) bekezdésében szabályozott önkormányzati alapjogokat korlátozó rendelkezésnek.

¹¹⁹ 479/B/1993. AB határozat Indokolás I.

Az AB az itt tárgyalt határozatának indokolásában a kisajátítás két fontos feltétele, a közérdekűség és a kivételesség egymáshoz való viszonyát is árnyalta. Értelmezése szerint „*a kisajátítás elrendeléséhez nem elegendő, hogy a tulajdon elvonását törvényben szabályozott közérdekű cél megvalósítása indokolja, az Alkotmány közérdekűség fennállása esetén is csak kivételesen teszi lehetővé a kisajátítást.*”¹²⁰ A kivételesség és a közérdekűség tehát nem egymástól független, „azonos szintű” követelmény, amelyet egymástól elkülönítve kell vizsgálni a kisajátítási eljárás során. A kivételességre vonatkozó feltétel teljesülése csak abban az esetben merül fel, ha már egyértelmű az, hogy a kisajátítás közérdekű célt szolgál. A kisajátítás kivételessége pedig azt jelenti, hogy a közérdekű célt más módon, mint a tulajdon sérelmével, nem lehet megvalósítani.

3.6.4 A Csepeli Nemzeti Szabadkikötő ügye

A kisajátítás fogalmának pontos meghatározása nehézségeket okozhat. Kiindulópontként viszont megállapíthatjuk, hogy *a tulajdon teljes egészében történő elvonása kisajátításnak tekinthető (ún. klasszikus kisajátítás).*¹²¹ Azonban az AB vonatkozó gyakorlata a kisajátítás fogalmát nem szűkíti le a polgári értelemben vett tulajdonjog teljes elvonására. Ennek legjellemzőbb példája a 45/1997. (IX. 19.) AB határozat, amely a Csepeli Nemzeti Szabadkikötő ügyében született.

Az indítvány alapjául szolgáló ügyben a hajózásról szóló, többször módosított 1973. évi 6. sz. törvényerejű rendelet (*a továbbiakban: Htvr.*) 20. § (4) bekezdése országos közforgalmú kikötőnek minősítette többek között a Csepeli Nemzeti Szabadkikötőt és fejlesztési területét.

A Htvr.-t módosító egyik törvény úgy rendelkezett, hogy az országos közforgalmú kikötők létesítését, fejlesztését, felújítását, karbantartását és üzemeltetését, az állam többségi részesedésével e célra létrehozott gazdálkodó szervezet, vagy költségvetési, illetőleg önkormányzati intézmény útján, továbbá a működtetés jogának koncessziós szerződés keretében történő átengedésével látja el. Viszont a Csepeli Nemzeti Szabadkikötő egy része nem állt állami tulajdonban, hanem egy jelentős részén az indítványozónak kizárólagos birtoklási és használati joga volt.

¹²⁰ 479/B/1993. AB határozat Indokolás II.

¹²¹ 64/1993. (XII. 22.) AB határozat

A jogszabályváltozás miatt (tehát a kikötő országos közforgalmú kikötővé minősítése miatt) az indítványozó tulajdonjoga gyakorlatilag kiüresedett volna, hiszen a kikötő üzemeltetésére kizárólag állami gazdálkodó szervezet, költségvetési, illetve önkormányzati intézmény vagy a koncessziós szerződést elnyerő fél lett volna jogosult. Ráadásul a kikötő forgalomképtelenné, így eladhatatlanná vált volna. Ezzel kisajátítási eljárás lefolytatása és kártalanítás nélkül került volna sor az indítványozó tulajdonjogának kiüresítésére, kvázi elvonására.

Az AB korábbi, 21/1990. AB határozatában kifejtett állásfoglalására hivatkozott, amelyben kimondta, hogy az Alkotmánynak a kisajátításról szóló 13. § (2) bekezdése olyan garanciális szabály, amely a tulajdonnak nemcsak egyedi hatósági határozattal, hanem törvénnyel való elvonására is irányadó. Az AB szerint ezt az alkotmányi rendelkezést arra az esetre is alkalmazni kell, amikor a tulajdonosnak a közhatalmi korlátozást ellenszolgáltatás nélkül már nem kell túrníe, mert aránytalan. Az AB a Htvr. vonatkozó rendelkezéseit alkotmányosértőnek találta és megsemmisítette. Az AB érvelésében a polgári jogi értelemben vett tulajdonosi részjogosítványok kvázi elvonását tekintette kisajátításnak.

Kisajátítás mint pusztá értékgarancia

A tulajdonhoz való jog alapjog, amiből arra a következtetésre juthatnánk, hogy az Alkotmány tulajdonhoz való jogot védő rendelkezései a tulajdon *állagát* részesítenék védelemben. Ez a felfogás ugyanakkor figyelmen kívül hagyná a tulajdonhoz való jog más alapjogokra nem jellemző azon attribútumát, hogy általában helyettesíthető, legalábbis alkotmányosan védett szerepét tekintve.

Ahogy a 64/1993. AB határozat is kimondja, „*az alkotmányos védelem tárgya elsősorban a tulajdoni tárgy, azaz a tulajdon állaga. Maga az Alkotmány teszi azonban lehetővé közérdekből a kisajátítást, jelezve ezzel, hogy a tulajdon alkotmányos garanciájának határa a tulajdon értékének biztosítása.*”

A tulajdonhoz való jognak első sorban mégis *állaggaranciát* kell jelentenie, így biztosítható az, hogy a tulajdonosok tulajdonukat saját akaratuknak megfelelően élvezhessék és így a vonatkozó alkotmányi szabályozás végeredményben elérje célját. Ugyanis ha alkotmányos tulajdonvédelem alatt pusztán értékgaranciát értünk, bármilyen tulajdonjog kártalanítás ellenében való elvonására alkotmányos lehetőség kínálkozna.

Ez az értelmezés nyilvánvalóan ellentétes volna az Alkotmány 13. §, illetve az Alaptörvény XIII. cikke rendelkezéseivel.

A kisajátítás általában¹²² szükségszerűen állagsérelemmel jár. Az AB ahogy fentebb bemutattam, kimondta, hogy „*a tulajdon alkotmányos garanciájának határa a tulajdon értékének biztosítása*”, tehát az értékgarancia. A kisajátítás közérdekűsége jelenti azt a körülményt, amelynek fennállása esetén pusztán értékgarancia érvényesül.

3.6.5 Az új kisajátítási kódex alapjai – 35/2005. (IX. 29.) AB határozat

A sokszor módosított és gyakran kritizált Ktvr. újrakodifikálására az AB 35/2005. (IX.29.) AB határozatának hatására került sor. A határozat alapjául szolgáló indítvány a számvitelről szóló 2000. évi C. törvény 77. § (2) bekezdés b) pontjában foglalt azon rendelkezés alkotmányellenességének megállapítását kérte, amely szerint a kisajátítási kártalanítás összegét az egyéb bevételek között kell elszámolni. Ennek következtében a kisajátítási kártalanítási összeg után 18%-os társasági adót kell fizetni. Ugyanakkor a magánszemélyeket a kisajátítási kártalanítási összeg után ilyen jellegű adófizetési kötelezettség nem terheli. Az indítványozó továbbá a Ktvr. és a végrehajtásáról szóló 33/1976. (IX. 15.) MT rendelet kártalanítási szabályainak értelmezésére is kérte az AB-t, hogy a társaságnál fennálló – bizonyított mértékű – forráshiányból adódó elmaradt haszon is képezheti-e a kisajátítási kártalanítás alapját.¹²³

Az indítvány tehát a kisajátítási kártalanítás utáni adózás szabályait, illetve a kártalanítás szabályait kifogásolta, továbbá a Ktvr. és a végrehajtásáról szóló 33/1976. (IX. 15.) MT rendelet kártalanításra vonatkozó szabályának értelmezését kérte az AB-től. Az AB az indítványban felvetett kifogásokat nem találta megalapozottnak, ugyanakkor hivatalból eljárva megállapította, hogy az Alkotmányban szabályozott tulajdonhoz való jogot sértő alkotmányellenes helyzet jött létre annak következtében, hogy az Országgyűlés – az Alkotmány 13. § (2) bekezdésének az Alkotmányba iktatását megelőzően keletkezett – Ktvr. szabályait nem hozta összhangba a kisajátítással szemben az Alkotmány 13. § (2) bekezdésében megállapított követelményekkel. Továbbá felhívta az Országgyűlést, hogy jogalkotási kötelezettségének 2007. június 30-ig tegyen eleget.

¹²² Kivételként említem a Csepeli Nemzeti Szabadkikötő ügyét, amikor az AB (látszólag) állagsérelem hiányában is a tulajdonhoz való jog megsértését állapította meg.

¹²³ 35/2005. (IX. 29.) AB határozat Indokolása.

Az AB határozatának indokolásában körvonalazta az álláspontja szerint alkotmányos új kisajátítási kódex koncepcióját. Az AB ezen „elvárásait” – kitüntetett jelentőségüknek megfelelően – külön pontokba szedve tárgyalom. Az Alkotmánybíróság határozatában megfogalmazott felhívásra alkotta meg az Országgyűlés a kisajátításról szóló 2007. évi CXXIII. törvényt.

A kisajátítást kérők köre

Az AB szerint a Ktvr. alapvetően más társadalmi, gazdasági viszonyok között keletkezett. A szocializmus időszakának uralkodó felfogása szerint a közérdekű feladatok ellátása, megvalósítása az állam kizárólagos feladata, ezért kisajátítással is csak az állam és (később) az önkormányzatok szerezhettek tulajdont. Viszont az 1989/90-es rendszerváltás után lezajlott folyamatok – különösen a tulajdoni szerkezetváltás – következményeként a Ktvr.-ben „közérdekűként” nevesített feladatokat már nem állami szervek, hanem döntően magánszemélyek, gazdálkodó szervezetek valósítják meg, így a tulajdonelvonás is valójában az ő érdekükben történik, és az általuk végzett tevékenység csak a társadalmi rendeltetését tekintve szolgálja a „köz” javát. Tehát a közérdekűség tartalma alapvetően megváltozott,¹²⁴ a kisajátítást kérők körének az államra és az önkormányzatokra szűkítését pedig az AB-n kívül már többen megkérdőjelezték.¹²⁵

A kisajátítás szabályozásának jogforrási szintje és a teljes, azonnali kártalanítás

Az AB kifejtette, hogy az Alkotmány 8. § (2) bekezdése szerint alapvető jogokat érintő szabályokat törvényben kell megállapítani és a kisajátítás szabályozására az Alkotmány 13. § (2) bekezdése is törvényi szintű szabályozást ír elő. 2005-ben viszont a kisajátítás lényeges szabályait nem törvényi szintű szabály, hanem a Ktvr. végrehajtására kiadott rendelet állapította meg. Az AB kifogásolta, hogy a teljes, azonnali és feltétlen kártalanítás anyagi és eljárásjogi biztosítékait nem törvényi szintű jogszabály tartalmazza.

Itt visszautalok az 1554/B/1991. AB végzésre, amelyben az AB még nem talált kivetnivalót a lényeges kisajátítási szabályok rendeletben történő megfogalmazásában, amit az alkotmánybíráskodás és a jogállami működés hagyományának hiánya miatt nem kifogásolhatunk. A tulajdonhoz való jog védelmének gyakorlata láthatóan folyamatosan

¹²⁴ HARMATHY Attila: *A tulajdonjog korlátozásáról*, In: SZABÓ Imre (szerk.): *Tanulmányok Dr. Bessenyei Lajos egyetemi tanár 70. születésnapjára*, Szeged, 2007, 240.

¹²⁵ PETRIK: *Kisajátítási jog... im. 36.*

változik. Az AB több mint húsz év elteltével ismerte el a már 1991-ben is érthető indokok alapján kifogásolt rendszer korrekciójának szükségességét.

A közérdekű célok megfogalmazása

Azon közérdekű célok meghatározása, amelyek alapján kisajátításnak lehet helye, mindig a kisajátítási jog egyik legérzékenyebb területének számított.¹²⁶ A közérdekűség egyértelmű definiálása igen nehéz, majdnem lehetetlen feladat.¹²⁷

A kisajátítási célok meghatározására, a közérdekűség Alkotmányban és nemzetközi dokumentumokban is hangsúlyozott követelményének érvényesítésére többféle szabályozási lehetőség ismert. A *Kampis György* és *Varga József* által felvázolt egyik csoportosítási lehetőség szerint a jogalkotó a kisajátítási célokat háromféle módon határozhatja meg. Generálklauzulával, feloldott taxációval és zárt taxációval. A *generálklauzula* alkalmazása a kisajátítási célok körében akként értelmezhető, hogy a kisajátítási jogszabály nem nevesít külön kisajátítási jogcímeket, csupán azt mondja ki, hogy kisajátítás elrendelésére minden olyan esetben lehetőség van, amelyben valamely közérdekű cél megvalósítása azt szükségessé teszi. A *feloldott taxáció* esetén a kisajátítási jogszabály tételesen felsorolja a kisajátítási célokat, ám rögzíti, hogy külön jogszabály további kisajátítási jogcímeket is megállapíthat. *Zárt taxáció* esetén csupán a kisajátítási kódex tartalmaz kisajátítási jogcímeket. A fenti rendszertől abban különbözik *Menyhárd Attila* csoportosítása, hogy a taxációt illetően nem állít fel alcsoportokat.

A *generálklauzulával* történő szabályozás előnye, hogy rendkívül rugalmas. A gazdasági körülmények, életviszonyok folyamatos változása nem indukál állandó jogszabály módosítást, viszont hátrányaként említik, hogy a jogalkalmazó szerveknek nagyon tág mérlegelési mozgásteret enged, ami visszaélésekre adhat alkalmat. A közérdek meghatározásának ez a modellje az 1989 előtti kisajátítási joggyakorlat tükrében komolyan fel sem merülhet Magyarországon. A kisajátítási jogcímekek *taxatív* felsorolása a kisajátítási eljárás során a jogalkalmazó szervek mérlegelési, döntési lehetőségét (szűkebb vagy tágabb) határok közé szorítja, ám az életkörülmények változása folyamatos jogszabály módosításokra kényszerítheti a jogalkotót.

¹²⁶ KÖRTVÉLYESSY Zsolt: *A kisajátítás mint a tulajdonhoz való jog korlátozása közérdekre való hivatkozással*, In: SZAMEL Katalin (szerk.) *Közérdek és közigazgatás*, MTA Jogtudományi Intézet, Budapest, 2008, 183-216.

¹²⁷ FÁBIÁN Ferenc: *Alkotmány és tulajdon*, In: *Tanulmányok dr. Besenyei Lajos egyetemi tanár 70. születésnapjára*, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2007, 172-173.

Magyarországon a jogalkotó a jogcímek meghatározására az első, mai szempontból is kódexszerű kisajátítási jogszabályok hatályba lépése óta a feloldott taxációt alkalmazta, még a meglehetősen abszurd tartalmú, szocializmusban született kisajátítási kódexek sem tértek el ettől a módszertől, bár az állam általi tulajdonelvonással kapcsolatban érdemi garancia valójában nem érvényesült.

Az AB kimondta, hogy a közérdekűség érvényesítésének Ktvr.-ben szabályozott megoldása, tehát a kisajátítási célok megfogalmazása már nem felel meg az Alkotmányban meghatározott követelményeknek. *„Önmagában az, hogy a kisajátításra valamely, a Ktvr. által általánosan meghatározott tevékenységgel összefüggésben kerül sor, illetőleg állami szerv vagy önkormányzati szerv javára történik, nem nyújt biztosítékot arra, hogy az valóban közérdekű célokat szolgál.”*¹²⁸ Az AB felhívta a figyelmet arra is, hogy a Ktvr.-ben a kisajátítási hatóság számára biztosított igen széles mérlegelési jogkör módot ad az ingatlantulajdonosok tulajdonhoz való jogának alkotmányellenes korlátozására.

A fent tömören összefoglalt alkotmánybíróági elvárások teljesítésére alkotta meg az Országgyűlés a Kstv.-t. A kisajátítási törvényjavaslat parlamenti vitájának nyomon követése során világosan látszik, hogy a Parlament főként az AB által megfogalmazott elvárásoknak kívánt megfelelni.

4. A lejegyzés problematikája

4.1 A lejegyzés fogalma

A *lejegyzés* a településrendezési jog egyik sajátos jogintézménye, aminek célja a településrendezési célok megvalósításának, a feladatok megoldásának biztosítása.¹²⁹

A lejegyzés jogintézményét az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény (a továbbiakban: *Étv.*) 27. §-a tartalmazza. A lejegyzés lényege, hogy ha a helyi építési szabályzat, illetőleg szabályozási terv szerint a település egyes területrészeit érintő kiszolgáló és lakóút létesítése, bővítése vagy szabályozása szükséges, az építésügyi hatóság a teleknek a kiszolgáló út céljára szükséges részét – a

¹²⁸ 35/2005. (IX. 29.) AB határozat Indokolás IV. rész.

¹²⁹ FICZERE Lajos – FORGÁCS Imre (szerk.): *Magyar közigazgatási jog. Különös rész*, Osiris Kiadó, Budapest, 2005, 246.

törvényben meghatározott esetekben akár kisajátítási eljárás lefolytatása nélkül is – a telek fekvése szerinti települési önkormányzat javára igénybe veheti és „lejegyezheti.”

A törvényszöveg egyébként a lejegyzés vonatkozásában meglehetősen eufemisztikus megfogalmazást használ. Az önkormányzat javára „igénybe veheti és lejegyezheti” fordulat tulajdonképpen a tulajdonjog elvonását takarja. Tartalmilag a lejegyzést a kisajátítás egy olyan speciális esetének tekinthetjük, amikor a tulajdonjog elvonását kiszolgáló út létesítése indokolja; azaz arra egy elég szűken meghatározott közérdekű cél elérése érdekében kerül sor.

4.2 Az Alkotmánybíróság első, lejegyzéssel kapcsolatos döntései

Az AB először 1998-ban hozott a lejegyzéssel kapcsolatban határozatot,¹³⁰ ami azonban nem foglalkozott a jogintézmény szabályozásának alkotmányos problémáival. A határozat a Csongrád Megyei Közigazgatási Hivatalnak az államigazgatási eljárás szabályairól szóló 1957. évi IV. törvény 8. § (2) bekezdése alapján előterjesztett kérelmére született, és arra irányult, hogy az AB állapítsa meg, a lejegyzéssel érintett ingatlanok tulajdonosai által igényelt kártalanítás ügyében mely hatóság rendelkezik hatáskörrel. Az AB a kérelemre megállapította, hogy a kisajátítási kártalanítás szabályai szerint kell kártalanítani az érintett ingatlanok tulajdonosait.

A lejegyzés tulajdonhoz való joggal kapcsolatos kérdéseivel *érdemben és részletesen* viszonylag későn, a 2002-ben hozott 904/B/2000. AB határozatában foglalkozott az AB, mégpedig egy, az Étv. 27. § (3) bekezdésének alkotmányellenességének megállapítása és megsemmisítése iránt benyújtott indítvány alapján.

Az AB határozat alapjául szolgáló indítvánnyal támadott rendelkezés a következő:

Étv. 27. § (3) A telek kiszolgáló út céljára igénybe vett részéért, a kisajátítási kártalanítás szabályai szerint megállapított kártalanítás jár. A kártalanítás összegéről az (1) bekezdésben meghatározott építésügyi hatóság külön határozatban dönt. A kártalanítás összegét a kiszolgáló út megépítéséből, illetőleg az ezzel összefüggő közművesítésből eredő telekérték-növekedés figyelembevételével kell megállapítani. Telekérték-növekedés összegeként legfeljebb a lejegyzéssel igénybe vett telekhányad értéke állapítható meg.

Az indítványozó szerint a fenti rendelkezés alkotmányellenes, mivel:

¹³⁰ 1035/F/1996. AB határozat

- sérti az Alkotmány 13. § (2) bekezdését, mert nem teszi lehetővé a lejegyzett telekrész értékének megfelelő teljes kártalanítást; illetve
- az Alkotmány 70/A. § (1) bekezdésébe (az egyéb helyzet szerinti megkülönböztetés tilalmába) ütközik, ugyanis a jogszabály hátrányos megkülönböztetéssel sújtja a kisajátítást szenvedőket azokkal szemben, akiknek tulajdonából nem kell kisajátítani az út létesítése céljából.

Az AB elutasította az indítványt. A 904/B/2000. AB határozat indokolásában kifejtett szemlélet a rendszerváltás utáni első, kisajátítással kapcsolatos, később megalapozottnak talált indítványokat elutasító határozatokat idézte. Az AB az indítványt elutasító határozat indokolásában többek között kifejtette, hogy *„a kiszolgáló utak és az azzal összefüggő közművek létesítése az érintett ingatlanok értékének növekedését eredményezi.”*

Az AB szerint a kártalanítás tárgyában hozott közigazgatási határozat a bíróság előtt megtámadható, ezért *„az Étv. 27. § (3) bekezdése nem sérti az Alkotmány 13. § (2) bekezdésében a kisajátítással szemben támasztott teljes kártalanítás alkotmányi követelményét.”* Álláspontom szerint az AB ebben a határozatában nem tette meg az elvárható erőfeszítéseket a lejegyzés tulajdonvédelmi aspektusainak megnyugtató rendezésére.

4.3 Az AB korábbi álláspontjának „óvatos korrekciója”

A lejegyzéssel kapcsolatos 904/B/2000. AB határozat óvatos korrekciójára a 22/2006. (VI. 15.) AB határozatban került sor. A határozatot az Étv. több rendelkezésének, köztük a 27. § alkotmányellenességének megállapítására és megsemmisítésére vonatkozó indítványok alapján, illetve hivatalból mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség megállapítására irányuló eljárás során hozta meg az AB.

Az indítványok az alábbi érveket tartalmazták:¹³¹

- A lejegyzés a kisajátítással megegyező jogi eszköz az ingatlan-magántulajdon közhatalmi úton történő megvonásához azzal a különbséggel, hogy a szabályozás nem nyújt garanciát arra, hogy a tulajdonmegvonás alkotmányos keretek között történjen.

¹³¹ 22/2006. (VI. 15.) AB határozat I.

- A lejegyzésre vonatkozó szabályok nem tartalmazzák azokat a kisajátításra vonatkozó garanciákat, amelyeket az akkor hatályos kisajátítási kódex biztosított. Ez az Alkotmány 13. § (2) bekezdésébe ütközik.
- A szabályozás nem jogerős igénybevételi határozat alapján is megengedi a lejegyzéssel történő ingatlanszerzést, ami szintén az Alkotmány 13. § (2) bekezdésébe ütközik.
- A lejegyzés minimális beleszólást sem enged a tulajdonosnak a magántulajdona kényszerrel történő elvonásába.
- A lejegyzésre vonatkozó szabályozás sérti az Alkotmány 9. § (1) bekezdésében foglalt alkotmányos elvet, tehát nem érvényesül a köz- és magántulajdon egyenjogúságának elve.
- Egy másik indítványozó az Étv. 27. § (3) bekezdés „külön határozatban” szövegrész megsemmisítését kérte. Ha ugyanis az építésügyi hatóság külön határozatban dönt a kártalanításról, illetve a lejegyzésről, előfordulhat, hogy az eredeti tulajdonos a kártalanítást nem kapja meg a lejegyzéssel egyidejűleg.

Az AB az indítványokat részletesebb szempontrendszer alapján vizsgálta. Elsőként (a III. rész 1.1. pontjában) azt mérlegelte, hogy a 904/B/2000. AB határozatra tekintettel az eset nem minősül-e ítélt dolognak. Az AB érvelése szerint a lejegyzés jogintézményét korábban az Alkotmány 13. § (2) bekezdésének más követelményével összefüggésben vizsgálta, ezért lehetőség nyílt az érdemi vizsgálatra is. Az „ítélt dologgal” kapcsolatos érvelés azért tűnik érdekesnek, mert a lejegyzés alkotmányosságának érdemi, körültekintő vizsgálatára kitűnő lehetőséget nyújtott volna a 904/B/2000. AB határozat alapjául szolgáló indítvány is. Az AB azonban azzal a lehetőséggel még nem élt. Az ítélt dologgal kapcsolatos érv tehát megkérdőjelezhető, ám a korábbi, erősen vitatható gyakorlat felülírása üdvözlendő.

Az AB először is megvizsgálta a lejegyzés mint közigazgatási hatósági eljárás menetét, tekintettel arra, hogy az indítványozók a törvényi eljárási garanciák hiányát jelölték meg az anyagi alkotmányellenesség okaként.

Az egyik indítványozó szerint az Étv. megtámadott rendelkezése azért ellentétes az Alkotmány 13. § (2) bekezdésével, mert „*lényegében nincs kisajátítási eljárás.*”¹³² Az AB megállapította, hogy a lejegyzés során nem érvényesült a *kivételesség* kisajátítással szemben támasztott, Alkotmányban rögzített követelménye. Ugyanis a lejegyzéssel

¹³² 22/2006. (VI. 15.) AB határozat III./2.

elérni kívánt közérdek megvalósítására az önkormányzatnak és a végrehajtó építésügyi hatóságnak nem volt kötelezettsége más, tulajdonelvonással nem járó vagy kisebb érdeksérelmet okozó megoldásokat találni, illetve ha talált is, nem volt köteles alkalmazni. *Ezért az AB az Étv. 27. (1) bekezdését az Alkotmány 13. § (2) bekezdésébe ütközőnek találta és megsemmisítette.* Ezzel a döntéssel az AB nagyon helyesen visszatért a korábbi alkotmányos tulajdonvédelmi gyakorlatához és újra alkalmazni kezdte a kisajátítás kivételességével kapcsolatban már a 479/B/1993. AB határozatban kimondott szempontokat.

Az AB ezután a teljes és feltétlen kártalanítás azonnalisága alkotmányi követelményének lejegyzés során való érvényesülését is vizsgálat alá vonta. Az indítványban szereplő legfontosabb probléma, hogy az Étv. 27. § (3) bekezdésének „külön határozatban” fordulata lehetővé tette, hogy a kártalanítást megállapító határozat elváljon a lejegyzést kimondó határozat jogerőre emelkedésétől, azaz az önkormányzati tulajdonszerzés időpontja a kártalanítási összeg kifizetésének időpontjától. Ez a szabályozás nem biztosította, hogy érvényesüljön az Alkotmány 13. § (2) bekezdésének a kártalanítás azonnaliságát kimondó fordulata. Az AB tehát az azonnali kártalanítással kapcsolatban tulajdonképpen visszatért az 58/1991. (XI. 8.) AB határozatban a kisajátítási kártalanítás alkotmányosságával kapcsolatban rögzített szempontokhoz.

Az AB az Étv. 27. (1) bekezdését és (3) bekezdésének második mondatát *pro futuro* hatállyal semmisítette meg. Ennek oka, hogy a 35/2005. (IX. 29.) AB határozat alapján a Ktvr.-rel kapcsolatos jogalkotási feladatokat az Országgyűlésnek 2007. június 30-ig kellett elvégeznie. Ehhez a határidőhöz igazodott a 22/2006. AB határozatban szereplő *pro futuro* megsemmisítés hatálya is.

Az AB kifejtette a lejegyzéssel kapcsolatos álláspontját is, amely szerint a lejegyzés „*a kisajátítás sajátos formája, részleges közigazgatási tulajdonelvonás, amely bizonyos szempontból átmenetet képez a telekalakítás formájában történő tulajdonkorlátozás és a teljes tulajdonelvonás között... Az Alkotmánybíróság szerint lehet ésszerű indoka annak, hogy a lejegyzés jogintézményét a jogalkotó a kisajátításról szóló törvénytől ... eltérően ... külön törvényben szabályozza.*”¹³³

¹³³ 22/2006. (VI. 15.) AB határozat Indokolás III./6.

Véleményem azonban némileg eltér az AB álláspontjától. A lejegyzés az AB szerint is a kisajátítás egyik sajátos formája, ezért meggyőződésem szerint a kisajátítással szembeni alkotmányos követelményeknek mindenben meg kellene felelnie. Teljes megfelelésről viszont nem beszélhetünk, több okból sem. A legfontosabb problémáról *Paczolay Péter* alkotmánybírónak az AB határozathoz fűzött különvéleményében olvashatunk.¹³⁴ Lehetséges, hogy a lejegyzés és a kártalanítás tárgyában hozott bírósági határozat is bíróság által felülvizsgálható, ám maga az útlejegyzés célszerűsége a vonatkozó bírói gyakorlat szerint¹³⁵ nem. Ugyanis az Alkotmány 50. § (2) bekezdése szerint a bíróságoknak csak a közigazgatási határozatok törvényességének, nem pedig a jogszabályok törvényességének vizsgálata tartozik hatáskörébe. Az AB viszont csak abban az esetben semmisítheti meg a jogszabályokat, ha azok Alkotmányba ütköznek. Ahogy azt a 30/1999. (X. 13.) AB határozat is elvi jelleggel kimondta, „*az önkormányzati működés jogszerűségének vizsgálata ... nem az Alkotmánybíróság, hanem a közigazgatási hivatalok feladata. A közigazgatási hivatal hatásköre, hogy az önkormányzati működés jogszerűségének vizsgálata során feltárja: az önkormányzat betartotta-e a rendeletalkotás szabályait. Ha e tekintetben alkotmány-, vagy törvénysértést észlel, kezdeményezi az Alkotmánybíróság eljárását.*”¹³⁶

A kisajátítással kapcsolatos alkotmánybírói gyakorlatból ismét az 58/1991. (XI. 8.) AB határozatot kell kiemelnem, ami azért volt döntő jelentőségű, mert lehetővé tette a kisajátítási határozat *teljes körű* bírói felülvizsgálatát, azaz a kisajátítás ténye ellen is jogorvoslattal lehetett élni a bíróságon, nemcsak a kártalanítás összezszerűsége ellen. Ezt az igen szigorú gyakorlatot az AB a lejegyzés vonatkozásában nem juttatta érvényre.

A lejegyzés jogintézményébe a kifejtettek alapján „kódolva van” az, hogy a lejegyzés alapjául szolgáló tényeket, azok közérdekűségét és kivételességét nem lehet bíróság előtt vitatni. Ez megítélésem szerint az alkotmányos tulajdonvédelem szintjének csökkenésével jár, ugyanis a kisajátítási határozathoz képest a lejegyzésről szóló határozat bírói felülvizsgálata érdemben korlátozottabb. Másként fogalmazva: a kisajátítási jogban a *jogalkalmazó* hatáskörébe tartozó kérdéseket („valóban közérdekű a kiszolgáló út adott területen való megvalósítása?” „nincs olyan megoldás, amely

¹³⁴ PACZOLAY Péter: *Különvélemények a tulajdonhoz való jog alkotmányos korlátairól*, In: *Tanulmányok Dr. Besenyei Lajos egyetemi tanár 70. születésnapjára*, Szeged : SZTE ÁJK Tud. Biz., 2007, 557- 572.

¹³⁵ EBH2002.820.

¹³⁶ Lásd még a 3/B/2000. AB végzés Indokolás III.

tulajdonelvonás nélkül is alkalmas a közérdekű cél megvalósítására?)” mintegy „átolja” jogalkotói hatáskörbe, ami ellen így nem lehet hatékonyan jogorvoslattal élni.

Itt meg kell említenem az alkotmányos tulajdonvédelem „szigorításaként” is értelmezhető 42/2006. AB határozatban megfogalmazott elvárást, amely szerint „*a közérdeket jogszabályban úgy kell meghatározni, hogy konkrét ügyben a közérdekből történő korlátozás szükségességét bíróság ellenőrizhesse.*”¹³⁷ Igaz ugyan, hogy ezt az elvárást a kisajátítás szintjét el nem érő tulajdonkorlátozással kapcsolatban fogalmazta meg az AB, ám ha elfogadjuk azt a tézist, hogy a kisajátítás és az egyéb, kisajátítás szintjét el nem érő tulajdonkorlátozás között intenzitásbeli különbség van, akkor nem helyeselhető az, hogy a tulajdoni viszonyokba való intenzívebb beavatkozásnál a védelmi szint alacsonyabb. Tehát meggyőződésem szerint a 42/2006. AB határozatban a közérdekűséggel kapcsolatban kifejtetteket irányadónak kellene tekintenünk a kisajátítás, így a lejegyzés esetére is.

Az AB a kisajátítással szemben többé-kevésbé konzekvensen megfogalmazott és már az 1990-es évek elejétől alkalmazott elvét alapos indokolás nélkül tette félre, hagyta figyelmen kívül. Azt ugyanis nem találom támadhatatlan érvek, hogy „*a lejegyzés ésszerű célt szolgált*”, emiatt a kisajátítási eljárástól eltérő szabályok alkotmányosnak tekinthetők. Ebben az értelemben az AB épp a saját maga által kimunkált követelmények érvényesítésétől tekintett el. A lejegyzés így – még az Étv. AB által megsemmisített rendelkezések figyelembe vételével is – az igen szigorú alkotmányos garanciákkal körülbástyázott kisajátítás alóli „kibúvóként” is értelmezhető.

Véleményem szerint az AB kisajátítással és tulajdonhoz való joggal kapcsolatos gyakorlata megkívánná, hogy az ingatlanok tulajdonjogának elvonását célzó jogintézményt a kisajátításra vonatkozó szabályok között, konkrétan a kisajátítási kódexben szabályozza a jogalkotó. Nem találtam ugyanis olyan alkotmányos érvet, ami alapján a közérdekű célok közötti különbségtétel indokolt lett volna.

4.4 Az ún. „autópálya-törvénnyel” kapcsolatos alkotmányjogi kérdések

A Magyar Köztársaság gyorsforgalmi közúthálózatának közérdekűségéről és fejlesztéséről szóló 2003. évi CXXVIII. törvény (*a továbbiakban: autópálya-törvény*) tartalmaz kisajátításra vonatkozó rendelkezéseket, amelyekkel kapcsolatban szintén

¹³⁷ 42/2006. (X. 5.) AB határozat III./2. f) pont.

felvetődhetnek – a lejegyzésnél megfogalmazottakhoz hasonló – alkotmányossági kérdések.

7. § (1) A gyorsforgalmi út... megépítéséhez szükséges területet – ha a Magyar Állam ... elővásárlási jogát nem gyakorolta – adásvétel útján, illetve csereingatlan biztosításával ... kell megszerezni.

(2) Ha a terület a 6. § (2) bekezdésében, illetve az (1) bekezdésben foglaltak szerint nem szerezhető meg, azt ki kell sajátítani. A kisajátítási eljárást az építető kérelmére kell lefolytatni.

(3) A nyomvonal területének megszerzése céljából kezdeményezett kisajátítási eljárás közérdeket szolgál.

Az autópálya-törvény meghatározza a gyorsforgalmi út nyomvonala kijelölésének folyamatát. A miniszter kezdeményezésére indul meg az út tervezése és építése. A miniszter rendelkezésére az építető kiválasztja a tervezőt, elkészítteti a lehetséges nyomvonalváltozatokról szóló műszaki tanulmányt, illetve összeállíttatja az ún. vizsgálati dokumentációt és a területrendezési tervtanulmány dokumentációját. Az autópálya-törvény 5. § (5) bekezdése előírja a környezet és termőföld, valamint a primer ásványvagyron kiemelt védelmét. A végleges nyomvonalat a Kormány rendeletben határozza meg.

A fent kiemelt 7. § (3) bekezdésével kapcsolatban fogalmazódik meg a lejegyzésnél is felvetett probléma. A közérdekűséggel szemben a 42/2006. AB határozatban, majd az 50/2007. AB határozatban megfogalmazott kritérium nem látszik teljesülni, hogy ti. a közérdekűségből való korlátozás szükségességét egyedi aktusoknál a bíróság ellenőrizhesse.

A gyorsforgalmi úthálózat kiépítése, fejlesztése az egész nemzetgazdaság számára kiemelkedő jelentőségű, közérdekű cél, a törvényhozó álláspontja nem kifogásolható. Ahhoz sem férhet kétség, hogy a hatékony és gyors kivitelezést valamennyi állami szervnek elő kell mozdítania, hiszen ezen munkálatok általában európai uniós források bevonásával folynak, amelyeket határidőre el kell végezni. Az elhúzódó kisajátítási eljárások adott esetben meg is hiúsíthatnák a munkákat.

Ám a konkrét nyomvonalat a Kormány jelöli ki rendeletben, amit a törvény alapján közérdekűnek kell tekinteni. Ennek ellenére – még ha az adott térségben a gyorsforgalmi út építésénél a közérdekűség kritériuma fenn is áll – a konkrét nyomvonal tekintetében ez nem jelenthető ki egyértelműen. Meggyőződésem szerint csak akkor tekinthetjük teljes bizonyossággal közérdekűnek, ha valamennyi lehetséges megoldás közül (pl.: környezetvédelmi, domborzati, geográfiai, talajtani stb. szempontból) a legelőnyösebbet választották. Ha valamilyen okból nem a legideálisabb nyomvonal terv valósul meg, előfordulhat akár az is, hogy az okozott hátrányok megközelíthetők, sőt meg is haladhatják az elért előnyöket.

Hazánkban a Kőröshegyi völgyhíd vált a gyorsforgalmi utak nyomvonalával kapcsolatos visszasságok, ellentmondások közismert szimbólumává. A völgyhíd az M7-es autópálya viaduktja, Magyarország leghosszabb hídja. A Balaton déli partjával párhuzamosan helyezkedik el, a Somogy megyei Zamárdi és Balatonszárszó között, Kőröshegy déli szomszédságában, 2007. augusztus 8-án adták át a forgalomnak.

A közútépítésben jártas szakemberek körében két szempontból is konszenzus alakult ki a viadukttal kapcsolatban. Az egyik dolog, amiben mindenki egyetért, hogy a 1872 méter hosszú híd különleges szerkezete miatt tervezési, műszaki remekmű. A másik, hogy a völgyhíd megépítése semmilyen szempontból nem volt indokolt. Az építést vezető mérnök szerint az autópálya híd nélküli, hagyományos kivitelezésének költsége a völgyhíd költségeinek nagyságrendileg tizede (35-40 milliárd Ft-tal olcsóbb) lett volna. Mindez úgy valósult meg, hogy egyéb (pl.: természetvédelmi, településrendezési stb.) sem támasztották alá a látványos beruházást. Az Állami Számvevőszék (a továbbiakban: ÁSZ) jelentése szerint „a Kőröshegyi völgyhíd megépítésére vonatkozó döntés műszaki, gazdaságossági, természetvédelmi és településrendezési megalapozottsága nem igazolt.”¹³⁸

Meg kell jegyeznem, hogy az ÁSZ és a Nemzeti Infrastruktúra Fejlesztő Zrt. véleménye szerint a problémát több, egymást erősítő hatás okozza, amelyekkel jelen munkámban nem kívánok részletesen foglalkozni.

A Kőröshegyi völgyhíddal kapcsolatban a különböző médiumok általában a pazarlást, az érthetetlen vagy korrupciógyanús körülményeket szokták kiemelni. Dolgozatomban

¹³⁸ Az Állami Számvevőszék jelentése a 2007-ben befejeződő autópálya beruházások ellenőrzéséről (Iktatószám: V-14-71/2007-2008.; Témaszám: 876.; Vizsgálat-azonosító szám: V0372) 17.

viszont a jelenségre mint a tulajdonhoz való jog védelmével kapcsolatos problémára tekintek. Ugyanis a nyomvonal kijelölésével kapcsolatos jogszabályi rendelkezések nem is tudták érvényre juttatni a közérdekűség kritériumát. Ez azt is jelenti, hogy a völgyhíd építésére lefolytatott kisajátítási eljárásoknál kétségessé válhatott a beruházás közérdekűsége is. Ez alapjogvédelmi szempontból azt jelenti, hogy nem biztos, hogy az autópálya-törvény alkalmazása során minden esetben érvényesülnek az Alkotmány 13. § (2) bekezdésében megfogalmazott, valamint az AB gyakorlatában kifejtett kritériumok.

A fentiek alapján és az AB gyakorlata egységességének, így a jogbiztonság érdekében is fontosnak tartanám, ha a nyomvonalak kijelölését is ellenőrizhetné, és a legkivívőbb tévedéseket reparálhatná a bíróság. Erre véleményem szerint csak abban az esetben kerülhetne sor a gyakorlatban is, ha a nyomvonal kijelölése *nyilvánvalóan* közérdekbe ütközne.

Az autópálya-törvény tervezést és kivitelezést gyorsító rendelkezéseivel kapcsolatban még arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy ideális esetben a két folyamatnak (tervezés és kivitelezés) nem szükségszerűen kellene időben ilyen szorosan egymást követni. Sőt ideális esetben egy előre megfontolt stratégia szerint kellene az úthálózatot (is) fejleszteni, és a stratégiákat az ország gazdasági lehetőségeinek megfelelő ütemben megvalósítani. Ez azt is jelentené, hogy a nyomvonalak kijelölése és a konkrét kisajátítási eljárások lefolytatása (így a kivitelezés) között huzamosabb idő telne el, ami alatt a nyomvonalak kijelölésével kapcsolatos tévedéseket korrigálni lehetne, így a konkrét kisajátítási eljárások nagyobb bizonyossággal szolgálnának valóban közérdekű célokat.

4.5 A lejegyzés hatályos szabályozása

Az Étv. lejegyzésre vonatkozó hatályos törvényi rendelkezéseit (27. §) a Kstv. 42. § (2) bekezdés d) pontja állapította meg, miután az AB 2007. június 30-i hatállyal megsemmisítette azokat.

A hatályos szöveg jelentős mértékben „finomította” a szabályozást.

27. § (1) Ha a helyi építési szabályzat szerint – a településrészen fekvő ingatlanok megfelelő megközelítése, illetve használatának elősegítése érdekében – kiszolgáló és lakóút (a továbbiakban: kiszolgáló út) létesítése, bővítése vagy

szabályozása szükséges, és a megvalósítás a kiszolgáló út, valamint a környező építmény, telek rendeltetésszerű használatának biztosítása érdekében az adott telkek igénybevételével indokolt, vagy a más telken történő megvalósítás a tulajdonban nagyobb sérelemmel járna, a Kormány általános hatáskörű területi államigazgatási szerve a teleknek kiszolgáló út céljára szükséges részét a telek fekvése szerinti települési önkormányzat javára igénybe veheti és lejegyezheti.

Miután az AB megsemmisítette az Étv. lejegyzéssel kapcsolatos, 27. §-ban található egyes rendelkezéseit, a jogalkotó teljesen új szabályokat fogadott el. A változásokat az alábbiak szerint lehet összefoglalni.

A lejegyzés szabályozásában megjelent több nagyon fontos garanciális feltétel. Lejegyzésnek ugyanis ezentúl csak akkor lehet helye, ha:¹³⁹

- a helyi építési szabályzat szerint kiszolgáló út létesítése, bővítése vagy szabályozása szükséges és
- az adott telek igénybevétele indokolt a kiszolgáló út, valamint a környező építmény rendeltetésszerű használata érdekében *vagy*
- a más telken való megvalósítás a tulajdonban nagyobb sérelemmel járna.

Itt szeretném kiemelni a harmadik – igaz diszjunktív – feltételt, ami a lejegyzést elrendelő államigazgatási szerv döntésének egyik – sajnos csak – lehetséges alapjává teszi azt, hogy a lejegyzéssel elérni kívánt célt kisebb sérelemmel nem lehet-e megvalósítani. Ezt a kivételesség és közérdekűség érvényre juttatása követelményének bizonyos előképének tekintem.

Szintén fontos változás, hogy az Étv. 27. § (10) bekezdése a lejegyzéssel kapcsolatos eljárásra – egyebekben – a kisajátítási eljárásra vonatkozó szabályokat rendeli megfelelően alkalmazni. Ezzel a törvényszövegből is egyértelművé válik, hogy a lejegyzésnél a Kstv.-t kell háttér-jogszabálynak tekinteni.

Bár a lejegyzést az Alkotmány és az AB tulajdonhoz való joggal kapcsolatos gyakorlata szellemiségéhez jobban igazodó módon szabályozták újra, ugyanakkor ezeket a rendelkezéseket sem tekintem alkotmányjogi és egyéb szempontból támadhatatlannak. Egyrészt továbbra sem tartom szerencsésnek, hogy a kisajátítási kódexen kívüli tényállások keretében kerüljön sor tulajdonjog-elvonásra. A kisajátítási kódexben

¹³⁹ Étv. 27. § (1) bekezdés.

ugyanis nagyon fontos – nem is kizárólag alkotmányjogi jelentőségű – garanciális rendelkezések szerepelnek, amelyek a lejegyzés során nem érvényesülnek. Például a Kstv. szerint kisajátításnak – többek között – csak akkor van helye, ha az ingatlan tulajdonjogának megszerzése adásvétel – törvényben meghatározott esetekben csere – útján nem lehetséges.¹⁴⁰ Ezeket a szigorú kritériumokat hiába keressük az Étv.-ben.

Az Étv. 27. § (4) bekezdése szerint kisajátítást kell lefolytatni, „*ha a teleknek a kiszolgáló út céljára szükséges részén építésügyi hatósági engedéllyel rendelkező, vagy 10 évnél régebbi építmény vagy építményrész áll.*” A szabályozás tehát különbséget tesz azon ingatlan tulajdonjogának elvonása között, amelyen építmény áll, és amelyen nem. Ez a különbségtétel véleményem szerint nem vagy csak nagyon nehezen indokolható.

Kérdésként merül fel továbbá, hogy a tulajdon elvonásának két módja (kisajátítás és lejegyzés) között találunk-e olyan lényegi különbséget, eltérést, amely az ingatlan tulajdonosainak eltérő védelmi szintjét indokolhatóvá teszi.

Véleményem szerint az egyetlen lényegi különbség a tulajdonelvonás célja, amely a lejegyzésnél jóval szűkebben van meghatározva (kiszolgáló út létesítése, bővítése vagy szabályozása). Azonban továbbra sem gondolom azt, hogy ez a különbség alapot adna az eltérő védelmi szintre.

4.6 De lege ferenda javaslat

Úgy vélem, hogy a lejegyzés mint önálló jogintézmény létjogosultsága a tulajdonhoz való jog jelenlegi magas védelmi szintjénél megkérdőjelezhető.

A Kstv. a közérdekű célok között egyébként is tartalmazza a terület- és településrendezést,¹⁴¹ továbbá a lejegyzés alkalmazására – azaz a kisajátítási eljárás mellőzésére – jelenleg már csak akkor van lehetőség, ha az érintett ingatlanon nem áll építmény. Ezzel a lejegyzés alkalmazásának lehetősége is jelentősen beszűkült.

Az sem világos azonban, hogy a jogalkotó miért tesz különbséget az ingatlanok között aszerint, hogy áll-e rajtuk építmény. Arról nem vagyok meggyőződve, hogy a különbségtétel alkotmányjogilag indokolható.

¹⁴⁰ Kstv. 3. § (1) bek. c) pont.

¹⁴¹ Kstv. 2. § c) pont és 4. § (1) bek. c) pont.

A fentiekre tekintettel úgy vélem, hogy a lejegyzésnek teljesen „be kellene olvadnia” a kisajátítási kódexbe, tehát a lejegyzést önálló jogintézményként mintegy „ki kellene vezetni” a jogrendszerből.

5. A kisajátítás fogalma az Alkotmánybíróság gyakorlatában

Az AB vonatkozó gyakorlatának áttekintése után arra a kérdésre keresem a választ, hogy létezik-e a kisajátításnak – a tulajdonhoz hasonlóan – alkotmányjogi fogalma. A definícióalkotásra tett kísérlet lehetőséget nyújt az AB gyakorlatának összefoglalására és összegzésére is. A legbiztosabb vagy inkább egyetlen biztosnak tűnő pont az AB tulajdonhoz való joggal kapcsolatos gyakorlatában az, hogy a polgári jogi értelemben vett tulajdonjog teljes elvonását kisajátításnak tekintjük.

5.1 A tulajdon korlátozásai intenzitásuk szerint

A magyar Alkotmánybíróság a kisajátítás és a kisajátítás szintjét el nem érő tulajdonkorlátozások között intenzitásbeli különbséget lát. A kisajátítást tekinti a tulajdonviszonyokba való legjelentősebb beavatkozásnak. Ez a szemlélet egyébként megdőlt a magyar alkotmányos tulajdonvédelem rendszerére meghatározó befolyást gyakorló német alkotmányjogban. Főként *Werner Böhrer* e témakörben írt munkáinak köszönhetően az az álláspont alakul ki, hogy a tulajdonkorlátozások („*Inhalts- und Schrankenbestimmung*”) és a kisajátítás („*Enteignung*”) alapjaiban eltérő állami szabályozási kategóriát takarnak. Már nem is tartják szükségesnek az alkalmazási körük elhatárolását, hiszen egyáltalán nem rendelkeznek közös szabályozási területtel.¹⁴² A következő részben leírtak tehát fontos különbséget jeleznek a magyar és a német alkotmányos tulajdonvédelem között, illetve némi következetlenséget a magyar gyakorlatban.

Az AB a lejegyzést a kisajátítás egyik speciális formájának tekinti, azonban általam kifogásolt módon a kisajátítás egyik fontos feltétele, a kivételesség kritériuma a lejegyzés esetén nem érvényesül teljes mértékben, illetve a közérdekűség tényleges fennállása nem eshet rendes bírói kontroll alá. Az AB gyakorlatában látható és különösen a 35/2005. és a 42/2006. AB határozatban felállított szigorú mércének álláspontom szerint nem felel meg a lejegyzés hatályos szabályozása sem. Mivel a közérdekűség és kivételesség kritériumával kapcsolatban az AB a kisajátításnál kevésbé

¹⁴² WEIB: *im.* 21.

szigorú elbírálást alkalmazott, a lejegyzés minősül a tulajdonba való beavatkozás legintenzívebb formájának. Igaz ugyan, hogy alappal lehet következtetni a kiszolgáló utak létesítésénél a közérdekűség fennállására, ám azt nem ellenőrizheti a bíróság, hogy az adott közérdekű célt kisebb sérelem okozásával, például más nyomvonal kijelölésével nem lehetett volna megvalósítani.

A kisajátítás fogalmát jelentősen kitágítva az AB a 45/1997. AB határozatában a tulajdonjog kiüresítését, tehát a tulajdonos jelentős tulajdonosi részjogosítványoktól való megfosztását is kisajátításnak minősítette, és az esetkörüre a tulajdonjog teljes elvonására vonatkozó alkotmányi rendelkezéseket alkalmazta. Álláspontom szerint hasonló eredményre juthatott volna az AB, ha a Htvr. indítványban támadott rendelkezéseit a tulajdon korlátozásával kapcsolatos gyakorlata alapján bírálta volna el. Ebben az esetben ugyanis nem beszélhetünk „szűkebb értelemben vett kisajátításról.” A 45/1997. AB határozat indítványozójának tulajdonában lévő ingatlan tulajdonjoga ugyanis formálisan nem szállt át az államra vagy az önkormányzatra.¹⁴³ Ebben az értelemben tehát az AB mintegy „kitágította” a kisajátítás fogalomkörét.

5.2 Ingó és ingatlan tulajdonjogának korlátozásával kapcsolatos probléma

Az AB által a kisajátításra vonatkozó szabályok alapján elbírált „kisajátítás-közeli” esetek kizárólag ingatlanokkal kapcsolatban merültek fel. Az AB *expressis verbis* nem foglalt állást abban a kérdésben, hogy a kisajátítás csak ingatlanok esetében tartja elképzelhetőnek, vagy ingóknál is. Döntéseiben azonban kizárólag ingatlanokkal kapcsolatos ügyekben hívta fel az Alkotmány 13. § (2) bekezdését. A lejegyzés jogintézménye egyértelműen csak ingatlanok esetében fordulhat elő, hiszen kiszolgáló utat csak ingatlanon lehet létesíteni.

Viszont meggyőződésem szerint a kisajátításra vonatkozó alkotmányi tényállást nem lehet az ingatlanokra leszűkíteni. Ezt az állításomat elsősorban az Alkotmány 13. § (2) bekezdésének, illetve az Alaptörvény XIII. cikk (2) bekezdésének nyelvtani értelmezésére alapozom, ugyanis azok *tulajdonról* beszélnek. Tulajdon pedig ingatlanokon kívül ingókon is fennállhat. Ugyanakkor nem tartok teljesen elképzelhetetlennek olyan szituációt sem, amikor a kisajátításra vonatkozó feltételek között sor kerülhetne ingók tulajdonjogának elvonására is. Azt a jelenséget, hogy a tulajdonjog teljes, azonnali és feltétlen kártalanítás ellenében, közérdekből és

¹⁴³ A Ktvr. szerint.

kivételesen való elvonása a jelenlegi jogszabályi környezetben csak ingatlanok vonatkozásában fordulhat elő,¹⁴⁴ a jogalkotó szabad mérlegelés körében meghozott döntésének tekintem.

A fenti áttekintés után azonban felmerülhet a kérdés, hogy ha a – kisajátításra vonatkozó alkotmányi rendelkezés alapján elbírált – Csepeli Nemzeti Szabadkikötő ügyében látott tényállás egy nagyobb értékű ingósággal kapcsolatban áll fenn, akkor számíthatott volna-e a tulajdonos az AB hasonló tartalommal bíró határozatára vagy sem. Véleményem szerint a 13. § (1) bekezdésének felhívása szintén vezethetett volna a megtámadott jogszabály megsemmisítésére, ha az adott jogszabályi rendelkezés aránytalanul súlyos az elérni kívánt közérdekű célhoz, vagy valamely érvényesíteni kívánt alapjog illetve alkotmányos értékhez képest. A Csepeli Nemzeti Szabadkikötő fejlesztési területén található, magántulajdonban álló ingatlant – ha fennáll a kisajátítás valamennyi feltétele – végső esetben ki lehet sajátítani. Azonban ingó esetében erre jelenleg nem létezne törvényes megoldás. Másként megfogalmazva rendhagyó módon a nagyobb jelentőségű, így jobban védett ingatlanok tulajdonjogát – igaz szigorú feltételek mellett, de törvényesen – el lehet vonni a tulajdonostól, míg az elvileg csekélyebb jelentőségű ingók tulajdonjogának *nem szankciós célú* elvonására nincs *törvényes* lehetőség. Tehát az elvileg védettebb jogi tárgy védelmi szintje jelenleg, összességében alacsonyabb. Ez azonban nem az alkotmányozó, hanem a törvényhozó döntési körébe tartozik.

Ugyanakkor a kisajátítás szintjét el nem érő tulajdonkorlátozásoknál az ingókra és ingatlanokra azonos alkotmányos mérce vonatkozik.

5.3 A kisajátítás alkotmányjogi fogalma

A fentiek alapján a kisajátítás alkotmányjogi fogalmát az alábbi elemekből lehetne megkonstruálni:

- általában a polgári jogi értelemben vett tulajdonjog *teljes elvonása* vagy a tulajdonosnak a (polgári jogi) tulajdonosi jogosítványoktól való *közel teljes* megfosztása;
- *csak általában* jár együtt a tulajdonjogtól való formális megfosztással;

¹⁴⁴ A büntetőjogi intézkedések között szereplő, szankciós jellegű vagyonekobzásnál ugyanis nyilvánvalóan nem kell a kártalanításról rendelkezni.

- *feltételei*: kivételesen és közérdekből, törvényben szabályozott esetekben és módon, teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás mellett;
- *a tulajdont szerző személye* irreleváns;
- a kisajátításra vonatkozó alkotmányjogi rendelkezés *az állammal szemben* nyújt védelmet;
- *a jelenlegi* jogszabályi környezetben csak ingatlanokra vonatkozik, ám alkotmányjogilag elképzelhető ingókisajátítás is;
- *a lejegyzés* a kisajátítás egy sajátos, speciális formája, amelynél a kisajátítási feltételek kevésbé szigorúan érvényesülnek.

Ezen fogalmi elemeket áttekintve azt tapasztalhatjuk, hogy az alkotmányjog kisajátítás fogalma némiképp tágabb a „klasszikus” kisajátítási jogban használt fogalomnál. A fogalmi körben lévő eltérés meggyőződésem szerint látszólagos. Ugyanis az alkotmányjog a kisajátítást a tulajdonjog elvonásának szinonimájaként használja. A szűkebb értelemben vett kisajátítást, tehát ingatlanok tulajdonjogának a Kstv.-ben meghatározottak szerint történő elvonását, aminek van polgári jogi, közigazgatási jogi és alkotmányjogi vonatkozása, csupán a tulajdonjog elvonása egyik speciális esetének kell tekintenünk. Ezek alapján azt is meg lehetne fontolni, hogy az Alaptörvény szövegében a „tulajdon kisajátítása” kifejezés helyett inkább a „tulajdonelvonás” kifejezést használjuk.

Az AB – néhol általam is kifogásoltan változó színvonalú – döntéseivel, ám meglehetősen kevés támpontot nyújtó alkotmányos rendelkezésből kiindulva, különböző modellek között sodródva, értékelhető alapok nélkül építette fel az alkotmányos tulajdonvédelem nemzetközi szinten is általában elfogadható rendszerét. Évszázados hagyományok, határozott alkotmányozói és törvényhozói elképzelések nélkül íródott szövegből kellett egy koherens rendszert kiépítenie, sőt a törvényhozó számára is gyakran „utat mutatnia.” Ebből a szempontból az AB szerepét történelmi jelentőségűnek, elért eredményeit tiszteletre méltónak láthatjuk.

5.4 De lege ferenda javaslat a tulajdonhoz való joggal kapcsolatos rendelkezésre

Az Országgyűlés 2011. április 18-án elfogadta Magyarország Alaptörvényét, ami a tulajdonhoz való jog védelméről a „Szabadság és felelősség” című fejezet XIII.

cikkében rendelkezik. Az új szöveg legjelentősebb változása, hogy nem kifogásolható módon kimondta a tulajdonhoz kapcsolódó társadalmi felelősséget.

Véleményem szerint az Alaptörvény alkotmányos tulajdonvédelemmel kapcsolatos rendelkezéseinek megszövegezésénél jobban lehetett volna támaszkodni az AB – néhol változó színvonalú, ám tendenciáját tekintve mindenképpen előremutató – húsz éves gyakorlatára. Az alkotmányozónak a szövegezéssel minden mondattal állást kell foglalnia. Ha jelentősen és az AB gyakorlatával ellentétesen írja át az Alkotmány tulajdonhoz való joggal foglalkozó részét, azzal az AB vonatkozó gyakorlatát is bírálja, felülírja. Ezt nem tapasztaltuk. Ha az alkotmányozó az AB eddigi gyakorlatát kívánta volna megerősíteni, azt is megtehetette volna.

Az alkotmányozó igazán egyik utat sem alkalmazta, az említett csekély mértékű módosítással inkább mintegy „kivonult” a területről, továbbra is az AB-nek hagyva az alkotmányos tulajdonvédelem iránya meghatározásának feladatát.

A sokak által kritikával fogadott¹⁴⁵ Alaptörvény alkotmányos tulajdonvédelemmel kapcsolatos rendelkezéseivel kapcsolatban az alábbi észrevételek, javaslatok fogalmazódtak meg bennem:

- a tulajdonnal kapcsolatos társadalmi felelősség kimondása fontos és támogatandó módosítás, ami meg is valósult;
- az Alaptörvény továbbra is adós maradt a tulajdon-elvonás szintjét el nem érő tulajdonkorlátozás részletes szabályozásával;
- az Alaptörvényben indokolt lett volna rögzíteni a tulajdon korlátozhatóságának feltételeit (akár az AB jelenlegi gyakorlata alapján is);
- fontosnak tartottam volna rögzíteni a tulajdonkorlátozás és elvonás közötti különbség jellegét; tehát hogy az alkotmányozó továbbra is *intenzitásbeli* különbséget lát a két jelenség között;
- a fentiek alapján indokoltnak tartottam volna a „kisajátítás” helyett a „tulajdonelvonás” fogalom használatát;
- nem világos, hogy az Alaptörvényben szereplő új értelmezési szabályok, az R) cikk (3) bekezdése és az N) cikk, a 28. cikk, az I. cikk, a 37. cikk (4) bekezdése hogyan befolyásolja majd az alkotmányos tulajdonvédelmet;¹⁴⁶

¹⁴⁵ VINCZE Attila: *Minikommentár az Alaptörvényhez*, Jogtudományi Közlöny 2012. február LXVII. évf. 2., 87.

- nem értek egyet az V. cikk (a tulajdon elleni jogtalan támadás elhárításához való jogot szabályozó rendelkezés) Alaptörvénybe iktatásával, mivel nem illeszkedik szervesen az alkotmányos tulajdonvédelemre vonatkozó szabályokhoz. A „rendszeridegenség” az alapjogvédelmi gyakorlatban zavarokat is okozhat;
- nem értek egyet az Átmeneti rendelkezések (1) cikk (1) bekezdésének Alaptörvényben való megjelenésével, mivel a rendelkezés által felvetett kérdéseket, orvosolni kívánt problémákat jóval cizelláltabb szabályozással, a materiális értelemben vett alkotmányosság keretei között is lehetett volna rendezni.

A fenti észrevételeim, módosítási javaslataim jelentős részének elmaradása ugyanakkor távolról sem befolyásolja annyira a tulajdonhoz való jog védelmének jövőbeli színvonalát, mint az AB hatáskörével kapcsolatos újabb változások.

6. Új tendenciák az alkotmányos tulajdonvédelem hazai rendszerében

Alkotmányos rendszerünkben és a tulajdonhoz való jog védelme területén 2010-ben és 2011-ben jelentős változások történtek. A 2010-es választásokon két párt, a FIDESZ és a KDNP, megszerezte az országgyűlési mandátumok több mint 2/3-át. A választásokon megnyilvánult erős társadalmi támogatással a kormánypárti frakciók anélkül tudták módosítani az Alkotmányt, illetve megalkotni Magyarország új Alaptörvényét, hogy rá lettek volna utalva az ellenzéki frakciók támogatására, a velük való konszenzusra. Az alkotmánymódosító hatalommal rendelkező parlamenti többség kifejezetten gyakran élt ezzel a lehetőséggel. A következő részben – történelmi távlat hiányában is – megkísérlem röviden áttekinteni, hogyan változott a tulajdonhoz való jogra vonatkozó alkotmányjogi szabályozás és a tulajdonvédelmi gyakorlat.

6.1 A „98%-os különadó” ügye

Már az új Alaptörvény 2011. április 18-i elfogadása előtt igen jelentős változásokat tapasztalhattunk az alkotmányos tulajdonvédelem területén. Az alkotmányozó ugyanis 2010-ben több alkalommal módosította a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvényt. A módosítások jelentősen érintették a tulajdonhoz való jogot is.

Az alkotmánymódosítások egy része szorosan kapcsolódott a közvélemény számára „98%-os különadó” vagy „végkielégítések különadója” néven ismertté vált, 2010-ben

¹⁴⁶ DRINÓCZI: *A tulajdonhoz való jog az Alaptörvényben... im.* 227-228.

elfogadott, majd az AB által részben megsemmisített, ezért újból megalkotott és részben ismét korrigált törvényhez. A következő részben megkísérlem kronológiai rendben felvázolni az igen bonyolult és szerteágazó eseménysor alkotmányos tulajdonvédelem szempontjából relevanciával bíró részeit.

6.1.1 A „98%-os különadót” szabályozó 2010. évi XC. törvény

Az Országgyűlés 2010. július 22-i ülésnapján megalkotta az egyes gazdasági és pénzügyi tárgyú törvények megalkotásáról, illetve módosításáról szóló 2010. évi XC. törvényt. Ennek II. fejezete különadót rótt ki azokra a magánszemélyekre, akik valamilyen államháztartási forrásból finanszírozott szervnél, intézménynél álltak munkavégzésre irányuló jogviszonyban, azonban ez a jogviszonyuk megszűnt, és ezzel összefüggésben valamilyen 2 illetve 3,5 millió Ft-ot meghaladó bevételre tettek szert. A 2, illetve 3,5 millió Ft-ot meghaladó jövedelmeket 98%-os különadóval terhelték, mégpedig 9 hónapra visszamenő hatállyal. Ezzel a törvénnyel az Országgyűlés az irreálisan magas és jó erkölcsbe ütköző módon kifizetett végkielégítéseket kívánta kvázi „visszaszedni” többek között a pénzügyi stabilitás és a társadalmi igazságérzet megteremtése, valamint a közpénzek pazarlása megszüntetése érdekében.¹⁴⁷

6.1.2 A 2010. július 22-i alkotmánymódosítás

Az AB vonatkozó gyakorlata ismeretében alappal lehetett arra számítani, hogy a törvény alkotmányjogi aggályokat vet fel, és hogy az AB előtt nem állná ki az alkotmányosság próbáját. Feltételezhető, hogy ennek a körülménynek is szerepe volt abban, hogy az Országgyűlés a törvény elfogadásával azonos ülésnapon, tehát 2010. július 22-én az Alkotmány 70/I. § (2) bekezdésébe iktatta azt a rendelkezést, amely szerint *„a közterhek viselésére szolgáló forrásokból, valamint az állami vagyonnal gazdálkodó, illetve az állam többségi tulajdonában vagy irányítása alatt álló szervezetek részéről jó erkölcsbe ütköző módon juttatott jövedelmek tekintetében törvény, az adott adóévtől kezdődően, külön mértékű kötelezettséget állapíthat meg.”* Ez az alkotmánymódosítás úgy is értelmezhető, hogy az Országgyűlés ezzel kívánta megteremteni a 98%-os különadó „alkotmányjogi alapját.”

¹⁴⁷ CompLex Web Jogtár kommentár a 2010. évi XC. törvényhez

6.1.3 A „98%-os különadóval” kapcsolatos AB döntés, a 184/2010. (X. 28.) AB határozat

A 2010. évi XC. törvénnyel kapcsolatban számos indítvány érkezett az AB-hez, amelyeket a 184/2010. (X.28.) AB határozatban bírált el. Az AB elsőként a *visszaható hatállyal* kapcsolatos felvetésekkel foglalkozott. Az AB-nek az indítványok elbírálása során viszonylag könnyű dolga volt, hiszen a 98%-os különadóról rendelkező törvény nem felelt meg az Alkotmány „új” 70/I. § (2) bekezdésének sem. Az AB megállapította, hogy a törvényt alkalmazni kellene a kihirdetése és hatályba lépése előtt szerzett jövedelemre is. Erre az Alkotmány 70/I. § (2) bekezdése alapján csak akkor lett volna alkotmányos lehetőség, ha a visszaható hatály *csak* a jó erkölcsbe ütköző módon juttatott jövedelmeket érintette volna. Az AB azonban arra a következtetésre jutott, hogy a törvény nemcsak a jó erkölcsbe ütköző módon juttatott jövedelmekre vonatkozik, hanem *„más, a törvényekben jelenleg is fenntartott, a jogviszony megszűnéséhez kapcsolódó jövedelmekre”*¹⁴⁸ is. Ilyen körülmények között az AB szerint a jogalkotó túllépte alkotmányos felhatalmazását, ami az Alkotmány 70/I. § (2) bekezdésének és a 2. § (1) bekezdésének sérelméhez vezetett. Ezért megsemmisítette a törvény különadóról szóló 8-12. §-ait és a visszamenőleges hatályról rendelkező 133. §-át. Az AB határozathoz *Bihari Mihály, Kiss László, Lenkovics Barnabás és Stumpf István* alkotmánybíró fűzött párhuzamos indokolást. Ahogy *Kiss László* kifejtette, a párhuzamos vélemények nagy számából is arra lehet következtetni, hogy még legalább három indokolása lehetett volna az alkotmányos sértő rendelkezések megsemmisítésének. Meggyőződésem szerint az egyik további lehetséges ilyen indokolás a tulajdonhoz való jog sérelme, amelyet az AB – tekintettel arra, hogy más okból semmisítette meg a jogszabályt – már nem is vizsgált.¹⁴⁹

6.1.4 Az Alkotmány módosítása, a 2010. évi CXIX. törvény

A fent említett 184/2010. AB határozatot 2010. október 28-án hozta meg az AB. Azonban ezzel nem ért véget a 98%-os különadó története.¹⁵⁰ Ugyanis az Országgyűlés a 2010. november 16-i ülésnapján elfogadott 2010. évi CXIX. törvénnyel ismét módosította az Alkotmányt. Az egyik módosítás az alig 4 hónapos – és feltételezhető céljára alkalmatlannak bizonyult – 70/I. § (2) bekezdést, a másik a 32/A. §-t érintette. A

¹⁴⁸ 184/2010. (X. 28.) AB határozat Indokolás 4. pont.

¹⁴⁹ 184/2010. (X. 28.) AB határozat Indokolás 5. pont.

¹⁵⁰ Lásd TÓTH Gábor Attila: *Életfogytig szabadláb...im.* 212-213.

70/I. § módosítása nyomán kikerült a (2) bekezdés rendelkezései közül a jó erkölcsbe ütközésre való utalás, ugyanakkor megengedte az *ötödik adóévre* való visszaható hatályú jogalkotást és a jövedelem mértékét el nem érő elvonást.¹⁵¹ Ezek szerint már nem csak a jó erkölcsbe ütköző módon, hanem a jogszabályoknak megfelelően juttatott jövedelmek is „*a jövedelem mértékét el nem érő*” kötelezettséggel sújthatók. Az 5 éves visszaható hatályú adóztatás Alkotmányban való rögzítése teljesen idegen az 1989 utáni magyar alkotmányosságtól és a nemzetközi emberi jogi dokumentumok szellemiségétől is, sőt felmerülhet az is, hogy az alkotmánymódosítás materiális értelemben maga is alkotmánysértő.¹⁵²

Az Alkotmány 32/A. §-ának módosításával az Országgyűlés jelentősen szűkítette az AB hatáskörét, ugyanis kimondta, hogy a költségvetésről, a költségvetés végrehajtásáról, a központi adónemekről, illetékekről és járulékokról, a vámokról, valamint a helyi adók központi feltételeiről szóló törvényeket az AB csak néhány külön nevesített alapjog – mégpedig az *élethez és emberi méltósághoz való jog, a személyes adatok védelméhez való jog, a gondolat, lelkiismeret és vallás szabadság, vagy a magyar állampolgársághoz kapcsolódó 69. § szerinti jogok* – megsértése esetén vizsgálhatja és semmisítheti meg.¹⁵³ A nevesített alapjogok között nem szerepelt a tulajdonhoz való jog. Ezek szerint tehát a fent felsorolt tárgyú, ám a tulajdonhoz való jogot sértő törvényeket az AB nem semmisíthette meg.¹⁵⁴ Itt kell még megemlítenem, hogy ugyanezen az ülésnapon az AB hatáskörének fentiek szerinti szűkítését az Országgyűlés az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvénybe (*a továbbiakban: Abtv.*) is „átvezette.”¹⁵⁵

Az AB hatáskörének a költségvetési és adótörvényekkel összefüggő jelentős szűkítése alkotmányjogi érvekkel aligha indokolható, hiszen ezzel az alkotmánymódosítással maga az Alkotmány tette lehetetlenné – ebben a nem is túl szűk körben – a hatékony alapjogvédelmet. Külön kérdést vethet fel, miért pont ezen alapjogok tekintetében

¹⁵¹ Az Alkotmány 70/I. § (2) bekezdése tehát az alábbi szövegre módosult: „*A közterhek viselésére szolgáló forrásokból, valamint az állami vagyonnal gazdálkodó, illetve az állam többségi tulajdonában vagy irányítása alatt álló szervezetek részéről juttatott jövedelemre, az adott adóévet megelőző ötödik adóévtől kezdődően, törvény a jövedelem mértékét el nem érő kötelezettséget állapíthat meg.*”

¹⁵² Az alkotmánymódosítások felülvizsgálatának problematikájáról lásd: BLUTMAN László: *Az Alkotmánybíróság és az alkotmány feletti normák: könnyű liaison elkötelezettség nélkül?* In: *Közjogi Szemle* 2011. december, 1-11.

¹⁵³ 1949. évi XX. törvény 32/A. § (3) bekezdés.

¹⁵⁴ 2010. évi CXIX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény módosításáról

¹⁵⁵ 2010. évi CXX. törvény az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény módosításáról.

tartotta fenn mégis az alkotmányozó az AB hatáskörét, hiszen az adózással összefüggő, alkotmányosértő törvényeket az AB korábban általában éppen a tulajdonhoz való jog, a diszkrimináció tilalmának, illetve az Alkotmány jogállamiságot rögzítő 2. § (2) bekezdésének megsértésére tekintettel semmisítette meg. Ezzel az alkotmányozó pontosan azon alapjogok vonatkozásában szüntette meg az alapjogvédelmet, amelyek megsértése a gyakorlatban a legnagyobb veszéllyel fenyeget.

A költségvetési és adózási törvények kivonása az AB alkotmányos, alapjogi kontrollja alól fontos és érzékeny tulajdonvédelmi problémákat vet fel. Ezen rendelkezés elfogadásával az Alkotmány azt is kimondta, hogy a magántulajdon – a meghatározott törvények tekintetében – nem élvez védelmet a tulajdonba való állami beavatkozással szemben. Az Alkotmány 32/A. § (2)-(3) bekezdése igen nehezen egyeztethető össze a tulajdonhoz való jog védelmét kimondó 13. §-ával, valamint az AB 1990 óta folytatott alkotmányos tulajdonvédelmi gyakorlatával, tehát egy fel nem oldott ellentmondás alakult ki az Alkotmány szövegében, amivel kapcsolatban az AB érdemben nem nyilatkozott meg.

6.1.5 A 98%-os különadóról szóló második törvény, a 2010. évi CXXIV. törvény

Szintén a 2010. november 16-i ülésnapon az Országgyűlés módosításokkal bár, de a 2010. évi CXXIV. törvénnyel újra megalkotta a „98%-os különadóról” szóló, AB által megsemmisített törvényi rendelkezéseket.¹⁵⁶ Az eredetihez képest módosított törvény többek között felemelte a különadó alól mentes bevétel összeghatárát, pontosította a különadó adóalapjának meghatározását, bizonyos körben mentesítette a saját jogú nyugellátásban részesülő személyeket és az örökösöket. Ugyanakkor a törvény nemcsak az adott adóévre, hanem az adott adóévet megelőző ötödik adóévtől kezdődően ír elő kötelezettséget, tehát a *2005. január 1-je után* szerzett jövedelmeket rendelte különadóval sújtani.

6.1.6 A „98%-os különadóval” kapcsolatos második AB határozat, a 37/2011. (V. 10.) AB határozat

Az előzmények után szinte szükségszerűnek nevezhetjük, hogy az AB-hez számos indítvány érkezett az új törvénnyel kapcsolatban is, amelyeket az AB-nek immár a

¹⁵⁶ 2010. évi CXXIV. törvény az egyes gazdasági és pénzügyi tárgyú törvények megalkotásáról, illetve módosításáról szóló 2010. évi XC. törvény módosításáról.

hatáskörét szűkítő, az Alkotmány rendszerébe szerves módon nem illeszkedő, inkoherens „új” alkotmánymódosítások [lásd 70/I. § (2) bek.; 32/A. § (2) – (3) bekezdés] figyelembe vételével kellett elbírálnia. A beadványok általában az Alkotmány 54. § (1) bekezdésének sérelmére hivatkoztak. Kifogásolták, hogy a törvény az állami szféra munkavállalóit a magánszféra munkavállalóihoz képest *hátrányosan kezeli*. Más indítványozók arra hivatkoztak, hogy a törvény *prejudikál*, hiszen azt a látszatot kelti, a jövedelem jogosultja jogosulatlanul jutott a távozással összefüggésben kapott jövedelemhez. Mások a visszamenőleges adóztatást tekintették az *emberi méltósághoz való jogba* ütközőnek. Felmerült az is, hogy a különadó a szakmai állami vezetőket is érinti, ami alkotmányossági aggályokat vet fel. Egyes indítványok szerint a *jó hírnévhez és a személyes adatok védelméhez* fűződő alkotmányos jogok is sérülnek, mert a különadó fizetésére kötelezettek köre név szerint beazonosítható. Sőt a *gondolat- és lelkiismereti szabadság* sérelme is felvetődött, mivel a különadóval érintettek jellemzően olyan kormányzati ciklusban töltötték be vezető pozíciót, amelynek más volt a politikai összetétele, mint a jelenlegi kormánypártoké.¹⁵⁷ Az AB az indítványokról a 37/2011. (V. 10.) AB határozatában döntött. Ebben alkotmányellenesnek találta és megsemmisítette a 2010. évi XC. törvény módosításáról szóló 2010. évi CXXIV. törvény 2. § (1) bekezdésének azt a rendelkezését, amely szerint a törvény rendelkezéseit a 2005. január 1-je után megszerzett jövedelemre kell alkalmazni. Bár meggyőződésem szerint a törvénnyel kapcsolatban alappal vethető fel a tulajdonhoz való jog megsértése is, az AB ezt a szempontot nem vizsgálta és nem is vizsgálhatta az Alkotmány „új” 32/A. § (3) bekezdésére tekintettel.

A meglehetősen kompromisszumos 37/2011. (V. 10.) AB határozat meghozatala során az AB mozgásterét alapvetően meghatározta az AB hatáskörét szűkítő alkotmánymódosítás és az Abtv. módosítása, hiszen az Alkotmány 32/A. § (3) bekezdésére tekintettel az AB az „adótvényt” csak *az élethez és az emberi méltósághoz való jog, a személyes adatok védelméhez való jog, a gondolat, a lelkiismeret és vallás szabadságának, vagy a magyar állampolgársághoz kapcsolódó 69. § szerinti jogok* megsértése esetén semmisíthette volna meg.

¹⁵⁷ Az AB utalt arra, hogy folyamatban van annak elbírálása, hogy a törvény sérti-e az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett, az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény első Kiegészítő jegyzőkönyve 1. cikkét, amely a tulajdonhoz való jogról szól. A tulajdonhoz való jog védelmi szintje csökkentésének belső jog szerinti határa a különböző nemzetközi emberi jogi dokumentumok védelmi szintje.

A vizsgált adótörvénnyel kapcsolatban több alapjog – többek között a tulajdonhoz való jog és a diszkriminációtilalom sérelme – is felmerült, ám az AB szűkített hatáskörében gyakorlatilag csak az emberi méltósághoz való jog megsértésének elbírálására rendelkezett mozgástérrel. Az AB rendhagyó döntést hozott. Határozatában eltérően ítélte meg a 2005. január 1-je és 2009. december 31-e között, illetve a 2010-es évben jövedelmet szerzők különadójának alkotmányosságát. A többségi indokolás előbbi esetben levezethetőnek látta a különadó alkotmányellenességét az emberi méltóság sérelméből, míg a 2010-ben szerzett jövedelmeknél álláspontja szerint csak a visszaható hatály elve sérült. Az AB joggyakorlata szerint a visszaható hatály sérelme nem az emberi méltósághoz való jogot, hanem a jogbiztonságot sérti. Ám az AB a 2011. novemberi alkotmánymódosítások következtében nem rendelkezett hatáskörrel arra, hogy az adótörvényt a jogbiztonság szempontjából felülvizsgálja. Tehát az AB 2011. május 6-i határozatában kifejtett álláspontja szerint a törvényhozó rendelkezhet a 2010-es adóévre a módosított törvény hatályvesztéséig már megfizetett különadóról és a különadónak a 2010-es adóévre való fenntartásáról.

Kérdésként merülhet fel, hogy az AB teljes egészében kihasználta-e alkotmányos mozgásterét, és valamennyi rendelkezésére álló eszközt bevetett-e a korrekcióra. Az AB – ugyan egy viszonylag szűk körben, de – lehetővé tette a jogalkotó számára a visszamenőleges adóztatást, amire eddig nem volt példa az 1989 utáni alkotmányos rendszerben. Az eset azért is ellentmondásos, mert az AB az emberi méltósághoz való jogból vezette le a 2010. január 1-jét megelőző időszakra előírt adóztatás tilalmát. A 2010. január 1-je előtti és utáni jövedelmek közötti ilyen mértékű különbségtétel nehezen indokolható. További alkotmányjogi, alapjogvédelmi kérdéseket vethet fel az a körülmény, hogy a különadóval csak egy jól körülhatárolható és szűk személyi kör vált érintetté, így a különadó szankciós vagy büntetési jelleget öltött. A törvényalkotó azt a vélelmet állította fel, hogy a 2010. január 1-je utáni, meghatározott mértéket meghaladó kifizetések visszaélésszerűen jutottak a jogosultakhoz. Ez több alkotmányi rendelkezést is sérthet, többek között a bírói úthoz való jogot vagy a meghallgatáshoz való jogot.¹⁵⁸ A fentiek alapján az AB-nek az Alkotmány „új” 32/A. § jelentette keretek között is lehetősége lett volna akár a „teljes” korrekcióra, tehát a visszaható hatályú adóztatás teljes kiiktatására, ám az AB nem élt ezzel a lehetőséggel.

¹⁵⁸ KISS László alkotmánybíró párhuzamos indokolása a 37/2010. AB határozathoz II./6.

Az AB lehetséges további mozgásterére pontosan rávilágít Kiss László alkotmánybíró az AB határozathoz fűzött párhuzamos indokolása. Eszerint az Alkotmány 70/I. § (2) bekezdésében lehetővé tett visszaható hatály tilalma ellentmond az Alkotmány 2. § (1) bekezdéséből „*kiolvasztható, jogbiztonságból levezethető visszaható hatály tilalmának.*”¹⁵⁹ Az ellentmondást az AB kifejezett értékválasztáson alapuló alkotmányértelmezéssel is feloldhatta volna. Tekintettel arra, hogy az európai és más nemzetközi dokumentumokban is vállalt jogállam-felfogásnak csak a 2. § (1) bekezdésére alapított alkotmánybírói gyakorlat felelt meg, amely eddig konzekvensen nem adott teret a visszaható hatályú jogalkotásnak, az AB mellőzhette volna az Alkotmány új 70/I. § (2) bekezdésének alkalmazását. Kiss László alkotmánybíró megközelítése alapján lehetőség lett volna – ha másra nem is, legalább – a visszaható hatály problémakörének orvoslására.

A 98%-os különadóval kapcsolatban felmerülő alkotmányos tulajdonvédelmi kérdések

A 98%-os különadóval kapcsolatban a visszaható hatályú jogalkotás mellett felmerülhet a tulajdonhoz való jog sérelme is, ami – az AB hatáskörének korlátozására tekintettel – szóba sem került, jóllehet az 1989. évi XXXII. törvény és a 2011. évi CLI. törvény („rég” és „új” Abtv.) preambuluma szerint az AB-nek feladata az Alkotmányban/Alaptörvényben biztosított alapjogok védelme, ami az adótörvények vonatkozásában az alkotmánymódosítás miatt gyakorlatilag lehetetlenné vált. Ennek ellenére röviden bemutatom, a törvény milyen alkotmányos tulajdonvédelmi problémákat vethet fel.

Először azt kell tisztáznunk, hogy a 98%-os különadóval sújtott jövedelemre alkotmányos értelemben tulajdonnak tekinthető-e, azaz megilleti-e az alkotmányos tulajdonvédelem. Az AB szerint tulajdon az a vagyoni értékű jogosultság, ami korábban fennállott tulajdonjogból levezethető, ugyanakkor tulajdon az a jogosultság is, amit a jogosult értékteremtő teljesítményével (munkájával, jövedelemszerző tevékenységével) szerzett, még akkor is, ha ez a jogosultság közjogi eredetű.¹⁶⁰ Ugyan a 98%-os különadóról szóló törvényeket valós és a közvélemény széles köre számára megütközést keltő gyakorlatra reagálva hozták meg, azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni azt, hogy a jövedelemszerzés/juttatás az akkor hatályos jognak megfelelt, tehát – legalábbis formálisan – jogszerűen történt. Ugyanakkor azt sem lehet egyértelműen kijelenteni,

¹⁵⁹ Kiss László alkotmánybíró párhuzamos indokolása a 37/2010. AB határozathoz IV./4.

¹⁶⁰ SONNEVEND – SALÁT: *A tulajdonhoz való jog... im.* 124.

hogy valamennyi, a 98%-os különadót szabályozó törvény által meghatározott jövedelem tartalmilag jogellenes lett volna. Ezen szempontokra is tekintettel valószínűsíthető, hogy a különadóval sújtott jövedelmekre kiterjedt az alkotmányos tulajdonvédelem az AB korábbi gyakorlata alapján.

Ahogy korábban arról már értekeztem, az AB nem dolgozott ki olyan egységes szempontrendszert, ami alapján minden kétséget kizáróan el lehetne dönteni, hogy a tulajdonhoz való jogot érintő adott állami intézkedés kisajátításnak minősül vagy sem. Azonban az AB a Csepeli Nemzeti Szabadkikötő ügyében hozott 45/1997. (IX. 19.) AB határozatban a tulajdonjog kvázi kiüresítését is kisajátításnak minősítette annak ellenére, hogy a tulajdonjog formálisan a tulajdonosoknál maradt. A tulajdonjog teljes vagy kvázi teljes elvonása pedig igen nagy valószínűséggel kisajátításnak minősülne, ezek alapján a 98%-os mértékű, visszaható hatállyal kivetett különadó alkotmányjogi értelemben kisajátításként értelmezhető.

Tulajdonelvonásra az Alkotmány 13. §-a, majd az Alaptörvény XIII. cikk (2) bekezdése szerint csak kivételesen és közérdekből, törvényben szabályozott esetekben és módon, teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás mellett van mód. A 98%-os különadónál a feltételek közül a kártalanításra vonatkozó rendelkezések egyértelműen és nyilvánvalóan nem teljesültek, hiszen ezek beiktatása a törvény deklarált jogpolitikai céljával ellentétes lett volna. Ez önmagában olyan hiányosság, ami a jogszabályi rendelkezés alkotmányosságát alapjaiban megkérdőjelezi. Kérdésként merülhet fel, hogy a közérdekség kritériumának megfelelt-e a törvény. A törvényhez fűzött kommentárok a *pénzügyi stabilitás és a társadalmi igazságérzet megteremtését*, valamint a *közpénzek pazarlása megszüntetését* jelölték meg a törvény által megvalósítani kívánt közérdekű célként, amit csak tágabb és inkább politikai értelemben valóban tekinthetünk egyfajta közérdekű célnak. Azonban az AB általam bemutatott joggyakorlata alapján a közérdekű célok meghatározására egy kifejezetten szigorú tesztet dolgozott ki a 42/2006. AB határozatban. Az AB a közérdek alapján történő tulajdonkorlátozásnál nem tekintette elégséges alapnak, hogy a jogszabály csupán *általánosságban* hivatkozik a korlátozást szükségessé tevő közérdekre, szabad hatósági mérlegelési jogkörben hagyva annak meghatározását, konkrétan milyen tulajdoni tárgyakra kell a korlátozást alkalmazni. A közérdeket magában a jogszabályban rendelte úgy meghatározni, hogy a tulajdonjog közérdekből való korlátozásának szükségességét egyedi aktusoknál a bíróság, normatív aktusok

felülvizsgálata során az AB is ellenőrizhesse. Meglehetősen kétséges, hogy a fent meghatározott kritériumokat valóban figyelembe vették-e a jogalkotás során.¹⁶¹ Külön problémaként kell értékelnünk, hogy az AB által vizsgált törvénnyel a jogalkotó valószínűleg egy viszonylag szűk kör által, visszatetsző körülmények között szerzett juttatásokat kívánt kvázi „visszaszedni”, azonban ezt az egyébként talán méltányolható politikai, jogpolitikai célt nem is lehet normatív aktusokkal elérni. Arról tehát nem lehetünk meggyőződve, hogy a meglehetősen vitatható módon meghatározott közérdekű célokat csak a tulajdonhoz való jogba való ilyen intenzív beavatkozással lehetett volna elérni, bár az is kétséges, hogy a célok megvalósítására alkalmasnak bizonyult-e egyáltalán ez az eszköz. Azaz a kisajátítás *kivételességének* alkotmányos kritériuma sem látszik teljesülni.

A fentiek szerint a 37/2011. AB határozat által vizsgált törvényi rendelkezések nagy valószínűséggel nem állták volna ki az AB korábbi alkotmányos tulajdonvédelmi próbáját sem.

6.1.7 A harmadik törvény a 98%-os különadóról, a 2011. évi XLVI. törvény

Az Országgyűlés igen rövid időn belül, 2011. május 9-én elfogadta az egyes gazdasági és pénzügyi tárgyú törvények megalkotásáról, illetve módosításáról szóló 2010. évi XC. törvény módosításáról szóló 2011. évi XLVI. törvényt, amelyben kivetette a 98%-os különadót a 2010-es adóévre visszamenőleges hatállyal. A törvényhozó ugyanakkor jelentősen módosította többek között a különadó fizetésére kötelezettek körét. Ebben csak az állami szféra azon politikai vezetőire szűkítette a személyi kört, akik jogviszonyuk megszűnésével összefüggésben kaptak 2 illetve 3,5 millió Ft-ot meghaladó jövedelmet. Bár a jogalkotás a különadó tárgykörében az óvatos „konszolidáció” jeleit mutatja, továbbra sem teljesen egyértelmű, hogy a szabályozás összeegyeztethető-e az Alaptörvénnyel és az AB korábbi tulajdonvédelmi gyakorlatával.

6.1.8 A „98%-os különadó” esetének értékelése

Az Országgyűlés és az AB fent áttekintett „küzdelse” a magyar alkotmányos tulajdonvédelem rendszerének igen súlyos működési zavarait jelzi. A jöerkölcsbe ütköző kifizetések gyakorlatának felszámolása és a múltbeli visszaélészerű esetek

¹⁶¹ Lásd 50/20007. (VII. 10.) AB határozat.

feltárása, azokkal kapcsolatban a polgári és büntetőjogi felelősség megállapítása üdvözlendő, támogatandó jogpolitikai cél. Azonban alkotmányjogi szempontból aggályos adótörvények megalkotását nem tekinthetjük a korrekció adekvát eszközének. Amint azt az AB is kiemelte 184/2010. (X.28.) AB határozatában – a hatályos jogszabályok (a Ptk. és az Mt. vonatkozó rendelkezései) – lehetővé tennék a jóerkölcsbe ütköző szerződések bírósági felülvizsgálatát és az *in integrum restitutio*-t. Ha felmerülne, hogy a hatályos (polgári és büntető anyagi- és eljárásjogi) szabályok valamilyen okból nem hatékonyak, korrekcióra szorulnak, a jogalkotónak ennek érdekében meg kellene tennie a szükséges lépéseket, de csak az alkotmányos keretek között.

Tehát a jogalkotó és alkotmányozó által kitűzött, jogos és támogatandó célokat alkotmányos úton, az Alkotmány rendelkezéseinek és az AB hatáskörének tiszteletben tartásával is el lehetett volna érni. Ehelyett a jogalkotó a rendszerváltás után hosszas, aprólékos, kitartó munkával kialakított alkotmányos és alapjogvédelmi rendszer lebontásának, a védelmi szint csökkentésének igen ellentmondásos, ingoványos útját választotta.

Az eset a hatalmi ágak szétválasztásának problémáját is felveti, hiszen a jogalkotó a különadóról szóló törvényekkel többé-kevésbé nyíltan igazságszolgáltatási tevékenységet végzett, mivel a különadóról szóló törvény koncepciója, hogy a jó erkölcsbe ütköző kifizetéseket mintegy „visszaveszi.” A törvénnyel a törvényhozó valamennyi, a különadó hatálya alá tartozó jövedelmet jóerkölcsbe ütközőnek minősített. A tulajdon bírósági kontroll nélküli, szankciós elvonása (vagy annak szándéka) a magyar történelem legrosszabb időszakában elterjedt szemléletet idézi, még akkor is, ha a rendelkezések – többszöri korrekció után – csak egy meglehetősen szűk kört érintettek. Az AB a 7/2006. (II. 22.) AB határozatában egyébként korábban már kifejtette azt az igen fontos elvet, hogy „*az Alkotmány 13. § (2) bekezdése szerinti kisajátításnak a rendeltetése ... nem a joghátrány-okozás, hanem az, hogy ha valamely közérdekű cél másképpen nem érhető el, megfelelő kártalanítás mellett végső eszközként sor kerülhessen tulajdonelvonásra. A jogszabályi rendelkezések követésének kikényszerítése önmagában nem fogadható el a kisajátítás legitim indokaként.*” Ebből a szempontból a jogalkotó az alkotmányjogi értelemben vett kisajátítás szerű rendelkezést alkotmányosan megengedhető funkciójától eltérő célokra használta. A jogalkotási

folyamat korrekciójára az AB lett volna hivatott, ám ezen küldetésében csak részsikereket ért el.

Az AB nem tudta kezelni a törvénnyel kapcsolatban felmerülő alkotmányossági aggályokat, de még érdemben felvetni sem. A 98%-os különadóról szóló törvényekkel kapcsolatban alappal merülhet fel a tulajdonhoz való jog sérelme, de erre az AB két eljárása során csupán néhány tőmondatban utalt.

6.2 Balaton Kiemelt Üdülőkörzet Területrendezési Tervének alkotmányjogi megítélése

A különadóval kapcsolatos eseménysor, az AB hatáskörének drasztikus szűkítése azt mutatja, hogy a magyar alkotmányos tulajdonvédelmi rendszer védelmi szintje jelentősen csökkent. Az esettel kapcsolatban alappal merülhetett fel az is, hogy Magyarországon formálisan is megszűnik a tulajdonhoz való jog alkotmányos védelme. Az Alaptörvény és az új Abtv. elfogadása, valamint a meglehetősen instabil, hektikusan változó alkotmányjogi környezet alkalmat adott volna arra is, hogy az AB mintegy „lezárja” az 1989 és 2010 közötti időszakot, és teljesen elforduljon korábbi tulajdonvédelmi gyakorlatától.¹⁶²

Ezért tekinthető kiemelkedő jelentőségűnek, hogy az AB a különadós fiasco után (vagy azzal részben párhuzamosan) egy „klasszikus” tulajdonvédelmi problémával, a balatoni üdülőkörzet területrendezési tervének alkotmányosságával kapcsolatban is állást foglalt. Az AB határozat indokolásában az alkotmánybírák az 1989 és 2010 közötti időszakban született AB határozatokra hivatkoztak, és bár konkrét döntésük további kérdéseket, problémákat vet fel, úgy tűnik, a szervezet folytatni kívánja korábbi tulajdonvédelmi gyakorlatát. Igaz az AB határozat meghozatalakor még nem lépett hatályba az Alaptörvény.

6.2.1 Az indítványokkal támadott jogszabályi rendelkezések

Az AB 2011. november 15-én hozta meg a 94/2011. (XI. 17.) AB határozatát, amely a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet Területrendezési Tervének elfogadásáról, és a Balatoni Területrendezési Szabályzat megállapításáról szóló 2000. évi CXII. törvény *(a továbbiakban: Btv.)* tulajdont korlátozó rendelkezéseinek alkotmányosságát vizsgálta.

¹⁶² Az AB létszámának növelése és a 2011-ben megválasztott „új” tagok személye igen nagy visszhangot váltott ki. Ezen intézkedések, döntések mögött többen az AB hatékony működését nehezítő, akadályozó szándékot sejtettek/sejtettek.

A határozat alapjául szolgáló indítványok egy része szerint a jogalkotó elmulasztotta megalkotni azokat a szabályokat, amelyek a törvény tulajdonhoz való jogot korlátozó rendelkezéseivel összefüggésben a tulajdonosok *kártalanítását* szolgálták volna. A jogalkotó nem mérlegelte kellő gondossággal és tárgyyszerűen a Btv. által védeni kívánt közérdekkel szemben a tulajdonosok érdekeit, a tulajdonhoz való jog korlátozása aránytalan, tehát alkotmányellenes.

Huszonegy indítványozó a Btv. 6. §-ának azon rendelkezéseit támadta, amelyek szerint a vízpart-rehabilitációs tervben, illetve településrendezési tervben zöldterületi területfelhasználási egységbe sorolt területen lévő ingatlan tulajdonjogát kizárólag a Magyar Állam és helyi önkormányzat szerezheti meg, és a terület közcélú használata a közterületi jelleg megőrzése érdekében nem korlátozható. Az indítványozók azt is kifogásolták, hogy a vízpart-rehabilitációs tanulmányterv elfogadására miniszteri rendeletben került sor, ami ellen nem élhettek jogorvoslattal, ezért sérült az érintettek jogorvoslathoz való joga.

6.2.2 Az AB döntése

A kártalanításra vonatkozó szabályok hiánya

Az AB először azt vizsgálta, hogy megállapítható-e mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség amiatt, hogy a törvényhozó nem határozott meg speciális kártalanítási szabályokat a törvényben előírt tulajdoni korlátozásokkal kapcsolatban.

A 94/2011. (XI. 17.) AB határozat indokolásának kiindulópontja a 2010 előtti alkotmányos tulajdonvédelmi gyakorlatban már-már emblematikusnak tekinthető 64/1993. AB határozat. Az AB megerősítette, hogy az Alkotmány szerinti tulajdonvédelem köre nem azonosítható az absztrakt polgári jogi tulajdon védelmével. Ezután szó szerint idézte újból az AB által 1993-ban tetszetősen megfogalmazott alapgondolatát, miszerint „*az Alkotmány a tulajdonjogot mint az egyéni cselekvési autonómia hagyományos anyagi alapját részesíti alapjogi védelemben.*”

Majd az AB megvizsgálta a Btv.-ben szereplő, tulajdonkorlátozással kapcsolatban alkalmazandó, kártalanításra vonatkozó szabályokat. Az AB megállapította, hogy a Btv., illetve a területfejlesztésről és területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény sem tartalmazott kártalanítást szabályozó rendelkezéseket, tehát teljesen hiányzott a területrendezési tervekre visszavezethető kártalanítási igények megtérítésének törvényi

szabályozása. Az AB szerint a törvényhozó nem alkotta meg a kiemelt térségekre elfogadott területrendezési tervekben előírt tulajdoni korlátozásokkal összefüggésben felmerülő károk megtérítésének speciális szabályait, ami kiszámíthatatlanná tette a kártalanítás intézményének működését.

Az AB indokolásában hangsúlyos szerepet kapott a jogállam alapvető, nélkülözhetetlen eleme, a *jogbiztonság*, ami – a 9/1992. (I. 30.) AB határozatban kifejtetteknek megfelelően – magában foglalja az egyes jogintézmények működésének kiszámíthatóságát is.

Az AB az indítványokat megalapozottnak találta, és megállapította, hogy az Alkotmány 2. § (1) bekezdését, valamint a 13. § (1) bekezdését sértő alkotmányellenes helyzet keletkezett azáltal, hogy a törvényalkotó nem teremtette meg a Btv.-ben szereplő tulajdoni korlátozásokkal összefüggésben a tulajdonhoz való jog védelmének garanciáit. Majd felhívta az Országgyűlést, hogy szabályozási kötelezettségének 2012. április 30-ig tegyen eleget.

A Btv. tulajdoni súlyosan korlátozó rendelkezéseinek alkotmányossága

Az AB ezután a Btv. azon rendelkezéseinek¹⁶³ alkotmányosságát vizsgálta, amelyek szerint a vízpart-rehabilitációs tervben, településrendezési tervben zöldterületi terület-felhasználási egységbe sorolt területen fekvő ingatlan tulajdonjogát kizárólag a Magyar Állam és helyi önkormányzat szerezheti meg, és a terület közcélú használata a közterületi jelleg megőrzése érdekében nem korlátozható a létesítmények vagyónvédelme érdekében tett legszükségesebb intézkedések kivételével.

Az AB vizsgálódása során a 64/1993. AB határozatban kijelölt úton haladt. Először elvégezte a „szokásosnak” nevezhető, a tulajdonhoz való jogra vonatkozó szükségességi-arányossági tesztet. Először felmérte, hogy a szabályozás milyen közérdekű célokat szolgál, majd azt, hogy a korlátozás arányban áll-e a közérdekű céllal. Az AB felismerte, hogy a szabályozás jelentősen korlátozta a tulajdonosok rendelkezési jogát, aminek következtében az ingatlan – az állam vagy az önkormányzat vásárlási szándékának hiányában – forgalomképtelenné is válhatott, illetve ezáltal az ingatlan értékének csökkenését is eredményezhette. Az AB ismét kimondta, hogy az Alkotmány 13. § (1) bekezdésében biztosított tulajdonhoz való jog korlátozása csak akkor tekinthető alkotmányosnak, ha a korlátozás ideiglenességét, átmenetiségét a

¹⁶³ Btv. 6. § d) és f) pontja.

törvényi rendezés „*pontosan, kiszámíthatóan és ellenőrizhetően*” biztosítja. Az AB szintén a 64/1993. AB határozat nyomán kiemelte, hogy „*a tulajdon súlyos megterhelése is megkövetelheti a kisajátításhoz hasonló védelmet.*” Az AB szerint a Btv.-ben rögzített, kártalanítás nélküli tulajdoni korlátozás a tulajdonhoz való jog *aránytalan* korlátozását eredményezte.

Az AB helyzetértékelése nyomán feltárt alapjogi probléma kezelését nem tartom szerencsésnek. Az AB ugyanis – tekintettel arra, hogy a kártalanítási igényekkel kapcsolatos szabályozás hiányosságai miatt mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenességet állapított meg – nem látta indokoltnak a Btv. 6. § d) és f) pontjának megsemmisítését, tehát *az erre irányuló indítványokat elutasította.*

Pokol Béla alkotmánybírónak a határozathoz fűzött különvéleménye szerint az AB-nak hatékonyabb eszközt kellett volna igénybe vennie az alkotmányellenes helyzet orvoslására. Álláspontja szerint nem alkotmányos mulasztást kellett volna megállapítania, és határidő tűzésével felszólítani a törvényhozót annak orvoslására, hanem meg kellett volna állapítania a Btv. 6. § d) és f) pontjának alkotmányellenességét és azt 2012. április 30-ai hatállyal meg kellett volna semmisítenie. Véleményének alátámasztására kifejtette, a patthelyzetet az hozta létre, hogy a helyi önkormányzatok pénzhiánya miatt az érintett telkek eladhatatlanná és *de facto* forgalomképtelenné váltak. Ezen kívül kifogásolta, hogy az AB a mulasztásban megnyilvánuló alkotmányosértésre vonatkozó, az Abtv. 49. §-ában meghatározott hatáskörét¹⁶⁴ túlságosan tágan értelmezte, ami támadható, különösen, ha az alkotmányos célt a törvényes korlátok közötti hatáskörgyakorlással is el tudta volna érni.

6.2.3 A 94/2011. (XI. 17.) AB határozat értékelése

A 94/2011. AB határozat alapjául szolgáló indítványok a tulajdonhoz való jogot korlátozó jogszabályi rendelkezéseket támadtak. Az alkotmányos tulajdonvédelmi gyakorlat továbbfejlesztése szempontjából egyébként nem kiemelkedő jelentőségű ügyet azért tárgyaltam külön értekezésemben, mert azt mutatja, hogy az AB az alkotmányos tulajdonvédelmi rendszer elleni támadások, hatáskörének szűkítése és a változó alkotmányjogi környezet dacára sem kíván *alapjaiban* eltérni korábbi

¹⁶⁴ Abtv. 49. § (1) bekezdés „*Ha az Alkotmánybíróság hivatalból, illetőleg bárki indítványára azt állapítja meg, hogy a jogalkotó szerv a jogszabályi felhatalmazásból származó jogalkotói feladatát elmulasztotta és ezzel alkotmányellenességet idézett elő, a mulasztást elkövető szervet - határidő megjelölésével - felhívja feladatának teljesítésére.*”

tulajdonvédelmi gyakorlatától, a 2010 előtti meghatározó döntéseit, érveit, megállapításait továbbra is követendőnek tekinti. A döntést ebből a szempontból egyfajta szolid sikerként is lehet értékelni.

Ugyanakkor az AB döntése nem illeszkedik szervesen 2010 előtti alkotmányos tulajdonvédelmi gyakorlatába, az AB-nek a Btv. 6. § d) és f) pontjával kapcsolatos alkotmányossági értékelése kérdéseket vethet fel. A fenti rendelkezések ugyanis jelentősen korlátozták az érintett ingatlanok tulajdonjogát. *Egyrészt* a vízpart-rehabilitációs tanulmánytervek és a településrendezési tervek a korábbi rendeltetésüktől eltérően határozták meg az ingatlanok jövőbeli használati módját, a Btv. pedig az ingatlanok minden olyan használatát korlátozta, ami a jövőbeli rendeltetés megvalósítását megghiúsítaná. A korlátozás *másik oldalról* a polgári jogi értelemben vett tulajdonjog rendelkezési részjogosítványát érintette, hiszen a tulajdonjogot kizárólag a Magyar Állam és helyi önkormányzat szerezhette meg közfeladat ellátására. Álláspontom szerint az AB alábecsülte a korlátozások mértékét, a tulajdonba való állami beavatkozás intenzitását. Ahogy *Pokol Béla* is kifejtette, a Magyar Állam és helyi önkormányzat tulajdonszerzésének kizárólagossága gyakorlatilag az ingatlanok forgalomképtelenségét eredményezte, különösen, ha azt is figyelembe vesszük, hogy az állam és az önkormányzatok állandó forráshiányuk miatt valószínűleg nem is tudták volna/tudják megvenni az érintett ingatlanokat. Az AB korábbi gyakorlata alapján a tulajdonjog ilyen jelentős korlátozása nagyon megközelíti, vagy el is éri a kisajátítás szintjét. Más szempontból úgy is értelmezhetjük ezeket a rendelkezéseket, hogy a kisajátítással való tulajdonszerzésre sem az állam, sem az önkormányzatok nem rendelkezett forrásokkal, ezért ilyen tulajdont korlátozó rendelkezésekkel igyekeztek az érintett ingatlanokon közösségi befolyást szerezni. Az AB nem dolgozott ki olyan szempontrendszert, ami alapján minden kétséget kizáróan meg lehetne ítélni, hogy a tulajdonba való beavatkozást kisajátításként kellene értékelni vagy sem, azonban a Csepeli Nemzeti Szabadkikötő ügyében hozott 45/1997. (IX. 19.) AB határozatában a polgári jogi értelemben vett tulajdonosi részjogosítványok kvázi elvonását, a tulajdonjog kiüresítését kisajátításnak tekintette. A 45/1997. AB határozatban megfogalmazott igen fontos szempontokat és érveket az AB a Btv. alkotmányosságának vizsgálata során nem mérlegelte megfelelően, hiszen – a két eset viszonylagos hasonlóságára tekintettel – az AB-nek a korábbi gyakorlattól való eltérést alaposan indokolnia kellett volna. Ha azt feltételezzük, hogy a 94/2011. AB határozat alapjául

szolgáló indítványokban támadott jogszabályi rendelkezések alkotmányjogi értelemben kisajátításnak tekinthetők, akkor a kisajátításra vonatkozó, Alkotmányban meghatározott kritériumok teljesülését kellett volna vizsgálnia az AB-nek, amire nem került sor.

Az AB a közhasználatú zöldterületek növelésének igényét olyan közérdekű célnak ismerte el, ami indokolhatja a tulajdoni korlátozást. Ennek ellenére a *közérdekűséggel* kapcsolatban a 42/2006. AB határozatban, valamint az 50/2007. AB határozatban megfogalmazott szigorúbb kritériumok felhívása nem is merült fel, jóllehet ez a szempontrendszer a megvalósítani kívánt közérdekű cél alkotmányosságának megítélését nagyban árnyalhatta volna.

Ha a tulajdonba való beavatkozást kisajátításként értékeljük, a kivételesség, a törvényi meghatározottság, valamint a teljes, feltétlen, azonnali kártalanítás feltételének teljesülését is vizsgálnia kellett volna az AB-nek. Ettől azonban eltekintett.

Az alapvető jogok korlátozása az AB következetes gyakorlata alapján akkor tekinthető alkotmányosnak, „*ha elkerülhetetlen, azaz más alkotmányos alapjog, valamint alkotmányos érték vagy cél védelme vagy érvényesülése, illetve az Alkotmányból következő feladat megvalósítása más módon nem biztosítható.*”¹⁶⁵ A korlátozás akkor is alapjogot sért, ha az adott cél elérésére alkalmatlan vagy a jogalkotó nem az adott cél elérésére alkalmas legenyhébb eszközt választotta ki.¹⁶⁶ A beavatkozás intenzitásának megítélésétől függetlenül nem vizsgálta elég alaposan az AB, hogy a kívánt közérdekű cél eléréséhez nem állt-e a jogalkotó rendelkezésére a tulajdonhoz való jogot kevésbé korlátozó eszköz. Például nem egyértelmű, hogy a közérdekűnek tekintett cél megvalósítását nem lehetett volna biztosítani úgy, hogy a jogalkotó csupán elővásárlási jogot biztosít az állam vagy a helyi önkormányzatok számára az érintett ingatlanokra. A szükségesség és az arányosság a tulajdoni korlátozások alkotmányossága megítélésének egyik fontos alapja, kisajátításnál pedig a kivételesség kritériuma fennállásának értékeléséhez nélkülözhetetlen.

Nem tartom megnyugtató megoldásnak azt, hogy az AB a tulajdonhoz való jogot jelentősen korlátozó jogszabályi rendelkezést úgy orvosolta, hogy egy másik jogszabályi rendelkezés jövőbeni megalkotására kötelezte az Országgyűlést. Különösen

¹⁶⁵ 50/2007. AB határozat Indokolás III/4.1.

¹⁶⁶ 74/2006. (XII. 15.) AB határozat

annak figyelembe vételével, hogy jelenleg tizennyolc olyan AB határozat létezik, amely hiába állapított meg mulasztásban megnyilvánuló alkotmányértést, az Országgyűlés a határidő lejárta után sem tett eleget jogalkotási kötelezettségének.¹⁶⁷

Az alkotmányellenes helyzet ily módon történő – bizonytalan, tétova – rendezése korábban nem volt jellemző az AB gyakorlatára. *Pokol Béla*¹⁶⁸ alkotmánybíró különvéleményével egyetértve, álláspontom szerint is a Btv. vonatkozó rendelkezéseinek megsemmisítésével lehetett volna az alkotmányellenes helyzet megnyugtatóan megszüntetni. Ám az általa javasolt 2012. április 30-i hatálytól eltérően, véleményem szerint az alkotmányellenes rendelkezéseket *ex tunc*, azaz a kihirdetésük napjáig visszamenő hatállyal, vagy legalábbis az AB határozat kihirdetése napjával kellett volna megsemmisíteni.

A fentiek alapján a „Btv.-ügyben” hozott határozat is a tulajdonhoz való jog védelmi szintjének csökkenését, a korábbi határozott tulajdonvédelmi gyakorlat elbizonytalanodását mutatja. Úgy tűnik, hogy a tulajdonhoz való jog védelmi szintje nem éri el egészen a Csepeli Nemzeti Szabadkikötő ügyében hozott 1997-es döntésben megnyilvánult védelmi szintet.

6.3 A magán-nyugdíjpénztárakkal kapcsolatos események

Az 1989/90-ben létrehozott magyar alkotmányos tulajdonvédelmi rendszer „átrendeződése”, változása, védelmi szintjének csökkenése leglátványosabban a magán-nyugdíjpénztárakkal kapcsolatos jogalkotás fölötti alkotmányos kontroll teljes hiányában nyilvánul meg. Ugyanis az AB semmilyen döntést nem hozott a 2010 novemberében megalkotott, a magán-nyugdíjpénztári megtakarítások államadósság-csökkentési, illetve költségvetési egyensúlyteremtési célú felhasználását eredményező jogszabályok alkotmányosságával kapcsolatban.¹⁶⁹ Annak ellenére sem szólalt meg az AB, hogy a döntések igen jelentős hazai és nemzetközi visszhangot váltottak ki, és az AB korábbi következetes gyakorlata alapján egyértelműnek tűnik, a jogszabályokkal

¹⁶⁷ A legrégebbi ilyen határidő 1997. június 30-án járt le. Forrás: http://www.mkogy.hu/fotitkar/tvwalk/ab_hat.htm 2012. január 2-i állapot.

¹⁶⁸ Pokol Béla (és a 2011-ben megválasztott „új tagok”) alkotmánybíróvá választását sokan bírálták és az AB hatékony működését negatívan befolyásoló személyi döntésnek tekintették. Pokol Béla műveiben ugyanis hangsúlyosan és kritikusan felvetette – többek között – azt az elméleti alapkérdést is, mi igazolja, hogy az Alkotmánybíróság „a nép által közvetlenül választott parlament törvényeit megsemmisíti” [Lásd: POKOL Béla: *A jog szerkezete*, Gondolat Kiadó Felsőoktatási Koordinációs Iroda, Budapest, 1991, 124 – 125.]

¹⁶⁹ Lásd az AB 2011. augusztus 30-i sajtóközleménye, Budapest, MTI.

kapcsolatban felmerültek alkotmányos tulajdonvédelmi kérdések, sőt aggályok. Pedig az AB-hez számos indítvány érkezett e tárgyban. Az AB vonatkozó döntéseinek hiányában felvázolom a nyugdíjrendszer alapvető történeti és gazdasági összefüggéseit, bemutatom az AB 2010 előtti, vonatkozó – de újabban már nem mindig vagy nem elég következetesen alkalmazott – esetjogát, megfogalmazom az alkotmányjogi aspektusból fontos kérdéseket, majd azt kutatom, hogy mennyiben feleltek meg a nyugdíjbiztosítást érintő közelmúltbeli jogszabályváltozások az AB korábbi vonatkozó gyakorlatában kikristályosodott elveknek, elvárásoknak.

6.3.1 A releváns történeti előzmények rövid áttekintése

A társadalombiztosítás gondolatát és előzményeit egészen az ókorig vissza lehet vezetni.¹⁷⁰ A társadalombiztosítások szerkezete alapvetően a magánjogi biztosítást követi, aminek lényege, hogy a biztosító meghatározott jövőbeni biztosítási esemény bekövetkezése esetén bizonyos biztosítási összeg megfizetésére vagy más szolgáltatás teljesítésére, a biztosított pedig biztosítási díj megfizetésére köteles.¹⁷¹ A társadalombiztosítás eredendően tehát egy vállalkozási jellegű, profitorientált tevékenység.¹⁷²

Magyarországon már a XVI. század végétől léteztek ún. *bánya-társládák*, mint önszegélyező formák, amelyek a társadalombiztosítás előzményeinek tekinthetők.¹⁷³ A nyugdíjbiztosítás tehát a magánszektorban, munkavállalói kezdeményezésre szerveződött egyes ágazatokban. Az időskori gondoskodást az állam fokozatosan egyre több munkavállalói csoportra terjesztette ki és tette kötelezővé. A mai modern értelemben vett nyugdíjbiztosítás a XIX. század végére alakult ki. Az 1870-es évek közepétől foglalkozásonként folyamatosan kodifikálták a nyugdíjbiztosítás szabályait.¹⁷⁴ A két világháború között a nyugdíjrendszer intézményeinek működése az önkormányzatiság elvén nyugodott, a munkások nyugdíjbiztosításával kapcsolatos

¹⁷⁰ RAB Henriett: *A nyugdíjbiztosítás magyarországi rendszere*, In: BÍRÓ Noémi – NÁDAS György – RAB Henriett – PRUGBERGER Tamás: *Európai és magyar szociális jog*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2004, 146.

¹⁷¹ BÍRÓ György: *Szerződési alaptípusok*, „Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért” Kiadó, Miskolc, 2003, 262.

¹⁷² RAB: *A nyugdíjbiztosítás magyarországi rendszere... im.* 146.

¹⁷³ BARTA Judit: *A magánnyugdíjpénztári rendszer helye és szerepe*, In: Miskolci Jogi Szemle VI. évf. 2011. évi különszám, ME-ÁJK, 7.

¹⁷⁴ Lásd 1875. évi XXXII. törvénycikk a népoktatási nyilvános tanintézetek s nyilvános kiseddóvó intézetek tanítóinak s nevelőinek nyugdíjazásáról, valamint azok özvegyeinek és árváinak gyámolításáról, 1885. évi XI. törvénycikk az állami tisztviselők, altisztek és szolgák nyugdíjazásáról.

adminisztrációs feladatokat az Országos Társadalombiztosítási Intézet, a magánalkalmazottakét a Magánalkalmazottak Biztosító Intézete végezte,¹⁷⁵ a biztosítottak köre folyamatosan bővült. Az államnak a korabeli jogszabályok szerint (elvileg) meghatározott összeggel hozzá kellett volna járulnia a nyugdíjrendszer kiadásaihoz, ám a háború közeledtével az állami szerepvállalás elmaradt. A felhalmozott tartalékokat végül a Sztójay-kormány rendelkezése alapján 1944-ben fegyverkezésre fordították,¹⁷⁶ így a korábbi várományfedezeti rendszert később sem lehetett visszaállítani, ezért Magyarország áttért a *felosztó-kirovó* rendszerre.

A második világháború okozta óriási pusztítások a nyugdíjbiztosítást is érintették, gyakorlatilag összeomlott az egész rendszer. 1945-ben kimondták a társadalombiztosítás teljes önkormányzatiságát, annak irányítása 1950-ben a szakszervezetekhez került, egységesítették az intézményrendszert. A gazdasági kényszer hatására 1947. január 1-jétől a korábbi *várományfedezeti* rendszerről Magyarország áttért a *felosztó-kirovó* rendszerre.¹⁷⁷ Ennek lényege, hogy a befizetők nem rendelkeznek elkülönített számlával, hanem valamennyi járulékot egy egységes központi számlán írták jóvá. Tehát „*a mindenkori aktív befizetők hozzájárulásai biztosították a passzív igénybe vevők ellátásainak fedezetét.*”¹⁷⁸ Azaz a mostani idős generáció nyugdíját a jelenleg aktívak befizetéseiből fedezik, a jelenlegi aktívak nyugdíját pedig a későbbi aktívak befizetéseiből fogják fedezni.¹⁷⁹ A második világháborút követően a nyugdíjbiztosítási rendszert teljes egészében beillesztették az állami rendszerbe, azaz a hozzájárulásokat kvázi adóként szedték be a központi költségvetés számára. A társadalombiztosítási járulékokat az állam költségvetési hiányának fedezésére használták fel.¹⁸⁰ A nyugdíjrendszert az 1946-os valutareform is igen érzékenyen érintette, ugyanis a pengőben nominálisan meghatározott igények gyakorlatilag megsemmisültek, és helyüket méltányossági alapon meghatározott

¹⁷⁵ Szabó Sándorné CSEMNICZKI Katalin: *Nyugdíjrendszerünk 1929-től 1997-ig*, In: AUGUSZTINOVICS Mária (szerk.): *Körkép reform után. Tanulmányok a nyugdíjrendszerről*, Közgazdasági Szemle Alapítvány, Budapest, 2000, 32.

¹⁷⁶ Szabó Sándorné CSEMNICZKI Katalin: *im.* 34-35.

¹⁷⁷ Szabó Sándorné CSEMNICZKI Katalin: *im.* 36-37.

¹⁷⁸ RAB: *A nyugdíjbiztosítás magyarországi rendszere... im.* 149.

¹⁷⁹ BANYÁR József – MÉSZÁROS József: *Egy lehetséges és kívánatos nyugdíjrendszer*, Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2003, 40. o.

¹⁸⁰ RAB Henriett: *A nyugdíjbiztosítás magyarországi rendszere nemzetközi kitekintéssel*, In: SIPKA Péter – ZACCARIA Márton Leó: *Európai és magyar szociális jog*, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2011, 103.

rendszer foglalta el.¹⁸¹ Az 1950-es években az állam az 1949 előtt nyugállományba vonult, a közszférában dolgozott munkavállalók nyugdíját több évre megvonta.¹⁸²

Az 1951. évi 30. számú törvényerejű rendeletben fogadták el az első egységes nyugdíjtörvényt. A társadalombiztosításra vonatkozó szabályok újrakodifikálására és hosszabb távú rendezésére az 1975. évi II. törvényben került sor. Az 1947-ben bevezetett – bár később jelentősen átdolgozott – felosztó-kirovó rendszerről már az 1970-es évek végén látszott, hogy tarthatatlan, hiszen a koncepció csak olyan társadalmi és gazdasági körülmények között működőképes, amelyek nem álltak és ma sem állnak fenn.¹⁸³ A szabályok felpuhulásából adódóan a nyugdíjra fordított kiadások és a munkaadói járulékok is fokozatosan növekedtek. A rendszer hibáinak korrigálásához hiányzott a politikai szándék és bátorság.

6.3.2 Az 1997-es nyugdíjreform rövid áttekintése

Átalakult struktúra

A társadalombiztosítási rendszer újragondolására az 1989/90-es rendszerváltás időszakában került sor. 1989-től leválasztották a társadalombiztosítást a központi költségvetésről, 1992-ben pedig a nyugdíjbiztosítás és az egészségbiztosítás finanszírozására két külön alapot hoztak létre. Az alapokat kezdetben az Országos Társadalombiztosítási Főigazgatóság kezelte, ezt a feladatot 1993-tól az erre a célra létrehozott önkormányzatok vették át. Az alapok nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, ezért 1998-ban meg is szüntették őket, vagyonukat pedig visszaállamosították. Ugyan az Országgyűlés az öngondoskodás lehetőségének megteremtése és propagálása érdekében 1993-ban megalkotta az Önkéntes Kölcsönös Biztosító Pénztárakról szóló 1993. évi XCVI. törvényt, ám a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerben koncepcionális változás nem történt. Az újonnan nyugdíjba vonulóknak járó juttatások mértéke és reálértéke folyamatosan csökkent.¹⁸⁴ A hibákat mindig az aktuális problémákra reagáló kisebb jogszabályváltozásokkal próbálták korrigálni, ennek ellenére a nyugdíjak kifizetése állandó problémát jelentett, a rendszer fenntarthatatlannak bizonyult.

¹⁸¹ 26/1993. (IV. 28.) AB határozat, Szabó András és Zlinszky János alkotmánybíró különvéleménye.

¹⁸² RAB: *A nyugdíjbiztosítás magyarországi rendszere... im.* 148.

¹⁸³ A felosztó-kirovó rendszer működőképességének alapja ugyanis a következő generáció növekvő terhelhetősége, ami a demográfiai folyamatok, tendenciák ismeretében már az 1980-as évekre illuzórikussá vált.

¹⁸⁴ BARTA Judit: *A kötelező magánnyugdíjrendszer*, „Novotni Alapítvány a magánjog fejlesztéséért”, Miskolc, 2001, 11.

A rendszerváltás utáni nyugdíjrendszer nem felelt meg az 1989/90 utáni alkotmányos követelményeknek sem, az AB a rendszert az 1990-es évek elején hozott határozataiban elavultnak, diszfunkcionálisnak minősítette,¹⁸⁵ amely nem felelt meg az 1989/90-es rendszerváltás utáni alkotmányi követelményeknek. Az ún. *kockázatarányosság*, a „vásárolt jog” elve háttérbe szorult és bizonyos tévesen felfogott szociális elemek váltak meghatározóvá.¹⁸⁶ A rendszer átalakítása mégis egészen 1990-es évek végéig várattott magára, amikor a reformot nemzetközi nyomásra, illetve a nyugdíjrendszer belső ellentmondásainak tarthatatlansága miatt már nem lehetett tovább halogatni. A reformfolyamat eredményeként a Társadalombiztosítási Alapot leválasztották az állami költségvetésről, elválasztották a társadalombiztosítás ágazatait, átalakították a járulékfizetési rendszert.¹⁸⁷ Az Országgyűlés megalkotta a társadalombiztosítás ellátásaira és a magánnyugdíjra jogosultakról, valamint e szolgáltatások fedezetéről szóló 1997. évi LXXX. törvényt, a társadalombiztosítási nyugellátásról szóló 1997. évi LXXXI. törvényt, valamint a magánnyugdíjról és a magánnyugdíjpénztárakról szóló 1997. évi LXXXII. törvényt.

Az 1997-es nyugdíjreform eredményeként 1997. szeptember 1-jén és 1998. január 1-jén egy hárompilléres, vegyes finanszírozású nyugdíjrendszer jött létre (ún. *vegyes rendszer*). A vegyes finanszírozás alapján a nyugdíjrendszer ellátásainak egy része a korábbi *felosztó-kirovó*, másik része a magán-nyugdíjpénztári ún. *tőkefedezeti* rendszerből származott. A harmadik pillérhez a nonprofit alapon létrehozott 1993. évi XCVI. törvény alapján működő önkéntes kölcsönös biztosító pénztárak tartoztak.¹⁸⁸ A Világbank által is javasolt szabályozás háttérében az a koncepció húzódt meg, hogy az állam az 1. pillérből szerény, de mindenki számára azonos mértékű nyugdíjat fizet, vagy legalábbis a rászorultaknak azonos jövedelmet biztosít. A 2. pillér az aktív korokban viszonylag magasabb keresetűek nyugdíját egészítette volna ki tőkefedezeti alapon, míg a 3. pillér az igen takarékosok számára biztosított volna további öngondoskodási lehetőséget.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Lásd 26/1993. (IV. 29.) AB határozat, 43/1995. (VI. 30.) AB határozat.

¹⁸⁶ RÁCZ Zoltán: *A társadalombiztosítási rendszer alkotmányos keretei az alkotmánybírósági határozatok tükrében*, Állam- és Jogtudomány XLIX. évfolyam 2008, 130.

¹⁸⁷ A folyamatot az AB a 39/1999. (XII. 21.) AB határozatában (indokolás II./2.) foglalta össze így.

¹⁸⁸ SZIRTES Györgyné: *A biztosítási kötelezettség és a társadalombiztosítás fedezeti rendszere*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2006, 208-209.

¹⁸⁹ SIMONOVITS András: *A magyar nyugdíjrendszer, jelenlegi helyzet. Előrejelzés és tennivalók*, In: VIZI E. Szilveszter – TEPLÁN István – SZENTPÉTERI József (szerk.): *Előmunkálatok a társadalmi*

A rendszer lényege, hogy a magán-nyugdíjpénztárakba fizetendő tagdíj mértékét törvény határozta meg, és a pénztárak által nyújtott ellátások részben helyettesítették a „hagyományos” társadalombiztosítási rendszerben nyújtott szolgáltatást. Fontos megemlítenünk, hogy az 1997-es nyugdíjreform gyakorlatilag csak az 1998. július 1-je után pályakezdőnek minősülők számára írta elő kötelezően a magán-nyugdíjpénztárakba való belépést, az adott időszakban aktív életkorban lévőknek önkéntes belépési lehetőséget biztosított.¹⁹⁰ A pénztártagok szabadon választhattak a magányugdíjpénztárak között, át is léphettek egyik pénztárból a másikba. „*A tagok a felhalmozási időszakban [tehát a tagsági jogviszony kezdetétől a nyugdíjszolgáltatás megállapításáig terjedő időszakban] befektetői, a járadékos időszakban (a nyugdíjszolgáltatás megállapításától kezdődően a szolgáltatás igénybevételének tartamával megegyező időszak) befektetői és biztosítási kockázatközösséget alkottak.*”¹⁹¹ Az önkormányzatiság elvéből adódóan a pénztártag jogosultságai közé tartozott többek között, hogy részt vehetett a pénztár szerveinek megválasztásában, a pénztár szerveinek tagjává, tisztségviselőjévé volt választható.

A pénztártag részére a nyugdíjszolgáltatást a pénztár – a tag választásának megfelelően – járadékszolgáltatásként nyújtotta, vagy egyösszegű kifizetésként teljesítette. A járadékszolgáltatás keretében többféle szolgáltatási típus közül lehetett választani.¹⁹² A pénztártag felhalmozási időszakban bekövetkezett halála esetén a kedvezményezett részére a pénztár egyösszegű kifizetést teljesített. Szintén egyösszegű kifizetésre kerülhetett sor azon pénztártag kérésére, akinek a nyugdíjkorhatár eléréséig a különböző pénztárakban eltöltött és összeszámított tagsági jogviszonya nem haladta meg a 180 hónapot.¹⁹³

A nyugdíjbiztosítási járulékok és a magán-nyugdíjpénztári tagdíjak mértéke igen gyakran, 1-3 évente módosult. A változások érzékeltetéséhez felvázolom a járulékok, tagdíjak mértékének alakulását a 2006-2012 közötti időszakban. A táblázat segít

párbeszédhez. A Gazdasági és Szociális Tanács felkérésére készített tanulmányok, Gazdasági és Szociális Tanács, Budapest, 2006, 142.

¹⁹⁰ SZIRTES Györgyné: *im.* 209.

¹⁹¹ SZIRTES Györgyné: *im.* 219.

¹⁹² A járadékszolgáltatás típusai: a tag számára élete végéig havonta előre folyósított életjáradék, elején határozott időtartamos életjáradék, végén határozott időtartamos életjáradék, kettő vagy több életre szóló életjáradék.

¹⁹³ SZIRTES Györgyné: *im.* 231-232.

bemutatni a magán-nyugdíjpénztárakba és az állami nyugdíjkasszába teljesített befizetéseken keresztül az egész struktúra alapjait.

Év	Foglalkoztató által fizetendő	Biztosított által fizetendő		
	Nyugdíjbiztosítási járulék (%)	Mpt. tag nyugdíjjáruléka (%)	Nem mpt. tag nyugdíjjáruléka (%)	Mpt. tagdíj (%)
2006. 09-12. hó	18	0,5	8,5	8
2007.	21	0,5	8,5	8
2008.	24	1,5	9,5	8
2009.	24	1,5	9,5	8
2010. 01. 01. – 10.31.	24	1,5	9,5	8
2010. 11. 01-től	24	9,5	9,5	0
2011. 01.01-től	24	10	10	0
2012. 01.01-től	0 ¹⁹⁴	10	10	0

1. táblázat A nyugdíjjárulékok és a magán-nyugdíjpénztári tagdíjak változása 2006-tól¹⁹⁵

A magánnyugdíjpénztárak működésével kapcsolatos kritikák, a 2010-es átalakítás feltételezhető indokai

Az 1997-es nyugdíjreform után létrejött magánnyugdíjpénztárak¹⁹⁶ nem minden tekintetben működtek kifogástalanul,¹⁹⁷ a rájuk vonatkozó szabályozás is állandóan módosult, ami komoly bizonytalanságot, sőt problémát jelentett. Gyakran fogalmazódott meg éles kritika az előzetes várakozásoktól elmaradó hozamokkal¹⁹⁸ és ezzel szoros összefüggésben a pénztárak viszonylag magas működési költségeivel kapcsolatban is. Így a befektetések épphogy megőrizték reálértéküket.¹⁹⁹ Szabó Máté, az alapvető jogok biztosa 2010. november 17-i közleménye szerint „a nyugdíjpénztárak a jelenlegi intézményi formában, a hatályos jogszabályok alapján nem képesek arra, hogy

¹⁹⁴ A munkáltatónak 24%-os nyugdíj-hozzájárulást kell fizetni. Lásd: a Nyugdíjreform és Adósságsökkentő Alapról, és a szabad nyugdíjpénztár-választás lebonyolításával összefüggő egyes törvénymódosításokról szóló 2010. évi CLIV. törvény 34. § (1) bek.

¹⁹⁵ A táblázat a Nemzeti Adó- és Vámhivatal honlapján található táblázatokból készített kivonat. A honlap címe: http://www.apeh.hu/adokulcsok_jarulekmeretek/fizetendo_jar (2012. február 15-ei állapot)

¹⁹⁶ 2008-ban 18 db magánnyugdíj-pénztár működött Magyarországon.

¹⁹⁷ Az 1997-es nyugdíjreformmal kapcsolatban nem alakult ki konszenzus a magyar politikai elitben. Ezzel magyarázható, hogy már 2001-ben történt egyfajta „visszarendeződés”, ugyanis akkor a „tisza társadalombiztosítási rendszerben való részvétel” vált főszabállyá, az ún. vegyes rendszer csak választható lett. 2002-ben vált újra kötelezővé a pályakezdők számára a vegyes rendszerben való részvétel. Lásd: SIMONOVITS András: *Nyugdíjrendszerek: tények és modellek*, Typotex Kiadó, Budapest, 2002, 60.

¹⁹⁸ A pénztárak közül több nem tudott pozitív reálhozamot elérni.

¹⁹⁹ SIMONOVITS: *A magyar nyugdíjrendszer, jelenlegi helyzet... im.* 140.

a pénztártagoknak életük végéig járadékot folyósítsanak.”²⁰⁰ Az ombudsman felkérte a nemzetgazdasági minisztert, hogy kezdeményezze a magán-nyugdíjpénztárakról, valamint az önkéntes nyugdíjpénztárakról szóló törvény módosítását.

Több bíráló érte a magán-nyugdíjpénztárakat azért is, mert nem volt áttekinthető, hogy milyen értékpapírokban tartották a nyugdíjpénztári portfóliókat, ami igen nagy kockázatokat rejtett magában.

A hárompilléres rendszer több, 1997 előtt megfogalmazott elvárásnak sem tudott megfelelni. Korábban a jogalkotó abban bízott, hogy az öngondoskodás jelleg erősödésével „kifehéredik” a gazdaság, azaz a munkaerőpiacon a valós jövedelmek után fogják fizetni az adókat és a járulékokat.²⁰¹ Ez a jogalkotói elvárás, amit utólag inkább megalapozatlan várakozásnak lehetne minősítenünk, nyilvánvalóan nem teljesült. A magánnyugdíj-biztosítás rendszere egyelőre nem tudta tehermentesíteni a társadalombiztosítási nyugdíjrendszert sem. A magán-nyugdíjpénztári tagdíjak miatt „kieső” nyugdíjjárulékokat ugyanis költségvetési forrásokból kellett pótolni, hogy a társadalombiztosítási nyugellátás fedezetét biztosítani lehessen. Az így keletkezett „átmeneti deficit” a GDP 1,3 – 1,4%-át tette ki.²⁰² A társadalombiztosítás terheit a magánnyugdíjpénztárak csak évek múlva tudták volna részben enyhíteni, amikor a pénztártagok legnagyobb része a járadékos időszakba ér (ért volna). Ennek az időszaknak a kezdetét 2050 körülre becsülték.²⁰³ Ám a pénztártagok legnagyobb része azok közül került ki, akik 1998-ban vagy azután pályakezdőnek minősültek, tehát még évtizedeket kellett volna várni a magánnyugdíjpénztárak államháztartásra gyakorolt pozitív hatására.

Kun János közgazdász egy – többek között a Pénzügyi Szemlében publikált – tanulmányában arra a következtetésre jutott, hogy a magánnyugdíjpénztárak megalakulásától várt előnyök közül egy sem teljesült, ezért azt a javaslatot fogalmazta meg, hogy szüntessék meg a magán-nyugdíjpénztárakat.²⁰⁴ Esetleges alkotmányos

²⁰⁰ AJB-2181/2010 *A magán- és önkéntes nyugdíjpénztárak működési feltételeiről*

²⁰¹ SIMONOVITS: *A magyar nyugdíjrendszer. Jelenlegi helyzet... im.* 146.

²⁰² HOLTZER Péter (szerk.): *Jelentés a Nyugdíj és Időskor Kerekasztal tevékenységéről*, Miniszterelnöki Hivatal, Budapest, 2010, 28.

²⁰³ HOLTZER: *im.* 28.

²⁰⁴ KUN János: *A tyúk nem tojik aranytojást – gondolatok a magánnyugdíjpénztárakról*, In: Pénzügyi szemle 2010/1. szám, 101-111.

aggályok felmerülése esetén „*második legjobb megoldásként*” a társadalombiztosítási rendszerbe való önkéntes visszalépés lehetővé tételét említette.²⁰⁵

A fentebb röviden összefoglalt – szakmai jellegű – indokok mellett azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a körülményt sem, hogy a magyar államháztartás és a magyar gazdaság 2010-ben köztudottan óriási problémákkal küzdött. 2009-ben a magyar gazdaság 6,2%-kal esett vissza.²⁰⁶ Az igen magas államadósság, államháztartási hiány és egyéb strukturális (stb.) gazdasági problémák miatt a kormányzat határozott gazdasági intézkedéseket vezetett be. Az egyik ilyen intézkedés nyomán elfogadott jogszabályok a magán-nyugdíjpénztárakban felhalmozott megtakarításokat az igen tetemes államadósság mérséklésére és a költségvetés egyensúlyának megteremtésére rendelték fordítani.

Barta Judit a 2010-es törvénycsomagról írt munkájában azt is felelevenítette, hogy 2010 nyarán lengyel-magyar javaslatra kilenc EU-tagállam kezdeményezte az államháztartási hiány és az államadósság szabályainak módosítását. Azt szerették volna elérni, hogy a vegyes nyugdíjrendszerre történő áttéréssel, a felosztó-kirovó rendszer további finanszírozásával összefüggő költségeket az EU ne tekintse hiányt növelő tételnek. Az EU azonban elutasította a felvetést. A változatlan elszámolási szabályozás alapján viszont Magyarország nem tudta volna tartani az előírt 3% alatti államháztartási hiányt. A kialakult helyzetben a Magyarországot vezető politikai erők igen határozott lépéssorozatra szánták el magukat.²⁰⁷ Ennek keretében számos, de a rendszer lényegét nem érintő korrekció után 2010-ben jelentős fordulat következett be a magánnyugdíjakra és a magán-nyugdíjpénztárakra vonatkozó szabályozásban.

²⁰⁵ KUN: *im.* 110.

²⁰⁶ Kopint-Tárki Konjunktúrakutató Intézet Zrt.: *A világgazdaság és magyar gazdaság helyzete és 2010. évi kilátásai*, Budapest, 23. Hozzáférhető: <http://www.kopint-tarki.hu/tanulmanyaink/2010/gszt.pdf> 2012. február 16-i letöltés.

²⁰⁷ BARTA Judit: *Visszatérés az egypilléres kötelező nyugdíjrendszerhez (a 2010. december 13-án elfogadott törvénycsomag értékelése)*, In: *Gazdaság és jog* 2011/3. szám, 9.; BARTA: *A magánnyugdíjpénztári rendszer helye és szerepe... im.* 19 – 20.

6.3.3 A 2010-es változások rövid áttekintése

2010-ben a magyar nyugdíjrendszerben alapvető változások következtek, amelyek máig nem fejeződtek be.²⁰⁸ Ezen kívül több ponton értelmezési bizonytalanságok bukkantak fel, amelyek tisztázása a jövőben várható.

A társadalombiztosítás rendkívül bonyolult struktúrájáról, sőt a 2010-es átalakításról önmagában is lehetne egy külön doktori értekezést készíteni. Ezért csak azokat a törvényeket tekintem át, amelyek a 2010-es, alkotmányos tulajdonvédelmi szempontból releváns mozzanatokot tartalmazzák, és amelyek befolyásolhatják a módosítás alkotmányos megítélését.

2010. évi C. törvény a nyugdíjpenztár-választás szabadságáról

Az Országgyűlés 2010. október 25-i ülésén fogadta el a nyugdíjpenztár-választás szabadságáról szóló 2010. évi C. törvényt, amely több ponton módosította a társadalombiztosítás ellátásaira és a magánnyugdíjra jogosultakról, valamint a szolgáltatások fedezetéről szóló 1997. évi LXXX. törvényt (*a továbbiakban: Tbj.*), valamint a magánnyugdíjról és a magánnyugdíjpenztárakról szóló 1997. évi LXXXII. törvényt (*a továbbiakban: Mpt.*). A 2010. évi C. törvény szabályai közül kiemelendő, hogy módosította az Mpt. 23. § (1) bekezdés f) pontját, ami lehetővé tette a penztártag tagsági jogviszonyának *visszalépéssel* történő megszüntetését. Az Mpt. 123. § (6) bekezdése helyébe lépett szabály szerint *„a társadalombiztosítási nyugellátásban nem részesülő, e törvény hatálybalépését követően penztártaggá vált természetes személy 2011. december 31-ig kezdeményezheti a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerbe történő visszalépést.”* Ezzel összefüggésben módosult az Mpt. 123/A. § (1) bekezdése is. A módosítás következtében az a személy, akinek 2012. január 1-jét megelőzően (75%-os) társadalombiztosítási nyugellátást állapítottak meg, 2011. december 31-ig kérhette, hogy nyugellátása összegét úgy módosítsák, mintha nem is lett volna magánnyugdíjpenztári tag. Ha a kérelmező már részesült magánnyugdíjpenztári nyugdíj szolgáltatásban, az igénybe vett szolgáltatás összegét köteles volt a módosítási kérelem benyújtásától számított 60 napon belül visszafizetni a magánnyugdíj-

²⁰⁸ Az Országgyűlés 2010. december 20-án politikai nyilatkozatot fogadott el *a kötelező magánnyugdíjpenztári tagok védelméről*, amely szerint – többek között – garantálni kell az egyéni számlavezetés intézményét az állami nyugdíjrendszerbe átlépő, korábbi kötelező magánnyugdíjpenztári tagoknak. A politikai nyilatkozat – amelynek minden pontja az állami nyugdíjrendszerbe átlépő tagok védelméről szólt – csaknem valamennyi eleme meg is valósult, viszont az egyéni számlavezetés intézményét nem vezették be.

pénztárnak [2010. évi C. törvény 9. § (4) bekezdés]. Ezek a rendelkezések már valószínűsítették, hogy a nyugdíjrendszerben alapvető strukturális változások következnek be, hiszen megszűnt a pályakezdők kötelező magán-nyugdíjpénztári tagsága is [2010. évi C. törvény 13. § a) pont], sőt a törvény lehetővé tette mindenki számára, hogy visszalépjen a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerbe.

2010. évi CI. törvény a magán-nyugdíjpénztári befizetésekhez kapcsolódó törvénymódosításokról és a 2011. évi CII. törvény a Magyar Köztársaság 2010. évi költségvetéséről szóló 2009. évi CXXX. törvény módosításáról

Az Országgyűlés szintén a 2010. október 25-i ülésnapján fogadta el a 2010. évi CI. törvényt, amely a Tbj. nyugdíjjárulékokra és magán-nyugdíjpénztári tagdíjak mértékére vonatkozó rendelkezéseit módosította. A törvény a 2010. november 1-je és a 2011. december 31-e közötti időszakban esedékes, a magán-nyugdíjpénztári tag után fizetendő nyugdíjjárulék mértékét 9,5 %-ra emelte, miközben a tagdíjat 0%-ra csökkentette, azaz eltörölte. Az Országgyűlés a 2010. évi CII. törvénnyel (ugyancsak a 2010. október 25-i ülésnapon) módosította a 2010. évi költségvetésről szóló törvényt, amellyel kimondta, hogy a Pénzügyminisztérium 2010. november és december hónapban nem utal át forrást a Nyugdíjbiztosítási Alap részére a magán-nyugdíjpénztári tagdíjfizetés miatti járulékkiesés pótlására.

Ezzel a lépéssel megszűnt a nyugdíjbiztosítás második pilléréhez tartozó magán-nyugdíjpénztáraknak teljesítendő kötelező tagdíjfizetés rendszere.

2010. évi CLIV. törvény a Nyugdíjreform és Adósságcsökkentő Alapról, és a szabad nyugdíjpénztár-választás lebonyolításával összefüggő egyes törvénymódosításokról

A nyugdíjrendszer átalakításának fontos kérdéseit az Országgyűlés a 2010. december 13-i ülésnapján elfogadott, a Nyugdíjreform és Adósságcsökkentő Alapról, és a szabad nyugdíjpénztár-választás lebonyolításával összefüggő egyes törvénymódosításokról szóló 2010. évi CLIV. törvénnyel rendezte.

A törvény úgy rendelkezett, hogy a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerbe visszalépő pénztártagok portfólióját képező eszközöket az Államadósság Kezelő Központ Zrt. által kezelt Nyugdíjreform és Adósságcsökkentő Alapnak (*a továbbiakban: Alap*) kell átadni [1. § (1) bekezdés]. A visszalépő tagok magánnyugdíj-megtakarításait az Alap működéséről és gazdálkodásáról szóló fejezet [6-11. §] az „*államháztartás helyzetének*

kiegyensúlyozására”, illetve az államadósság csökkentésére rendelte fordítani. A visszalépő tagok jogosulttá váltak az egyéni számlaegyenleg tagdíjbefizetése alapján kiszámított, hozamgarantált tőke összege feletti összegének és a pénztártagságának ideje alatt befizetett tagdíj-kiegészítés összegének felvételére. A visszalépő tagok választása szerint a fenti összeget vagy a kölcsönös nyugdíjbiztosító pénztárnál vezetett tagi számlájukon, vagy a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerben létrejövő egyéni számlájukon²⁰⁹ írathatták jóvá [16. §].

A törvény olyan szabályozási környezetet teremtett, amely a magán-nyugdíjpénztári tagokat erőteljesen ösztönözte arra, hogy visszatérjenek a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerbe.

Az ösztönzők egy része adminisztratív jellegű. A törvény 18. §-a szerint a magán-nyugdíjpénztári tagoknak a magánnyugdíjrendszerben fennálló tagsági jogviszonyuk *fenntartásának szándékáról* kellett nyilatkozniuk,²¹⁰ ráadásul személyesen, a nyugdíjbiztosítási igazgatási szervnél. (Bár lehetőség volt ún. *helyszíni nyilatkozattételre*²¹¹ testi fogyatékoság, egészségügyi ok, szabadságvesztés büntetés esetén, de ez egy viszonylag szűk kört érinthetett.) Tehát ha valaki nem ment be személyesen a nyugdíjbiztosítási igazgatási szervhez a magánnyugdíjrendszerben fennálló tagsági jogviszonya *fenntartásának szándékáról* nyilatkozni, „automatikusan” visszakerült a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerbe.²¹² A nyilatkozattételre a törvény 28. §-a²¹³ ráadásul egy viszonylag rövid, alig több mint egy hónapos határidőt szabott (2011. január 31.).

Akinek 2011. február 1-jét megelőzően nyugellátást állapítottak meg, 2011. január 31-ig kérhette, hogy nyugellátása összegét oly módon állapítsák meg, mintha nem is lett volna magán-nyugdíjpénztári tag. Ennek feltétele az volt, hogy az addig igénybe vett magán-nyugdíjpénztári szolgáltatás összegét vissza kellett fizetniük a magánnyugdíj-pénztár

²⁰⁹ Bár a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerben eddig nem jött létre az egyéni számlavezetés rendszere.

²¹⁰ 2010. december 21-ig az Mpt. 24. § (10) bekezdése alapján a pénztártagnak a visszatérési szándékát a magánnyugdíj-pénztárnak kellett bejelentenie.

²¹¹ Helyszíni nyilatkozattételnél a nyugdíjbiztosítási igazgatási szerv kereste fel a nyilatkozattevőt.

²¹² Ebben az időszakban számos magán-nyugdíjpénztári tag ún. *jogfenntartó nyilatkozatot* töltött ki, amelyben arról nyilatkoztak, hogy ha az AB vagy más szervezet megsemmisíti a törvény 36. §-át, akkor a tagsági jogviszonyukat fenntartják.

²¹³ Ami az Mpt. 123. § (6) bekezdését módosította.

részére. A pénztár az ilyen jogcímen neki befizetett összeget köteles volt a Nyugdíjbiztosítási Alapba befizetni.

Az állami nyugdíjrendszerbe való visszatérésre ösztönző törvényi szabályok másik része viszont igen markáns, egyértelmű üzenetet közvetített, és igen hatásosnak bizonyult. A 2010. évi CLIV. törvény 36. §-a akként módosította a társadalombiztosítási nyugellátásokról szóló 1997. évi LXXXI. törvényt, hogy aki a fent bemutatott adminisztratív nehézségek ellenére 2011. január 31-ig kezdeményezte magánnyugdíjpénztári tagsági jogviszonyának fenntartását, a jogviszony létesítésének időpontjától, de legkorábban 2011. december 1-jétől kezdődően a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerben *további szolgálati időt nem szerezhettek* és az azt követően szerzett keresetét, jövedelmét a társadalombiztosítási nyugellátások megállapítása során *nem lehetett figyelembe venni*, csak időskorúak járadékára válhatott jogosulttá. Ugyanezzel a következménnyel kellett számolnia annak is, aki 2011. január 31-ét követően létesített magánnyugdíjpénztári tagsági jogviszonyt.²¹⁴ Tehát a magánnyugdíj-pénztárban maradók – a kormányzati kommunikáció szavaival élve – *„kiszereződtek az állami társadalombiztosítás rendszeréből.”*

A pénztárak mellett mindezek ellenére kitaró tagoknak azzal is számolniuk kellett, hogy megszűnt az állami (kötségvetési) garancia biztosítása a pénztártag követelésére vonatkozóan. A pénztártag követeléséért tehát csak maga a pénztár és az Alap tartozik helytállni.²¹⁵ Ez a rendelkezés különösen annak tudatában értékelendő komoly befolyásoló tényezőként, hogy már 2010-ben látni lehetett, a magánnyugdíjpénztárak gazdasági háttere megrendülhet, ha túl sokan térnek vissza a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerbe.

A magánnyugdíjpénztárakban maradók a jogszabályok szerint elveszítették nyugdíjjogosultságuk mintegy 70 %-át.²¹⁶

²¹⁴ Ezzel kapcsolatban azonban meg kell jegyezni, hogy a Magyarország gazdasági stabilitásáról szóló 2011. évi CXCV. törvény 49. § (9) bekezdése 2011. december 31-től ezt az igen nehezen védhető, súlyosan alapjog-sértő rendelkezést (lásd később) hatályon kívül helyezte.

²¹⁵ BARTA Judit: *Visszatérés az egypilléres kötelező nyugdíjrendszerhez (a 2010. december 13-án elfogadott törvénycsomag értékelése)*, In: Gazdaság és jog 2011/3. szám, 11.

²¹⁶ **„Származhat hátrányom abból, ha a magánnyugdíj pénztárnál maradok?”**

Igen, hiszen a jelenlegi nyugdíjjogosultságának mintegy 70 %-át elveszíti. (A Kormány honlapján közzétett tájékoztató: „Egyszerűen, érthetően a nyugdíjrendszer változásairól”) <http://www.kormany.hu/hu/gvik/egyszeruen-erthetoen-a-nyugdijrendszer-valtozasairol> letöltés: 2012. február 17.

A törvény 34. § (1) bekezdése a munkáltató által a nyugdíjkasszába fizetendő korábbi nyugdíjjáradékot nyugdíj-hozzájárulássá nevezte át (a 24%-os mérték változatlanul hagyása mellett). Ez abból a szempontból jelentős, hogy a hozzájárulás – ellentétben a járulékkal – adó-jellegű befizetés, amiért nem jár konkrét ellenszolgáltatás. Ily módon a rendszer a munkáltatók által fizetett összeget mintegy teljesen „leválasztotta” a biztosítottakról.

Ugyanakkor azok a magán-nyugdíjpénztári tagok, akik negatív reálhozamot szenvedtek el, úgy térhettek vissza az állami nyugdíjrendszerbe, mintha ki sem léptek volna.²¹⁷

A fent összefoglalt törvények gyakorlatilag „felszámolták” a vegyes rendszert, a magyar nyugdíjbiztosítás biztosítási karaktere igencsak meggyengült, a „vásárolt jog” elve újfent háttérbe szorult. A módosítások következtében a magyar nyugdíjrendszer közelebb került a tisztán felosztó-kirovó rendszerhez, mint a korábban célként kitűzött vegyes rendszerhez. A társadalombiztosítási nyugdíjrendszert ugyan kiegészítheti önkéntes, kölcsönös nyugdíjpénztári szolgáltatás (korábbi harmadik pillér), de ez csak a társadalom viszonylag kis részeit érinti (akik kellően előrelátók, ugyanakkor képesek jövedelmükből nyugdíjcélú tartalékot felhalmozni). A jelen szabályozási környezetben a magánnyugdíj-biztosítások elvesztették jelentőségüket és – a pénztárak meggyengülése miatti későbbi várhatóan bizonytalan kifizetések miatt – nem nyújtanak, nyújthatnak reális alternatívát a biztosítottak számára. A magánnyugdíjpénztárak többsége megszűnt, vagy a közeljövőben várhatóan megszűnik.

A nyugdíjrendszer átalakításával kapcsolatban felmerülő alkotmányos tulajdonvédelmi kérdések

A nyugdíjrendszer 2010-es átalakítását több szempontból rendhagyónak tekinthetjük a rendszerváltás utáni alig több mint 20 éves magyar alkotmány- és jogtörténetben. Az egyik legfontosabb ilyen szempont, hogy a folyamatban az AB semmilyen formában nem nyilvánult meg, jóllehet a társadalombiztosítási jogviszonnyal, annak alkotmányosságával kapcsolatban tekintélyes esetjoggal rendelkezik, tehát hasonlóan dolgozatom szorosabb értelemben vett témájához, a kisajátítás és az alkotmányos tulajdonvédelem kérdéseire, a nyugdíjrendszer kialakításában is igen aktív szerepet játszott. Jóval kisebb jelentőségű módosításoknál is megszólalt, döntéseivel

²¹⁷ Természetesen nem lehet megjósolni, hogy ki járt „jól vagy rosszul” a törvénnyel, hiszen csak a felhalmozási időszak legvégén derült volna ki a biztosítottak nyugdíj-megtakarításainak „valós” hozama.

befolyásolta, korrigálta a jogalkotást. Azonban a 2010-es átalakítás során az AB néma maradt, csupán néhány sajtóközleményt jelentetett meg, amelyekben arról tájékoztatta a közvéleményt, hogy nem hozott döntést az ügyben.²¹⁸ Az AB hallgatásának okaival külön²¹⁹ nem foglalkozom,²²⁰ ehelyett inkább a nyugdíjrendszer átalakításának lehetséges alkotmányos tulajdonvédelmi problémáit kísérem meg áttekinteni. Előrebocsátom, hogy a folyamatot nem tekinthetjük befejezettnek, az általam korábban ismertetett törvényeken kívül is születtek már a témában jogszabályok, sőt további korrekciókra is számíthatunk. Ezúttal csak az „átmenet” szabályait vizsgálom meg, hiszen a feltételezett, meg nem oldott alkotmányos tulajdonvédelmi problémák²²¹ éppen ezekben a jogszabályokban merültek fel. Miután a biztosítottak nagy része teljes mértékben visszatért a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerbe, már némileg enyhült a „vissza nem lépőkkel” szembeni szigor, de ez a tény önmagában nem orvosolja az „átmenethez” tartozó, alkotmányos tulajdonvédelmi szempontból problematikusnak tűnő szabályok hibáit.

A vizsgálódás előtt szeretném újfent kihangsúlyozni, hogy dolgozatomban csak a fent felvázolt, speciális és igen szűk aspektusból tekintem át a folyamatot. Nem foglalkozom olyan egyébként nagyon is fontos kérdésekkel, hogy gazdaságilag védhető, igazolható, vagy egyenesen üdvözlendő a nyugdíjrendszer 2010-ben történt átalakítása. Így nyilvánvalóan az is elképzelhető, hogy a folyamat közgazdaságtani áttekintése teljesen eltérő eredményre vezetne, mint az alkotmányjogi értékelés. Eddigi alkotmányos berendezkedésünk viszont arra épült, hogy a jogszabályok nem sérthetik az alapjogokat, nem pedig arra, hogy a döntések meghozatala során mindig a közgazdasági értelemben vett lehető legnagyobb hasznosságra, hatékonyságra, eredményességre kell törekedni. Értekezésemben a szociális biztonsághoz és ellátáshoz való joggal kapcsolatos alkotmányos problémákat sem kívánom megfogalmazni, áttekinteni.

²¹⁸ Budapest, 2011. augusztus 30., kedd (MTI) Lásd:

<http://www.mkab.hu/index.php?id=sajtokozlemenyek1> (letöltve: 2012. február 24.)

²¹⁹ A feltételezhető okok közé sorolhatjuk az AB hatáskörének drasztikus szűkítését, az AB-ben bekövetkezett személyi és szervezeti változásokat. Ezekről a „különadóról” szóló részben már szóltam.

²²⁰ Az AB elnöke, Paczolay Péter 2011. december 29-én a hvg.hu-nak adott interjújában fejtette ki álláspontját a nyugdíjrendszer átalakításával kapcsolatos AB döntés elmaradásáról/elhalasztásáról, annak okairól. Lásd: http://hvg.hu/itthon/20120102_Paczolay_Alkotmanybirosag_interju (letöltve: 2012. február 24.)

²²¹ Jelen dolgozatomban kizárólag az *alkotmányos tulajdonvédelmi* kérdésekkel foglalkozom, így – amennyire lehetséges – igyekszem elkerülni a szociális biztonsághoz és ellátáshoz való joggal kapcsolatos problémák részletes tárgyalását.

Csupán az AB korábbi, tulajdonvédelemmel kapcsolatos esetjoga alapján értékelem a fontosabb történéseket. Dolgozatom még ezt a témát sem kívánja teljes egészében feldolgozni, hiszen csak a magánnyugdíjpénztárak *tagjait* érintő, alkotmányos tulajdonvédelmi kérdéseket tekintem át és nem foglalkozom a magánnyugdíjpénztárakat ért esetleges tulajdoni sérelmekkel, amelyek alkotmányjogi értelemben vett tulajdoni jogosultságai elvileg szintén az Alkotmány, illetve az Alaptörvény védelme állnak.²²²

A magán-nyugdíjpénztári megtakarítások tulajdoni jellege

A vizsgálódás legelején arra a kérdésre kell egyértelmű, határozott választ adnunk az AB korábbi esetjoga alapján, hogy az alkotmányos tulajdonvédelem kiterjed-e a magánnyugdíjpénztári megtakarításokra (és az egyéb társadalombiztosítási járulékokra) vagy sem. Az AB esetjoga – az alkotmányos tulajdonvédelem egészéhez hasonlóan – ebben a kérdésben is jelentős változáson ment keresztül.

Az AB az 1990-es évek elején még nem részesítette tulajdoni védelemben a társadalombiztosítási jogosultságokat. A 772/B/1990/5. számú AB határozatban arra hivatkozott, hogy a társadalombiztosítás csak részben működik a „vásárolt jog” elve alapján, hiszen azt szociális szempontok is működtetik, azaz ún. vegyes rendszerű biztosításnak tekinthető. 1993-ban a nyugdíjak mértékével kapcsolatban született 26/1993. (IV. 28.) AB határozatban még úgy nyilatkozott, hogy nincs összefüggés a szociális biztonsághoz, illetőleg az ellátáshoz való jog és a tulajdonhoz való jog között, *„a nyugdíjjog ... nem tulajdoni, hanem szociális jogi igény; még 'vásárolt' jogi részében is biztosításon és nem dologi jogi jogosultságon alapuló követelés.”*²²³ Azonban fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy 1993-ban még nem történt meg a nyugdíjreform, tehát a fenti AB határozat a rendszerváltás utáni néhány évben működött, a rendszerváltás előtti idők terhes örökségeként visszamaradt, korszerűtlen és igazságtalan²²⁴ felosztó-kirovó nyugdíjrendszerre vonatkozott. Ekkor még nem léteztek magánnyugdíjpénztárak sem, tehát az AB fent ismertetett álláspontja nem csak az alkotmányos tulajdonvédelmi gyakorlat viszonylagos kezdetlegességével magyarázható.

²²² A nyugdíjrendszer 2010-es átalakítását úgy is tekinthetjük, mint a pénztártag és a magánnyugdíjpénztár közötti, döntően magánjogi jellegű jogviszonyba való meglehetősen intenzív állami beavatkozást.

²²³ 26/1993. (IV. 28.) AB határozat indokolás VII. pont.

²²⁴ Az AB értékelése. Lásd: 26/1993. (IV. 28.) AB határozat Indokolás II./3.

Azonban már 1993 végén elmozdulást láthatunk az alkotmányos tulajdonvédelem egyik alapjaként számon tartott 64/1993. (XII. 22.) AB határozatában. Ebben az AB kiterjesztette a tulajdonhoz való jog határait és kifejtette, hogy „*az Alkotmány a tulajdonjogot mint az egyéni cselekvési autonómia hagyományos anyagi alapját részesíti alapjogi védelemben [...] Amikor [...] az egyéni autonómia védelméről van szó, az alapjogi védelem kiterjed a tulajdon egykori szerepét átvevő vagyoni jogokra, illetve közjogi alapú jogosítványokra is (például társadalombiztosítási igényekre).*”²²⁵ Azonban azt is kifejtette, hogy „*a tulajdon szociális kötöttségei a tulajdonosi autonómia messzemenő korlátozását alkotmányosan lehetővé teszik. Az alkotmányos védelem módját meghatározza a tulajdonnak az a [...] sajátossága, hogy alkotmányosan védett szerepét tekintve általában helyettesíthető.*”²²⁶ Az AB szerint az alkotmányos védelem tárgya elsősorban a tulajdon állaga. Itt azért is fontos megemlítenünk a 64/1993. AB határozatot, mert arra kifejezetten hivatkozott az AB a fentebb már tárgyalt, a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet Területrendezési Tervének alkotmányosságával kapcsolatban született 94/2011. AB határozatában is.

Az AB az alkotmányos tulajdonvédelem szempontjait 1995-től alkalmazta a társadalombiztosítási rendszert érintő változások megítélésénél. A 43/1995. (VI. 30.) AB határozatában megállapította, hogy a jogbiztonság – mint a jogállamiság leglényegesebb fogalmi eleme és a szerzett jogok védelmének elvi alapja – különös jelentőséggel bír a szociális rendszerek stabilitása szempontjából. „*A szolgáltatásokat és a hozzájuk fűződő várományokat nem lehet sem alkotmányosan megfelelő indok nélkül, sem pedig egyik napról a másikra megváltoztatni.*” Az AB kifejtette, hogy különös indok szükséges az átmenet nélküli változáshoz, hiszen egy kötelező biztosítási rendszernél a vagyonelevonás egy módjának tekinthető kötelező járulékfizetésért a biztosított a rendszer fokozottabb stabilitását várhatja el. „*Mindazon társadalombiztosítási szolgáltatások esetében, ahol a biztosítási elem szerepet játszik, a szolgáltatások csökkentésének vagy megszüntetésének alkotmányossága a tulajdonvédelem ismérvei szerint bírálendő el.*”²²⁷ Ezzel az AB arra utalt, hogy a tulajdon a társadalombiztosítás területén sem veszíti el kapcsolatát a saját vagyonnal vagy az értékteremtő munkával, ezért a járulék fejében járó szolgáltatás megvonását az

²²⁵ 64/1993. (XII. 22) AB határozat, Indokolás IV. rész.

²²⁶ 64/1993. (XII. 22) AB határozat, Indokolás IV. rész.

²²⁷ 43/1995. (VI. 30.) AB határozat Indokolás II. rész.

alapjogi sérelem ismerve alapján kell megítélni.²²⁸ Az 56/1995. (IX. 30.) AB határozatban arra a következtetésre jutott az AB, hogy a biztosítási elem meglétét, és így az Alkotmány tulajdont védő rendelkezéseinek alkalmazhatóságát abban az esetben lehet megállapítani, ha a jogosultság feltétele a társadalombiztosítási jogviszony fennállta. Az AB szerint az sem bír jelentőséggel, hogy a befizetett járulék és a szolgáltatás arányban áll-e egymással, sőt az sem, hogy a befizetett összeg és a szolgáltatás között bármilyen kapcsolat legyen. Az AB tehát valamennyi társadalombiztosítási szolgáltatást tulajdoni védelemben részesítette.

Az AB az 1990-es évek közepétől az alkotmányos tulajdonvédelem szempontjait a társadalombiztosítási nyugdíjakra is irányadónak tekintette. Az 1998-as nyugdíjreform az AB ezen gyakorlatát tovább erősítette. A felosztó-kirovó rendszerről a vegyes rendszerre való áttéréssel az AB szerint „*nagymértékben erősödött az új nyugdíjrendszer biztosítási karaktere,*”²²⁹ ezzel párhuzamosan pedig háttérbe szorultak a szociális célú újraelosztási szempontok. Az AB a társadalombiztosításra ezután egyre inkább úgy tekintett, mint egy sajátos biztosításra, amelynek lényege, hogy meghatározott díj (járulék) ellenében a biztosítót helytállási kötelezettség terheli.²³⁰ Tehát – Czúcz Ottó alkotmánybíró szavaival – „*az állampolgárok saját hosszú éven át teljesített befizetéseikkel [...] önmaguknak szereznek jogosultságot későbbi nyugellátásaikra.*”²³¹ Az 1999 után született határozatok²³² a társadalombiztosítási és főként a magán-nyugdíjpénztári tagsági jogviszony magánjogi jellegét hangsúlyozták.²³³

A magányugdíjpénztárak által kezelt megtakarítások tulajdoni jellegét néhányan vitatták.²³⁴ Azonban ezek a vélemények egyértelműen ellentétesek a magyar AB esetjogával, még akkor is, ha úgy tűnik, az állam az 1998-as nyugdíjreform keretében nem tett mást, mint a „neki járó” nyugdíjjárulék egy részét „átengedte” a magán-

²²⁸ SONNEVEND Pál: *A társadalombiztosítási jogosultságok tulajdoni védelme a Német Szövetségi Alkotmánybíróság gyakorlatában*, Magyar Jog 1997/4. szám, 221.

²²⁹ 39/1999. (XII. 21.) AB határozat Indokolás II./2. pont.

²³⁰ 39/1999. (XII. 21.) AB határozat Czúcz Ottó alkotmánybíró különvéleménye.

²³¹ 39/1999. (XII. 21.) AB határozat Czúcz Ottó alkotmánybíró különvéleménye.

²³² „*Bár a társadalombiztosítási nyugdíjnak változatlanul jellemzője az, hogy vegyes rendszerű nyugdíj, amelyben egyaránt megtalálhatók a biztosítási és szolidaritási elemek, az is kétségtől megállapítható, hogy az új szabályozásban a társadalombiztosítási nyugdíjon belül is egyre dominánsabbá válik a nyugdíj biztosítási jellege a szociális elemekkel szemben.*” 39/1999. AB határozat (XII. 21.)

²³³ Lásd erről részletesen: RÁCZ: *im.* 137-138.

²³⁴ KUN: *im.* 110.)

nyugdíjpénztáraknak. Különösen annak tudatában, hogy az AB még a társadalombiztosítási várományokat is tulajdoni védelemben részesítette.²³⁵

A magánnyugdíjpénztárak által kezelt megtakarításokat a pénztárak *egyéni* nyilvántartott számlán kezelték, ráadásul azok *örökölhető* voltak, azaz azt a pénztártag felhalmozási időszakban bekövetkezett halála esetén a pénztár a kedvezményezett részére egy összegben kifizette. Az egyéni számlán kezelt összeg valamilyen munkából szerzett jövedelemből származott. A magánnyugdíj-rendszer *tőkefedezeti rendszerben* működött (működik), tehát a pénztártagoknak nyújtott szolgáltatások fedezetét a pénztártag befizetései és azok hozamai biztosították (biztosítják). A pénztártagot az önkormányzatiság elve alapján *be lehetett választani a pénztár szerveibe*, így elvileg hatást gyakorolhatott a megtakarítások befektetésére – még akkor is, ha ennek valószínűsége a gyakorlatban csekély volt.²³⁶ Másként szemlélve viszont azt mondhatjuk, hogy a pénztártagok nélkül nem lehetett meghozni a legfontosabb döntéseket. A megtakarítások alkotmányjogi értelemben vett tulajdon-jellegét erősíti az a tény is, hogy *az állami nyugdíjrendszerbe visszalépők felvehették* az egyéni számlán felhalmozott hozamgarantált tőke feletti összeg és a befizetett tagdíj-kiegészítést, ami egy adójellegű befizetésnél elképzelhetetlen volna. Más szempontból vizsgálva, a magán-nyugdíjpénztári befizetések a tagok munkából származó keresményéből származtak. Ha a munkaviszonyból és az egyéb foglalkoztatásra irányuló jogviszonyokból származó jövedelem alkotmányos tulajdonvédelem alatt áll, akkor az alkotmányos tulajdonvédelemnek az abból teljesített magán-nyugdíjpénztári tagdíjakra is vonatkoznia kell. Ezek a körülmények egyértelművé teszik, hogy a magánnyugdíjpénztárak által kezelt megtakarítások alkotmányjogi értelemben vett tulajdonnak minősülnek/minősültek, amelyek az Alkotmány, majd az Alaptörvény tulajdonvédő rendelkezéseinek védelme alatt álltak.

A magán-nyugdíjpénztári megtakarítások tulajdon-jellegét az AB legutóbb a 2010 júniusában hozott, 103/2010. (VI. 10.) AB határozatának indokolásában erősítette meg. Ebben Sólyom László köztársasági elnök indítványára a magánnyugdíjról és

²³⁵ BARTA: *Visszatérés az egypilléres ... im.* 13.

²³⁶ Lásd SÓLYOM László köztársasági elnök 2009. december 31-én az Alkotmánybíróságnak írt II-1/05045-3/2009. iktatószámú levele, amelyben az AB-től az Országgyűlés által 2009. december 14-én elfogadott, magánnyugdíjról és intézményeiről szóló törvényt (T/11079. számú törvényjavaslat) előzetes normakontrollját kérte.
http://www.solyomlaszlo.hu/admin/data/file/6728_20100104abinditvany_magannyugdij_honlapra_cime_rrel.pdf (letöltve: 2012. március 16.)

intézményeiről szóló, az Országgyűlés által 2009. december 14-én elfogadott törvény 30. § (1) bekezdését épp a tulajdonhoz való jog sérelmére hivatkozva semmisítette meg.²³⁷ A vitatott rendelkezés az egyösszegű szolgáltatás igénybe vételének lehetőségét arra az esetre korlátozta, ha az egy életre szóló járadék mértéke nem éri el az öregségi nyugdíj legkisebb összegének 5%-át. Jóllehet az Mpt. 28. § (1) bekezdés b) pontja szerint ezt az a pénztárgy kérhette, akinek a különböző pénztárakban eltöltött és összeszámított tagsági jogviszonya nem haladta meg a 180 hónapot. Az AB határozathoz *Holló András, Lenkovic Barnabás* és *Kiss László* alkotmánybíró is különvéleményt fűzött, azonban ezek a különvélemények sem vitatták azt, hogy a magán-nyugdíjpénztári megtakarítások tulajdoni védelem alatt állnak.

A fentiek alapján nem merülhet fel kétség abban a tekintetben, hogy a magán-nyugdíjpénztári megtakarításokra az AB korábbi, következetesnek mondható gyakorlata alapján kiterjedt az alkotmányos tulajdonvédelem.

Egyébként a magyar AB-nek a társadalombiztosítási, illetve konkrétan a nyugdíjbiztosítási jogosultságok tulajdoni védelmének megítélésével kapcsolatos gyakorlata nagyjából párhuzamba állítható a Német Szövetségi Alkotmánybíróság esetjogával. A Szövetségi Alkotmánybíróság ítélezésének kezdetén szintén elutasította azt, hogy a Szövetségi Alaptörvény (*Grundgesetz, a továbbiakban: GG*) tulajdonhoz való jogot védő 14. cikke közjogi igényeket részesítsen tulajdoni védelemben.²³⁸ Később a közjogi igények alkotmányos tulajdonvédelmi szempontból történő elbírálása jóval cizelláltabbá vált. *Wiltraut Rupp-v. Brünneck* alkotmánybíró nő ugyanis 1971-ben különvéleményt fűzött egy AB határozathoz. Ezen – a tulajdon funkcionális felfogásán alapuló – különvélemény szerint a tulajdonvédelem feladata, hogy megfelelő gazdasági feltételeket biztosítson az állampolgároknak életviszonyaik önálló, felelős alakításához, ezért a tulajdonvédelemnek ki kell terjednie azon közjogi jogosultságokra is, amelyekre a polgárok egyre növekvő mértékben rászorulnak.²³⁹ E különvélemény nyomán 1975-ben nyilvánította lehetségesnek a Szövetségi Alkotmánybíróság a társadalombiztosítási igények tulajdoni védelmét, és 1980-ban hozott először ilyen tartalommal döntést.²⁴⁰ A Német Szövetségi Alkotmánybíróság gyakorlata szerint nem minden

²³⁷ Sólyom László indítványát az általam már hivatkozott II-1/05045-3/2009. iktatószámú levél tartalmazza.

²³⁸ SONNEVEND: *A társadalombiztosítási jogosultságok... im.* 209.

²³⁹ LEPSIUS, Oliver: *Besitz und Sachherrschaft im öffentlichen Recht*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2002, 50.

²⁴⁰ SONNEVEND: *A társadalombiztosítási jogosultságok... im.* 209.

társadalombiztosítási jogosultság részesül tulajdoni védelemben (pl.: segélyek), ám a nyugdíjak és a várományok igen. Annak eldöntéséhez, hogy az adott társadalombiztosítási jogosultság tulajdoni jellegűnek tekinthető-e, három feltétel fennállását vizsgálja a német alkotmánybíróság. *Egyrészt* az adott jogosultságnak a jogosulthoz hozzárendelt vagyoni értékű jognak kell lennie, ami a jogosult személyes használatára van rendelve. *Másrészt* a jogosultságnak összefüggésben kell állnia a jogosult nem lényegtelen saját szolgáltatásával. *Végül* pedig a jogosultságnak a jogosult anyagi egzisztenciájának biztosítására kell irányulnia.²⁴¹

Egyetértek *Sonnevend Pál* azon megállapításával, hogy valamely ország alkotmánybíráskodásának eredményeit nem lehet számon kérni egy másik állam alkotmánybíróságán. Azonban látnunk kell, hogy a magyar AB több kérdésben követte vagy legalábbis figyelembe vette a német alkotmánybíráskodás megoldásait. A magyar AB – talán a német modell hatására is – önálló szempontrendszert alakított ki a társadalombiztosítási igények tulajdoni védelmének megítélésére. A nyugdíjrendszer 2010-es átalakítása során viszont a jogalkotó kifejezetten figyelmen kívül hagyta a probléma igen jelentős, a tulajdonhoz való jogot érintő konzekvenciáit, az AB pedig nem volt képes a jogalkotást alkotmányos mederbe terelni.

A tulajdonba való beavatkozás jellege

A következő lépésben azt kell tisztáznunk, hogy az állam beavatkozott-e a magánnyugdíjpénztári megtakarításokkal kapcsolatos tulajdoni viszonyokba, és ha igen, a beavatkozást alkotmányos szempontból megengedhetőnek kell tekintenünk vagy sem.

A 2010-es, nyugdíjrendszerrel összefüggésben hozott törvények hatására nagyságrendileg 3 millió pénztártag lépett vissza az állami nyugdíjrendszerbe. A nyugdíjrendszert átalakító törvények címük szerint a pénztártagok számára megadták a visszalépés lehetőségét, tehát szabad választást biztosítottak a pénztártagok számára. Ha a szabályozás valóban csupán szabad választási lehetőséget teremtett volna a pénztártagok számára, az önmagában nem feltétlenül jelentett volna a tulajdoni viszonyokba történő, alkotmányos tulajdonvédelmi szempontból releváns állami beavatkozást. Ezért azt kell megvizsgálunk, hogy az intézkedések valóban csak döntési alternatívát nyújtottak a pénztártagok számára, vagy olyan szabályozási környezetet alakítottak ki, amelyben az új választási lehetőség pusztán formalitás, hiszen kényszerítő

²⁴¹ SONNEVEND: *A társadalombiztosítási jogosultságok... im.* 213.

eszközöknek minősíthető ösztönzőket tartalmaznak. Arra is ki kell térnünk a vizsgálat során, hogy az ösztönzők az állami nyugdíjrendszer szolgáltatásait tették számottevően vonzóbbá a magán-nyugdíjpénztárhoz képest, vagy a magánnyugdíjpénztárak tagjainak addigi tulajdonosi pozícióját tették terhesebbé oly mértékben, amihez képest a korábban kevésbé vonzó vagy változatlan feltételeket kínáló állami nyugdíjrendszer is jobb (kevésbé rossz) választásnak tűnt.

Az első csoportban olyan intézkedéseket találunk, amelyek a társadalombiztosítási nyugdíjrendszert vonzóbbá tették. Ide sorolhatjuk a befizetések nyilvántartását és kvázi örökölhetőségét lehetővé tevő, egyéni számlák kialakítására vonatkozó politikai nyilatkozatot,²⁴² a korábbi pénztártagok által elszenvedett esetleges negatív hozamok kvázi kompenzálását vagy a magánpénztárakban vezetett egyéni számlán felhalmozott hozamgarantált tőke feletti összeg és a befizetett tagdíj-kiegészítések visszatérítését. Az ebbe a csoportba tartozó intézkedések a vizsgált körben önmagukban nem vetettek volna fel tulajdonvédelmi aggályokat.

Annál több kérdés merül fel a második csoportba tartozó intézkedések sorával kapcsolatban. A pénztártagokra ható ösztönzők egy része már kívül esett az alkotmányosan elfogadható kereteken. Az ebbe a csoportba sorolt, aggályos intézkedések egy részét adminisztratív jellegűnek tekinthetjük. A „megfordított adminisztráció” eleve hátrányosabb helyzetbe hozta azokat, akik fenn akarták tartani a tagsági jogviszonyukat, hiszen nekik azért kellett külön eljárniuk, hogy a már meglévő jogi státuszuk, tagsági jogviszonyuk továbbra is megmaradjon. A nyugdíjrendszerbe azt az automatizmust „táplálták be”, ami a magán-nyugdíjpénztárral fennállott, magánjogi tagsági jogviszony megszűnéséhez vezetett. Ez a szabályozás önmagában is aggályokat vet fel, hiszen az állam szerepéből kilépve nem védte a tagoknak a pénztárakkal fennálló magánjogi jogviszonyát, inkább annak megszüntetésére törekedett. Aki a nehézségek ellenére mégis ragaszkodott magán-nyugdíjpénztári tagságához – és vele együtt megtakarításaihoz – egyúttal azt is vállalta, hogy „kiszereződik” a társadalombiztosítási rendszerből, azaz további szolgálati időt nem gyűjt és adott esetben állami nyugdíjra egyáltalán nem is számíthat. Csak azok a magán-nyugdíjpénztári tagok lettek volna jogosultak állami nyugdíjra (vagy rokkant nyugdíjra), akik 2011. december 1-jéig megszerezték a szükséges szolgálati időt.²⁴³

²⁴² Az egyéni számlavezetés bevezetésére tett törekvések, intézkedések eddig nem vezettek eredményre.

²⁴³ Öregségi teljes nyugdíjhoz 20, öregségi résznyugdíjhoz 15 év szolgálati idő szükséges.

Akik eddig az időpontig a nyugdíjhoz szükséges szolgálati időnek csak egy részét szerezték meg, nem szerezhettek volna további szolgálati időt, ezért állami nyugdíjra egyáltalán nem váltak volna jogosulttá, tehát a „nyugdíjjárulékkal fedezett, addig megszerzett részjogosítványaik elvesztek volna.”²⁴⁴ Ezeket a pénztártagokat az AB gyakorlata szerint alkotmányellenesnek tűnő módon fosztották volna meg az alkotmányjogi védelem alatt álló várományuktól.²⁴⁵ Tehát valamennyi magánnyugdíjpénztárban maradt, aki 2011. december 1-jéig nem szerezte meg a társadalombiztosítási nyugdíjhoz szükséges szolgálati időt, egyértelmű alapjogsérelem ért volna. [A Magyarország gazdasági stabilitásáról szóló 2011. évi CXCV. törvény 49. § (9) bekezdése 2011. december 31-től ezt az igen nehezen védhető, súlyosan alapjogsértő rendelkezést hatályon kívül helyezte. Erre a korrekcióra az átmenet – a társadalombiztosítás és a magánnyugdíjpénztárak közötti választás – időszakában nem lehetett alappal számítani.]

A fent részletezett, rendhagyó rendelkezések meghozatala ellenére a munkáltatónak továbbra is fizetnie kellett volna a 24 %-os munkáltatói hozzájárulást, amelyet 2010 előtt munkáltatói nyugdíjjárulékként tartottunk számon.²⁴⁶ Pályakezdeknél ez azt jelentette volna, hogy a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerből semmilyen ellátásra nem tarthattak volna igényt úgy, hogy „a rokkantság kockázatát egyáltalán nem, a hozzátartozói kockázatokat az öröklés intézményével részben kezeli a magánnyugdíjpénztári rendszer.”²⁴⁷

A fenti rendelkezések értékeléséhez azt is figyelembe kell vennünk, hogy a magánnyugdíjpénztárakat eredetileg nem a társadalombiztosítási pillér kiváltására, csupán kiegészítésére hozták létre. Ilyen körülmények között óriási elszántság, vakmerőséggel határos bátorság kellett ahhoz, hogy valaki továbbra is pénztártag maradjon. A pénztártagoknak arra is számítaniuk kellett, hogy a pénztárak tagságának drasztikus apadása, a pénztári bevételek jelentős visszaesése miatt a még megmaradó, gyakran csekély mértékű ellátásuk is komoly veszélyben foroghat – különös tekintettel arra, hogy megszüntették a pénztártag követelésére vonatkozóan az állami költségvetési garanciát – hiszen a pénztárak elérhetik működőképességük határát. Szélsőséges esetben a pénztárakban maradók vagy a pénztárakhoz csatlakozók azt kockáztatták,

²⁴⁴ BARTA: *Visszatérés az egypilléres ... im.* 14.

²⁴⁵ Lásd 51/2007. (IX. 15.) AB határozat

²⁴⁶ A járadék és a hozzájárulás közötti különbségtétel jelentőségéről korábban már szóltam.

²⁴⁷ BARTA: *Visszatérés az egypilléres ... im.* 13.

hogy *teljesen* ellátás nélkül maradnak. A fenti intézkedések tehát a pénztártagok fennálló tulajdonosi pozícióját nehezítették meg, tették jelentősen terhesebbé.

Ezek alapján a nyugdíjrendszert átalakító intézkedések szabad, önkéntes választási és döntési lehetőséget biztosító jellege megkérdőjelezhető. A racionálisan gondolkodó pénztártagok valójában nem álltak választási lehetőség előtt. Vagy engedtek a rendszer automatizmusának és visszaléptek a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerbe, vagy későbbi, komoly kockázatokra, hátrányokra kellett (lehetett volna) számítaniuk. Ezért a nyugdíjrendszerben 2010-ben hozott változtatások a magánjogi jogviszonyokba való egyértelmű, igen határozott, sőt az alkotmányosság kereteit túllépő állami beavatkozásnak tekinthetők.

Az állami nyugdíjrendszerbe visszalépett, korábbi pénztártagok jogi státuszának változása

A következő lépésben azt kell megvizsgálnunk, hogy a visszalépett vagy visszaléptetett biztosítottak jogi pozíciójában történt-e változás, és ha igen, milyen jellegű.

A magán-nyugdíjpénztári tagsági jogviszony egy mellérendeltségen alapuló, bizonyos kényszerelemeket is tartalmazó, de egyértelműen magánjogi jellegű jogviszony, jóllehet több kötöttséget tartalmazott. Ilyen kötöttségnek – magánjogi szempontból a szerződési szabadság korlátjának – tekinthetjük például, hogy általában²⁴⁸ a munkaviszonyban (a tb.-i jogszabályok által meghatározott, munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban) állott személyeknek kötelező volt tagsági jogviszonyt létesíteniük valamelyik pénztárral és a megtakarításokat csak meghatározott idő elteltével és feltétel bekövetkezése esetén lehetett felhasználni.

Ebből a magánjogi jellegű jogviszonyból a biztosítottakat társadalombiztosítási jogviszonyba léptették át, ami ugyan *Czucz Ottó* alkotmánybíró szerint alapvetően magánjogi szerkezetű struktúra, ám magánjogi jellege a magánpénztári tagsági jogviszonyhoz viszonyítva jóval szerényebb és abban bizonyos szociális elemek is szerepet kapnak. A társadalombiztosítási nyugdíjrendszer által kifizetett ellátások alapja – a tulajdonhoz való jog mellett, sőt inkább helyett – a szociális biztonsághoz és ellátáshoz való jog. Sarkosan, ezért kissé pontatlanul fogalmazva, a nyugdíjrendszert átalakító 2010-es törvények a magán-nyugdíjpénztári megtakarítások tulajdonosait – korábbi megtakarításuk vonatkozásában – kvázi segélyezetté változtatták. Tehát a

²⁴⁸ Voltak olyan időszakok, amikor a magán-nyugdíjpénztárakba nem volt kötelező belépni.

korábbi tagokat tulajdonosi pozíciójukból egy – elvileg – gyengébb szintű alapjogi védelem alatt álló pozícióba helyezték át. Ezt az „áthelyezést” alapjogvédelmi szempontból a jogi státusz gyengüléseként, tulajdonhoz való joguk megsértéseként, sőt elvonásaként értelmezhetjük, különösen annak tudatában, hogy az Alaptörvény XIX. cikke a szociális biztonságot államcélnek minősítette.

A fenti megítélést jelentősen árnyalhatta volna a társadalombiztosítási egyéni számlák korábbi bevezetése, tehát ha a magán-nyugdíjpénztári megtakarításokat már az egyéni számlákon írták volna jóvá.²⁴⁹ Azonban ez a már említett politikai nyilatkozat ellenére sem következett be. Az egyéni számlák esetleges jövőbeni bevezetése újabb problémákat fog felvetni. A tervek szerint ugyanis azon csak a munkavállalók által befizetett nyugdíjjárulékot írják jóvá, a munkáltató által fizetett „hozzájárulást” nem.²⁵⁰ Arról sem szabad megfeledkezni, hogy a társadalombiztosítási egyéni számlán csak egy „virtuális pénzösszeg” szerepel, ami mögött nem lesz valós, fizikai tőke. Tehát a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerben az egyéni számlavezetés kialakítása enyhíthetné ugyan a sérelmeket, de még a közvélemény előtt jelenleg ismert koncepciók megvalósulása esetén sem volna biztosított a magán-nyugdíjpénztárakban vezetett egyéni számlákkal azonos szintű szolgáltatás és jogi státusz. Külön kérdéseket vet fel, hogy ha a jövőben megvalósul az egyéni számlavezetés, a számlákon visszamenőleg jóvá tudják-e írni a korábban a pénztárakban kezelt megtakarításokat, amelyeket már nagyrészt felhasználtak a költségvetés és az államháztartás stabilizálására.

A 2010-es nyugdíjtörvényekkel okozott tulajdonsérelem problémaköre a szakmai közvélemény előtt az *örökölhetőség* kérdésével fonódott össze.²⁵¹ Eszerint a biztosított halála esetén a magán-nyugdíjpénztárakban felhalmozott megtakarításokat öröklik a hozzátartozók, ám a társadalombiztosítási rendszerbe befizetett járulékok „elvesznek.”²⁵² *Barta Judit* tanulmányában megjegyezte, hogy a társadalombiztosítási nyugdíjrendszer biztosít ún. *hátramaradotti ellátásokat*, amelyek az elhunyt biztosított özvegyét, árváit akár kedvezőbb helyzetbe is hozhatják, mintha a korábbi magán-nyugdíjpénztárakban felhalmozott megtakarításokat örökölték volna. Ám a hátramaradotti ellátásokon alkotmányjogi értelemben nem áll fenn tulajdonjog, míg a

²⁴⁹ Az egyéni társadalombiztosítási nyugdíjszámlák bevezetésének igénye már 2010 előtt is felmerült szakmai körökben. Lásd: SIMONOVITS: *A magyar nyugdíjrendszer...* im. 140.

²⁵⁰ Hiszen az már adó jellegű befizetés.

²⁵¹ BARTA: *A magánnyugdíjpénztári rendszer helye...* im. 22.

²⁵² BARTA: *A magánnyugdíjpénztári rendszer helye...* im. 22.

magán-nyugdíjpénztárakban kezelt megtakarításokra kiterjed – vagy legalábbis eddig elvileg kiterjedt – az alkotmányos tulajdonvédelem.²⁵³ A biztosítottak szempontjából a változás gyakorlati szempontból úgy foglalható össze tömören, hogy a korábbi magán-nyugdíjpénztári megtakarítások *egésze* biztosan vagy igen nagy valószínűséggel eljutott volna a pénztártaghoz vagy családjához (örököseihez). Ha a pénztártag jogosulttá vált volna valamilyen nyugellátásra, de azt bármilyen okból nem folyósította volna részére (vagy az általa megjelölt kedvezményezett részére) a pénztár, a jogosult rendes bírói fórumokon, polgári peres eljárás keretében érvényesíthette volna követeléseit. A társadalombiztosítás jelenlegi rendszerében – különösen az egyéni számlák nélkül – nincs semmilyen garancia arra, hogy a biztosított a befizetett járulékokból keletkezett teljes összeget visszakapja, vagy a teljes összeget a biztosított örökösei kapják. Persze az is előfordulhat, hogy a biztosított vagy hozzátartozói a korábbi megtakarításoknál és azok hozamánál jóval többet kapnak vissza. A hátramaradotti ellátásokra vonatkozó szabályokat – egyébként a többi társadalombiztosítási ellátásra vonatkozó rendelkezéshez hasonlóan – a jogalkotó viszonylag tág határok között módosíthatja, alapjogsértés veszélye nélkül is.

A változásokat áttekintve és értékelve felmerülhet bennünk a kérdés, hogy a jogalkotó a magánnyugdíj-megtakarításokon fennálló tulajdonjogot csupán korlátozta, vagy az intézkedések már elérték a tulajdonelvonás szintjét is. A két esetkör alkotmányosságának megítélésére ugyanis eltérő szempontok vonatkoznak. A kisajátításnak nem minősülő vagy a kisajátítás szintjét el nem érő tulajdonkorlátozásoknál a beavatkozás alkotmányossága annak arányossága alapján ítélandó meg. A beavatkozás a közérdek vagy más alapjog, illetve alkotmányos érték védelmével indokolható. Kisajátításnál viszont az Alkotmány 13. § (2) bekezdésében, az Alaptörvény XIII. cikk (2) bekezdésében szereplő valamennyi feltételnek teljesülnie kell (kivételesség, közérdekűség, törvényben meghatározott esetekben és módon, teljes feltétlen és azonnali kártalanítás mellett).

Abban az esetben, ha a megtakarításokat jóváírták volna a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerben létrehozott egyéni számlákon, a jóváírások mögül akkor is hiányzott volna a tőkefedezet, hiszen az ellátásokat csak a következő generáció

²⁵³ Ezek után alappal merülhet fel a kérdés, hogy létezik-e valós, érzékelhető különbség a tulajdonhoz való jogot védő alkotmányi/alaptörvényi normák védelmi szintje és a szociális biztonsághoz való jog védelmi szintje között. Az alapjogvédelem jelenlegi hazai viszonyai között a különbség mára jelentős mértékben csökkent.

befizetéseiből lehetne/lehetett volna biztosítani. Mégis, az egyéni számlás állami nyugdíjrendszerre való áttérésnél a jogosulti pozíció gyengülése kisebb mértékű lett volna. A jelenlegi helyzet alapján azonban az intézkedések meghaladták a tulajdonkorlátozás szintjét. A törvényekkel a jogalkotó a pénztárak által kezelt megtakarításokon fennálló vagyoni jogok jogosulti pozíciójából mintegy kivetette a korábbi pénztártagokat, ezért a folyamatot kisajátításként lehet értelmezni.

Kisajátításra az AB korábbi következetes gyakorlata alapján csak meghatározott feltételek fennállta esetén van lehetőség. Az alkotmányos tulajdonvédelem tárgya első sorban a tulajdoni tárgy, tehát a tulajdon állaga, azonban azt is fontos figyelembe vennünk, hogy a tulajdon olyan alapjog, amely általában helyettesíthető.²⁵⁴ Kisajátítás az Alkotmány 13. §-a és az Alaptörvény XIII. cikke alapján is csak kivételesen, közérdekből, törvényben meghatározott esetekben és módon, teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás mellett lehetséges.

A kisajátítás feltételeinek fennállta

A következő lépésben azt vizsgálom, hogy a magányugdíjpénztárak által kezelt megtakarítások kisajátításként értékelt állami elvonása megfelelt-e a kisajátítással szemben támasztott követelményeknek. Az Alkotmány 13. § (2) bekezdése és az Alaptörvény XIII. cikk (2) bekezdése szerint is *„tulajdont kisajátítani csak kivételesen és közérdekből, törvényben szabályozott esetekben és módon, teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás mellett lehet.”* Az AB értelmezése szerint *„a kisajátítás elrendeléséhez nem elegendő, hogy a tulajdon elvonását törvényben szabályozott közérdekű cél megvalósítása indokolja, az Alkotmány közérdekűség fennállása esetén is csak kivételesen teszi lehetővé a kisajátítást.”*²⁵⁵

A 2010-es nyugdíjtörvények megalkotására vezető körülmények között már részleteztem, milyen nehéz gazdasági körülmények álltak a szabályozás háttérében. Az okok jelentős része méltányolható. Ha akként tesszük fel a kérdést, hogy egy reálisan fenyegető államcsőd elkerülése közérdekű célnak tekinthető-e, aligha lehetne nemleges választ adni. Az AB az 56/1995. (IX. 15.) AB határozatában mondta ki azt, hogy *„a társadalombiztosítási rendszer működőképessége és fenntartása, az állam mögöttes helytállásának fokozott megnehezülése a tulajdon alkotmányos korlátozását megalapozó*

²⁵⁴ 64/1993. (XII. 22.) AB határozat indokolás IV/1.

²⁵⁵ 479/B/1993. AB határozat

közérdek.” A jogszabályok alapján azonban nem lehetünk meggyőződve arról, hogy valóban csak kizárólag ezekkel a drasztikus lépésekkel lehetett megvalósítani az egyébként csak sejtett vagy vélelmezett, a jogszabályban meg nem nevezett közérdekű célokat, vagy az állam más, alapjogsértéssel nem járó eszközöket is igénybe vehetett volna. Még ha a társadalombiztosítási rendszer működésképtelensége, esetleg az államcsőd reális veszélye fenyegetett is, a kivételesség követelményének megfelelően a jogalkotónak mérlegelnie kellett volna, milyen más eszközökkel lehet elérni a kitűzött közérdekű célt, tehát a nehéz gazdasági helyzetet lehetett-e a tulajdont vagy más alapjogot kevésbé korlátozó eszközökkel kezelni. A jogszabályokból nem lehet egyértelműen következtetni ennek a mérlegelési folyamatnak a fegyelmezett lefolytatására. Ugyanakkor a közérdekűség és a kivételesség feltételének hiánya/nem kellő alátámasztottsága önmagában is megkérdőjelezi az intézkedések alkotmányosságát.

Az AB a 2000-es évek közepén igen szigorú feltételeket, elvárásokat fogalmazott meg a tulajdon korlátozásának, illetve elvonásának közérdekűségével kapcsolatban. A 42/2006. (X. 5.) AB határozat szerint *„a közérdeket jogszabályban úgy kell meghatározni, hogy konkrét ügyben a közérdekből történő korlátozás szükségességét bíróság ellenőrizhesse.”*²⁵⁶ Ezt a szempontot tovább árnyalta az 50/2007. (VII. 10.) AB határozat, mivel különbséget tett az egyedi aktussal és a normatív aktussal történő tulajdonkorlátozás közérdekűségének megítélése között. Az AB kimondta, hogy *„a közérdeket jogszabályban úgy kell meghatározni, hogy a közérdekből történő korlátozás szükségessége kérdésében egyedi aktusok törvényessége ellenőrzése esetén a bírói hatalom, normatív aktusok felülvizsgálata során az Alkotmánybíróság állást tudjon foglalni.”*²⁵⁷ A 2010-es nyugdíjtörvények tulajdonhoz való jogot érintő rendelkezéseinek az AB által korábban meghatározott szempontok szerinti közérdekűsége erősen vitatható.

A kisajátítás következő fontos feltétele, a törvényi meghatározottság formálisan teljesül ugyan, bár arról nem lehetünk meggyőződve, hogy valamennyi lényeges körülményt pontosan leszábályoztak a törvények.²⁵⁸

²⁵⁶ 42/2006. (X. 5.) AB határozat III./2. f) pont.

²⁵⁷ 50/2007. (VII. 10.) AB határozat Indokolás III/4.1.

²⁵⁸ A magán-nyugdíjpénztárak mellett „kitartók” helyzete sokáig bizonytalan volt. A 2012. márciusában hatályos nyugdíjtörvények szerint a pénztártagoknak csak a szolgálati idejük alapján járó nyugdíj 75%-a

Az utolsó fontos feltétel a teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás kritériuma, amellyel kapcsolatban az a kérdés merül fel, hogy az állami nyugdíjrendszer által nyújtott szolgáltatások kompenzálják-e a volt tulajdonosokat. A kérdést másként úgy fogalmazhatjuk meg, hogy az elvont tulajdonjogért, az elvonás időpontjában kapott-e a volt tulajdonos az elvont tulajdonjoggal egyenértékű kártalanítást. Az is felmerülhet, hogy az állami nyugdíjrendszer szolgáltatásait tekinthetjük-e a visszalépők egyfajta kártalanításának. Az állami nyugdíjrendszer által nyújtott szolgáltatások kártalanításként való értelmezése komoly problémákat vet fel, ugyanis egy „tulajdoni erősségű” elvont jogosultság helyébe egy alacsonyabb védelmi szint alatt álló, „alacsonyabb alapjogi kategóriába tartozó”, a biztosítási jelleg mellett jelentős részben szociális elemeket tartalmazó jogosultság lépett, amelynek értéke megjósolhatatlan és igencsak bizonytalan.²⁵⁹ Külön megnehezíti ennek értékelését, hogy nem lehet tudni, a magán-nyugdíjpénztárakban kezelt megtakarítások milyen hozamot értek volna el. Szintén kérdés lehet, hogy tulajdonelvonásért kártalanításként lehet-e „gyengébb” jogosultságokat juttatni. Tehát a kártalanításra vonatkozó alkotmányi, alaptörvényi kritériumok teljesülése sem olvasható ki a jogszabályokból.

További komoly alkotmányossági aggályok merülhetnek fel a munkáltató által a nyugdíjkasszába fizetendő nyugdíjjárulék nyugdíj-hozzájárulássá történő átalakításával/átnevezésével kapcsolatban. A hozzájárulás ugyanis – ellentétben a járulékkal – adó-jellegű befizetés, amiért nem jár konkrét ellenszolgáltatás.

A fenti vizsgálat lefolytatása után arra a következtetésre juthatunk, hogy a nyugdíjrendszert átalakító törvényeknél a tulajdon kisajátítására vonatkozó, Alkotmányban (majd Alaptörvényben) rögzített feltételek egyáltalán nem, vagy csak részben teljesültek, ezért alappal merülhet fel a pénztártagok tulajdonhoz való jogának sérelme.

járt volna, annak ellenére, hogy tagdíj helyett nyugdíjjárulékot fizettek. A Nemzetgazdasági Minisztérium tájékoztatása szerint a tagsági jogviszonyukat fenntartó pénztártagok 2012. január 1-je után teljes összegű társadalombiztosítási nyugellátásban részesülnek. A pénztártagok aligha tudták megalapozottan eldönteni, hogy 2012. március 31-ig visszalépjenek-e a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerbe vagy sem, ezért az alapvető jogok biztosához fordultak. *Szabó Máté* arra kérte a nemzetgazdasági tárcát, hogy a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerbe való visszalépés 2012. március 31-én lejáró határidejét soron kívül hosszabbítsák meg

²⁵⁹ Különösen, ha figyelembe vesszük a közismert, kedvezőtlen demográfiai tendenciákat.

6.3.4 A 2010-es nyugdíjtörvények és az AB szerepének értékelése

A 2010-es nyugdíjtörvényeket egy igen szűk aspektusból, kizárólag az alkotmányos tulajdonvédelem szempontjából tekintetem át. A jogalkotó nem törekedett arra, hogy a törvények megfeleljenek az Alkotmány 13. §-ában, illetve az Alaptörvény XIII. cikkében foglalt feltételeknek és igazodjanak az AB gyakorlatához. Valószínűsíthető, hogy a nyugdíjrendszerrel és a magánnyugdíjpénztárak működésével kapcsolatban megfogalmazott, általam is említett kritikái észrevételek miatt szükség volt egy határozott állami beavatkozásra, ám az intézkedések már kívül estek az alkotmányos kereteken.

A fentiek alapján azt mondhatjuk, hogy a nyugdíjtörvények számos alkotmányos tulajdonvédelmi kérdést vetettek fel, amelyeket az AB-nek kellett volna megválaszolnia, szükség esetén az alkotmányellenes rendelkezéseket megsemmisítenie. A nyugdíjrendszer nemzetgazdasági szempontból igen nehezen túlbecsülhető mértékű, több millió embert közvetlenül érintő átalakításával kapcsolatban felmerülő tulajdonvédelmi problémákra az AB nem reagált érdemben. Feltehető, hogy a jövőben már nem is lesz lehetőség a korrekcióra, mivel az beláthatatlan gazdasági következményekkel járna. A döntés elmaradásának következtében elhalványul a szociális ellátáshoz és biztonsághoz való jog, illetve a tulajdonhoz való jog közötti különbség, elmosódnak a jogalkotó hatáskörének alkotmányos határai. Az AB tehetetlenségében valószínűleg szerepet játszik hatáskörének jelentős mértékű szűkítése és a szervezetében bekövetkezett jelentős változás is. Az AB hallgatása a magyar alkotmányos tulajdonvédelmi rendszer igen súlyos működési zavaraira utal.

6.4 Az új tendenciák értékelése

6.4.1 Az AB háttérbe szorulása

Alkotmányos rendszerünkben és a tulajdonhoz való jog védelme területén 2010 óta jelentős változások történtek. A változások irányának szemléltetéséhez három viszonylag friss és bizonyos szempontból szimbolikusnak tekinthető esetet igyekeztem feldolgozni, áttekinteni. A három, alkotmányos tulajdonvédelmi szempontból problematikus kérdésre az AB három különböző választ adott.

A „98%-os különadó” jól körülhatárolható, szűk személyi kört érintő, ám emblemikus ügyében az AB kezdetben kifejezetten bátor, a korábbi gyakorlatába

szervesen illeszkedő határozatot hozott. Feltételezhető, hogy éppen ezen döntése miatt az alkotmányozó jelentősen szűkítette az AB hatáskörét. Egészen addig, amíg a szabályozást az AB már nem tudta az alkotmányos tulajdonvédelemmel kapcsolatos korábbi gyakorlatának megfelelő mederben tartatni.

A *Btv. egyes rendelkezéseivel* kapcsolatban felmerülő alkotmányossági kérdések az országos közvélemény és politikai élet számára viszonylag periférikusabbnak, kisebb jelentőségűnek tekinthetők. Ebben az ügyben az AB a korábbi esetjogának nagyjából megfelelő döntést hozott. Azonban itt is érzékelhető a védelmi szint csökkenése, mégha nem is olyan látványosan, mint a másik két esetben.

A magyar alkotmányos tulajdonvédelmi rendszer számára a legnagyobb kudarcnak egyértelműen a társadalom jelentős részét közvetlenül érintő *nyugdíjrendszer átalakítását* tekinthetjük, ami a közvélemény intenzív figyelme és érdeklődése mellett zajlott/zajlik, és ami az egész nemzetgazdaságra kiható gazdasági jelentőséggel bír. Az AB ebben az ügyben semmilyen döntést nem hozott, néhány sajtóközleménytől eltekintve végig hallgatott. A hallgatás még a jelentősen beszűkült hatáskör ismeretében is meglepő.

A három ügyet áttekintve kitűnik, hogy a magyar alkotmányos tulajdonvédelem védelmi szintje, hol látványosan, hol alig érzékelhetően, de lényegesen csökkent. Az AB csak a periférikus, az országos politikai *mainstream* számára érdektelen ügyben volt képes érvényt szerezni az Alkotmány tulajdont védő rendelkezéseinek. A társadalmi és/vagy gazdasági szempontból jelentősebb ügyekben viszont nyilvánvalóan tehetetlennek bizonyult. Vagyis az AB a tulajdonhoz való jogot látványosan sértő intézkedéseket nem tudja megbízhatóan, hatékonyan korrigálni. Úgy tűnik, hogy az AB elvesztette az alkotmányos tulajdonvédelmi rendszerben betöltött eddigi kitüntetett pozícióját és nem képes a jogalkotás számára hatékony alkotmányos kontrollt biztosítani.²⁶⁰ A kérdés csupán az, hogy az AB megüresedett helyét a jövőben betölthetik-e más szervek, szervezetek, akár nemzetközi bírói fórumok.²⁶¹

²⁶⁰ Jelen munka kereteit messze meghaladja annak a problémának a feldolgozása, hogy milyen zavarokat okozhat az, hogy Magyarországon az *alkotmányozó* és a *törvényalkotó* szervezetileg nem különül el egymástól.

²⁶¹ A problémáról részletesebben lásd: TÓTH Gábor Attila: *Irány Strasbourg?* című írását [TÓTH Gábor Attila: *Életfogytig szabadláb... im.* 271 – 273.]

6.4.2 A tulajdonkép módosulása 2010 után

A magyar alkotmányos berendezkedés, alapjogvédelmi rendszer és az alkotmányos tulajdonvédelem szabályainak jelentős módosulását nem puntuálisan az új Alaptörvény elfogadásához vagy 2012. január 1-jei hatályba lépéséhez kötöm, hanem egy nagyjából 2010 nyara óta érzékelhető folyamatnak tekintem. Az alkotmányozás következtében az Alkotmány, illetve az Alaptörvény tulajdonképe is módosult.

Az Alaptörvény (illetve az azt megelőző alkotmánymódosítások is) az alkotmányos tulajdonvédelem „anyagi jogát”, tehát a XIII. cikket lényegében változatlanul hagyta. A társadalmi felelősség Alaptörvényben való kimondását támogatandó és fontos lépésként értékelhetjük, ami kifejezetten illeszkedik az AB korábbi tulajdonvédelmi gyakorlatába. A XIII. cikk szabályai szerint a tulajdonjog ugyanúgy „szent”, értékes jogintézmény, mint a 2010/2011-es módosítások előtti rendszerben.

Azonban a tulajdon szentségének gondolatát az alkotmányozó nem „vezette végig” konzekvensen az Alkotmányon, illetve az Alaptörvényen. Az Alkotmány 32/A. § (3) bekezdése, valamint az Alaptörvény „*A közpénzek*” cím alatt szereplő 37. cikke ugyanis egyértelműen jelzi, hogy az alkotmányozó tulajdonról alkotott képe jelentősen megváltozott. Az új rendelkezésekből arra következtethetünk, hogy ok-okozati összefüggés áll fenn az alapjogvédelem, egyebek mellett a tulajdonvédelem korábbi magas szintje és a felhalmozott államadósság között. Ezzel az alkotmányozó újra felvetette a tulajdon „bűnösségének” gondolatát, ami inkább az 1989 előtti tulajdonképre volt jellemző.

Ezen rendelkezések a tulajdonról alkotott korábbi kép jelentős változására utalnak. Az alkotmányozó szakított azzal az 1990 és 2010 között jellemző felfogással, hogy a közösségi célok nem valósíthatók meg, a közérdek nem érvényesíthető az egyének szabad kibontakozása nélkül, amelynek anyagi oldalát jelenti a tulajdonhoz való jog. Az alkotmányozó inkább úgy tekint az alapjogokra és a tulajdonhoz való jogra mint valamiféle „luxuscikkre”, amit a politikai közösség csak egy viszonylagos jómódban, stabil gazdasági körülmények között „engedhet meg magának.” Ebben a szemléletben már nem az egyéni – akár gazdasági – kiteljesedés eredményezi a gazdasági felemelkedést, hanem a közösség gazdasági felemelkedése teremti meg az egyének esetleges magasabb szintű alapjogi védelemének feltételeit. Erre utalhat az Alaptörvény N) cikke is, ami szerint az AB-nek tiszteletben kell tartania, hogy „*Magyarország a*

kiegyensúlyozott, átlátható és fenntartható költségvetési gazdálkodás elvét érvényesíti.”

Ez a szemlélet jelentősen eltér az 1989/90-es alkotmánymódosítások következtében kialakult tulajdonképtől, illetve az 1989/90 és 2010/2011 közötti időszakban vallott alkotmányos princípiumoktól.

Az Alaptörvényben megjelenő, a tulajdonhoz való jogot érintő szabályok közül több nem egyeztethető össze a tulajdonhoz való jog védelmének korábbi szellemiségével, az alapjogvédelem elveivel. A tulajdon elleni jogtalan támadás elhárítását lehetővé tevő V. cikk egyfajta szereptévesztésről árulkodik, hiszen az nem az *állam-magánszemély*, hanem csak a *magánszemélyek közötti* relációban értelmezhető. Az Átmeneti rendelkezések 1. cikk (1) bekezdésében megjelenő, alkotmányos rangra emelt, a tulajdonhoz való jogot érintő rendhagyó rendelkezés – ami lehetővé teszi, hogy a kommunista diktatúra törvényben meghatározott vezetői részére az állam által jogszabály alapján biztosított nyugdíjat vagy más juttatást törvényben meghatározott mértékben csökkentsék – szintén idegen az alkotmányos tulajdonvédelemmel kapcsolatban kialakult, az Alkotmánybíróság által többé-kevésbé konzekvensen képviselt felfogástól. Az AB további fontos feladata és küldetése annak megakadályozása, hogy ezek az érzékelhetően politikai értékválasztás alapján megfogalmazott, méltányolható szándékot takaró, ám nem a megfelelő helyen és formában rögzített rendelkezések komoly zavart okozzanak az alkotmányos tulajdonvédelem gyakorlatában.

2. fejezet

A kisajátítás polgári jogi aspektusai

A kisajátítás (a jogági hovatartozásával kapcsolatos vitáktól függetlenül) mindenképpen kapcsolódik a polgári joghoz. A polgári jogi szakirodalom a kisajátítást egyrészt az ingatlanok tulajdonjogának *eredeti szerzésmódjaként*, másrészt a tulajdonjog *közjogi korlátjaként* tárgyalja. Jelen cím alatt megvizsgálom a tulajdonjog fogalmát, a tulajdonjogviszony jellemzőit, szerkezetét, részletesen áttekintem a kisajátítás fent említett mindkét megközelítési módját, rávilágítok a bennük rejlő ellentmondásokra és kérdésekre, majd áttekintem a kisajátítási kártalanítás elméleti problémáit. Ezek alapján megkísérlem elhelyezni a kisajátítást mint jogintézményt a polgári jog rendszerében.

Dolgozatom abban a szerencsés, a magyar polgári jog szempontjából történelminek nevezhető időszakban készül, amikor az új Ptk. kodifikációs munkálatai zajlanak. Bár a kisajátításra vonatkozó szabályokat hagyományosan külön jogszabály (az utóbbi időszakban: törvény) tartalmazza, a kisajátításra vonatkozó alapvető rendelkezések szerepeltek és szerepelni fognak a polgári jog kódexében is. A kisajátítás polgári jogon belüli helyzetének vizsgálata arra is alkalmat teremt, hogy megfogalmazzam a kisajátítás új Ptk.-beli elhelyezéséről kialakult álláspontomat.

A polgári jogi tulajdonnal kapcsolatos gondolataim kifejtése előtt fontosnak tartom kiemelni, hogy a polgári jogi tulajdonfogalom különbözik más tudományok, sőt a jogtudományon belül más jogterületek (lásd az alkotmányjogi tulajdonfogalmat) tulajdon-fogalmától is.²⁶² Azonban a következő részben a polgári jogtudomány fogalomkészlete, hagyományai és szemlélete alapján közelítek a tulajdonhoz és a kisajátításhoz. Ezt azért tartom fontosnak kihangsúlyozni, mert a különböző jog- és tudományterületek frazeológiájának, terminológiájának, megközelítésmódjának keverése vagy keveredése könnyen tévútra vezethetné az értekezést.

²⁶² Például a közgazdaságtudomány legismertebb definíciója szerint a tulajdonos az ún. reziduális döntési jogok, illetve a reziduális jövedelmek birtoklója. Lásd: SZALAI Ákos: *Karcolat az alkotmányos tulajdonvédelem gazdasági elemzéséről*, Századvég, 2007. évi 4. szám, 163.

1. A polgári jog tulajdon-fogalma

A Daniel B. Bogart és John Makdisi 2009-es művében az olvasható a tulajdoni koncepciókról szóló fejezet elején, hogy „*talán a jogi egyetemen ... [Önök] (beszúrás tölem) reflexió nélkül elfogadták a tulajdonról szóló elméleteket. De a tulajdon csupán egy koncepció, ezért különböző emberek (vagy különböző bíróságok) eltérően vélekedhetnek róla.*”²⁶³ Azoknak a viszonyoknak, jelenségeknek, cselekményeknek (stb.), amelyeket a tulajdon fogalma alatt tárgyalunk, nincs valódi, érzékelhető külvilági megnyilvánulása, nem lehet beazonosítani egyetlen érzékszervünkkel sem. Inkább különböző viselkedésmódokat, a különböző javak elosztásának rendjét magyarázzuk a tulajdon absztrakt fogalmával. Ezért azt is el kell fogadnunk, hogy a szakirodalom igen változatos szempontokból közelít a tulajdonhoz. A tulajdon fogalmát valamennyi történeti korszakban megpróbálták meghatározni, inkább kevesebb, mint több sikerrel.

Norbert Körgsen szerint a tulajdon kizárólag jogi fogalomként értelmezhető. Ezen álláspont alapján a többi jogban használt fogalommal ellentétben (pl.: dolog, személy stb.) a „tulajdon” szónak nincs olyan értelme a jogi szférán kívül, amely segíthetne közelebb férközni a „tulajdon” szó jelentéséhez.²⁶⁴ További értelmezési bizonytalanságot jelent, hogy a tulajdon nem egy konkrét dologra vonatkozik, hanem egy bizonyos dolgon fennálló jogra. Azt is ki kell hangsúlyoznom, hogy a tulajdon igen nehezen megfogható jelensége időben változott és jelenleg is folyamatosan változik.

A tulajdon valamilyen „kezdeti” formában minden bizonnyal már a mai értelemben vett állam és jog kialakulása előtt is jelen volt az emberiség történetében, azonban csak a jogi szabályozást követően vált jogintézménnyé.²⁶⁵ Ahogy Ágoston Péter fogalmaz: „*az az ösztön, amely az oktalán állatot is élelem gyűjtésére, fészek s odu szerzésére bírja, az emberben fokozottabb mértékben van meg. Ez ösztön a létfenntartás ösztöne.*”²⁶⁶ Az emberek és az egész emberiség tulajdonhoz való ragaszkodását, kötődését tehát a létfenntartás állatvilágban is meglévő ösztönével magyarázhatjuk. Az állam és a jog kialakulása után a mindenkori jogalkotónak erre tekintettel kellett lennie, így ez a fajta ösztönös, kódolt vágy, igény jogi elismerést nyert.

²⁶³ BOGART, Daniel B. – MAKDISI, John: *Property Law. What matters and why*, 1st ed., Aspen Publishers, USA, 2009, 2.

²⁶⁴ KÖRGSEN, Norbert: *Eigentum als Grundrecht im Grundgesetz*, In: ECKL, Andreas – LUDWIG, Bernd: *Was ist Eigentum? Philosophische Eigentumstheorien von Platon bis Habermas*, Verlag C.H.Beck, München, 2005, 247.

²⁶⁵ VÖRÖS: *A tulajdonhoz való jog az alkotmányban... im.* 156.

²⁶⁶ ÁGOSTON Péter: *A tulajdonjog alapjai*, Politzer Zsigmond és Fia Kiadása, Budapest, 1903, 11.

Lenkovics Barnabás kiemelte, hogy jóllehet a *tulajdon* és a *tulajdonjog* kifejezést egymással azonos értelmű szavakként használjuk a köznapi és a jogi szóhasználatban is, a *tulajdon* mint társadalmi intézmény valójában eltérő fogalmat takar. A *tulajdon* kialakulása ugyanis megelőzhette az állam és a jog kialakulását, tehát a jogon kívül is létezhetett *tulajdon*. *Tulajdonjogról* viszont csak azóta beszélhetünk, amióta a *tulajdont* mint társadalmi intézményt „*az állam elismerte és a jog eszközeivel mindenkivel szemben védelemben részesítette.*”²⁶⁷ Felix Cohen ezt úgy fogalmazta meg a „*Dialogue on private property*” című, 1954-es művében, hogy „*tulajdon és jog együtt születtek, és együtt is halnak el.*” Dolgozatom polgári jogi tulajdonnal kapcsolatos részének kezdetén szeretném egyértelművé tenni, hogy mivel értekezésem ezen fejezete a *tulajdont* mint a polgári jog alapvető jelentőségű jogintézményét tárgyalja, ezután a „*tulajdon*” szót magam is a „*tulajdonjog*” (mégpedig a polgári értelemben vett *tulajdonjog*) szó értelmében használom, mivel ma már talán nem is beszélhetünk *tulajdonról* annak jogi vonatkozásai nélkül. A *tulajdon* mint társadalmi, gazdasági intézmény jogi „*leképeződése*”, a magánjog és talán az egész jogrendszer egyik legfontosabb jogintézménye.

A közgazdaságtudományban evidencia, hogy életünk egyik szükségszerű velejárója a szűkösség. Azaz a természet az áhítottnál mindig kevesebb erőforrást bocsátott és bocsát rendelkezésünkre.²⁶⁸ Ebben a szűkösségben pedig mindannyian osztozunk. A túléléshez elengedhetetlen annak meghatározása, hogy az egyes erőforrásokból és javakból ki milyen arányban részesüljön.²⁶⁹ A tulajdonviszonyok szabályozását a társadalomnak ezen alapkérdésekre adott válaszaként is értelmezhetjük. A dolgon fennálló *tulajdonjog* biztosítja a dolog leghatékonyabb felhasználását, legalábbis ha azt a tulajdonos használja. Drinóczi Tímea a magántulajdon lényegének tekinti, hogy „*az járulhat hozzá legjobban a közjóhoz.*”²⁷⁰

A *tulajdonjog* a társadalmi és gazdasági élet egyik legjelentősebb jogintézménye, az egész jogrendszer egyik alapja, amihez nagyon sokan, sokféle módon közelítettek, azonban lehetetlen rá egy átfogó, tökéletes definíciót felállítani.²⁷¹ Jelen munka keretei

²⁶⁷ LENKOVICS Barnabás: *Dologi jog*, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2001, 55.

²⁶⁸ Bár a kritikai irányzatok felvetették, hogy a szűkösség mellett/helyett az egyik legjelentősebb probléma a javak egyenlőtlen elosztása.

²⁶⁹ PEJOVICH, Svetozar: *A tulajdonjogok közgazdaságtana (The Economics of Property Rights: Toward a Theory of Comparative Systems)*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992, 11.

²⁷⁰ DRINÓCZI: *A gazdasági alapjogok – nemzetközi kitekintés... im.* 15.

²⁷¹ Nem véletlen, hogy a Ptk. sem tartalmaz *tulajdon*-definíciót.

között nyilvánvalóan nem vállalhatom valamennyi meghatározás összegyűjtését, azonban néhány fontosabbat feleleveníték.

Eörsi Gyula nem is tartotta a tulajdont jogi fogalomnak, ugyanakkor felhívta a figyelmet arra, hogy a jogászok gyakran azonosítják a tulajdont a tulajdonjoggal. Ez az *Eörsi Gyula* által kifogásolt szóhasználat azonban elkerülhetetlen. Jóllehet a tulajdon és a tulajdonjog között képes különbséget tenni a nyelv (ennek további, egyértelmű jelzése: „gazdasági/általános értelemben vett” tulajdon), ám a gazdasági/általános értelemben vett tulajdonos és a jogi értelemben vett tulajdonjog jogosultja között („tulajdonjogos”?) nem.²⁷² *Eörsi Gyula* három szempont alapján határolja el egymástól a tulajdont és a tulajdonjogot:²⁷³

1. tulajdoni viszonyok minden társadalomban vannak, tulajdonjogiak viszont nem;
2. a tulajdoni viszonyok ott sem válnak maradéktalanul jogviszonyokká, ahol egyébként a jog már létezik;
3. a tulajdoni viszonyok akkor sem mindig csak a tulajdonjog intézményében öltenek jogi formát, ha egyébként jogviszonyok formájában jelentkeznek is.

Eörsi Gyula gondolataival kapcsolatban szeretném megjegyezni, hogy olyan korban született, amikor a hatalom a magántulajdonhoz kritikusan, sőt elutasítóan viszonyult. Ez abban is megnyilvánult, hogy igyekezett a magántulajdont felszámolni és a tulajdoni rend alapjává a közösségi tulajdont tenni, ami befolyásolta a tulajdon „eredetével” kapcsolatos elméleteket is. *Eörsi Gyula* – védhető módon és tegyük hozzá igen magas színvonalon – a tulajdonhoz mint elsősorban a termelési eszközökön fennálló uralmi viszonyhoz közelített. *Lenin* a „tulajdon” kifejezést egyenesen a „vagyon rend” kifejezéssel fordította. A tulajdon és a tulajdonviszonyok közötti *markáns* különbségtétel hagyományának kialakulásában a szocialista tulajdonfelfogás is nagy szerepet játszott. A tulajdon valóban nemcsak azt jelentheti, amit a polgári jogban tulajdonjogviszonyként ismerünk, ám a tulajdonnal kapcsolatos mai fogalmainkban már máshol keletkeznek „törések”, például az alkotmányjog és polgári jog tulajdonfogalmának „elválásában” vagy elválasztásában, még akkor is, ha a különbségek bizonyos szempontból csökkennek, mérséklődnek.

²⁷² EÖRSI Gyula: *A tulajdonjog fejlődése. A kapitalizmus tulajdonjoga I. kötet*, Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, 1951, 17.

²⁷³ EÖRSI: *A tulajdonjog fejlődése... im.* 17.

A mai tulajdonjog kialakulása részben *római* jogi, részben *germán* jogi gyökerekre vezethető vissza.²⁷⁴ A következő részben ezek mentén röviden felvázolom a tulajdonjog történetét, ami rámutat arra is, hogy a tulajdonjog tartalma, jelentése korszakonként jelentős változáson ment keresztül, így még nyilvánvalóbbá válik, hogy a mai fogalmaink szerinti kisajátítás csak a mai (vagy nem nagyon régmúltbeli) tulajdonviszonyok között értelmezhető.

1.1 Tulajdon a római jogban

A szakirodalom a tulajdonjog történetének ismertetését általában az ókori római jogtól kezdi, mivel alapvetően meghatározta a nyugati civilizációt, jóllehet az ókori egyiptomi és görög kultúra hatásai is kimutathatók a nyugati jogrendszerben. Ugyanakkor a görög kultúrára is hatottak más, még régebbi civilizációk, például a mezopotámiai.²⁷⁵ A történeti áttekintést jelen munkámban – a téma feldolgozásához hagyományosan nélkülözhetetlennek tekintett – római kortól kezdem.

A római tulajdon *kialakulásával* kapcsolatban többféle – olykor egymásnak ellentmondó – elmélet ismert. Az ősi római jog még valószínűleg nem ismerte a mai értelemben vett tulajdon intézményét. Kezdetben a tulajdon a dolog feletti átfogó és éles határok nélkül jogi uralmat jelentette.²⁷⁶ Ugyanis a *ius Quiritium* alapja az a felfogás, hogy valamennyi fegyverforgató római polgár tényleges vagy szimbolikus erő alkalmazásával magánhatalma alá vethette azt a dolgot, amelyiket akarta. Ám csak abban az esetben, ha ezzel nem bontotta meg a közösség rendjét, békéjét. Minden, amire a római polgár kimondta: „*meum est*”, az övé lett. Viszont amire azt mondta, hogy „*meum est ex iure Quiritium*”, azt az egész közösség, az egész római állam segítette megvédeni.²⁷⁷ Azaz a „jogcím” helyett a *római polgárjog* legitimálta a „tulajdonszerzést.”²⁷⁸ Bár a források általában nem definiálják a római jogi tulajdont, *Max Kaser* mégis megkísérelte meghatározni. *Kaser* római tulajdon alatt a dolog feletti teljes magánjogi uralmat ért, ami engedélyt jelentett a jogrendszer és a magánautonómia

²⁷⁴ MENYHÁRD Attila: *A tulajdonjog absztrakt felfogása a magánjogban*, Ünnepi dolgozatok Harmathy Attila tiszteletére, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 2003, 228.

²⁷⁵ HOOFS, Kim: *Property rights in legal history*. In: BOUCKAERT, Boudewijn: *Property Law and Economics*, MPG Books Group, UK, 2010, 5.

²⁷⁶ KASER, Max: *Das römische Privatrecht*, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1971, 400.

²⁷⁷ ZLINSZKY János: *Állam és jog az ősi Rómában*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2001, 185.

²⁷⁸ BESSENYŐ András: *Római magánjog. A római magánjog az európai jogi gondolkodás történetében*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2003, 322-323.

keretei között a dolog feletti valamennyi jogi és tényleges rendelkezésre. Csak meghatározott módon lehetett megszerezni és az *actio in rem*-mel megvédeni másoktól.²⁷⁹ A tradicionális (*ius civile* szerinti) római tulajdon a római polgárjoggal nem rendelkezők számára nem volt elérhető.

A tulajdonnak ősi római időkből származó, *ius civile* szerinti fogalma mellett később megjelent a *ius praetorium* szerinti tulajdon és a provinciai telkeken fennálló sajátos jogi uralom is. Az intern vagyoni viszonyok ősi római jog szerinti rendezése ugyanis a pun háborúkat követő időkben, a római társadalom átalakulása, differenciálódása, a lélekszám növekedése, a római polgárjoggal nem rendelkezők gazdasági életbe való bekapcsolódása után tarthatatlanná vált.²⁸⁰ A gazdasági életben ugyanis szükségszerűen részt vettek olyanok is, akik nem rendelkeztek római polgárjoggal.

Valószínűleg „tulajdon” először ingóságokon keletkezhetett, erre utalhat a *familia pecuniaque* kifejezés, ami az ősi parasztgazdaság tárgyait jelenthette a föld kivételével.²⁸¹

A tulajdonjog megjelölésére a római jogtudósok csak a Kr.e. I. században kezdtek önálló terminus technicust használni.²⁸² Később annál többet, például a *meum esse*, *mancipium*, *manus*, *dominium* és *proprietas* szavakat. A *mancipium* kezdetben a rabszolgák feletti hatalmat, illetve a *mancipium* és a *manus* a házközösség fejének a családi vagyontárgyakon fennálló hatalmát jelentette, később mindazt, aminek tulajdonjogát *mancipatio* útján ruházták át. A *dominium* fogalma a köztársasági korban jelent meg, és a *mancipium*ba tartozó vagyoni kört értették alatta a gyerek, illetve a feleség kivételével. A köztársaság kor végén megjelent *proprietas* igen nehéz elhatárolni a *dominium*tól. Valószínűleg inkább az ipari termékeket és a kereskedelmi forgalomban lévő tárgyakat jelölte.²⁸³

A *dominium* és a *proprietas* intézménye a dolgot mindenkivel szemben hatályos módon rendelte hozzá egy jogalany vagyonához. Azaz egy adott jogalany vagy tulajdonosnak minősült egy adott vagyontárgy tekintetében, vagy nem. A római jogban a tulajdon mint

²⁷⁹ KASER: *im.* 400-401.

²⁸⁰ BESSENYŐ: *im.* 322-323.

²⁸¹ MOLNÁR Imre – JAKAB Éva: *Római jog*, József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Római jogi Tanszék, Szeged, 2008, 166-167.

²⁸² FÖLDI András: *Adalékok a „tulajdonjogi triász” kérdéséhez*, Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Budapestiensis XLII., 2005, 32.

²⁸³ MOLNÁR – JAKAB: *im.* 166-167.

jogintézmény a préklasszikus korra alakult ki a maga teljességében, ám a római jogtudósokat inkább gyakorlatias, praktikus gondolkodásmód jellemezte: nem a pontos elméleti definíciók megalkotása állt érdeklődésük középpontjában.²⁸⁴ A *dominium* vagy *proprietas* a dolog feletti teljes uralmat jelentette.²⁸⁵ Lényegét a következőképp foglalták össze: „*a tulajdon egy dolog feletti teljes hatalom, amelynél fogva a magáiban mindenki megteheti mindazt, amivel nem zavar másokat. (D. 8.5.8.5. – Ulpianus)*”²⁸⁶ A tulajdon tehát a római jogban is a legteljesebb magánjog, ami valakit egy adott dolgon megillette. Ugyanakkor a dolgon nem állhatott fenn több személy tulajdona vagy birtoka egyidejűleg és egymást kizáróan.²⁸⁷ A pandektisták a tulajdonnak két funkcióját különböztették meg:

- a „*használati funkciót*”, amit akként lehetne összefoglalni, hogy a tulajdonos a dologával tetszése szerint „járhat el”; és
- a „*kizárási funkciót*”, ami szerint a tulajdonos mindenki másnak a tulajdon tárgyára vonatkozó behatását kizárhatja,

mindaddig, amíg az nem ellenkezik a törvénnyel vagy harmadik személyek jogával.²⁸⁸

De a többi római szabadsághoz hasonlóan a tulajdonnak is voltak határai, amelyek a korai időkben a profán jogon kívül a szakrális és a szokásjogon alapultak, később pedig a köz- és magánjogi szabályokban is megjelentek. A római tulajdon a funkciójához igazodó nagyfokú rugalmasságot mutatott. A tulajdonos saját maga korlátozhatta tulajdonát azzal, hogy dologán más személyeknek olyan dologi vagy kötelmi jogokat biztosított, amelyek a dologra vonatkozóan valamilyen behatást/befolyást engedtek.²⁸⁹

A korai köztársaság kor után vált a tulajdon abszolút joggá. Azelőtt az számított tulajdonosnak, akinek erősebb joga volt egy konkrét ellenféllel szemben. Még akkor is, ha esetleg egy harmadik, még erősebb jogú előtt meg kellett hátrálnia. Ezután viszont csak azt ismerték el tulajdonosnak, akinek a *rei vindictio*-ja mindenkivel szemben megalapozott. Ez a változás azon az állandó differenciálódáson alapszik, amely

²⁸⁴ CHIUSI, Tiziana J.: *Strukturen des römischen Eigentums im Spiegel rhetorisch-philosophischer Texte Ciceros*, In: ECKL, Andreas – LUDWIG, Bernd: *Was ist Eigentum? Philosophische Eigentumstheorien von Platon bis Habermas*, Verlag C.H. Beck, München, 2005, 59.

²⁸⁵ WIELING, Hans Josef: *Sachenrecht*, Dritte, verbesserte und überarbeitete Auflage, Springer-Verlag, Berlin, 2001, 81.

²⁸⁶ FÖLDI – HAMZA: *im.* 288.

²⁸⁷ „*duorum in solidum dominium vel possessionem esse non posse*” (D. 13,6,5,15)

²⁸⁸ CHIUSI: *im.* 59.

²⁸⁹ KASER: *im.* 401.

tartalmilag a tulajdonfogalmat a legerősebb jogúnak tartotta fenn, és amely külsőleg a vindikációs eljárás átalakulásában nyilvánult meg.²⁹⁰ A tulajdon első definíciói csak a középkorban jelentek meg, amelyek már a tulajdon pozitív és negatív vonatkozásaira is utalást tartalmaztak.

1.2 A tulajdonjog germán modellje

Az ingatlanok és az ingók közötti különbségtétel a római jogban viszonylag későn alakult ki, és sokáig ennek a csoportosítási szempontnak nem is volt kiemelkedő jelentősége. Ezzel szemben a germán törzseknél igenis fontosnak bizonyult a distinkció, ugyanis a vándorló életmód miatt az ingatlannak nem volt nagy jelentősége, a vagyont és a gazdasági potenciált az állatok és az ingóságok jelentették. A letelepedés után sem alakult ki azonban a római jogi tulajdonhoz fogható, a dolog felett szinte teljes hatalmat biztosító „tulajdon.” A germán jogban az egyetlen dologi jog az ún. *Gewere* intézménye, ami az ingó dolog mindenkori birtokosát illette meg.²⁹¹ *Gewere*-vel rendelkezett az a tulajdonos, aki a dolog birtokában volt, a záloghitelező, de a bérlő, haszonbérlő stb. is. Ha azonban a dolog kikerült ezeknek a személyeknek a birtokából, megszűnt a *Gewere*-jük, így a dolgon fennálló valamennyi joguk is. A *Gewere*-vel rendelkezőnek viszont igénye keletkezett a dolog kiadására, ha akaratuk ellenére került ki a dolog birtokukból. *Hans Josef Wieling* példája alapján, ha valaki ellopta a dolgot, a meglopott személynek igénye keletkezett a dolog visszaadására a korábbi megsértett *Gewere*-je alapján, függetlenül attól, hogy bérlőként vagy tulajdonosként volt a dolog birtokában. Azonban ha a birtokos korábban szándékosan feladta birtokosi pozícióját (például bérbe adta a dolgot), korábbi *Gewere*-je alapján nem keletkezett igénye. Ebből adódik, hogy minden olyan birtokosnak, aki akarata ellenére veszítette el a birtokot, a dolog kiadása iránti igénye a korábbi *Gewere*-n alapult. A korábbi *Gewere* alapján viszont abban az esetben nem keletkezett igény a dolog kiadására, ha a bérlő akár egy rosszhiszemű személynek is elidegenítette a dolgot.²⁹² A recepció után ez a szabályozás római jogi hatásra jelentősen módosult.

A javak elosztása régi rendjének alapelve, hogy mindaddig a jog eszközeivel is védeni kell azt, hogy egy dolog egy személy vagy egy törzs gazdasági köréhez tartozik, amíg

²⁹⁰ KASER: *im.* 401.

²⁹¹ WIELING, Hans Josef: *Sachenrecht, Band I. Sachen, Besitz und Rechte an beweglichen Sachen*, Springer Verlag, Berlin Heidelberg, 1990, 639.

²⁹² WIELING, Hans Josef: *Sachenrecht 1990... im.* 640.

valaki be nem bizonyítja, hogy a dolgon erősebb joga áll fenn.²⁹³ Ez a koncepció jelent meg a *Gewere* fogalmában. A régebbi forrásokban felbukkanó *Gewere* vagy *Giwerida* (latinul *vestitura*, *investitura*) fogalmak *Ursula Floßmann* szerint a dolog feletti uralom külvilág által érzékelhető átruházását („*a birtokba történő beiktatást*”) jelentette, ugyanakkor magában foglalta a tényleges uralom („*a beiktatott dologhoz fűződő viszony*”) képzetét is.²⁹⁴ A dolog feletti tényleges uralom, illetve a dologi jogosultság miatt a személy és a dolog közötti kapcsolathoz joghatást fűztek, már a dolog birtoka alapján vélelmezték a jog fennállását. Ahhoz, hogy a jogosult számára védelmet nyújtsanak, megelégedtek a tényleges birtokállapot igazolásával.

A *Gewere* ember és dolog közötti kapcsolatot jelentett. Olyan aktust, amellyel valaki egy dolog birtokát megszerezte, és ezt ki is nyilvánította. Ezzel jogosulttá vált a dolog használatára és hasznai szedésére. A hasznoszedés alapulhatott haszonélvezeten, használaton, tulajdonjogon vagy záloghitelviszonyon is. A tulajdon csak a *Gewere* egyik megjelenési formája volt, és nem is jelentett olyan kiemelkedő hatalmat, mint a római jogi tulajdon.²⁹⁵ A *Gewere* intézménye jelentősen kihatott például a német birtokjogra, ugyanis a germán jogban csak a tényleges helyzetből levezetett jogcím részesült védelemben, azaz nem vált külön a *possessorius* és a *petitorius* birtokvédelem.²⁹⁶ Ez a felfogás a tulajdonszerzési szabályokban szintén éreztette hatását, hiszen ha valaki szabad akaratából átadott valamit egy másik személynek, azt csak tőle követelhetette vissza, a dolgot jóhiszeműen megszerző harmadik személytől nem.²⁹⁷

1.3 A feudális tulajdonviszonyok

A középkori feudális jogfejlődés letért a római jogi hagyományok által meghatározott útról. A római jogi, teljes, abszolút tulajdonjogi felfogás csak az ingókra vonatkozóan élt tovább, a föld mint legfontosabb tulajdoni tárgy tekintetében korlátozott tartalmú, jóval kötöttebb és közhatalmi elemekkel terhelt hűbéri tulajdon érvényesült, azaz egyfajta „*tulajdonjogi fogalmi kettősség*”²⁹⁸ alakult ki. A középkori *Ius Commune* az

²⁹³ FLOBMANN, Ursula: *Österreichische Privatrechtsgeschichte*, Fünfte, aktualisierte Auflage, SpringerWienNewYork, Wien, 2005, 122.

²⁹⁴ FLOBMANN: *Österreichische Privatrechtsgeschichte*, Fünfte... im. 122.

²⁹⁵ MENYHÁRD: *Dologi jog*, 2010...im. 98-99.

²⁹⁶ MENYHÁRD: *Dologi jog*, 2010...im. 98-99.

²⁹⁷ NEGRO, Franco: *Das Eigentum. Geschichte und Zukunft – Versuch einen Überblick*, München-Berlin, 1963, 26. In: MENYHÁRD Attila: *Dologi jog*, 2010...im. 99.

²⁹⁸ TÉGLÁSI András: *A tulajdonhoz való alkotmányos védelme*, Doktori értekezés, Budapest, 2009, 13.

ingatlanok vonatkozásában tehát a rendelkezési és hasznosítási jog éles megkülönböztetésén alapult.

A többi korszakhoz hasonlóan a társadalom a feudalizmus idején is a termelési eszközökből, erőforrásokból való részesedés alapján differenciálódott, és a feudális földtulajdon vált a gazdasági rend alapjává. A földtulajdonhoz való viszony alapján sorolták az embereket a nemesek, illetve a nem nemesek osztályába.²⁹⁹

A feudális földtulajdon a feudális láncolat korlátozta. Ennek a rendnek az alapja, hogy minden tulajdon a főhűbérúrtól ered.³⁰⁰ A földtulajdon jelentős része szolgáló jobbágytelkekre tagozódott, amelyen a jobbágyok végezték a termelő munkát. A jobbágy a földhasználat fejében egyrészt munka-, termék- és pénzszolgáltatással tartozott a földesúrnak, másrészt a földesúrtól személyében függött. Így kizárólag a földbirtokosok kezében lehetett az alapvető termelőeszközök tulajdonjoga. Nyílt jogegyenlőtlenség jött létre azzal, hogy a föld tulajdonjogát csak a nemesség szerezhette meg. Ám még a nemesek sem rendelkezhetek szabadon földjükkel, hiszen különböző kötöttségek komolyan korlátozták a földtulajdonjogot.³⁰¹ Feudális földtulajdon alatt tehát a földön fennálló tényleges hatalmat kell értenünk.

A középkori jogászok a feudális földtulajdonjogra rávetítették a római jogi terminológiát, amely szerint a földbirtokosokat illette meg a föld feletti „főtulajdonjog” (*dominium directum*), a jobbágyoknak a földhöz való viszonyát „használati tulajdonként” (*dominium utile*) fogták fel. Ez a különbségtétel fontos gyakorlati jelentőséggel bírt, ugyanis mindkét tulajdoni formát védelemben részesítették *rei vindicatio* és *actio negatoria* biztosításával.³⁰² A tulajdonjog effektív jogosultjának a *dominium directum* jogosultját tekintették.

Feudális tulajdonviszonyok Magyarországon

Magyarországon a feudális tulajdonjogi berendezkedés az államalapítástól 1848-ig, azaz több, mint nyolc évszázadon keresztül volt jellemző. 1848 előtt a magyar magánjogban a tulajdon általában „csak az ingókon és a szerzett ingatlanokon jelentett más

²⁹⁹ CSIZMADIA Andor (szerk.) – KOVÁCS Kálmán – ASZTALOS László: *Magyar állam- és jogtörténet*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998, 214.

³⁰⁰ CSIZMADIA – KOVÁCS – ASZTALOS: *im.* 214.

³⁰¹ TÉGLÁSI: *A tulajdon alkotmányos védelmének kialakulása... im.* 365.

³⁰² MENYHÁRD: *A tulajdonjog absztrakt felfogása a magánjogban... im.* 230-231.

*kizárásával teljes – de nem abszolút – uralmat biztosító jogot.*³⁰³ Ingatlanok között különbséget tettek ősi (*bona avitica*) és szerzett javak (*bona adquisita*) között, mind a nemesi, mind a polgári és a paraszti jogban. Ősi javak azok, amelyek az elődöktől öröklés útján szálltak az utódokra. Ezek számítottak a legkötöttebbeknek. Viszont a tulajdonos által szerzett vagyonnal szabadon lehetett rendelkezni. A tulajdonjog jelentős kötöttségeire tekintettel nem is tettek éles különbséget a birtok és a tulajdonjog között.³⁰⁴ A következő részben röviden áttekintem, hogy a feudális tulajdon vonatkozásában milyen *korlátok* érvényesültek.

Ősiség (avititas)

Az ősiség a feudális földtulajdon talán egyik legfontosabb jogintézménye és korlátja, amelyet röviden összefoglalva az ingatlanokon fennálló elidegenítési és terhelési tilalomnak nevezhetnénk. Az *avititas* a közös szerző őstől leszármazó nemzetségnek az ősi birtokra (a közös ős által szerzett birtokra) vonatkozó igényjogosultságát jelentette.³⁰⁵ Az ősiség tehát jogot biztosított az öröklésre jogosult atyafiaknak élők közötti elidegenítés vagy a jószág megterhelése esetén, hogy a jószágot magukhoz váltsák. A szerző halála után az adományos jószág is ősivé vált az arra jogosult örökösre nézve.³⁰⁶

Az ősiség szabályai nem vonatkoztak a szerzeményi birtokra. A szerzeményi birtok viszont a leszármazók vonatkozásában már ősi birtokká vált. Az ősiség intézménye nagyban megnehezítette a földbirtokok adásvételét. Mivel a földbirtokok nem szolgálhattak kölcsön biztosítékául sem, az ősiség komolyan hátráltatta a birtokok korszerűsítését is. Az ősiséget az 1848-as törvények, illetve az 1852. évi pátens szüntette meg véglegesen.

A földesúri-jobbági birtokviszonyok

A XIII. század végére alakult ki az egységes jobbágyosztály. A jobbágyság a földesúrnak (király, nemes, egyház) alávetett osztályt alkotott. A jobbágyok az általuk művelt föld használatának jogát kapták meg. A birtokról csak abban az esetben lehetett őket kitenni, ha a törvényekben vagy a földesúrral községenként kötött úrbéri

³⁰³ BÉLI Gábor: *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2009, 71.

³⁰⁴ BÉLI Gábor (szerk.): DEGRÉ Alajos: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*, IDResearch Kft. / Publikon Kiadó – Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2010, 148.

³⁰⁵ CSIZMADIA – KOVÁCS – ASZTALOS: *im.* 219-220.

³⁰⁶ BÉLI: *im.* 71.

szerződésekben (urbárium), ennek hiányában a szokásjogban rögzített kötelességeiket nem teljesítették. A jobbágy tehát a föld örökhasznát élvezte, ezért bért és egyéb szolgáltatásokat fizetett földesurának.³⁰⁷

A szomszédokat illető megváltási jog (jus redimendi)

A Werbőczy előtti korszakban, ha az osztályos atyafiak nem kívánták a jószágot magukhoz váltani, „a megkínálásban (*praemonitio*) a szomszédosok és határosok (*vicini et commetanei*) jöttek sorra.”³⁰⁸ Béli Gábor álláspontja szerint ennek a jogszokásnak az alapja a nemzetségi viszonyokban keresendő. Ugyanis a letelepedéskor a falvak a nemzetségek tagjaiból álltak, a szabályok azt igyekeztek biztosítani, hogy a föld ne kerüljön ki a nemzetség birtokából.

A királyi jog (jus regium)

A király a XIII. századtól nagy birtokadományozást folytatott annak érdekében, hogy jól felfegyverzett lovagjai legyenek. A királyi jog tulajdonképpen az adományos jószágon fennállott lappangó (látens) dologi jog, amelynek jogosultja a király, a Szent Korona, illetve a fiskus. A lappangó jog akkor vált teljessé, illetve akkor éledt fel, ha az utolsó öröklésre jogosult is meghalt, vagy ha a jogosultak valamelyike a hűtlenség körébe tartozó deliktumot valósított meg. A királyi jog alapján a király, a Szent Korona, illetve a fiskus a jószággal ismét szabadon rendelkezhetett.³⁰⁹

A királyi jog ugyanakkor elidegenítési tilalmat is jelentett abban az esetben, ha a király a jószág adományozásakor fenntartotta a maga, a Szent Korona vagy a fiskus dologi jogát. Az adományos, illetve örökösei királyi engedély nélkül nem idegeníthették el a jószágot.³¹⁰ Az adományozással tehát csak azokban az egyébként ritka esetekben keletkezett korlátozástól mentes tulajdon az adományos számára, ha a király a jószágon szabad rendelkezési jogot biztosított.³¹¹

A tulajdon mint jogintézmény garantálása csak a feudális társadalmi és gazdasági rend felbomlásával vált lehetővé. Ennek elméleti alapját a felvilágosodás-kori észjogi irányzatok szerzői, különösen *Thomas Hobbes* és *John Locke* írásai jelentették.

³⁰⁷ CSIZMADIA – KOVÁCS – ASZTALOS: *im.* 216-217.

³⁰⁸ BÉLI: *im.* 72.

³⁰⁹ BÉLI: *im.* 72-73.

³¹⁰ BÉLI: *im.* 73.

³¹¹ Lásd a szabad rendelkezési jogról: PERES Zsuzsanna: *The right of disposal referring to the acquired noble properties in the period after the battle of Mohács (1526) in Hungary*, In: BÉLI Gábor – HERGER Csabáné – PERES Zsuzsanna: *Jogtörténeti Tanulmányok X.*, Pécs, 2010, 167-183.

1.4 Tulajdonjog meghatározása a magyar magánjogi hagyományban

Kolosváry Bálint szerint „a tulajdonjog az a legteljesebb és legkizárólagosabb jogi uralom, melyet a tételes jog korlátai között és mások jogainak sérelme nélkül valamely dolog felett gyakorolni lehet.”³¹² Ahogy Ágoston Péter is fogalmaz, a dologi jogok között a legfontosabb a tulajdonjog, mivel a többi dologi jog csak „belőle s általa” létezik.³¹³

A törvényerőre soha nem emelkedett 1928. évi magyar Mtj. szerint „a tulajdonost a törvénynek és mások jogainak korlátai között teljes és kizárólagos jogi hatalom illeti tulajdonának tárgyán. A tulajdonost az említett korlátok között különösen megilleti a szabad rendelkezés joga; joga van a birtoklásra, a gyümölcszedésre és egyéb hasznok élvezetére és minden jogosulatlan behatás kizárására.”

A magyar magánjogban is találkozhatunk néhány kifejezetten rendhagyó, kreatív meghatározással a tulajdonjogra vonatkozóan. Grosschmid Béni találóan egy speciális kötelmi viszonyt látott a tulajdonjogviszonyban, amikor azt mondta, hogy „a tulajdonjog millió és millió ember negatív obligációja a dolgot nem bántani.”³¹⁴ A mai tulajdonjogviszonyról alkotott kép mögött látens módon ez az elképzelés húzódik meg.

A második világháború után a szocialista hatalom a tulajdonjoggal, a polgári joggal és egyáltalán a joggal kapcsolatos addigi beszédmód teljes újragondolására vagy „újragondoltatására” készítetett. A korszak nagy magánjogászai zsenialitásának köszönhető, hogy az abszurd szocialista jogfelfogás máza alatt képesek voltak megőrizni és szűkebb körben ápolni korábbi magánjogi hagyományainkat.³¹⁵

A tulajdon jellemzőinek második világháború utáni talán legszínesebb, leglátványosabb, már-már művészi igényű összefoglalását Eörsi Gyula írásában találjuk: „minden irányba ható csendes vonzás ... a tulajdonjog, mágneses erőtér, melynek hatása alól semmi, ami vas és amit más erő nem tart lerögzítve, nem szabadulhat.”³¹⁶

³¹² KOLOSVÁRY Bálint: *A tulajdonjog*, In: SZLADITS Károly: *A magyar magánjog. Dologi jog*, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1942, 102.

³¹³ ÁGOSTON: *im.* 96.

³¹⁴ GROSSCHMID Béni: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1932.

³¹⁵ Ezt jelzi a hatályos Ptk. időtállósága is. Az 1959-ben megalkotott kódex az időközi módosítások után 2011-ben is vállalható jogalkotási produktum.

³¹⁶ EÖRSI Gyula: *A tulajdonátzállás kérdéséről*, Légrády Testvérek R. T., Budapest, 1947, 11.

Világhy Miklós különbséget tett a tulajdon mint materiális viszony és a tulajdon mint jogviszony között.³¹⁷ A tulajdon *nem jogi*, általános értelemben „*elsősorban materiális, gazdasági viszonyt jelent, azt a módot, ahogy az emberek az adott társadalmi norma keretében és annak segítségével elsajátítják a természet tárgyait, elsősorban a termelési eszközöket és ettől függően a használati javakat.*”³¹⁸ A materiális tulajdontól megkülönböztette annak jogi tükröződését, a tulajdont *mint jogviszonyt*, vagyis azt a módot, ahogy az adott társadalom tulajdoni berendezkedése tükröződik a jogszabályokban, ahogy a jogszabályok védik és biztosítják a tulajdonnak az adott társadalomban érvényesülő formáját. Világhy Miklós tovább differenciálta a tulajdonjog fogalmát, ugyanis megkülönböztette a tárgyi és az alanyi értelemben vett tulajdonjogot. Tárgyi értelemben a tulajdonjog a jogintézményt jelenti (tehát a tulajdonjogra vonatkozó jogszabályok összességét); alanyi értelemben azt az alanyi jogosultságot, amely a tulajdonost a tulajdonjogra vonatkozó tárgyi szabályok alapján megilleti.³¹⁹ Világhy Miklós és Eörsi Gyula *Magyar polgári jog* című műve olyan történelmi korszakban íródott, amelyben az uralkodó szocialista ideológia jogfelfogása, terminológiája a polgári jogi fogalmakon is mély nyomot hagyott. Így a tárgyi értelemben vett tulajdonjog alatt „*a termelési viszonyok alapjának elsődleges jogi szabályozását értik, amelynek alapján az állam a társadalmi fejlődés adott fokának megfelelően az uralkodó osztály érdekében biztosítja egyes embereknek, ezek csoportjainak vagy az egész társadalomnak a termelési eszközök és ettől függően a használati javak birtoklását és a velük való rendelkezést.*”³²⁰ A tulajdonjog mint alanyi jog „*a személynek közvetlenül a törvényből folyó és más személy hatalmától nem függő joga a dolog birtoklására, használatára és a vele való rendelkezésre.*”³²¹ Világhy Miklós pozitív módon definiálta a tulajdonjog mint alanyi jog fogalmát, és a klasszikus árutulajdonosi triásszal azonosította.

„*A tulajdon olyan emberek közötti viszony, amely a javak szükségéből fakad, és az e javakhoz való hozzájutást szabályozza.*”³²² A tulajdon az elosztási viszonyok legfontosabb szabályozója. Székely László szerint a tulajdon közgazdasági értelemben

³¹⁷ VILÁGHY Miklós – EÖRSI Gyula: *Magyar polgári jog I. kötet (2. változatlan kiadás)*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1965, 251.

³¹⁸ VILÁGHY – EÖRSI: *im.* 252.

³¹⁹ VILÁGHY – EÖRSI: *im.* 252.

³²⁰ VILÁGHY – EÖRSI: *im.* 260.

³²¹ VILÁGHY – EÖRSI: *im.* 262.

³²² HORVÁTH Attila: *A magyar magánjog történetének alapjai*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2006, 248.

„a természet elsajátításának folyamatát, a tulajdonviszony pedig az emberek között e folyamat során kialakuló viszonyokat jelöli.”³²³

A sokféle meghatározás áttekintése után nem volna szerencsés egyetlen szerző definícióját kiemelni. A fenti gondolatokon keresztül úgy vélem, érzékelhető a polgári jog tulajdonról alkotott képe. Egyébként is célravezetőbb, ha az általános, deduktív jellegű meghatározások mellett (helyett) úgy próbálunk közelebb férközni a tulajdonjoghoz, hogy azt – az angolszász tulajdonfelfogás rövid bemutatása után – a polgári jogtudomány jeles képviselői által évszázadok alatt kimunkált szempontok szerint vizsgáljuk meg.

1.5 Tulajdonjog az angolszász jogrendszerben

A tulajdonjog angolszász ábrázolása alapvetően eltér a kontinentális megközelítéstől, még akkor is, ha a tulajdonjogra alkalmazott definíciókban a különbség nem is jelentős. A tulajdonjog lényegének az angol jogtudomány képviselői is azt tekintik, hogy valaki egy meghatározott dolog tulajdonlásából kizárhat mindenki mást, és a tulajdonos a dolgot ellenőrzése alatt tarthatja.³²⁴ A tulajdonjog magába foglalja a dolog használata, a dolog feletti ellenőrzés és a dolog birtoklásának jogát, ami tartalmazza azt a jogot is, hogy a tulajdonos kizárólagos fizikai ellenőrzése alatt tartsa, birtokolja, használja, élvezze, valamint elidegenítse dolgát.³²⁵ A tulajdonjogot általában *in rem* viszonyként fogják fel, mivel mindenki mással szemben kikényszeríthető.

Az angolszász és a kontinentális tulajdonfelfogás különbségének érzékeltetésére *Menyhárd Attila* egy igen találó képet használ,³²⁶ ami a tulajdonjoggal kapcsolatos magyar írásokban rendre felbukkan. Eszerint a római jogi megközelítés a tulajdonjogra úgy tekint, mint egy dobozra, amelyre rá van írva, hogy „tulajdonjog”. Akié a doboz, azé a tulajdonjog. Ha a tulajdonos a doboz tartalmát – a tulajdonosi részjogosítványok mindegyikét – át is ruházza másra, a tulajdonos akkor is tulajdonos marad. Az angolszász szemlélet alapján viszont nem létezik doboz, csupán különböző jogi érdekek vannak. Ha a tulajdonos átenged egyet másnak, azaz jogainak egy részét másra ruházza, nála az átruházott jog megszűnik. A tulajdonos akár úgy is dönthet, hogy a jogok közül

³²³ SZÉKELY László: *Magyar polgári jog. A polgári jog alapjai*, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2007, 63.

³²⁴ HEPBURN, Samantha J.: *Principles of Property Law*, 2nd ed., Cavendish Publishing Limited, London, 2001, 1.

³²⁵ HEPBURN: *im.* 3.

³²⁶ MENYHÁRD: *Dologi jog*, 2010... *im.* 105.

egyét vagy többet elajándékoz vagy elad másnak. Az angolszász koncepció másik jellemzője, hogy a tulajdont úgy tekinti, mint „*a javak hasznosításának privilégiumait biztosító jogosítványok csomagját.*”³²⁷ Tehát a gazdasági előnyök kiaknázásához való alanyi jogot speciális jogok halmazaként fogja fel.³²⁸ Az egyén birtokolhatja a hasznát, a hasznát a hajtó érdeket, abból kizárhat másokat, fizikailag átalakíthatja, átruházhatja, és el is pusztíthatja azt. A common law jogrendszerben tipikusan úgy utalnak a jogok ezen gyűjteményére, mint „*pálcák/fadarabok kötegére/csomagjára*”³²⁹ Daniel B. Bogart a következő példát hozza ennek érzékeltetésére. Ha egy édesapának van egy nyaralója, és írásban nyilatkozik arról, hogy az év egy pontosan meghatározott hetében kizárólagos jogot enged gyermekének az ingatlan használatára, a gyermeknek a nyaraló használatára a bíróság előtt is kikényszeríthető tulajdoni igénye keletkezik. A gyermek „csomagja” tartalmazza, hogy minden évben egy hétig kizárólagosan használhatja az ingatlant. Az édesapa „csomagja”, tulajdoni érdekköre viszont kisebb lesz. Annyival csökken, amennyivel a gyermeké nő, hiszen minden évben egy hétre elveszíti a nyaraló használatának jogát.

Az angolszász és a kontinentális jog alapvetően eltérő szemlélettel közelít a tulajdonjoghoz (is). Menyhárd Attila megfogalmazásában a *common law* szerint a tulajdon csupán „*a javak hasznosításának privilégiumait biztosító jogosítványok csomagja.*”³³⁰ Ezzel szemben a kontinentális megközelítés a tulajdonban „*absztrakt jogi kategóriát lát, amely részjogosítványokat takar.*”³³¹ A kontinentális rendszerekben a tulajdon nem csupán részjogosítványok összessége, mert a tulajdonjog a részjogosítványok szétosztása után is magában hordozza azt a várakozást, hogy a szétosztott részjogosítványok visszatérnek a tulajdonoshoz.³³² A tulajdonjog angolszász és kontinentális megközelítése – ahogy érzékeltettem – jelentősen különbözik egymástól, dolgozatomban további részében a kontinentális felfogás elméleti keretei között vizsgálom a magyar jog jelenlegi tulajdoni modelljét.

³²⁷ MENYHÁRD: *Dologi jog*, 2010... *im.* 124.

³²⁸ BOGART, Daniel B. – MAKDISI, John: *Property Law. What matters and why*, 1st ed., Aspen Publishers, USA, 2009, 2.

³²⁹ Angolul: „*bundle of sticks.*”

³³⁰ MENYHÁRD: *Dologi jog*, 2007... *im.* 151.

³³¹ MENYHÁRD: *Dologi jog*, 2007... *im.* 151.

³³² MENYHÁRD: *Dologi jog*, 2007... *im.* 151.

2. A tulajdonjogviszony jellemzői

A jogi szabályozás, illetve a szakirodalom a tulajdont jogviszonyként ábrázolja. A következő részben ezért a tulajdonjogviszonyt a jogviszonyok jellemzésére alkalmazott szempontok alapján (szerkezete, alanya, tárgya, tartalma) jellemzem. Ez önmagában nem jelent újdonságot, hiszen a dologi jogi témában írt munkák rendre ezt az utat követik. Azonban a jellemzés során a mai tulajdoni modell szolgálai követése helyett annak kritikai elemzésre törekszem. Megkísérlek azokra az esetleges ellentmondásokra és elméleti problémákra rávilágítani, amelyek tárgyalásától a szerzők általában eltekintenek.

Mindezzel azt a célt tűztem ki, hogy megvizsgáljam, a kisajátítás mint többé-kevésbé önálló, ám vitatott jogági hovatartozású jogintézmény hogyan írható le a polgári jogi terminológia alapján, hogyan helyezhető el a polgári jog rendszerében, „építményében”, dogmatikai rendszerében.

2.1 A tulajdonjogviszony szerkezete

A „jog” szót alanyi és tárgyi értelemben használjuk. A tárgyi (objektív) értelemben vett jog alatt a „*jogrendszert*” vagy a „*jogi szabályozást*” értjük, alanyi (szubjektív) jog alatt pedig a „*jogosultságot*.”³³³ Az alanyi jogokat több szempontból csoportosíthatjuk. Az egyik legfontosabb csoportosítási mód szerint vannak olyan jogosultságok, amelyek *mindenkivel szemben*, és olyanok, amelyek csak *meghatározott személyekkel szemben* hatnak. Az előbbieket tehát mindenkinek tiszteletben kell tartania. Ezen ún. abszolút jogosultságok legjelentősebb példája maga a tulajdonjog.³³⁴

A tulajdonjogot a többi dologi joggal együtt az ún. *abszolút szerkezetű* jogviszonyok közé sorolja a szakirodalom. A latin eredetű abszolút szó a *solutus*-ból származik, ami azt jelenti, hogy szabad, határok, korlátok nélküli, határozószóként az *absolut* teljest, egészet jelent. Az abszolút szerkezetű jogviszonyok jellemzőit éppen a forgalmi viszonyok másik alapjogviszonyával, a relatív vagy kötelmi jogokkal összehasonlítva lehet megragadni. A *relativ* latin szó az *absolut*-nál bemutatott jelentéssel ellentétben a *relatio*-ból, azaz a kötelékből vagy viszonyból származik. Valami olyasmit jelöl, ami mással van kapcsolatban, és nem bír önálló léttel. A kötelmi jogviszonyoknál a személy egy vagy több személlyel áll jogviszonyban, akik csak egymással szemben jogosítottak

³³³ MEDICUS: *im.* 30-31.

³³⁴ MEDICUS: *im.* 31.

és kötelezettek. A dologi jogviszonyoknál viszont a jogosított személlyel szemben áll mindenki más kötelezettként. Kötelezettségük elsősorban tőrésre irányul. Azaz tőrniük kell, hogy a tulajdonos gyakorolja tulajdonosi jogait, emellett tartózkodniuk kell minden olyan magatartástól, amellyel a dologi jogosultat zavarnák.

A tulajdonjogot olyan abszolút szerkezetű és negatív tartalmú jogviszonynak tekintjük, amellyel a jog egy törvény által körülhatárolt pozíciót (jogi státust) biztosít a jogosult számára, alanyi jogokkal ruházza fel, garantálja e jogok szabad kibontakozását, és mindehhez hatékony jogi védelmet nyújt mindenkivel szemben.³³⁵ A tulajdonjog lényege az „*exempció*”, a kirekesztés vagy kizárás. Nem az a lényeg, hogy a tulajdonosnak valamit szabad, hanem az, hogy rajta kívül *senki másnak* nem szabad ugyanazt. *Lábady Tamás* nyomán azonban fontos megjegyeznünk, hogy az abszolút jelleg az alanyi jog szerkezetére, tehát más személyekre való kihatására, és *nem* a korlátozhatóságára vonatkozik. Az abszolút jelleg nem is a feltétlenséget jelenti, hanem azt, hogy mindenkivel szemben érvényesül.³³⁶

A tulajdonnak ez a fajta kizárólagossága alapvetően befolyásolja a gazdasági viselkedést, hiszen a kizárólagosság „*szoros kapcsolatot jelent a vagyontárgy használatáról való döntések joga és a választás következményeinek vállalása között.*”³³⁷ A tulajdonjog kiemelkedő gazdasági jelentőségét éppen az jelenti, hogy a tulajdonosi státusz ösztönzi leginkább a tulajdonost a tulajdon tárgyának lehető legértékesebb, leghatékonyabb, legelőnyösebb hasznosítására.³³⁸

A tulajdonost tehát a legteljesebb szabadság illeti meg a tulajdonában álló dolgon.³³⁹ Ezt a szabadságot, a tulajdonjogot sokan sokféleképpen írták le. A fenti jogviszony-elmélet időnként heves támadások keresztüzébe került. *Világhy Miklós* a tulajdonjog mint „*abszolút és negatív szerkezetű*” jogviszonyként történő felfogását a burzsoá jogtudományhoz kötötte, és mint ilyet, kritikával illeti. Szerinte ez annak a téves szemléleti kiindulópontnak a megnyilvánulása, hogy a tulajdonjog olyan egyoldalú jogviszony, ami alapján a tulajdonost kizárólag alanyi jogok illetik, minden más személyt pedig kizárólag kötelezettségek terhelik. Ezek alapján a tulajdonosnak

³³⁵ LENKOVICS Barnabás: *Tulajdonjog (Ideiglenes tananyag)*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1991, 13.

³³⁶ LÁBADY Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*, Dialóg – Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2002, 269-270.

³³⁷ PEJOVICH: *im.* 19.

³³⁸ PEJOVICH: *im.* 19.

³³⁹ BOÓC Ádám: *A tulajdonjog fogalma*, In: TÖRÖK Gábor (szerk.): *A civilizatika dogmatikája*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2009, 112.

mindent szabad, amit törvény *expressis verbis* nem tilt, ugyanakkor „*a nem tulajdonosoknak ... semmit nem szabad, amit a törvény kifejezetten meg nem enged.*”³⁴⁰ Világhy Miklós a szocialista jogrendszer fontos újításának tekintette, hogy a tulajdonost amellet, hogy alanyi jogok illetik meg, kötelezettségek is terhelik. Ez a gondolat a mű megalkotásának történelmi körülményeivel indokolható túlzásokon, sarkításokon alapszik, az azonban kétségtelen, hogy a tulajdont a szocialista rendszerben jóval több korlátozás, kötöttség terhelte.

Akik nem folytattak jogi tanulmányokat, a tulajdonban általában valamilyen *ember-dolog* kapcsolatot látnak. A polgári jogi szakirodalomban uralkodó, mai, széles körben elfogadott szemlélet szerint viszont a tulajdonjogviszony – minden más jogviszonyhoz hasonlóan – nem ember és dolog, hanem *emberek közötti* kapcsolat, hiszen jogviszonyok csak személyek, jogalanyok között jöhetnek létre. Kant már 1797-ben felvetette, hogy ha valaki egyetlen ember volna a Földön,³⁴¹ akkor egyetlen külső dolgot sem mondhatna magáénak vagy nem szerezhetne meg, mivel a személy és a külső tárgyak között nem létezik „*a kötelezettség viszonya.*” Tehát szó szerint nincs közvetlen jog valamely dologhoz.³⁴²

A tulajdon (illetve általában a dologi jogviszonyok) jogalanyok és jogtárgyak kapcsolataként való leírásától Hans Kelsen is idegenkedett.³⁴³ Álláspontja szerint ugyanis egy személynek valamely tárgy feletti jogi uralma tulajdonképpen személyeknek más személyekhez való viszonya. Ezen viszony alapján a többi személynek kötelezettsége keletkezik arra, hogy a tulajdonost ne zavarja a tárgy feletti rendelkezési lehetőségeiben, azaz a tulajdonos a tulajdon tárgyának élvezetéből mindenki mást kizárhat. Kelsen arra is felhívta a figyelmet, hogy a tulajdonjogviszony *ember – tárgy* kapcsolatként való leírását azért tartják fenn továbbra is, mert elleplezi a

³⁴⁰ VILÁGHY Miklós – EÖRSI Gyula: *Magyar polgári jog, I. kötet* (2. változatlan kiadás), Tankönyvkiadó, Budapest, 1965, 293.

³⁴¹ A tulajdonelméleti vitákban később is rendre felbukkan a Kantnál említett kérdés, hogy létezhet-e tulajdon, ha valaki egyedüli emberként él egy adott területen vagy akár az egész Földön. Ezeket a gondolat kísérleteket rendre felhasználták a tulajdonjogról folytatott vitákban. E gondolatokat nagyban inspirálták a nagy földrajzi felfedezések, valamint a XVIII. századtól – Daniel Defoe Robinson Crusoe című művének megjelenése után – megjelenő igen népszerű robinzonádok.

³⁴² KANT, Immanuel: *Az erkölcsök metafizikája*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1991, 360.

³⁴³ KELSEN, Hans: *Tiszta jogtan* (fordította: Bibó István), ELTE Bibó István Szakkollégium, Budapest, 1988, 25.

tulajdon társadalomgazdasági szerepét – amelyet a szocialista elmélet „kizsákmányolásnak” nevez. ³⁴⁴

Azonban ezt a mára általánosan elfogadott véleményt heves viták övezték nem csak Magyarországon, hanem Németországban is. ³⁴⁵ A XIX. század első felében alkotó, tekintélyes német jogtudós, *Georg Arnold Heise* 1807-es művében ³⁴⁶ az alanyi jogokat – részben római jogi hagyományok alapján – három csoportba osztotta. Azokat az alanyi jogokat sorolta az első csoportba, amelyek egy személyre irányulnak és egy egyéni teljesítményre vonatkoznak (*kötelmi jog*). A második csoportba azokat a jogosultságokat, amelyek dolgokra irányulnak (*dologi jog*). A harmadik csoportba tartozónak vélte azokat a jogokat, amelyek alapján egy személy a másiknak általánosan alá van rendelve (*családi jog*). A mű igen jelentős hatást gyakorolt a német jogtudományra, ³⁴⁷ bár később sokan hevesen cáfolták azon megállapítását, hogy jogviszony személy és dolog között is fennállhat. ³⁴⁸

Azonban a kép igen ellentmondásos. A német jogtudományban többek között Karl Larenz és Manfred Wolf nyomán *Dieter Medicus* is rámutatott arra, ³⁴⁹ hogy a zavartalan állapotban lévő tulajdon nem felel meg teljesen az emberek közötti jogviszony elméletének. *Medicus* a tulajdont inkább egy olyan „szabad térnek” ³⁵⁰ tekinti, amelyben egy meghatározott személyre vonatkozó jogi szabályozás biztosítja a jogosult számára azt, hogy a „szabad tér” élvezetéből mindenki mást kizárhasson. Ezért nem is véli tarthatónak a „tulajdon mint kötelék” modellt. *Dieter Leipold* a BGB-ről írt 2008-as művében a jogviszonyt „egy személy másik személyhez vagy dologhoz való, jogilag szabályozott viszonyaként” ³⁵¹ határozta meg.

Matthias Jacobs 2005-ös munkájában ellenben úgy érvelt, hogy a jogviszonyból levezethető normatív parancsokat csak személyek tudják betartani, dolgok nem. ³⁵²

³⁴⁴ KELSEN: *im.* 25.

³⁴⁵ A problémáról lásd még: HADDING, Walther: *Rechtsverhältnis zwischen Person und Sache?*, JuristenZeitung, 1986, 926.

³⁴⁶ HEISE, Georg Arnold: *Grundriß eines Systems des allgemeinen Civilrechts zum Behuf von Pandekten-Vorlesungen*, Heidelberg, 1807.

³⁴⁷ Lásd még Ludwig Enneccerus, Hans Carl Nipperdey munkásságát.

³⁴⁸ Lásd: FÜLLER: *im.* 42.

³⁴⁹ MEDICUS: *Allgemeiner Teil des BGB... im.* 29., A problémáról lásd még: HADDING, Walther: *Rechtsverhältnis zwischen Person und Sache?*, JuristenZeitung, 1986, 926.

³⁵⁰ MEDICUS: *im.* 29.

³⁵¹ LEIPOLD, Dieter: *BGB I. Einführung und Allgemeiner Teil*, 5. Auflage, Mohr Siebeck, Tübingen, 2008, 514.

³⁵² JACOBS, Matthias: *Der Gegenstand des Feststellungsverfahrens*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2005, 242.

Jacobs szerint a tulajdon kizár a védett, „szabad területről” más személyeket, és arra kötelezi őket, hogy tartsák tiszteletben a tulajdonos jogait. Álláspontja szerint a tulajdon több mint „*lätens jogviszony*,”³⁵³ „*jogállapot*” vagy „*általános jogi helyzet- és kapcsolat*”, de nem is lát benne meghatározhatatlan számú embereket. Tulajdonon inkább „*elképzelt jogviszonyok sokaságát*”, egy konkrét „*jogviszony előkészítését*” vagy egy olyan pozíciót ért, ami „*különböző igények forrása*” lehet.³⁵⁴ Matthias Jacobs ugyanakkor fent hivatkozott munkájának a megállapítási keresetekről szóló, polgári eljárásjogi témájú részében az abszolút szerkezetű jogviszonyokat, így a tulajdonjogot is – eljárásjogi szempontból – „*lätens jogviszonyoknak*”³⁵⁵ nevezte. Az absztrakt tulajdonjog a megállapítási kereset *indítása* szempontjából nem minősül jogviszonynak, így nem is lehet megállapítási kereset alapja. Jacobs felhívta a figyelmet arra, hogy csak abban az esetben válik a *lätens jogviszony* konkréttá és bírói úton kikényszeríthetővé, ha a tulajdonjogot megsértik, vagy a tulajdon megsértése fenyeget.

Hasonló elméleti vita bontakozott ki a tulajdonjogviszony szerkezetével kapcsolatban az *angolszász* jogtudomány jeles képviselői között is. A 18. században *William Blackstone* (1723-1780) emelte tudományos rangra azt a – manapság inkább a nem jogászok körében jellemző – gondolatot, hogy a tulajdon *ember és dolog* közötti kapcsolat, az egyetlen olyan önkényes uralmi jog, ami egy embert megillette, és amit az ember a külvilág dolgai felett gyakorolhat, az univerzum valamennyi individuumának kizárásával. Tehát a tulajdonost a birtokában lévő dologon a despoták csaknem abszolút uralmi joga illeti meg.³⁵⁶ Azt az egyébként a felfogást, hogy a tulajdon a dolog fogalmával azonosítható, a tulajdon laikus vagy populáris elméletnek is szokták nevezni.³⁵⁷ A 19. század végére azonban a *Blackstone* névéhez köthető tulajdonelmélet háttérbe szorult, és a tulajdonjog leírására – a tulajdon mint „*ember-dolog viszony*” elvetésével – megjelent, sőt széles körben elterjedt a *Menyhárd Attilán* keresztül már részben bemutatott ún. „*köteg-metafora*” vagy „*csomag-metafora*”, ami szerint a tulajdon nem más, mint jogok csomagja/kötege/batyuja („*bundle of rights*”). Az áttörés *Wesley Newcomb Hohfeld* névéhez köthető, aki az 1910-es évek közepén írt

³⁵³ Bár eljárásjogi szempontból elfogadta ezt a minősítést, lásd később.

³⁵⁴ JACOBS: *im.* 242-243.

³⁵⁵ JACOBS, Matthias: *im.* 249.

³⁵⁶ BLACKSTONE, William: *Commentaries on the laws of England*, John Murray, Albemarle Street, London, 1865, 122.

³⁵⁷ MUNZER: *im.* 16.

munkájában³⁵⁸ fejtette ki tudományos igénnyel nagy hatású elméletét.³⁵⁹ Hohfeld munkásságának újdonságát Markus Stepanians a témában írt kitűnő tanulmányában³⁶⁰ három pontban foglalta össze az alábbiak szerint. Hohfeld szerint a tulajdon – a többi komplex jogviszonyhoz hasonlóan – visszavezethető két személy (A és B) közötti négy alapviszonyra. A jogra („*claim right*”) vagy igényjogra, ami alapján A-nak igénye keletkezik B-vel szemben abban az esetben, ha B nem teljesíti az A-val szembeni kötelezettségét; a szabadságra („*privilege*”), ami alapján B-nek szabadsága van valamilyen cselekvésre; a felhatalmazottságra („*power*”), hogy A B-vel szemben jogi hatáskörrel rendelkezik és a mentességre („*immunity*”), ami alapján A ellenállhat B esetleges próbálkozásának, hogy jogviszonyukat a cselekménnyel megváltoztassa.³⁶¹ Tehát Hohfeld szerint ezekből a két személy közötti viszonyokból épül fel valamennyi komplex jogviszony. Minden alapviszonynak két pólusa van, amelynek az A és a B pozíció feleltethető meg.³⁶² Hohfeld kifejtette, hogy a tulajdon alapvetően társadalmi jelenség, ami legalább két személy létezését feltételezi. Az egészen az ókori római jogig visszavezethető hagyományok szerint különbséget tehetünk *in rem* (dologra vonatkozó) és *in personam* (személyek közötti) jogok között. Hohfeldnél viszont az *in rem* kategória kiüresedett, mivel véleménye szerint jogok tartalma soha nem lehet dolog, csupán valamilyen cselekvés/cselekmény, és csak ez a cselekvés „találkozhat” a dologgal. Azaz valamennyi jog elsődlegesen személyek közötti viszonyt szabályoz. A *ius in rem* / *ius in personam* különbségtételnek létezik egy olyan értelmezése, amely már elfogadja azt az elméleti kiindulópontot, hogy jogok csak személyek közötti viszonyokat szabályozhatnak. E szerint az értelmezés szerint az *in rem* / *in personam* distinkciót inkább a jogviszonyban résztvevők száma és meghatározottsága alapján kellene értelmezni.³⁶³ Azaz az *in personam* viszonyok relatívak, mivel általában két konkrétan meghatározott személy vesz bennük részt. Ezzel szemben az *in rem* jogviszonyokban egy személy meghatározhatatlanul sok személlyel, „mindenkivel” jogviszonyban áll. Azonban a Hohfeld-féle teória alapján ezt az értelmezést is el kellene

³⁵⁸ HOHFELD, Wesley Newcomb: *Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning*, New Haven and London, Yale University Press, 1964.

³⁵⁹ HOHFELD, Wesley Newcomb: *Alapvető jogi fogalmak a bírói érvelésben*. In: SZABÓ Miklós – VARGA Csaba (szerk.): *Jog és nyelv*, Budapest, 2000.

³⁶⁰ STEPANIANS, Markus: *Die angelsächsische Eigentumsdiskussion*. In: ECKL, Andreas – LUDWIG, Bernd: *Was ist Eigentum? Philosophische Eigentumstheorien von Platon bis Habermas*, Verlag C.H.Beck, München, 2005, 232-245.

³⁶¹ A témához lásd még: FICSOR Krisztina: *A jogosultságok fogalmi problémái a bírói érvelésben. A tulajdonjog polgári jogi fogalma*, Jogtudományi Közlöny, 2011/10. 507-514.

³⁶² MUNZER: *im.* 18.

³⁶³ STEPANIANS: *im.* 237.

utasítani, mivel *Hohfeld* szerint nem létezik olyan jogviszony, amelyben egy személy egynél több személlyel áll kapcsolatban. Azok a viszonyok, amelyekben látszólag egy személy több másik személlyel áll kapcsolatban, *Hohfeld* szerint végeredményben két személy közötti számtalan jog álcázott halmaza. A tulajdonjog „*bundle of rights*” modellje – néhány nagyobb visszhang nélkül maradt kritikus megközelítésű munka ellenére – megingathatatatlannak tűnt az angolszász jogtudományban egészen a XX. század végéig. Ám 1997-ben megjelent *James E. Penner* a „*The Idea of Property in Law*”³⁶⁴ című műve, amelyben visszatért a *Blackstone* által kidolgozott tulajdonképhez, abszurdnak nevezve a tulajdont a dologtól teljes mértékben leválasztó „*bundle of rights*” modellt. Ezek alapján tehát a tulajdont egy dolog feletti uralmi viszonynak tekintette, és feladta *Hohfeld* azon elméletét is, hogy a jogok mindig két személy közötti viszonyok.³⁶⁵ Más szerzők viszont tartózkodnak mind a *Blackstone*, mind a *Hohfeld* által megfogalmazott modelltől is. Például *James W. Harris* a „*Property and Justice*”³⁶⁶ című művében egyfajta „köztes” álláspontot fogalmazott meg. Kifejtette, hogy éppúgy megtévesztő és félrevezető, ha a tulajdont kizárólag *személy-személy* viszonyként értelmezzük, mint az, hogy kizárólag *személy-dolog* kapcsolatként fogjuk fel.³⁶⁷

Franciaországban a Code Napoleon vagy elterjedtebb nevén a Code Civil tartalmazza a tulajdonjogra vonatkozó szabályokat. Itt a kodifikációnak is fontos elve az *in rem* és az *in personam* viszonyok közötti különbségtétel. A személyi tulajdon (*biens meubles*) és az ingatlanokon (*biens immeubles*) fennálló tulajdonra eltérő szabályok, a tulajdonjog átruházására különböző eljárási rend vonatkozik.³⁶⁸

A tulajdonjogviszonnal mint kizárólag emberek közötti kötélekkel kapcsolatos kérdések a *magyar* polgári jogtudomány több korábbi, jeles alakjának munkásságában is megjelentek. *Ágoston Péter* szerint a dologi jogok kialakulása, kifejlődése dolog nélkül nem lett volna lehetséges. Ennek a történeti emlékeknek a következménye, hogy *Ágoston* a dologi jogot *dolog feletti* jogként fogta fel, jóllehet a jogtárgy ezeknél gyakran nem is dolog.³⁶⁹ *Ágoston Péter* tehát *ember-dolog* kapcsolatot látott a tulajdonban.³⁷⁰ *Szladits Károly* a tulajdonjogot az ún. *kizáró jogok* között tárgyalta, ami „*úgy tűnik fel, mint a*

³⁶⁴ PENNER, James E.: *The Idea of Property in Law*, Oxford University Press, USA, 2000.

³⁶⁵ STEPANIANS: *im.* 240-241.

³⁶⁶ HARRIS, James W.: *Property and Justice*, Oxford University Press, USA, 2002.

³⁶⁷ Lásd a témáról bővebben: STEPANIANS: *im.* 243.

³⁶⁸ DUBOIS, Maître Philippe: *France*, In: HURNDALL, Anthony (ed.): *Property in Europe: Law and Practice*, Butterworths, London, Dublin, Edinburgh, 1998, 179.

³⁶⁹ ÁGOSTON: *im.* 97.

³⁷⁰ Lásd például: ÁGOSTON: *im.* 115.

*jogosultnak mindenki mással szemben biztosított érdekvédettsége.*³⁷¹ Szladits kifejezetten idegenkedett a tulajdonjog azon, ma általánosan elfogadott felfogásától, hogy az a tulajdonos és mindenki más között áll fenn. Ugyanis hiányolta a jogviszony zártságát.³⁷² Szladits amellet érvelt, hogy a kizáró jogot célszerű a tulajdonos és a jog tárgya közötti jogviszonynak tekinteni.³⁷³ Grosschmid Béni a kizárólagos (mai terminológia szerint abszolút szerkezetű jogviszonyokkal leírt) jogok vonatkozásában nem is alkalmazta a jogviszony fogalmát, hanem olyan *egyszemélyes jogi helyzeteknek* tekintette őket, amelyben csak a jogosult van meghatározva, a kötelezett bizonytalan. Más helyen a dologi jogviszonyt – talán éppen a már említett Arnold Heise gondolatai nyomán – akként határolta el a kötelmi jogviszonytól, hogy míg az utóbbiak *személyeket* fűznek jogi kapcsolatba, az előbbieket *személyt és dolgot*.³⁷⁴ Sőt Grosschmid szerint „*az ... egyszemélyel-való lerekesztésből ... következik, hogy az ott kifejtett nemleges vonatkozásokat (kényszerűséget, megkötöttséget) egyáltalán nem tekintjük jogi vonatkozásnak, jogi viszónynak.*”³⁷⁵

A második világháború utáni magyar polgári jogirodalomban Világhy Miklós „*a tulajdonjogra vonatkozó néhány burzsoá nézet bírálata*” cím alatt fejtette ki véleményét a tulajdont ember-dolog kapcsolatként ábrázoló elméletekről. Az 1965-ös, kitűnő munkában³⁷⁶ a tulajdonjog egyszemélyes jogi helyzetként való ábrázolását a kizsákmányoló államok jogtudománya produktumának tekintette. Világhy Miklós szerint a modell gyengéje, hogy abban nem kap szerepet a többi ember, ezért úgy tűnik, mintha a tulajdonjogviszony kívülállók helyzetét nem befolyásolná. Amennyiben „*a tulajdoni viszony nem érinti az elnyomott, a kizsákmányolt osztály tagjait, ebből az következik, hogy a tulajdonjog nem is eredményezhet elnyomást, kizsákmányolást.*”³⁷⁷ Világhy azért tartotta szükségesnek a tulajdonjogviszonyt emberek közötti viszonyként ábrázolni, mert annak „*alapvető hatása van az egész társadalmi berendezkedés jellegének megítélésére.*”³⁷⁸ Világhy Miklós ezen gondolata – ahogy azt korábban bemutattam – már megjelent Hans Kelsen *Tiszta jogtan* című 1937-es művében is. A

³⁷¹ SZLADITS Károly: *A magyar magánjog. Általános rész. Személyi jog*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941, 243.

³⁷² SZLADITS: *A magyar magánjog. Általános rész. Személyi jog ... im.* 243.

³⁷³ SZLADITS: *A magyar magánjog. Általános rész. Személyi jog ... im.* 243.

³⁷⁴ GROSSCHMID Béni: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1932, 1271.

³⁷⁵ GROSSCHMID: *im.* 1272.

³⁷⁶ VILÁGHY – EÖRSI: *im.* 262-263.

³⁷⁷ VILÁGHY – EÖRSI: *im.* 263.

³⁷⁸ VILÁGHY – EÖRSI: *im.* 263.

Világhy Miklós által felhozott – a korszak jellegzetes terminológiája ellenére is – szellemes érvelés megfontolandó, hiszen a tulajdoni viszonyok alapvetően meghatározzák egy adott társadalom felépítését, működését. Azonban nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogy valamennyi jogviszony – és nem is csak minden abszolút szerkezetű jogviszony – kisebb-nagyobb mértékben hatással van a társadalmi-gazdasági életre. A *Világhy Miklós* gondolatai nyomán megfogalmazható kérdés csupán az, hogy ehhez képest indokolható-e a tulajdoni viszonyok társadalomra és gazdaságra gyakorolt hatásának kiemelése, illetve, hogy a kívülálló személyek tulajdoni modellbe történő „bevonása” alkalmas-e a tulajdon kitüntetett társadalmi-gazdasági szerepének jellemzésére. Véleményem szerint a tulajdon szerepének kihangsúlyozása indokolható, hiszen *alapjaiban* határozza meg a társadalmi-gazdasági viszonyokat. Azonban arról nem vagyok meggyőződve, hogy ennek érzékeltetésére alkalmas eszköz a „nem tulajdonosok” tulajdonjogviszonyba történő bevonása. A tulajdon *Világhy Miklós* által hangsúlyozott jelentősége, szerepe inkább a tulajdon alkotmányjogi védelmével és alkotmányos korlátozhatóságával hozható összefüggésbe. Hiszen a tulajdoni rendszerek gyors átrendezése – lásd például a magyar történelemben a szocializmus és az 1989/90-es rendszerváltás időszakát – nem a magánszemélyek egymás közötti viszonyainak változására, hanem az állam-magánszemélyek viszonyának alapvető módosulására vezethető vissza. Nem véletlen, hogy az 1959-ben megalkotott Ptk. tulajdonjogra vonatkozó alapvető szabályai csak viszonylag kis mértékben változtak, és a hozzá kapcsolódó bírói gyakorlatban sem következett be alapvető fordulat. A tulajdonjoggal kapcsolatos leglátványosabb és legjelentősebb újdonságot 1990 után az Alkotmánybíróság felállítása és tevékenysége, tehát az alkotmányos tulajdonvédelem szabályainak megjelenése és kiteljesedése hozta. Ennek ellenére támogathatónak gondolom *Világhy Miklós* azon állásfoglalását, amely szerint a tulajdonjogviszonyt emberek közötti viszonyként célszerű ábrázolni. Ennek további okait a tulajdonjogviszony részletes elemzése során fejtem ki.

A tulajdonjogviszony szerkezetére vonatkozó – fent részletesen bemutatott és ma is folyó – igen érdekes és fontos diskurzus nem kapott nagy hangsúlyt a magyar polgári jogtudományban. A *Szladits Károly*, *Grosschmid Béni*, *Ágoston Péter* és a hivatkozottakon kívül is több külföldi szerző³⁷⁹ által felvetett kérdésekre, problémákra,

³⁷⁹ Lásd még a kontinentális jogtudományban például *Ludwig Enneccerus*, *Hans Carl Nipperdey* munkásságát.

elméletekre nem reflektált a magyar polgári jogi szakirodalom, a tulajdonjogviszonyt következetesen csak *jogalanyok közötti viszonyként* fogja fel. Azaz a mai szerzők határozott álláspontja szerint jogviszony csak személyek közötti relációban értelmezhető, jogviszonynak nem lehet *alanya* dolog. Ha nem is érték teljesen egyet *Szladits Károly, Grosschmid Béni, Ágoston Péter* (és a többi szerző) elképzelésével, megértéssel, sőt rokonszenvvel fogadom azokat. Ugyanis a tulajdon *ember-ember* közötti (jog)viszonyként történő felfogása olyan ellentmondásokat is rejt magában, ami elbizonytalaníthatja mai álláspontunkat.

A tulajdonjog térben és időben változó jelenség. A tulajdonról alkotott elképzeléseink, elméleteink, a tulajdonjogi modellek is folyamatosan módosulnak. Korunk kérdése, hogy érdemes-e határozottan ragaszkodni a tulajdon jogviszonyként való felfogásához. Vagy a tulajdon mint jogintézmény az új, aktuális kihívásoknak az „egyszemélyes jogi helyzetkénti” vagy az angolszász, „jogosultság-csomagkénti” felfogásnak megfelelő modellel jobban meg tudna felelni. A történeti részben bemutattam, hogy Magyarországon nyolc évszázadon keresztül (kb. 1000 és 1848 között) a maitól alapjaiban különböző tulajdonfogalmat használt a magánjog, sőt ez a tulajdonfogalom is jelentősen változott a nyolcszáz év alatt. Az utóbbi majdnem két évszázadban vált jellemzővé hazánkban az osztott tulajdoni elmélet elvetése, és a tulajdon teljes, absztrakt és abszolút szerkezetű jogviszonyként való felfogása.³⁸⁰ De még az utóbbi két évszázadban sem beszélhetünk „zökkenőmentes fejlődésről”, hiszen a szocializmus időszaka a tulajdoni rend teljes megváltoztatását tűzte ki célul. Ezeket figyelembe véve nem tartom sem fölöslegesnek, sem szentségtörésnek a mai tulajdonjogi koncepció kritikus megközelítését.

2.2 A tulajdonjogviszony alanyai

Mai felfogásunk szerint csak a tulajdonjogviszony „egyik végén” lévő alany illetve alany(ok), mégpedig a tulajdonos(ok) nevezhetők meg konkrétan. *Eörsi Gyula* úgy fogalmaz, hogy a „kötelezett személy kijelölése hiányzik.”³⁸¹ Ezzel az állásponttal némiképp vitatkozva megjegyzem, hogy azért nincs – látszólag – kijelölve a kötelezett személye, mert *mindenki* kötelezett. Tehát a modell szerint nem csak az egyik alanyt ismerjük név szerint, hanem valamennyi alanyt (tulajdonost és a kötelezetteket is),

³⁸⁰ MENYHÁRD: *Dologi jog*, 2007... im. 123.

³⁸¹ EÖRSI: *A tulajdonjog fejlődése...* im. 21.

hiszen mindenki alanya a tulajdonjognak. A kötelezetteket csupán *felsorolni* nem tudjuk.

Különös módon a tulajdonjogviszony alanyai közül csak egy alanynak van a polgári jogban külön neve, a *tulajdonosnak*. A többi alany (tehát a tulajdonjog kötelezettjeinek) jelölésére a polgári jog jellemző módon nem is használ egyedi megnevezést.³⁸² Ezért – jobb kifejezés hiányában – tulajdonosról és „kötelezettekről” vagy „a tulajdonjog kötelezettjeiről” fogok beszélni.

Amikor a szakirodalomban a tulajdonjogviszony alanyairól írnak, gyakran nem is említik, hogy valójában csak a tulajdonosi oldalon álló, domináns pozícióban lévő alanyokról beszélnek. Ugyanis kötelezetti pozícióba az alanyok saját beleegyezésük, akarataik ellenére, *ex lege* kerülnek. Ha valaki nem tesz eleget negatív tartalmú kötelezettségeinek (például a tulajdonost szükségtelenül zavarja vagy jogosulatlanul használja a dolgot stb.), akkor különböző – polgári jogi, szabálysértési jogi, büntetőjogi – szankciókra kell számítani.

A tulajdonjogviszonynak mint abszolút szerkezetű jogviszonynak elvileg *mindannyian* alanyai vagyunk. A szakirodalom jelenlegi felfogása és a tulajdonjogviszonyra vonatkozó modellje szerint tehát valamennyi fennálló tulajdonjogviszonyban részt veszünk alanyként. A legtöbb dolog vonatkozásában tőrésre köteleztként, ám remélhetőleg sok dolog vonatkozásában tulajdonosként. Ezt a gondolatot továbbfejtvé arra a következtetésre jutunk, hogy a körülöttünk lévő tárgyi világ nem más, mint különböző tulajdonjogviszonyok kavalkádja, amelynek lényegét, alapját a tulajdoni rendben megtestesülő társadalmi megállapodás, konszenzus jelenti.

2.2.1 A tulajdonjog kötelezettjei

A fentiek alapján tehát a tulajdonjogviszony *kötelezetti oldalán* elvállalástól függetlenül alanyként szerepel *minden természetes és jogi személy*. Ez az évszázadok, sőt évezredek alatt mit sem változott.

Véleményem szerint a tulajdonjoggal kapcsolatban felmerülő bizonytalanságok, nehézségek (és a tulajdon mint „misztikum”) egyik forrása az, hogy a kötelezetteket nem lehet pontosan számba venni. Hiszen mindenki, aki egyáltalán létezik, jogképességre, cselekvőképességre, büntethetőségre stb. tekintet nélkül részese

³⁸² Ebben az értelemben, ám *csak* ebben az értelemben tekinthetők a kötelezettek „névtelennek.”

valamennyi tulajdonjogviszonynak. Tömören akként foglalhatnám össze, hogy a jelenlegi tulajdoni modell alapján azt a pozíciót, amely a szakirodalom szerint jellemzően csak teherrel, kötelezettséggel jár, elvállalástól függetlenül, a valószínűsíthető akarata ellenére mindenkinek viselnie kell.

Ez a felfogás azonban igen nehezen egyeztethető össze a polgári jog szemléletével, amely az alanyok mellérendelt viszonyára, egyenrangúságára épül, általában attributív normákat tartalmaz, és amelynek egyik alapelve az *autonóm mozgástér védelmének* elve. Szintén nehéz megragadni, felfogni és elfogadni a modell azon gondolatát, hogy mindenki alanyként szerepel valamennyi dolgon fennálló tulajdonjogviszonyban. A modell mögött egyfajta *univerzális tulajdonszemlélet* húzódik meg, amely szerint a tulajdonjognak létezik egy jól körülírható, térben és időben is nagyrészt állandó, konstans tartalma, jelentésvilága. Ezzel a felfogással igen nehéz azonosulni, különös tekintettel arra, hogy még a kontinentális jogrendszereken *belül* sem találkozhatunk ilyen homogén tulajdonképpel. A napnyugati kultúrkörhöz tartozó angolszász jogrendszerekben – ahogy arra utaltam – egészen eltérő módon közelítenek a tulajdonhoz. Más jogi kultúrákban (például: arab vagy távol-keleti) pedig alapvetően más tulajdonkép- és szabályozás jellemző.

Ezekre a hétköznapi élet kihívásaihoz képest periférikusnak számító kérdésekre jelenlegi modellünk alapján nehéz megnyugtató válaszokat találni.

2.2.2 A tulajdonos

A tulajdonjogviszony *jogosulti oldalán* a tulajdonos áll. Itt viszont már jóval gyakoribbak a korlátozások. Azt ugyanis már nem jelenthetjük ki nagy bizonyossággal, hogy bárki válhat tulajdonossá. A természetes személyek jogképességükre tekintettel fő szabály szerint tulajdonosok lehetnek, jóllehet ez csak az utóbbi évszázadban vált (talán) általánossá. A korábbi magyar magánjog ismerte a *dologi jogképesség* fogalmát, ami azt jelentette, hogy törvény egyes személyek dologi jogképességét (szerzőképességét) korlátozhatta vagy kizárhatta. Hiányzott a szerzőképessége a közjogilag be nem fogadott szerzetesrend tagjainak, bizonyos vallási felekezetek pedig korlátozott jogképességgel rendelkeztek.³⁸³ Az ókorban a rabszolgákat nem tekintették jogalanyoknak, így nem is lehettek tulajdonosok. De később a rendi Magyarországon sem szerezhettek a jobbágyok földtulajdont. Azonban ki kell hangsúlyoznunk, hogy a

³⁸³ PETRIK Ferenc: *Tulajdonjogunk ma*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2007, 57.

jogi személyek tulajdonszerzése főleg ingatlanok vonatkozásában jóval korlátozottabb, hiszen fő szabály szerint nem szerezhetik meg termőföldek³⁸⁴ tulajdonjogát sem.³⁸⁵ Sőt manapság is találkozhatunk tulajdonszerzési korlátozásokkal a természetes személyeknél is, például a termőföldről szóló törvényben.³⁸⁶ Az állami és az önkormányzati törzsvagyon kizárólagos tárgyai sem lehetnek más személyek tulajdonában.

Ma általában a jogi személyek (sőt a jogi személy nélküli gazdasági társaságok) is tulajdonossá válhatnak,³⁸⁷ mindenki, akinek jogai és kötelességei lehetnek, azaz a jog szerint jogalannak tekinthető, a szerzőképességet ma a jogképesség részének tekintjük. *Petrik Ferenc* szerint nem jelenti a szerzőképesség korlátozását valamely dolog forgalomképtelenné nyilvánítása, azért, mert ebben „mindenki kizárt a tulajdonjog megszerzéséből.”³⁸⁸ Azonban tárgyi oldalon a forgalomképesség korlátozása alanyi oldalról szükségszerűen a tulajdonosi kör szűkítéseként jelentkezik.

Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy tulajdonosi pozícióban már nem szerepelhet mindenki. A korlátozások nagyrészt a tulajdonjog tárgyához kötődnek (például termőföld, a kizárólagos állami tulajdon tárgyai stb.), ugyanakkor a konkrét tulajdonjogviszonyoknál a (jogosulti) alanyi oldalon jelentkeznek.

A polgári jogtudomány tulajdonnal kapcsolatos felfogása alapján a tulajdonjogviszonynak (illetve általában az abszolút szerkezetű jogviszonyoknak) van a legtöbb alanya, hiszen tulajdonosként vagy kötelezettként mindenki alanyként szerepel valamennyi dologon fennálló tulajdonjogviszonyban.

³⁸⁴ Lásd: VASS János: *A földtörvény módosítások margójára*, In: VASS János (szerk.): *Tanulmányok Dr. Domé Mária egyetemi tanár 70. születésnapjára*, Bibliotheca Iuridica, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar tudományos kiadványai, Budapest, 2003, 159.

³⁸⁵ 1994. évi LV. törvény a termőföldről 6. §

³⁸⁶ 1994. évi LV. törvény a termőföldről 7 – 8/C. §§

³⁸⁷ Lásd FÉZER Tamás (szerk.) – KÁROLYI Géza – PETKÓ Mihály – TÖRŐ Emese: *A gazdasági szféra alanyai – gazdasági társaságok*, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, Debrecen, 2006, 14.

³⁸⁸ PETRIK: *Tulajdonjogunk ma ... im.* 57.

2.3 A tulajdonjogviszony tárgya

2.3.1 A tulajdonjogviszony közvetlen tárgya

A polgári jogviszonyoknak mint minden jogviszonynak közvetett és közvetlen tárgyai vannak. A közvetlen tárgyak közé azon emberi magatartások tartoznak, amelyet a jogviszony alanyainak egymás irányában tanúsítaniuk kell.³⁸⁹

De mely emberi magatartásokat tekinthetjük a tulajdonjog közvetlen tárgyának? *Lenkovics Barnabás* szerint ide sorolhatjuk egyrészt azokat a magatartásokat, amelyeket a tulajdonos az uralma alatt álló dolgokra kifejthet (birtoklás, használat, hasznok szedése, rendelkezés stb.), illetve amelyeket köteles kifejtetni (például a terhek, a kárveszély viselése stb.) Másrészt azokat a magatartásokat, amelyeket a tulajdonossal szemben álló kötelezetteknek a tulajdonjogviszony alapján tanúsítaniuk kell. A tulajdonjogviszony közvetlen tárgya tehát „*a tevésben, nemtevésben és tűrésben megnyilvánuló emberi magatartások egész halmaza.*”³⁹⁰ *Lenkovics Barnabás* szerint ezek a magatartások mindig a tulajdonjog közvetett tárgyához, a dologhoz kapcsolódnak, ezért amikor a tulajdonjog tárgyáról beszélünk, rögtön a közvetett tárgy jut eszünkbe. *Menyhárd Attila* ezt úgy fogalmazza meg, hogy a tulajdonjog „*közvetlen tárgya emberi magatartás, amelyet a tulajdonjogviszony abszolút szerkezeténél fogva a jogosult (a tulajdonos) meghatározásával rögzítünk, mert mindenki mást tartózkodásra kötelezettnek tekintünk.*”³⁹¹

Lenkovics Barnabás és *Menyhárd Attila* kétségkívül kreatív magyarázata ellenére a kötelezetti magatartások felsorolását és kifejtését továbbra is hiányolom. Az ugyanis, hogy a kívülállóknak tűrniük (stb.) kell a jogosult (rendeltetésszerű) joggyakorlását, véleményem szerint *nem tekinthető tulajdon-specifikus jelenségnek*, sőt nem is csak az abszolút szerkezetű jogviszonyokra vonatkozik. Álláspontom szerint valamennyi polgári jogi (sőt nem csak polgári jogi) jogviszonyra igaz az, hogy a kívülállóknak tűrni kell a (rendeltetésszerű) joggyakorlást, nem szabad zavarni a jogalanyokat. Ebből a szempontból komoly kételyek merülhetnek fel a tulajdonjog „klasszikus”, jogviszonyként való felfogásával kapcsolatban, hiszen igen nehéz olyan jogviszonyról

³⁸⁹ BÍRÓ – LENKOVICS: *Általános tanok*, 1999... *im.* 167.

³⁹⁰ LENKOVICS: *Dologi jog...* *im.* 77.

³⁹¹ MENYHÁRD: *Dologi jog*, 2010... *im.* 124-125.

értekezni, amelynek közvetlen tárgya hiányzik, vagy csak igen erőltetettnek tűnő absztrakció eredményeként lehet több-kevesebb sikerrel leírni.

A tulajdonjogviszony közvetlen tárgyával kapcsolatos szakirodalmi magyarázat abból a szempontból sem tudott teljes egészében meggyőzni, hogy a jogviszonyok közvetett tárgyai általában olyan magatartások, amelyeket a jogviszony alanyainak a jogviszony alapján *egymással szemben* kell tanúsítaniuk. Ám a tulajdonjogviszony közvetlen tárgyaként felsorolt magatartások „nem kifelé irányulnak”, hanem azok a tulajdonos „belső (intern) ügyei”, illetve a tulajdonjog kötelezettjeinek „belső (intern) ügyei”, azaz hiányzik a jogviszony zártsága.

A közvetlen tárgyak körének meghatározásával kapcsolatos bizonytalanságot *Petrik Ferenc* is érzékelte, a tulajdonjog közvetlen tárgyának fentebb ismertetett felfogását és a tulajdonjog tartalmát összemósódnak látta. A probléma megoldására kifejtette, hogy „*helyesebb a dolgot tekinteni a tulajdonjog tárgyának.*”³⁹² Petrik Ferenc véleményének azon elemét magam is osztom, hogy a tulajdonjogviszony nem rendelkezik olyan jól körülhatárolható közvetlen tárggyal, amelyet egyértelműen el lehetne határolni a jogviszony tartalmától.

A fentebb a tulajdonjogviszony közvetlen tárgyával kapcsolatban összegyűjtött kérdések, problémák, ellentmondások rávilágítanak arra, hogy a tulajdonjog (emberek között fennálló) jogviszonyként történő ábrázolása nem minden szempontból állja meg a helyét.

2.3.2 A tulajdonjogviszony közvetett tárgya

A tulajdonjogviszony közvetett tárgya a dolog. A következő részben – rövid római jogi és magyar jogtörténeti visszatekintés után – megvizsgálom a dolog fogalmát, valamint áttekintem a dolog definiálásával kapcsolatos aktuális tendenciákat, elképzeléseket, álláspontokat, amelyek az utóbbi évtizedekben Magyarországon főként a Ptk. kodifikációjával összefüggésben jelentek meg.

A dolog fogalma a római jogban és a magyar magánjogi hagyományban

A dolog fogalmának ismertetésénél röviden vissza kell tekintetnünk *a római jogi hagyományokra*. A rómaiak a dologra (*res*) sem dolgoztak ki egyértelmű definíciót. A dolog mai magyar fogalmához hasonlóan a hétköznapi szóhasználatban a „*res*” igen

³⁹² PETRIK: *Tulajdonjogunk ma... im.* 70.

széles jelentéstartománnyal rendelkezett, vonatkozhatott fizikai tárgyra, ügyre, esetre stb.³⁹³

A „res” fogalmát a joggyakorlatban három értelemben használták. Szűkebb értelemben dolog alatt „*olyan önálló testi tárgyat értettek, amelyen tulajdon állhat fenn.*”³⁹⁴ A dolog fogalmához sorolták a rabszolgákat is, akik személynek és dolognak is minősültek egyben. Azaz a római jog nem tekintette dolognak az alkotórészt, a dologösszességet, azt, amit nem lehetett emberi uralom alá hajtani és a szabad ember testét. Tágabb értelemben dolognak minősült minden, ami polgári eljárás tárgya lehetett (például a *pater familias* hatalma alatt álló gyermekek és az *uxor in manu*). Végül dologként határozták meg a vagyont mint egészet is.³⁹⁵

A dologi jognak természetesen csak a szűkebb értelemben vett dolgokkal kellett foglalkoznia, mivel csak azok lehettek tulajdonjog közvetett tárgyai. Láthatjuk, hogy a dolog definíciójának gyökereit a római jogban fedezhetjük fel.

Az 1848 előtti *magyar magánjogban* a „dolog” helyett inkább a „jóság” elnevezést használták. Az Osztrák Polgári Törvénykönyv³⁹⁶ (a továbbiakban: OPTK) magyar szempontból kifejezetten nehéz és sötét történelmi korban, az 1848/49-es forradalom és szabadságharc leverése után, viszonylag rövid előkészítő munka után, 1853. május 1-jén lépett hatályba Magyarországon (Erdélyben 1853. szeptember 1-jén). Az OPTK a dolog fogalmát a személytől való megkülönböztetéssel ragadta meg. A 285. §-ban szereplő meghatározás dolognak tekintett mindent, ami „*a személytől különbözik és az embernek használatára szolgál.*” A definíció igen tág, hiszen többek között a vagyoni értékkel bíró jogokat is a dolgokhoz sorolta. Sőt a dolog fogalmat tovább tágította a 292. §-ban, amely a testetlen dolgokat úgy határozta meg, hogy azok „*az érzékek alá nem eső dolgok*”, például a vadászati, halászati és minden más jog.³⁹⁷

A 20. század elején a dolog fogalmát már jelentősen szűkítette az Mtj. és annak nyomán a szakirodalom definíciója is, az Mtj. 433. §-a a dolgot „*testi tárgyként*” határozta meg. A jogi uralom alá vethető természeti erőket ingó dolognak minősítette, ha a dologra vonatkozó jogszabályok illettek rájuk. Tehát – hasonlóan a BGB-hez – csak a testi

³⁹³ MOLNÁR – JAKAB: *im.* 173.

³⁹⁴ FÖLDI – HAMZA: *im.* 273.

³⁹⁵ KASER: *im.* 376.

³⁹⁶ Németül: Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (ABGB)

³⁹⁷ KOLOSVÁRY Bálint: *A dologi jog általános tanai*, In: SZLADITS Károly: *A magyar magánjog, Dologi jog*, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1942, 6.

kiterjedéssel bíró vagy Kolosváry Bálint megfogalmazása szerint „*a térben valósággal helyet foglaló*”³⁹⁸ tárgyakat tekintették dolognak.

Fontos megjegyeznünk, hogy *Kolosváry Bálint* nem tartotta dolognak az értékesíthető természeti erőket (például a villamos áramot³⁹⁹), sőt kifejezetten „erőszakoltnak és feleslegesnek” vélte a természeti erők dologként való minősítését. A hőt és a villamosságot nem dolgoknak tekintette, hanem a testi dolgok bizonyos minőségi állapotának (a „molekulák” bizonyos rezgési állapotának). Ebben a felfogásban tehát *nem* a hő vagy a villamos-energia a dolog, hanem a „villamos” vagy meleg állapotban lévő testi dolog. Ezért a hő vagy villamosság jogellenes elvezetését nem is a lopás tényállás keretei között javasolta szankcionálni. A „*természeti erők hasznos hatásainak védelmét*” a birtokvédelem, illetve a tulajdon kizárólagossága iránti perek körében tartotta dogmatikailag helyesen megvalósíthatónak.⁴⁰⁰ Kolosváry Bálint számára a 20. század közepén egyértelműnek tűnt, hogy a „*testetlen dolgok*” nem dolgok, hanem jogok. A „*testetlen dolog*” kifejezést csak az örökösödési és a házassági vagyoni jogban gondolta alkalmazhatónak. Álláspontja szerint a vagyonnak mint jogok, dolgok és kötelezettségek összességének vannak testi és testetlen alkotóelemei, ezért ebben a körben (és csak ebben a körben) lehet testetlen dolgokról beszélni.

Ágoston Péter szerint a jogélet csak azt tekinti dolognak, „*a mi a természetben önálló léttel bír, vagyis a testi dolgokat, feltéve, hogy jogtárgyak lehetnek.*”⁴⁰¹ Mivel a folyékony és a gáz halmazállapotú „tárgyak” is a dolog fogalmához tartoznak, félrevezetőnek tartotta „*a természet elhatárolt darabja*” kifejezést. Arra, hogy mi lehet jogtárgy, a gazdasági és a jogi élet felfogását tekintette irányadónak. Ágoston Péter is állást foglalt a természeti erők dologi voltával kapcsolatban. Kolosváry Bálinthoz hasonlóan ő is tagadta a természeti erők dologi voltát, mivel azok megjelenési alakjukban *tulajdonságai* a dolognak, tehát nem bírnak önálló léttel, más test nélkül láthatatlanok.⁴⁰²

³⁹⁸ KOLOSVÁRY: *im.* 8.

³⁹⁹ A villamos áramot az 1907:III. tc. 2. § a villamos áramot és a technikai célokra felhasználható minden egyéb erőt az ingó dolgokra vonatkozó büntetőjogi védelem alá helyezte.

⁴⁰⁰ KOLOSVÁRY: *im.* 10-11.

⁴⁰¹ ÁGOSTON: *im.* 128.

⁴⁰² ÁGOSTON: *im.* 130.

A dolog fogalma hatályos jogunkban

A tulajdonjogviszony közvetett tárgyait a Ptk. IX. fejezete tartalmazza. A Ptk. 94. § (1) bekezdése szerint „minden birtokba vehető dolog tulajdonjog tárgya lehet.” A (2) bekezdés úgy folytatódik, hogy „ha a törvény kivételt nem tesz, a tulajdonjog szabályait megfelelően alkalmazni kell a pénzre és az értékpapírokra, valamint a dolog módjára hasznosítható természeti erőkre is.”

Kérdésként merülhet fel, hogy mit is kell a dolog fogalmán értenünk, hiszen azt a Ptk. nem definiálja pontosan. *Világhy Miklós* széles körben elterjedt és a vonatkozó magyar szakirodalomban rendre idézett gondolatai szerint nem is úgy áll a tétel, hogy tulajdonjog tárgya lehet minden, ami dolog. Ennek éppen az ellenkezője vagy inverze igaz, tehát az, hogy „dolognak minősül jogi értelemben mindaz, ami tulajdonjog tárgya lehet. A dolog mint polgári jogi kategória tehát valójában a tulajdonjog tárgyának elvont kifejezése.”⁴⁰³

A törvényben rögzített „birtokba vehetőség” kritériuma egyrészt fizikai lehetőséget takar (például a szivárványt nem lehet emberi hatalom alá hajtani), másrészt jogi lehetőséget, tehát azt, hogy a jog ne tiltsa a tulajdonba vételt (például: ember nem lehet tulajdonjog tárgya).⁴⁰⁴ *Petrik Ferenc* szerint helyesebb volna „birtokba vehetőség” helyett inkább a „tulajdonba vehetőség” kritériumát alkalmazni.⁴⁰⁵

Menyhárd Attila megjegyzi, hogy ezen kívül dolognak kell tekinteni azt is, amit a szabályozás kifejezetten a tulajdonjog tárgyaként kezel. Példaként említette, hogy a társasági jogi szabályozás tulajdonként kezeli a korlátolt felelősségű társaságban tagsági jogot megtestesítő üzletrészt.⁴⁰⁶

A dolog fogalmának tanulmányozása során nem mellőzhetem az ún. *rendhagyó dolgok* áttekintését. A Ptk. 94. § (2) bekezdése szerint ugyanis „ha a törvény kivételt nem tesz, a tulajdonjog szabályait megfelelően alkalmazni kell a pénzre és az értékpapírokra, valamint a dolog módjára hasznosítható természeti erőkre.” *Lenkovics Barnabás* szerint a dolog fogalmának pénzre és értékpapírra való kiterjesztés azzal indokolható,

⁴⁰³ VILÁGHY – EÖRSI: *im.*

⁴⁰⁴ PETRIK Ferenc: *A tulajdonjog*, In: GELLÉRT György (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata 1.*, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2007, 336.

⁴⁰⁵ PETRIK: *Tulajdonjogunk ma... im.* 70.

⁴⁰⁶ MENYHÁRD: *Dologi jog*, 2010 ... *im.* 124.

hogy jelentőségüket nem testi mivoltuk, hanem az általuk megtestesített érték, illetve alanyi jogosultság jelenti.⁴⁰⁷

Pénz alatt dologi jogi szempontból a törvényes fizetőeszközként szolgáló bankjegyeket és érmeket mint általános csereértéket kell értenünk. Tehát a forgalomból már kivont érmékre és bankjegyekre (például muzeális értékű bankjegyek, aranypénz stb.) az általános dologi jogi szabályok alkalmazandók.⁴⁰⁸ *Menyhárd Attila* álláspontja szerint viszont a bankszámlapénz nem sorolható a 94. § (2) bekezdése szerinti ingó dolgok közé, azt a bankkal szembeni követelésnek kell tekinteni, ami alkalmas ugyan arra, hogy fizetési eszközként szolgáljon, ám ettől függetlenül dologi minőségét *Menyhárd Attila* nem látja levezethetőnek.⁴⁰⁹ Ezt erősítendő kiemelte, hogy a bank részéről tévesen teljesített átutalás is jogalap nélküli gazdagodásra alapított, tehát kötelmi jellegű igényvel követelhető vissza, és nem a tulajdoni igény érvényesítésével.⁴¹⁰ *Petrik Ferenc* valamelyest eltérő álláspontot fogalmazott meg, véleménye szerint a bankszámlapénz a pénzzel azonos elbírálás alá esik, ám a bankszámlapénzt ő is a bankkal szembeni követelésnek tekinti.⁴¹¹ Amint látjuk, a joggyakorlat Ptk.-ban megjelenő dolog fogalmat a hétköznapi nyelvben pénznek nevezett fogalmi kör csak egy kifejezetten szűk szeletére terjeszti ki.

A jogtudomány nem konstruált általános definíciót az *értékpapírokr*a.⁴¹² A hatályos Ptk. 338/B. § (1) bekezdése csak annyit mond, hogy „*értékpapírban meghatározott követelést érvényesíteni, arról rendelkezni, azt megterhelni – ha törvény ettől eltérően nem rendelkezik – csak értékpapír által, annak birtokában lehet.*” A Ptk. rendelkezik arról, mely jogról vagy követelésről szóló okiratok, illetve más módon rögzített, nyilvántartott és továbbított adatok tekinthetők értékpapíroknak. A 338/A. § (2) bekezdés szerint csak azok, amelyek jogszabályban meghatározott kellékekkel rendelkeznek, és kiállításukat (kibocsátásukat), illetve ebben a formában történő megjelenítésüket jogszabály lehetővé teszi. Az értékpapírok alapvetően úgy

⁴⁰⁷ LENKOVICS: *Dologi jog... im.* 36.

⁴⁰⁸ LENKOVICS: *Dologi jog... im.* 36; MENYHÁRD Attila: *Dologi jog, 2007 ... im.* 49.

⁴⁰⁹ MENYHÁRD: *Dologi jog 2007 ... im.* 49.

⁴¹⁰ Lásd BH1997. 87.

⁴¹¹ PETRIK: *Tulajdonjogunk ma... im.* 81.

⁴¹² Természetesen a jogirodalomban megjelentek értékes meghatározási kísérletek, ezekről bővebben lásd: SZÉCSÉNYI László: *Értékpapírjog*, Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2002, 36-38. Tomori Erika sem használ általános definíciót, inkább a fogalmi elemek összegyűjtése során közelít az értékpapír fogalmához. Lásd: TOMORI Erika: *Értékpapírjog és a tőkepiac szabályozása*, a Közép-európai Brókerképző Alapítvány, Budapest, 2006, 9-18.

viselkednek, mint az ingó dolgok, a rajtuk fennálló tulajdonjog megszerzésére fő szabályként a dologi jog szabályait – az értékpapírok sajátos természetéből folyó eltérésekkel – kell alkalmazni.⁴¹³ *Petrik Ferenc* csak a bemutatásra szóló értékpapírra szűkíti a Ptk. 94. § (2) bekezdése szerinti értékpapír fogalmát.⁴¹⁴ Ugyan az okirati formát öltő, nyomdai úton előállított értékpapír maga is birtokba vehető testi tárgy, így egyértelműen dolognak tekinthető, ezért önmagában még nem lett volna indokolt rá vonatkozóan külön szabályt megfogalmazni, azonban a dematerializált értékpapírok megjelenése és elterjedése miatt indokoltá vált annak rögzítése, hogy azokat is dolognak kell tekintenünk. A dematerializált értékpapírok ugyanis jogszabályban meghatározott módon, elektronikus úton létrehozott, rögzített, továbbított és nyilvántartott, az értékpapír tartalmi kellékeit azonosítható módon tartalmazó adatösszességek, amely csak számítógépes adatként léteznek, nem rendelkeznek fizikai kiterjedéssel, így dologi minőségüket – a Ptk. 94. § (2) bekezdése nélkül – kétségbe lehetett volna vonni. A dematerializált értékpapírok jogi megítélése alapvetően különbözik a bankszámlapénzétől. Míg az előbbi egyértelműen dolognak, utóbbi a bankkal szembeni követelésnek tekintendő.

A Ptk. szintén dolognak minősíti a *dolog módjára hasznosítható természeti erőket*. Ide kell sorolnunk első sorban a villamos energiát. *Petrik Ferenc* azokat a természettudományos (fizikai, kémiai stb.) úton meghatározható jelenségeket érti természeti erők alatt, amelyek „*vagyon értékű szolgáltatások hordozói*.”⁴¹⁵

A dolog felfogása a nyugat-európai jogrendszerekben

E rövid nemzetközi kitekintést tartalmazó részben megvizsgálom, milyen utat járnak a nyugat-európai jogrendszerek a dolog fogalmának meghatározásával kapcsolatban. A kor kihívásaira reagálva, az új igényeknek engedve a jogokat is bevonják a tulajdonjog lehetséges közvetett tárgyai körébe vagy ragaszkodnak ahhoz, hogy tulajdonjog csak fizikai értelemben vett dologon állhat fenn.

A *német jogban* a dolog fogalmát a BGB 90 §-a tartalmazza. A törvény szerint dolgok csak testi tárgyak lehetnek, amelyek a természet személyiség nélküli, testi, önálló („*für*

⁴¹³ SZÉCSÉNYI: *im.* 101.

⁴¹⁴ PETRIK: *Tulajdonjogunk ma... im.* 81.

⁴¹⁵ PETRIK: *Tulajdonjogunk ma... im.* 82.

sich bestehende”) darabjai.⁴¹⁶ A 90a § szerint, amelyet a 20.8.1990 törvény iktatott a BGB-be, az állatok mint „*az ember társai*” („*Mitgeschöpfe*”) már nem tartoznak a dolog fogalmához. A dologra vonatkozó előírásokat azonban megfelelően alkalmazni kell az állatokra is. A definícióban található, „*természet személyiség nélküli... darabjai*” kritérium alapján az élő ember teste – a magyar Ptk.-ban *expressis verbis* nem szereplő, ám a joggyakorlatban kikristályosodott elvhez hasonlóan – nem tartozik a dolog fogalma alá. A „*testi tárgy*” feltétele alapján nem számít az, hogy a test szilárd, folyékony vagy légnemű. A testiség szempontjából nem a fizikai elméleteket kell figyelembe venni, hanem a kereskedelmi szokásokat. A „*testiség*” kritériuma csak akkor teljesül, ha a dologi jognak megfelelően emberi uralom alá lehet őket hajtani. A jog- és dologösszességek kiesnek ebből a körből. Az energia és a természeti erőforrások (például hő, elektromosság, fény) nem minősülnek dolognak, ugyanis azokat nem lehet birtokba venni vagy átadni, ezért nem is állhat fenn rajtuk tulajdon.⁴¹⁷ Ezzel ellentétben a bankjegyek és érmék, valamint az értékpapírok dolgok, még akkor is, ha a forgalomban nem „*testi valójuk*”, hanem az általuk megtestesített gazdasági érték miatt bírnak óriási jelentőséggel. Csak „*önálló tárgyak*” lehetnek dologi jogok tárgyai, mivel csak a térbeli elhatárolás alapján lehet felismerni a tulajdon és a másokat megillető, dologi kizáró jogok kiterjedését. Ez az eset áll fenn a szilárd testi dolgoknál. A folyékony vagy légnemű anyagokat meghatározott „*térbeli egységben*” (meghatározott térfogatú tartályokban, tárolókban stb.) foglalják egységbe.⁴¹⁸ A német jogban csak az minősül dolognak, ami emberi uralom alá hajtható. Ezért a szabad levegő, a nyílt tenger, a szabadon folyó vízforrás kiesik ebből a körből. Az nem követelmény, hogy jogilag emberi uralom alatt álljon, csupán az, hogy valamilyen formában *uralható* legyen.

Az osztrák polgári jog a dolog jelentéstartományát jóval szélesebben határozza meg, mint a hatályos magyar vagy a német jog, ahogy azt az OPTK-ról írt rövid ismertetőben is bemutattam. A dolog fogalmát az ABGB 285. §-a tartalmazza. Az ABGB jogilag dolognak tekinti mindazt, ami a személytől különbözik, és az ember hasznát szolgálja.⁴¹⁹ A 292. § ennek megfelelően tesz különbséget testi és testetlen dolog

⁴¹⁶ BROX, Hans: *Allgemeiner Teil des BGB*, Carl Heymanns Verlag KG, Köln – Berlin – Bonn – München 1996, 341.

⁴¹⁷ BROX: *im.* 341.

⁴¹⁸ BROX: *im.* 342.

⁴¹⁹ ABGB § 285 Alles, was von der Person unterschieden ist, und zum Gebrauche der Menschen dient, wird im rechtlichen Sinne eine Sache genannt.

között.⁴²⁰ Az ABGB 353. §-a szerint valamennyi testi és testetlen dolog, ami valamely személyhez tartozik, e személy tulajdonát képezi.

A francia magánjog is kiterjeszti a tulajdon (közvetett) tárgyainak körét a jogokra és azokra is alkalmazza az ingó és ingatlan szerinti kategorizálást. Ezért itt is elmosódott a határ a vagyon fizikai dolog és nem fizikai (dolog)elemei között.⁴²¹

Az *angolszász* jogrendszerek tulajdonfelfogása jelentősen különbözik a kontinentális megközelítéstől, így szükségszerűen abban is jelentős eltérések tapasztalhatók, hogy mi lehet tulajdonjog tárgya. Itt nem találkozhatunk a tökéletesség igényével megfogalmazott dolog-definíciókkal. Az az érdek részesül tulajdoni védelemben, amit a bíróság – néhány szempont alapján – arra alkalmasnak talál. Ahhoz, hogy egy adott érdeket tulajdoni igényként bírói úton is ki lehessen kényszeríteni, rendelkeznie kell *gazdasági értékkel*. Továbbá fontos az is, hogy az érdekelt a bíróság számára pontosan le tudja írni az érvényesíteni kívánt érdeket. Ha valaki bírósági úton követel kártérítést azért, mert valaki ellopta vagy megkárosította tulajdonát, legalább arra képesnek kell lennie, hogy a bíróság számára leírja az érdeket.⁴²² Ezenkívül az igénynek általában kézzelfoghatónak kell lennie, bár ez nem minden esetben szükséges, hiszen számos igen értékes érdek, például a jövőbeli tulajdoni érdekek, csupán „elképzelések.” Az egyik bíróság egyszer azzal a problémával szembesült, hogy a jövőbeli vagyonteremtési lehetőség/képesség nem felel meg a létező tulajdon kritériumának. Ebben a szituációban a bíróságnak meg kell találnia és ki kell kényszerítenie a tulajdoni igényeket. Értékeli a közpolitikát,⁴²³ a felek közötti viszonyokat, hogy az magában foglalja-e a tulajdont – ha létezik – a társadalmi közmegállapodást, hogy az adott érdek tulajdoni érdek, vagy lehet-e tulajdoni érdeknek tekinteni. Csak azt lehet egy másik magánszeméllyel vagy a kormánnyal szemben tulajdoni igényként érvényesíteni, amit a bíróság tulajdonként tart számon és tulajdonként véd. Jól mutatja ezt a dilemmát a házassági vagyonszerzés egyik jellegzetes példája.⁴²⁴ Tulajdonnak tekinthetjük-e például a jogi egyetemi képzést? Az oktatás, a megszerzett tudás értékes, ugyanakkor nem felel meg a „kézzelfoghatóság”

⁴²⁰ ABGB § 292 Körperliche Sachen sind diejenigen, welche in die Sinne fallen; sonst heißen sie unkörperliche; z.B. das Recht zu jagen, zu fischen und alle andere Rechte.

⁴²¹ MENYHÁRD Attila: *A tulajdonjog*, In: VÉKÁS Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*, Complex Kiadó, Budapest, 2008, 598.

⁴²² BOGART – MAKDISI: *im.* 3.

⁴²³ Eredetiben: „*public policy*”. Ennek a fogalomnak a jelentése igen sokrétű, a „közpolitika” fordítást találtam a legelfogadhatóbbnak, bár tisztában vagyok vele, hogy a közpolitika inkább az igazgatástudományokon belül használt fogalom, ami alapvetően eltérő jelentéssel bír.

⁴²⁴ BOGART – MAKDISI: *im.* 3.

követelményének, a tulajdonra alkalmazott hagyományos kategóriákkal nem lehet jellemezni. Ám tegyük fel, hogy valaki házasságot köt, és a házastárs végig támogatja az egyetemi képzést. Amikor lediplomázik az érintett, elválk házastársától. A jövődöbeli ex-házastárs azonban azt állítja, hogy a jogi képzés tulajdon, ezért követeli értékének felét. A tradicionális „*bundle of sticks*” elemzés alapján azt látjuk, hogy az érintett hasznosítja a képzést, joga van kizárni másokat annak élvezetéből, például dönthet úgy, hogy valakit nem képvisel egy adott eljárásban. Ugyanakkor a képzés nem ruházható át. A legtöbb bíróság előtt tehát az egyetemi képzés nem tekinthető tulajdonnak. Mégis családjogi ügyekben – házassági bontóperekben, talán közpolitikai megfontolások alapján – úgy döntött a bíróság, hogy a kialakult ítélezési gyakorlat ellenére a képzést tulajdonként kezeli. Több egyéb szempont mellett azért is, hogy visszaszorítsa az „opportunista” viselkedést. Képzelnék el, hogy valaki meggyózi a házastársát, hogy anyagilag is támogassa tanulmányait csak azért, hogy közvetlenül a képzés befejezése után elváljon tőle. Azzal, hogy a bíróság a tanulmányokat tulajdonnak minősíti, és így a tanulmányok aktuális értékének felét megítélheti a támogató házastársnak, visszaszoríthatja az efféle opportunistá magatartást. Persze az angolszász rendszerekben sem tágítják a végtelenségig a dolog fogalmát, a szülőknek nem lehet tulajdona a gyermekük, a férjnek a feleségük; de ugyanígy alkalmatlannak találják a tulajdonjogviszonyt a levegőhöz, fényhez való hozzáférés szabályozására.⁴²⁵

A fenti példák jól mutatják, mennyire különbözik az angolszász rendszerek jogfelfogása, fogalmakhoz való viszonya, tulajdonképe a kontinentálistól. Nem is törekednek arra, hogy valamilyen absztrakt definíciót fogalmazzanak meg a dologra, inkább azt vizsgálják, hogy néhány többé-kevésbé megszilárdult kritériumnak megfelel-e a konkrét ügyben előadott tulajdoni (?) igény. Ha nem, arra a kérdésre keresik a választ, hogy valamilyen közpolitikai vagy egyéb megfontolás alapján indokolt lehet-e az ítélezési gyakorlatról való eltérés. Mégsem mondhatjuk azt, hogy a tulajdoni problémák angolszász megközelítése nem bír jelentőséggel a magyar jogrendszerben. Ugyan ez a logika a polgári jogban nehezen volna elképzelhető, ám az alkotmányos tulajdonvédelem területén igenis célravezető, sőt az ebből merített tapasztalatok felhasználandók például annak eldöntésére, hogy egy adott „érdekre” kiterjed-e az alkotmányos tulajdonvédelem vagy sem. Értekezésemben csak a jogrendszerek közötti különbségeket igyekszem érzékeltetni, ám a félreértések elkerülése érdekében a polgári

⁴²⁵ HEPBURN: *im.* 5.

jogi részben továbbra is megmaradok a kontinentális jogrendszerek elméleti és terminológiai alapján.

A dolog fogalmával kapcsolatos aktuális kihívások, kérdések

A tulajdonjog közvetett tárgya a dolog, mondja a szakirodalom.⁴²⁶ Tehát elvileg a tulajdonjogviszony közvetett tárgyának meghatározása nem jelenthet problémát. Hiszen amit dolognak minősítünk, amit be tudunk sorolni a dolog fogalma alá, az tulajdonjog tárgya lehet, amit nem, az nem. A tulajdonjog közvetett tárgyainak körével kapcsolatos tradicionális elképzeléseket, modelleket azonban újabban számos kihívás éri. A mai szakirodalomban élesen felvetődik a kérdés, tartható-e az a magánjogi tradíciókban elfogadott álláspont, amely a tulajdonjog tárgyait a dolgokra szűkíti. *Menyhárd Attila* a tulajdon közvetett tárgyainak a dolgokra történő szűkítését tekinti a mai polgári jogi szabályozás legnehezebben tartható tételének.⁴²⁷

A polgári jog több évezredes jogintézményeivel kapcsolatos kérdések, ellentmondások felmerülése természetesen nem új jelenség. Ahogy bemutattam, a jogintézmények is folyamatosan változtak. Alkalmazkodtak az új életkörülményekhez, vagyis a jogalkotó, a jogalkalmazók és a jogtudósok a maguk eszközeivel igyekeztek azokat az aktuális igényekhez igazítani. Szinte minden korszakban feltűntek olyan új jelenségek, amelyekre a jogintézménynek valamilyen formában reagálnia kellett. Példaként említhetjük azt az igen régi időszakot, amikor az ember megtanult úrrá lenni a légnemű halmazállapotú anyagokon. Valószínűleg a korabeli jogtudósok előtt sem volt teljesen egyértelmű, jogi szempontból hogy is tekintsenek a gázokra. Nem is olyan régmúltbeli kihívás az „új” természeti erőforrások, villamosenergia (és a többi természeti erőforrás) jogi megítélése. Láthattuk, hogy az alappal nagy tekintélynek örvendő *Kolosváry Bálint* egyáltalán nem értett egyet azzal, hogy az említett természeti erőforrásokat dologként kezelje a jogrendszer. Ám meg kell jegyeznünk, hogy – igaz fontos és jelentős módosítások, korrekciók után, de – a hagyományos, főként római jogi gyökerű, absztrakt tulajdoni modell mindig alkalmazhatónak bizonyult.

Ma újabb, talán a korábbiaknál sokkal nagyobb, összetettebb kihívásoknak kell a tulajdoni és dologi jogi modellnek megfelelnie. A hétköznapi életben egyes jogokat, nem fizikai javakat a tulajdon közvetett tárgyaként kezelnek. Például a bérleti jog önálló

⁴²⁶ Lásd többek között: LENKOVICS: *Dologi jog... im. 77.*, MENYHÁRD: *Dologi jog, 2010... im. 37. stb.*

⁴²⁷ MENYHÁRD: *Dologi jog, 2010... im. 125.*

forgalom tárgya lehet, átruházható, a halászati jog, vadászati jog haszonbérbe adható. Továbbra is vitatott, hogy a *domain* nevek lehetnek-e tulajdonjog tárgyai.⁴²⁸

A dolog fogalmát érő kihívások egy része a társasági jog köréből érkezik. Ugyanis a jogalkotónak és a jogalkalmazónak el kell tudni határolni a dolgokat a különböző vagyoni értékkel bíró jogoktól. A jogdogmatikai ellentmondásokon túl a mindennapi életben óriási problémákat okozhat az elhatárolási bizonytalanság. A társasági jogban a nem pénzbeli hozzájárulás, vagyis az apport kérdésével kapcsolatban merül fel, hogy a Ptk. szerint csak dolog lehet tulajdonjog tárgya („a jogokon fennálló tulajdonjog” nem), ugyanakkor az apport a társaság induló vagyonának része.⁴²⁹ Az apport körébe pedig valamennyi forgalomképes, vagyoni értékkel bíró dolog, vagyoni értékű jog, így az adós által elismert vagy bírósági határozaton alapuló követelés is beletartozik.⁴³⁰ A dolog és a vagyoni értékkel bíró jogok közötti határ elmosódása tapasztalható a társasági részesedések átruházásánál is.⁴³¹ A szakirodalom szerint ugyanis átruházás tárgya csak az lehet, amin tulajdonjogot is lehet szerezni, a társasági jog mégis mindig elismerte a tagsági jogok átruházásának lehetőségét.⁴³² A bírói gyakorlat szerint a társasági törvény alapján „üzletrész átruházáson” az üzletrésznek adásvételi szerződés útján történő eladása értendő.⁴³³

Legújabb polgári jogirodalmunkban több értekezés foglalkozott az engedményezés és a követelés-átruházás (vagy adásvétel) kapcsolatával. Ezen tanulmányok azzal a problémával szembesülnek, hogy egyre nagyobb az igény a „*követelések átruházhatóságára*”, tehát arra, hogy a követelések kvázi dolgokként részt vehessenek a gazdasági életben.⁴³⁴ Ez azonban a dolog-fogalom tágítását, ugyanakkor a követelés adásvételének és az engedményezésnek igen nehézkes szétválasztását jelentené. A probléma megoldására több megoldási lehetőség kínálkozik. Vannak olyan elképzelések, amelyek szerint a tulajdonjog közvetett tárgyának körét úgy kell tágítani, hogy a vagyoni értékkel bíró jogok, követelések is beletartozhassanak. Más

⁴²⁸ MENYHÁRD: *Észrevételek és javaslatok az új Polgári Törvénykönyv dologi jogi koncepciójának kiegészítéséhez...* im. 8.

⁴²⁹ WELLMANN György: *A társasági, illetve a polgári jogban mi lehet tulajdon, és ebből következően apportálás, illetve átruházás tárgya?*, Gazdaság és Jog, 2003. október, 10. szám, 11.

⁴³⁰ FÉZER Tamás (szerk.): *A gazdasági szféra alanyai – gazdasági társaságok*, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, Debrecen, 2006, 34.

⁴³¹ SZIKORA Veronika: *A társasági jogviszonyok szabályozása a német polgári jogi társaságban*, In: Debreceni Jogi Műhely 2004/1., 1-20.

⁴³² WELLMANN: *im.* 12-13.

⁴³³ BH1994.549.

⁴³⁴ Lásd a tulajdon aktuális kihívásainál leírtakat.

elképzelések szerint a kötelmi jogi engedményezés és a dologi jogi átruházás közötti különbségtétel indokolt és fenntartandó. De léteznek „köztes” megoldások is. *Bíró György* szerint például elfogadhatónak tűnik az is, hogy lehetőség volna követelések átruházására, ám a követeléseknek nem feltétlenül kellene bekerülnie az általános dolog-fogalomba.⁴³⁵

De nem csak a társasági jog állítja kihívások elé a tradicionális dolog fogalmat. Kérdésként merülhet fel, hol húzódik a határ személy és dolog, a személyiségi és a dologi jog között. Ebben a kérdésben régebben valószínűleg sokkal határozottabban állást lehetett foglalni, ám manapság a természettudományok, a biológia és az orvostudomány rohamos fejlődésének következtében a korábbi válaszok nem minden esetben bizonyulnak elegendőnek, kielégítőnek. Felmerül, hogy az emberi testrészek, szervek, szövetek vagy akár sejtek lehetnek-e tulajdonjog tárgyai,⁴³⁶ vagy ez a lehetőség kizárt, mivel az emberi test, testrészek személyiségi jogi védelem alatt állnak. Ugyan számos szituációt viszonylag egyértelműen meg tudunk ítélni (például abban nincs vita, hogy a szervkereskedelmet nem fogadhatja el a jog), ám adódnak olyan helyzetek, amelyek jogi és erkölcsi megítélése is vitára adhat alapot (például a preembrióval kapcsolatos kérdések).⁴³⁷

Mai globalizált világunkban hangsúlyozottan merülnek fel a szellemi alkotások jog és a dologi jog közötti elhatárolási kérdések. Ugyan a szellemi alkotásokkal kapcsolatos jogviszony is abszolút szerkezetű, negatív tartalmú jogviszony,⁴³⁸ azonban közvetett tárgya más. Hazai jogunk szerint a szellemi alkotás – több okból – nem nevezhető szellemi tulajdonnak. Ugyanakkor a szellemi alkotásokkal kapcsolatos vagyoni jogok átruházhatósága szintén érdekes és nehezen megválaszolható kérdéseket vet fel.⁴³⁹

A dolog fogalmával kapcsolatos újabb kihívásnak kell tekintenünk azt, hogy az utóbbi évtizedekben jelentősen megváltozott a tulajdonjoghoz való viszonyunk és átalakultak a tulajdonjogra vonatkozó elképzeléseink is. Korábban a tulajdon – és főleg a termelőeszközön fennállott tulajdon – egyet jelentett a létbiztonsággal. Ma már ez nem feltétlenül igaz. Egyrészt megnőtt a jelentősége – *Menyhárd Attila* fogalomhasználata

⁴³⁵ BÍRÓ György: *Átruházó szerződések*, Polgári Jogi Kodifikáció, 2003 (5. évf.) 2. szám, 18.

⁴³⁶ A témáról részletesen lásd MUNZER, Stephen R.: *A Theory of Property*, Cambridge University Press, 1990, 37-61.

⁴³⁷ MENYHÁRD: *Dologi jog*, 2010 ... *im.* 18-19.

⁴³⁸ CSÉCSY György: *A szellemi alkotások joga*, „Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért” Kiadó, Miskolc, 2007, 21.

⁴³⁹ CSÉCSY György: *A know-how definiálásának problémái*, Magyar Jog, 1998/12. szám, 740 – 743.

szerint⁴⁴⁰ – a különböző „várományoknak” vagy „várakozásoknak” (például a társadalombiztosítási és nyugdíjbiztosítási igényeknek), a különböző befektetéseknek, amelyeket jogosultjuk a szó klasszikus tulajdonelméleti jelentése szerint nem is „használni.”⁴⁴¹

A Ptk. kodifikációs munkálatai során a dologi joggal kapcsolatos témákban publikáló szerzőkben többször felmerült az a kérdés, hogy a tulajdonjog változásaira, tendenciáira, új kihívásaira valamilyen módon a jogintézményre vonatkozó szabályozásnak is reagálnia kellene. Érdekes módon ezek a javaslatok a tulajdonjog fogalmát önkéntelenül is az alkotmányjog tulajdonfogalmához közelítik. Ahogy arról már korábban részletesen értekeztem, az AB igyekezett különbséget tenni a tulajdon alkotmányjogi és polgári jogi fogalma között. Az alkotmányjogi tulajdonfogalom lényegesen tágabb jelentéstartománnyal rendelkezik. Szélsőséges esetben, a két fogalom további közeledése esetén az is felmerülhetne, hogy az eddig „csak” alkotmányjogi oltalom alatt álló jogosultságok védelmére megnyílnak a tulajdon polgári jogi védelmi eszközei is. A folyamatnak azonban a jövőben mindenképp határt fog szabni a hatalmi ágak szétválasztásának elve és a „*praetor ius dicere potest, facere non potest*” ősi római jogból származó regulája. A ma még csupán alkotmányos tulajdonvédelem alatt álló jogosultságokat ugyanis a későbbiekben sem lehet a polgári jog eszközeivel védelemben részesíteni, ha a védelem kontra legem jogalkalmazással járna.

A dolgok meghatározása az új Ptk. kodifikációja során

Dolgozatom elkészítésének időszakában a magyar polgári jogtudomány örömteli és művelői számára inspiratív periódust él, hiszen közel másfél évtizedes szakmai előkészítő munka és sok, sajnos nem csak szakmai konfliktus után⁴⁴² reális esély mutatkozik arra, hogy az Országgyűlés hamarosan elfogadja az új Polgári Törvénykönyvet, a magyar polgári jog első, demokratikus körülmények között megalkotott kódexét, ami hatályba is lép. Jelen alcím alatt azt kívánom bemutatni, hogy a kodifikáció során készült anyagok, törvénytervezetek, koncepciók és törvények hogyan reflektáltak a dolog fogalmát érő kihívásokra.

⁴⁴⁰ MENYHÁRD Attila: *Észrevételek és javaslatok az új Polgári Törvénykönyv dologi jogi koncepciójának kiegészítéséhez*, Polgári Jogi Kodifikáció 5-6/2002., 7.

⁴⁴¹ Lásd a magán-nyugdíjpénztárakat érintő, 2010-ben hozott törvényekkel kapcsolatos vitákban felhozott, korábban már ismertetett érveket.

⁴⁴² VÖRÖS Imre: *Az új Ptk. tervezetének szakértői javaslata*, Jogtudományi Közlöny 2008/10. 517-519.

Az egyes Ptk. koncepciók, javaslatok, törvények dologi joggal kapcsolatos alapkérdését akként fogalmazhatnánk meg, hogy a dolog fogalma csak a fizikai értelemben vett dolgokra vonatkozzon (és a pénzre, értékpapírra, valamint a dolog módjára hasznosítható természeti erőforrásokra), vagy a dolgok fogalmi körébe vonják be a jogokat is.

A *Vékás Lajos* által vezetett szerkesztőbizottság által összeállított és 2008-ban publikált Szakértői Javaslat nem tért el jelentősen a hatályos szabályozástól. A pénzt, az értékpapírt és a dolog módjára hasznosítható természeti erőket is bevonta a dolog fogalma alá. Továbbá külön bekezdésben kiemelte, hogy az állatokra – ha törvény eltérően nem rendelkezik – a dolgokra vonatkozó szabályokat természetüknek megfelelően kell alkalmazni.⁴⁴³ Ez utóbbi megoldással találkozhatunk a BGB 90a §-ában, illetve a ZGB 641a cikkelyében is. A Szakértői Javaslat szerinti Ptk. koncepció sem terjesztette ki a dolog fogalmát a jogokra. A szerkesztőbizottság abból indult ki, hogy „*a jogok a tulajdonjog részjogosítványát képezik vagy pedig követelések.*”⁴⁴⁴ A dolog jelenlegi szabályozásának fenntartását *Menyhárd Attila* több fontos, megfontolásra mindenképp érdemes érvel indokolta. Kiemelte, hogy a jogok nem minden szempontból viselkednek úgy, mint a tulajdonjog tárgyai. Példaként említette, hogy a bérleti jog létrejöhet határozott időre vagy szünetelhet is, ami a Javaslat szerint nem egyeztethető össze a tulajdonjogi gondolkodással.

Azzal mindenképpen egyetértek, hogy a dologra vonatkozó jelenlegi szabályokat nem lehetne automatikusan, minden változtatás nélkül kiterjeszteni a jogokra, hiszen a jogok – természetükből adódóan – másképp viselkednek, mint a fizikai kiterjedéssel rendelkező testi tárgyak. Azonban a Javaslatban megfogalmazott érveléssel némiképp vitatkozva arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy a tulajdoni kapcsolat nem minden esetben jelent emberi mérték szerint tartós viszonyt, hiszen a fizikai dolgok között is vannak elhasználhatók, romlandók, azokon mégis fennállhat tulajdon.

A Javaslat szerint a birtokvédelem vagy a közös tulajdonra vonatkozó szabályok alkalmazása is problémás lehet a jogok esetében. Szintén a jelenlegi szabályozás fenntartása mellett szóló érvelésnek fogadta el a szerkesztőbizottság, hogy az alanyi jogok forgalomképessége elsősorban tartalmuktól, az pedig az alanyi jogot biztosító jogi

⁴⁴³ MENYHÁRD Attila: *A tulajdonjog*, In: VÉKÁS Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*, Complex Kiadó, Budapest, 2008, 597.

⁴⁴⁴ MENYHÁRD: *A tulajdonjog 2008... im. 597.*

norma tartalmától függ. A jogok forgalomképességének megítélése a gyakorlatban számos problémát és kellemetlenséget okozna. A Javaslat szerint további nehézséget jelentene, hogy a tulajdonjog átruházásához a tradíciós rendszer szerint a dolog átadása is szükséges, ami a jogoknál nyilvánvalóan nem lehetséges. A Javaslat szerint tehát a hatályos Ptk. dolog-definíciója megfelel a gazdasági élet igényeinek, és a dolog-fogalom jogokra való kiterjesztése zavart okozna a jogalkalmazásban.

Az utóbb felhozott érvekkel kapcsolatban szeretném megjegyezni, az önmagában nem okozna megoldhatatlan problémát, hogy a tradíciós rendszer által megkívánt követelményeket (dolog átadását) nem lehetne érvényesíteni, végrehajtani a jogok átruházásánál. Példaként említem, hogy a tényleges, fizikai értelemben vett átadást jelenleg sem lehet kivitelezni az ingatlanoknál, hiszen ott átadás helyett ingatlan-nyilvántartási bejegyzés szükséges. Azt sem tartom kőbe vésett, megváltoztathatatlan elvnek, szabálynak, hogy a magyar polgári jognak mindvégig ki kell tartania a tradíciós rendszer mellett. Akár általánosan, akár a dolgok meghatározott körére nézve elvileg fennáll a konszenzuális rendszerre való áttérés lehetősége is.

Menyhárd Attila a dolog fogalmának fellazítása ellen további igen fontos és meggyőző érveket hozott fel.⁴⁴⁵ Véleménye szerint a dologi jog normarendszerének vannak olyan elemei, amelyek a jogokra nézve csak igen nehezen értelmezhetők, például a birtokvédelemre vagy a közös tulajdonra vonatkozó szabályok. Felhívta a figyelmet arra is, hogy a tulajdon védelmét szolgáló, különböző jogágakba tartozó (főként büntetőjogi) normákkal a polgári jognak meg kell őriznie az összhangot. Ezt a jogok dologgá minősítése esetén igen nehezen lehetne tartani, így a vagyon elleni bűncselekmények értelmezésében is zavar keletkezne. A jogok dologgá minősítésének nem szándékolt hatásait csak számos kivételt megállapító szabállyal lehetne tompítani, így a dolog fogalmát szélesítő szabályozásból nem is származna gyakorlati előny.

A 2008-as Javaslatban felhozott érveket ugyan helyenként támadhatónak, ám a *Menyhárd Attila* által külön tanulmányban is megfogalmazott további gondolatokat igen meggyőzőnek tartom. A végkövetkeztetéssel, tehát a dolog fogalmát továbbra is viszonylag szűkebben értelmező szabályozási koncepcióval magam is egyetértek. A gazdaság működését alapvetően meghatározó magánjogi szabályozásnak ugyanis

⁴⁴⁵ MENYHÁRD: *Észrevételek és javaslatok az új Polgári Törvénykönyv dologi jogi koncepciójának kiegészítéséhez... im. 8-9.*

véleményem szerint igen nagy szüksége van a hosszú távú stabilitásra és a kiszámíthatóságra. A dologi jog és a tulajdonjog szabályait, sőt a tulajdonjogot védő, más jogágakhoz tartozó szabályokat (például büntetőjog, szabálysértési jog) is alapvetően a fizikai kiterjedéssel bíró, testi tárgyakra alakították ki. A joggyakorlatban megfogalmazott igényekre reagálva a dolgok köre fokozatosan bővült (pénz, értékpapír, dolog módjára hasznosítható természeti erőforrások), azonban ez mindig egyfajta végső-, és/vagy szükségmegoldás. Egyetértek *Lábady Tamás* azon véleményével, hogy a különféle jogokra és kötelezettségekre a jogrendszer tartalmaz szabályokat,⁴⁴⁶ ezért általában a speciális (például társasági jogi) rendelkezések körében indokolt kezelni a felmerülő problémákat, és lehetőség szerint el kell kerülni a dolog fogalom bővítését. Álláspontom szerint tehát összességében nagyobb zavart okozna a jogrendszerben a dolog fogalom jogokra történő kiterjesztése, mint amekkora nehézséget a jelenlegi, szűkebb fogalmi határok miatti kihívások jelentenek.

Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium által kidolgozott, majd az Országgyűlés által – jelentős módosítások után – a 2009. évi CXX. törvényben kihirdetett, de végül hatályba nem lépett Polgári Törvénykönyv dolog fogalma némileg eltér a Szakértői Javaslatétól. A különbség, hogy a dolog fogalmát a pénzen, értékpapíron és a dolog módjára hasznosítható természeti erőforrásokon kívül kiterjesztette a pénzpiaci eszközre, valamint a társasági részesedésre is.⁴⁴⁷ Az aktuális igényeknek, a nyugat-európai tendenciáknak megfelelően ebben a koncepcióban is helyet kapott az a rendelkezés, hogy az állatokra a dolgokra vonatkozó szabályokat természetüknek megfelelően kell alkalmazni. Az elfogadott, de hatályba nem lépett Ptk. sem terjesztette ki a dolog fogalmát a jogok nagyobb csoportjára. Ugyanazt az érvelést olvashatjuk *Gárdos Péter* által szerkesztett Kézikönyvben, mint a Szakértői Javaslatban: „*a jogok vagy a tulajdonjog részjogosítványát képezik, vagy pedig követelések.*”⁴⁴⁸ Tehát a Kézikönyv is elfogadta a Szakértői Javaslat legfontosabb megállapításait, érveit, ám a dolog fogalmának kisebb mértékű kiterjesztését sem fogadta kitörő lelkesedéssel a szakmai közvélemény.⁴⁴⁹

⁴⁴⁶ LÁBADY Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*, Dialóg-Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2002, 288.

⁴⁴⁷ 2009. évi CXX. törvény a Polgári Törvénykönyvről 4:14. §

⁴⁴⁸ GÁRDOS Péter (szerk.): *Kézikönyv az új Polgári Törvénykönyvhöz*, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2009, 374.

⁴⁴⁹ VÉKÁS Lajos: *Bírálat és jobbitó észrevételek az új Ptk. kormányjavaslatához*, Magyar Jog, 2008/9. 584.

A Polgári Jogi Kodifikációs Főbizottság által a 2011. december 16-i ülésen elfogadott, majd társadalmi vitára bocsátott új Ptk. javaslat „*A tulajdonjogról*” szóló második részében, az 5:14. §-ban határozza meg a dolog fogalmát. A definíció a hatályos szöveghez képest csak kisebb eltérést tartalmaz. Az (1) bekezdés szerint „*a birtokba vehető testi tárgy tulajdonjog tárgya lehet.*” A korábbi „*minden*” általános névmás helyett határozott névelőt alkalmaz, ami a gyakorlatban nem jelent érzékelhető változást. A pénzre, értékpapírokra és a dolog módjára hasznosítható természeti erőkre nézve a javaslat 5:14. § (2) bekezdése is *a dologra* (és nem a tulajdonjogra) vonatkozó szabályokat rendeli alkalmazni, ami a törvényszöveg szakirodalmi fogalom-meghatározáshoz való igazításaként értelmezhető. Meg kell jegyezni, hogy a (2) bekezdésből eltűnt az a hatályos törvényben szereplő kitétel is, hogy „*ha a törvény kivételt nem tesz.*” A Kodifikációs Főbizottság javaslatába is belekerült az állatokra vonatkozó speciális bánásmódot előíró rendelkezés. A (3) bekezdés szerint tehát „*a dologra vonatkozó szabályokat az állatokra a természetüknek megfelelő eltéréseket megállapító törvényi rendelkezések figyelembevételével kell alkalmazni.*” Ezzel a támogatandó és már régóta hiányolt megoldással kívánta a Főbizottság megteremteni az összhangot a tulajdonos dologgal való rendelkezési jogának polgári jogi szabályai és az állatvédelmi vonatkozású jogszabályok előírásai között.

Ingók és ingatlanok elhatárolása

A dolog fogalma, az ingók és ingatlanok elhatárolása a kisajátítás polgári jogi vonatkozásainál is komoly jelentőséggel bír, hiszen a Kstv. szerinti kisajátítással csak ingatlan tulajdonjogát lehet megszerezni. De mi minősül ingatlannak?

A dolgokat több szempont alapján csoportosíthatjuk. A tulajdonjogviszony közvetett tárgyainak körét felsorolni lehetetlen, ezért nem is kíséreltem meg felvázolni a dolgok valamennyi lehetséges csoportosítási módjait, ám a leggyakoribbat és a joggyakorlat számára talán legjelentősebbet, a dolgok ingókra és ingatlanokra való felosztását ki kell emelnem. Az ingók és ingatlanok közötti különbségtétel a római jogra vezethető vissza (*res immobiles – res mobiles*), ám ez a szempont az ókorban viszonylag csekély jelentőséggel bírt, tekintettel arra, hogy a jog még nem volt képes biztosítani az ügyletek teljes körű nyilvánosságát.⁴⁵⁰ A differenciálás a klasszikus kor végén jelent meg, a posztklasszikus korban általánosan használták, ám a két fogalmat nem

⁴⁵⁰ KASER: *im.* 382.

határozták meg.⁴⁵¹ Ingatlanoknak tekintették a telket és mindent, ami azzal szorosan összefügg (ember által állandó jelleggel emelt épületek, létesítmények stb.), az összes többi dolgot ingó dologként fogták fel. A posztklasszikus kor vége felé egy újabb kategóriával bővült a kettős felosztás, mégpedig a mozgó dolgokkal (*res se moventes*), azaz az állatokkal és a rabszolgákkal.⁴⁵²

A rendi magyar jog által az ingók és az ingatlanok megkülönböztetésére használt szempontrendszer nem egyezett a római joggal. Ingónak minősült az a tárgy, ami mozog vagy állagsérelem nélkül elmozdítható.⁴⁵³ A Hármaskönyv I. 102. és az 1647:125. tc. szerint ezen kívül ingónak minősült a zálogba adott ingatlan, a legalább 50 lóból álló ménes, a könyvtár, illetve az ősi birtok eladásából származó pénz, az ún. *ősi pénz* is. Ingatlannak számított az a dolog, ami állagsérelem nélkül nem mozdítható el, a 18. századi jogunkban pedig az is, ami az ingatlanhoz tartozott és annak rendes megműveléséhez szükséges volt, például a gazdasági eszközök és az állatállomány. A középkori jogrendszerben más szabályozás vonatkozott a nemesi, a paraszti és a városi ingatlanokra.⁴⁵⁴

Az OPTK 293. §-a szerint azon dolgok, amelyek állaguk sérelme nélkül egyik helyről a másikkra áttehetők, ingóknak; ellenesetben ingatlanoknak minősülnek. Az OPTK kimondta, hogy az *„olyan dolgok, melyek magukban véve ingók, jogi értelemben ingatlanoknak tartatnak, ha a törvény szerint, vagy a tulajdonos határozatánál fogva valamely ingatlan tartozékát teszik.”* Az ingók legfontosabb jellemzőjének tehát a mobilitást, a mozgathatóságot és az áttehetőséget tekintette.

Az Mtj. 434. § (2) bekezdése szerint *„ingatlanok a telkek, a föld felületének egyes meghatározott részei, alkotórészeikkel együtt; minden más dolog ingó.”* Az Mtj. szabályozása az OPTK definíciója „inverzeként” is értelmezhető: ingatlannak tekintette a telket (és a telek alkotórészét), minden mást ingónak.

Menyhárd Attila azt emelte ki, hogy az ingók közötti különbségtétel valójában nem más (vagy semmi több), mint egy jogi kategorizálás eredménye. Ugyanis ingatlan az, amit a jogi szabályozás ingatlannak minősít.⁴⁵⁵ Kolosváry Bálint szerint is az ingó és ingatlan

⁴⁵¹ FÖLDI – HAMZA: *im.* 279.

⁴⁵² FÖLDI – HAMZA: *im.* 280.

⁴⁵³ MEZEY Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*, Osiris Kiadó, Budapest, 2007, 98.

⁴⁵⁴ MEZEY: *Magyar jogtörténet... im.* 98.

⁴⁵⁵ MENYHÁRD: *Dologi jog 2010... im.* 51.

közötti különbségtétel jogi ismerveit kellő rugalmassággal kell kezelni.⁴⁵⁶ A régi magyar jog (Tripartitum I. rész 101. címe) szerint ugyanis az 50 darabon felüli ménes ingatlannak számított. Az OPTK 295. §-a ingatlannak minősítette (és az ABGB jelenleg is annak minősíti) a halat a folyóban, illetve a vadat az erdőben mindaddig, amíg a halat ki nem halászták és a vadat el nem ejtették.

A *német jog* szerint ingatlan a földfelszín kimért és elhatárolt része, ami a telekkönyvben önálló telekként szerepel. Itt nem feltétlenül kell természeti vagy gazdasági egységre gondolni. Ingóknak minősíti azokat a testi tárgyakat, amelyek nem ingatlanok.⁴⁵⁷ A hajókat is ingóknak tekintik, jóllehet, ha bejegyzik őket a folyami- vagy tengeri hajóregiszterbe, valójában ingatlanként fogják őket kezelni.

A hatályos magyar Ptk. nem határozza meg sem az ingó, sem az ingatlan fogalmát, azt magától értetődőként kezeli. A szabályozás kiindulópontja, hogy valamennyi ingatlan szerepel az ingatlan-nyilvántartásban, ezért fölösleges az ingatlanok számára külön definíciót konstruálni. Tehát ingatlan az, amit az ingatlan-nyilvántartásról szóló 1997. évi CXLI. törvény (*a továbbiakban: Inytv.*) 11 – 13. §-ai önálló ingatlannak minősítenek. Ami az Inytv. szerint nem minősül ingatlannak, az ingó.

Az ingatlan és ingó fogalmának meghatározása elől a Szakértői Javaslat és az elfogadott, de hatályba nem lépett új Ptk. is kitért. A Szakértői Javaslat szerint ugyanis nincs szükség az ingó és ingatlan fogalmának normatív meghatározására, hiszen „*az ingatlanok nyilvántartására és átruházására vonatkozó szabályok tárgyi alkalmazási köre az ingatlan külön definíciója nélkül is meghatározott.*”⁴⁵⁸ Ez a gondolat figyelhető meg a Kodifikációs Főbizottság által 2011 decemberére kidolgozott új Ptk. javaslatban is, hiszen nem határolja el egymástól az ingókat és az ingatlanokat.

A hatályos jogunkban (és az új Ptk. javaslatban) a fogalom-meghatározás mellőzése a tradicionális dolog-fogalom keretei között megállja a helyét, a jogalkalmazásban nem okoz zavarokat. Bár azt a szabályozási módot is megfontolásra érdemesnek tartom, hogy ezt az igen jelentős, hangsúlyos fogalompárt a magánjog kódexe, a Ptk. rögzítse; és az egyes, hozzá képest speciális tartalmú jogszabályok (például Inytv.) a Ptk. meghatározására utaljanak vissza.

⁴⁵⁶ KOLOSVÁRY: *A dologi jog általános tanai...* im. 14.

⁴⁵⁷ BROX: *im.* 342.

⁴⁵⁸ MENYHÁRD: *A tulajdonjog*, In: VÉKÁS Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez...* im. 601.

Az ingó-ingatlan kategorizálás számára viszont igen komoly kihívást jelentene a dolog fogalom jelentéstartományának jogokra történő kiterjesztése. A szerzők véleménye megoszlik abban, hogy ha a jogosultságokat dolognak tekintenénk, azokra az ingókra vagy az ingatlanokra vonatkozó szabályokat kellene alkalmazni. *Serák István* e témában írt 2007-es munkájában⁴⁵⁹ három jelentős hazai szerző álláspontját ismertette. *Grosschmid Béni* szerint a jogosítvány „*ide vagy oda hajló*”,⁴⁶⁰ tehát a konkrét jogosítvány jellegéből lehetne meghozni a döntést, hogy az ingókhoz vagy ingatlanokhoz soroljuk. *Eörsi Gyula* a jogosítványokat inkább ingóknak tekintette.⁴⁶¹ *Serák István* tanulmányában *ifj. Nagy Dezsőre* is hivatkozott, aki az Mtj. elemzésénél kifejtette, hogy az ingatlan tulajdonának átruházására, vagy korlátolt dologi jogok megalapítására, átruházására irányuló jogokat az ingatlanvagyonhoz tartozónak tekinti.⁴⁶²

A jelenlegi szabályozási környezetben a jogosítványok ingó vagy ingatlan jellege nem merül fel élesen, hiszen a jogosultságokat továbbra sem tekintjük dolgoknak. A kisajátítási jog szempontjából meg kell említenem, hogy a Kstv.-ben meghatározott szabályok is alapvetően az Inyvtv.-ben ingatlanként nyilvántartott, fizikai kiterjedéssel rendelkező dolgok tulajdonjogának elvonására irányulnak. Sőt a kisajátítás a dolgon fennálló, harmadik személyeket megillető jogokat fő szabály szerint meg is szünteti (bár mint később bemutatom, a kép ennél jóval árnyaltabb). Tehát a kisajátítási jog hatályos szabályainál egyelőre fel sem merül a „jogok tulajdonjogának” elvonása. A kisajátítás hatással lehet a dolgon fennálló, vagy azzal kapcsolatos jogosultságokra, de a jogok más ingatlanokra történő átszállása vagy megszűnése csak periférikus jelenség, a tulajdonátszállás következménye.

⁴⁵⁹ SERÁK István: *Átkelők a dolog-fogalom határain – a jogirodalom szemszögéből*, *Istum Aequum Salutare* III. 1007/4., 219.

⁴⁶⁰ GROSSCHMID: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből ... im.* 480.

⁴⁶¹ EÖRSI Gyula: *A tulajdonátszállás kérdéséről*, In: SÁRKÖZY Tamás – VÉKÁS Lajos (szerk.): *Eörsi Gyula-émlékkönyv*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2002, 347.

⁴⁶² Ifj. NAGY Dezső: *Tulajdonjog a követeléseken* (Polgári Jog, kapcsolatban: Közgazdaság és Pénzügy), Győri Hírlap Nyomda, Győr, 1933, 362. Hivatkozta: SERÁK: *Átkelők a dolog-fogalom határain – a jogirodalom szemszögéből... im.* 219.

2.4 A tulajdonjog tartalma

A jogviszonyok tartalmát általános értelemben a jogviszonyok alanyait megillető jogosultságok (alanyi jogok), illetve az őket terhelő kötelezettségek együttese jelenti.⁴⁶³

Amikor a szakirodalomban a tulajdonjog tartalmáról olvasunk, azt *csak* a tulajdonos számára biztosított szabadságokkal vagy alanyi jogokkal (*pozitív tartalmi elemek*) és e szabadság korlátaival⁴⁶⁴ vagy a tulajdonos kötelezettségeivel (*negatív tartalmi elemek*) azonosítják. Meg kell azonban említenem, hogy ez a magánjogi hagyományokban olvasható megközelítés mintha figyelmen kívül hagyná a tulajdonjogviszony kötelezeti oldalát. Ezen kívánok némiképp változtatni, amikor a jogviszony tartalmi elemeit a tulajdonos és a kötelezettek oldaláról is megvizsgálom. Ezek a szempontok alkalmasak arra is, hogy rajtuk keresztül újabb, tulajdonnal kapcsolatos kérdésekre, nehézségekre vagy akár ellentmondásokra világítsak rá.

2.4.1 A tulajdonost megillető jogosultságok és a tulajdonost terhelő kötelezettségek

A tulajdonost megillető valamennyi jogosultságot és kötelezettséget lehetetlen volna pontosan, taxatív módon felsorolni. Talán a tulajdon tartalmának kimeríthetetlensége jelent újabb olyan körülményt, ami a tulajdont teljesnek, ugyanakkor megfoghatatlannak és misztikusnak tünteti fel.

A római jogban a tulajdonjog legfontosabb pozitív tartalmi elemei: *uti, frui, abuti, habere, possidere*. Azaz a tulajdonos használhatja (*uti*), gyümölcsöztetheti (*frui*) a dolgát, rendelkezhet a dologával (*abuti, distrahere, disponere*), bírhatja (*habere*) és birtokolhatja (*possidere*) azt.⁴⁶⁵

Mint már korábban említettem, a tulajdonjogot nem definiálja a hatályos Ptk., azt a lényeges tartalma megadásával, az ún. „*árutulajdonosi triásszal*” határozza meg. Árutulajdonosi triász alatt a birtokláshoz, a használathoz és hasznosításhoz való jog illetve a rendelkezési jog együttesét, tehát a tulajdonost megillető legfontosabb jogosultságok együttesét értjük. Ezt a hatályos Ptk. rendszere alapján általában átvette a szakirodalom, így a magyar magánjogi irodalom tulajdonelméletének egyik központi

⁴⁶³ BÍRÓ György – LENKOVICS Barnabás: *Általános tanok*, „Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért” Kiadó, Miskolc, 1999, 171.

⁴⁶⁴ MENYHÁRD: *Dologi jog 2007... im.* 173.

⁴⁶⁵ MOLNÁR – JAKAB: *im.* 170.

fogalmává vált. Mára szinte közhelyszerű megállapításnak tűnik, hogy a tulajdonosi triász ennek ellenére sem fedti le teljes egészében a tulajdonjog tartalmát, *Lenkovics Barnabás* azt csak „*tradicionális leegyszerűsítésnek*”⁴⁶⁶ tekinti.

Birtoklás joga

A Ptk. 98. §-a szerint „*a tulajdonost megilleti a birtoklás joga és a birtokvédelem.*” Azaz a tulajdonos a dolgot hatalmában tarthatja, valamint a birtokvédelem eszközeivel élhet, még akkor is, ha maga nem minősül birtokosnak.⁴⁶⁷ A tulajdonos a dolog birtokosával szemben akkor jogosult birtokvédelemre, ha a birtokosnak a tulajdonossal szemben nincs olyan jogcíme, ami őt a tulajdonossal szemben birtoklásra jogosítaná.

Használat és hasznok szedésének joga

A Ptk. 99. §-a szerint „*a tulajdonos jogosult a dolgot használni és a dologból folyó hasznokat szedni...*” A használat joga alapján a tulajdonos a dolgot a maga és családja szükségletei kielégítésére, valamint áruterelés céljára egyaránt használhatja. A használatnak fő szabály szerint csak a rendeltetésszerű joggyakorlás alapelvei követelménye [Ptk. 5. § (2) bekezdés], illetve a szomszédjog általános szabálya (Ptk. 100. §) szab határokat. Ugyanis a tulajdonos a dolgát akár ésszerűtlenül, fizikai értelemben nem rendeltetésszerűen is használhatja, vagy a használattól tartózkodhat is.⁴⁶⁸

Rendelkezési jog

A rendelkezési jog jelentését Ptk. 112. § (1) bekezdése fogalmazza meg, ami szerint „*a tulajdonost megilleti az a jog, hogy a dolog birtokát, használatát vagy hasznai szedésének jogát másnak átengedje, a dolgot biztosítéskul adja vagy más módon megterhelje, továbbá hogy tulajdonjogát másra átruházza vagy azzal felhagyjon.*” A rendelkezési jogot tekinthetjük a tulajdonjogviszony legfontosabb (egyben legelvontabb) részjogosítványának, *Lenkovics Barnabás* szavaival „*abban realizálódik a tulajdonjog teljessége.*”⁴⁶⁹ A rendelkezési jog legtágabb értelemben a tulajdonosnak az a joga, hogy a dologra nézve polgári jogviszonyokat létesítsen, vagy a tulajdonjogot megszüntesse.⁴⁷⁰ A Ptk. 112. § (2) bekezdése az ingatlanok vonatkozásában a

⁴⁶⁶ LENKOVICS: *Tulajdonjog ... im.* 49.

⁴⁶⁷ MENYHÁRD: *Dologi jog, 2010 ... im.* 143.

⁴⁶⁸ LENKOVICS: *Tulajdonjog ... im.* 49.

⁴⁶⁹ LENKOVICS: *Dologi jog ... im.* 88.

⁴⁷⁰ LENKOVICS: *Dologi jog ... im.* 89.

rendelkezési jogot korlátozza, ugyanis kimondja, hogy ingatlan tulajdonjogával nem lehet felhagyni.

A fent igen tömören felvázolt árutulajdonosi triász ethosza az utóbbi évtizedekben igencsak megkopott. A tulajdonnal kapcsolatban megjelenő új jogosultságokat csak egyre nagyobb absztrakció eredményeként lehet besorolni a három nagy részjogosítvány valamelyikéhez. A tulajdonjog tartalmának hagyományos vázán tehát repedések keletkeznek. Ezeket azonban nemcsak az újabb és újabb elvont jogosultságok megjelenése okozza.

Földi András 2005-ben megjelent tanulmányában⁴⁷¹ több dogmatikai problémára is rámutatott. Földi álláspontja szerint ugyanis a birtoklás és a birtokvédelem jogának valós jelentéstartománya messze elmarad a szakirodalomban megfogalmazott elvárásoktól, sőt nehezen nevezhető egyáltalán alanyi jognak.⁴⁷² Rámutatott arra is, hogy az önhatalom és a possesszórius birtokvédelem a Ptk. rendszerében a birtoklás tényén alapul, ezért nem is tartozik a tulajdonosi részjogosítványok közé. A petitórius birtokvédelem szintén a birtokvédelem körébe sorolandó a Ptk. dogmatikája alapján, „*de ha a vindikációs védelemmel együtt a tulajdonjog ún. negatív oldalához ... sorolnánk, akkor sem tartoznék a tulajdonjog Ptk. szerinti tartalmához, mert a Ptk. a tulajdonjog védelmét külön alcímként nevesíti, és azt a tulajdonjog tartalmával mintegy szembeállítja.*”⁴⁷³ Földi András szerint tehát a birtoklás joga alig több mint az, hogy a tulajdonos a dolgát magánál tarthatja. Ezen kívül a használati és a rendelkezési jog viszonyában is ellentmondásokra hívta fel a figyelmet. Ezek alapja, hogy a Ptk. 112. §-a a bérbeadás útján való hasznosítás jogát a rendelkezési jog (*ius disponendi*), és nem a hasznosítás és hasznok szedése (*ius utendi, ius fruendi*) körébe sorolja. Így a magyar polgári jog szerint a haszonélvezőt vagy a bérlőt nem csak a hasznosítás és a hasznok szedésének joga illeti meg, hanem korlátozott rendelkezési jogra is jogosultak lesznek [Ptk. 159. § (2) bek.; 426. § (1) bek.].

Ficsor Krisztina a Jogtudományi Közlönyben 2011-ben publikált tanulmányában *Wesley Newcomb Hohfeld* módszereinek segítségével mutatott rá a tulajdonra vonatkozó struktúra, a tulajdonosi triász és a joggyakorlat fogalomhasználatának

⁴⁷¹ FÖLDI András: *Adalékok a „tulajdonjogi triász” kérdéséhez*, Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Budapestiensis XLII., 2005, 23 – 64.

⁴⁷² FÖLDI: *Adalékok a „tulajdonjogi triász” kérdéséhez... im. 25 – 28.*

⁴⁷³ FÖLDI: *Adalékok a „tulajdonjogi triász” kérdéséhez... im. 25.*

további bizonytalanságaira, nehézségeire.⁴⁷⁴ Hohfeld ugyanis a jogosultság fogalmának tisztázására négy ún. „*korrelatív pár*” (igényjog – korrelatív kötelezettség; szabadság – joghiány; felhatalmazottság – beavatkozásnak kitettség; mentesség – beavatkozásra képtelenség) segítségével tett kísérletet. Hohfeld szerint a joggyakorlatban ezeket a fogalmakat következtlenül, pontatlanul használják, ami zavarokat, ellentmondásokat okoz. *Ficsor Krisztina* a Hohfeld-féle fogalomkészlet alapján próbálta a magyar (polgári jogi) tulajdont ábrázolni. Értekezésében arra a következtetésre jutott, hogy Magyarországon nem találkozhatunk a hohfeldi jogi terminológiát alkalmazó bírói döntésekkel, ám ez a joggyakorlatban nem feltétlenül vezet zavaros, következtelen fogalomhasználathoz. Jelen dolgozat keretei között e tanulmánnyal összefüggésben arra hívom fel a figyelmet, hogy a jogosultság fogalom jelentéstartományának pontosítására, árnyaltabbá tételére is történtek már kísérletek, és a jövőben is várható az alapfogalmak újraértelmezése, újragondolása – a tulajdonjog területén is. *Blutman László* egyik Jogelméleti Szemlében publikált tanulmányában részletesen elemezte Hohfeld elméletét és a modell magyar jogdogmatikában való alkalmazásának problematikusságára hívta fel a figyelmet.⁴⁷⁵

Jogosulatlan behatások kizárása

Jelenleg a Ptk. „*A tulajdonjog tartalma és védelme*” című X. fejezetében szabályozza a tulajdonjog védelmét. A Ptk. 115. § (3) bekezdése szerint „*a tulajdonos követelheti a jogellenes beavatkozás vagy behatás megszüntetését, ha pedig a dolog birtokából kikerült, követelheti visszaadását.*”

A *Vékás Lajos* által szerkesztett, 2008-ban kiadott Szakértői Javaslat a jogosulatlan behatás kizárásának jogát kifejezetten a tulajdonjog részjogosítványai között tárgyalta.⁴⁷⁶ Ezt a szerkesztési módot azonban az új Ptk. 2012-ben közreadott tervezete már nem vette át, amivel egyetértek. Ugyanis valamennyi jogviszonyra (nem is csak dologi jogviszonyra) elmondható, hogy ha valaki jogosulatlanul zavarja az alanyi jog gyakorlását, az alanyi jog jogosultja a behatását kizárhatja, illetve a mindenkori jogosultnak különböző jogi eszközök állnak rendelkezésére, hogy megvédje alanyi jogait, jogos érdekeit.

⁴⁷⁴ FICSOR Krisztina: *A jogosultságok fogalmi problémái a bírói érvelésben. A tulajdon polgári jogi fogalma.* Jogtudományi Közlöny. 2011. 10. sz. 507-514.

⁴⁷⁵ BLUTMAN László: *Az analitikus jogdogmatika keservei: jogosultság, szabadosság, hatalmasság,* In: Jogelméleti Szemle 2012/4. szám, 43.

⁴⁷⁶ MENYHÁRD Attila: *A tulajdonjog.* In: *Vékás Lajos* (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez,* Complex Kiadó, Budapest, 2008, 597, 620-621.

Terhek és a kárveszély viselése

A tulajdonost a tulajdonjogviszony alapján megillető, felsorolhatatlan jogosultságok mellett bizonyos kötelezettségek is terhelik, amelyek szintén a tulajdonjog tartalmához tartoznak.⁴⁷⁷ A Ptk. a tulajdonos kötelezettségeit sem sorolja fel teljes körűen. A 99. § szerint „*a tulajdonos ... viseli a dologgal járó terheket és a dologban beállott azt a kárt, amelynek megtérítésére senkit sem lehet kötelezni.*”

A tulajdonosra sokféle teher nehezedhet. *Lenkovics Barnabás* csoportosítása szerint a terhek egy része a dolog természetéből fakad (például a költségek, ráfordítások, a karbantartáshoz, állagmegóváshoz szükséges kiadások stb.). A másik csoportba azon terhek tartoznak, amelyek a tulajdonjog részjogosítványainak korlátozásait alkotják (például átjárás túrésének kötelezettsége stb.). A harmadik csoportba a dologgal járó közterheket (például adót, illetéket, vámot) sorolja.⁴⁷⁸

A tulajdonost terhelő kötelezettségeket – a jogosultságokhoz hasonlóan – szintén nem lehet taxatív felsorolni. A Ptk. nem is tesz erre kísérletet, a tulajdonosi kötelezettségeket csupán egy generálklauzula-szerűen megfogalmazott félmondatban foglalja össze.

A tulajdonjog jogviszonyként való felfogásából kiindulva felmerül a kérdés, hogy a tulajdonos kötelezettségei mire, illetve kire irányulnak. Álláspontom szerint ugyanis a fent felsoroltak csak áttételesen, helyenként kifejezetten nehezen értelmezhetők olyan kötelezettségekként, amelyek a tulajdonost a kívülálló tulajdonosokkal *szemben* kötelezik.

A *Lenkovics Barnabás* által az *első csoportba* sorolt tulajdonosi kötelezettségek (költségek, ráfordítások stb. viselése) valójában nem is nevezhetők szoros értelemben vett kötelezettségeknek, hiszen a dolog fenntartása, épségben tartása csak nagyon ritkán – néhány speciális dolgon fennálló tulajdonnál (lásd termőföld, műemlékek) – jelentkezik tulajdonosi kötelezettségként. Ha kiterjesztő értelmezéssel mégis ilyen „kötelezettségek” soraként fogjuk fel az első csoportot, akkor viszont hiányzik a jogviszony másik oldalán álló jogalanyoknál a „jogosultság.” Tehát ha a tulajdonos nem kívánja a dolgát fenntartani, a vele járó költségeket viselni, más általában ezt nem követelheti, és nem is kényszerítheti ki bírói úton. Más megközelítésből szemlélve, ezen

⁴⁷⁷ SZILÁGYI Péter: *Jogi alaptan*, 3. átdolgozott kiadás, Osiris Kiadó, Budapest, 2006, 299.

⁴⁷⁸ LENKOVICS: *Dologi jog... im.* 90-91.

kötelezettségek teljesítésére a tulajdonost inkább jól felfogott – belső vagy intern – gazdasági érdekei motiválják. *Szladits Károly* szavaival tehát – különösen ennél a csoportnál – hiányzik a „jogviszony zártsága”, ami a jogviszonyokra általában nem jellemző. A *Lenkovics Barnabás* által *harmadik csoportba* sorolt kötelezettségekkel szemben viszont létezik jogosultság, ami azonban – legalábbis közvetlenül – nem valamennyi „nem tulajdonosnál”, hanem csak az államnál jelentkezik. (Például az adók, illetékek stb. beszedésére az államnak igen széles és hatékony jogi eszköztár áll rendelkezésére.) Ez a „kötelezettségi csoport” szoros összefüggésben áll a tulajdonhoz való joghoz kapcsolódó társadalmi felelősség (más megfogalmazásban szociális kötöttség) alkotmányjogi elvével, ami tehát a polgári jog szempontjából a dologhoz kapcsolódó (köz)teherként realizálódik.

Valójában csak a *Lenkovics Barnabás* által második csoportba tartozó, egyébként a szakirodalomban rendre háttérbe szorított kötelezettségeknél rekonstruálható leginkább a jogviszony zártsága. Ezen csoport dogmatikai jelentősége azonban messze meghaladja a mai kánonban elfoglalt helyét, hiszen ezzel támasztható alá leginkább a tulajdonjog jogviszonyként való felfogása. (Ennek fontosságára a kötelezeti pozíció részletes áttekintése után külön is felhívom a figyelmet.)

A tulajdonjogból folyó köteleességek csoportosításának más hagyományai is felfedezhetők a magyar polgári jogtudományban. *Ágoston Péter* elsősorban a rendészeti jellegű, rendészeti hatóságok által ellenőrzött köteleességeket sorolta ide. A tulajdonos köteleességei között nevesítette, hogy épületeit és más dolgait jó karban tartsa, „*nehogy azok ledülés esetén más telkére essenek.*”⁴⁷⁹ Ebbe a kategóriába sorolta a határjelek, palánkok, a kerítés, sövény, árkok fenntartását – illetve azt a kötelezettséget, hogy a tulajdonos köteles azok fenntartásához a szomszédokkal egyenlő részben hozzájárulni. A harmadik csoportba sorolta az akár védelmi, szabályozási, ármentesítési vagy lecsapolási célra alakult vízi társulathoz történő csatlakozást – amennyiben a telek a vízi társulat területére esik.⁴⁸⁰ Ezeknél a – ma részben a tulajdoni korlátokhoz sorolt – tulajdonosi köteleességeknél már érzékelhető a jogviszony zártsága, hiszen arra irányulnak, hogy a tulajdonjogviszony kötelezettjeit megkímélje a tulajdonnal okozott esetleges káreseményektől. Azonban nem erősíti az elméletet az a tény, hogy e

⁴⁷⁹ ÁGOSTON: *im.* 282.

⁴⁸⁰ ÁGOSTON: *im.* 283.

kötelezettségek kizárólag ingatlanokkal összefüggésben értelmezhetők, azaz *Ágoston Péter* nem is fogalmazott meg tulajdonosi kötelezettségeket az ingók vonatkozásában.

2.4.2 A kötelezettek terhei és a „kötelezetteket megillető jogosultságok”

A tulajdonjogviszony tartalmával kapcsolatban a szerzők nem szokták külön nevesíteni a „kötelezeti oldalt”, azaz nem veszik számba, hogy a nem-tulajdonosokat milyen kötelezettségek terhelik, illetve milyen jogosultságok illetik a tulajdonjogviszony alapján. A mellőzés oka nyilvánvaló: a tulajdonjogviszony legfontosabb alanya a tulajdonos, legfontosabb tartalmi elemei pedig a tulajdonost megillető jogosultságok. Ám jelenlegi tulajdoni modellünk, ami a tulajdon jogviszonyként fogja fel, megkívánja, hogy a többi jogviszonyhoz hasonlóan a kötelezeti oldal jogait és terheit is áttekintsük. Ezt a hiányosságot igyekszem a következő részben pótolni, abban bízva, hogy ez a megközelítési mód a dogmatikai rendszer tárgyalásában is új lehetőségeket nyit.

Tűrési, tartózkodási és elismerési kötelezettség

A tulajdonjogviszonyban a „kívülálló”, tehát a nem-tulajdonosok legfontosabb kötelezettsége, hogy *elismerjék* a tulajdonos jogosultságait, *tűrjék* a tulajdonos (rendeltetésszerű) joggyakorlását és *tartózkodjanak* annak bármiféle zavarásától.⁴⁸¹ A kötelezettségek tankönyvi listájában megfogalmazottakat azonban szinte evidenciának tekinthetjük, hiszen az egész jogrendszer, különösen a polgári jog azon a szemléleti alapon nyugszik, hogy a rendeltetésszerű joggyakorlást az érintetteknek tűrniük kell és egymást szükségtelenül nem zavarhatják. Bármilyen más magánjogi jogviszonyban sem lehet a másik jogalany rendeltetésszerű joggyakorlását zavarni, sőt pozícióját is el kell ismerni. Ha a pozíció vitás, akkor a helyzet tisztázására bírósághoz lehet fordulni. Nincs ez másképp a tulajdonjogviszonnyal sem.

Tulajdonjogi modellünkkel kapcsolatos „bizonytalanságok”, nehézségek további forrásának tekintem azt, hogy nincs kellően *konkrétan* meghatározva a jogviszony kötelezeti oldalán állók kötelezettsége sem. A tűrési/tartózkodási/elismerési kötelezettség, mint a tulajdonjogviszony kötelezettjeinek kötelezettsége olyan absztrakt megfogalmazás, amely nem erősíti a kontinentális tulajdonfelfogást.

⁴⁸¹ BÍRÓ – LENKOVICS: *Általános tanok*, 1999... im. 151.

A tulajdonjogviszony kötelezettjeinek „jogosultságai”

A tulajdonjogviszony tartalmának vizsgálatában itt logikailag a tulajdonjog kötelezettjeinek jogosultságai következnenek. De a szakirodalom ehhez nem ad támpontot, a tulajdonjogviszony kötelezetti oldaláról mintha nem is vennének tudomást a szerzők.

Ha a dogmatikai hagyományok ellenében próbálnék ilyen „jogosultságokat” keresni, felsorolni, a tulajdonjog magánjogi korlátai között kellene kutatnom. A szomszédjogokra vonatkozó szabályokat *Lenkovics Barnabás*⁴⁸² és *Menyhárd Attila*⁴⁸³ is a tulajdonjog magánjogi korlátjaként nevesíti. *Lenkovics Barnabás* 1991-es művében⁴⁸⁴ még a Ptk. törvényi rendszeréhez igazodva a szomszédjogokat a tulajdonjog tartalmáról szóló cím alatt helyezte el.

Ebből a szempontból azonban a szomszédjogok Ptk.-beli elhelyezése⁴⁸⁵ igen találó, sőt még most is előremutató. Ugyanis a szomszédjogokra vonatkozó rendelkezések a tulajdonjogviszony kötelezettjei közül egy viszonylag kisebb csoport számára speciális jogosultságokat biztosítanak. Olyan jogosultságokat, amelyek egyébként a tulajdonost illetnék meg. A tulajdonos a tulajdonjoga alapján minden kívülállót kizárhat ingatlanjáról. Mégis, szomszédja jogosult az építkezési, bontási, átalakítási vagy karbantartási munkák elvégzése céljából az ingatlant kártalanítás ellenében használni [Ptk. 102. § (2) bekezdés]. A tulajdonjog kötelezettje jogosult az áthajló ágak gyümölcsének összegyűjtése, a közérdekű munkálatok elvégzése stb. célból a földre belépni [Ptk. 102. § (1) bekezdés]. A szomszédjogi szabályokat ezek szerint értelmezhetnénk a tulajdonjogviszony kötelezetti oldalán lévő alanyok „jogosultságaiként” is.

Hasonló érvek alapján a szükséghelyzetre vonatkozó szabályok [Ptk. 107. §] is felfoghatók a tulajdonjog kötelezettjeinek jogosultságaiként. Sőt ezen rendelkezéseknek a Ptk. X. fejezetben való elhelyezése kifejezetten erősítheti ezt az álláspontot. Hiszen a szükséghelyzet miatt a tulajdonjogviszony meghatározott kötelezettjei jogosulttá válnak – igaz, kártalanítás ellenében – egy olyan dolog igénybe vételére, felhasználására vagy egy olyan dologban való károkozásra, amelynek nem is tulajdonosai.

⁴⁸² LENKOVICS: *Dologi jog... im. 97.*

⁴⁸³ MENYHÁRD: *Dologi jog, 2010... im. 147.*

⁴⁸⁴ LENKOVICS: *Tulajdonjog... im. 50.*

⁴⁸⁵ Ptk. X. fejezet A tulajdonjog tartalma és védelme

A közérdekű használat – az arra külön jogszabályban feljogosított szervezetek – szintén jogosultságot biztosít az ingatlan időleges használatára vagy a tulajdonjog korlátozására [Ptk. 108. §].

A túlépítés szabályai értelmezhetők akként, hogy a tulajdonos bizonyos kompenzáció ellenében még azt is köteles tőni, hogy szomszédja az ő területére (jóhiszeműen) túlépítsen. Vele szemben a tulajdonos ugyanis csak olyan megoldások közül választhat, amelyek nem eredményezik az eredeti állapot helyreállítását, illetve azt, hogy a tulajdonos a túlépítéssel érintett földterület tulajdonjogát megtartsa. Ez csak abban az esetben változik, ha a túlépítő rosszhiszemű volt, hiszen akkor megnyílnak a tulajdonos előtt a Ptk. 110. § (1) bekezdésben meghatározott követelések.

Ezek alapján tehát a Ptk. X. fejezetének felépítése, szerkezete kifejezetten támogatja az értekezésemben megfogalmazott dogmatikai megközelítést, ebből a speciális szempontból is érthetőnek, logikusnak, sőt következetesnek tűnik, ugyanakkor a szomszédjogokat, a szükséghelyzetet, a közérdekű használatot elmozdítja a kortárs szerzők által a polgári jogi dogmatikában nekik kijelölt helyről.

A fentiek mellett nem tartom teljesen elképzelhetetlennek azt sem, hogy a telki szolgáltatásokat is a tulajdonjogviszony kötelezettjeit megillető jogosultságként értelmezzük. Telki szolgáltatás esetén az uralkodó telek mindenkori birtokosa más ingatlanát meghatározott terjedelemben használhatja vagy követelheti, hogy a szolgáltatással terhelt ingatlan birtokosa a jogosultságából egyébként folyó valamely magatartástól tartózkodjék. [Ptk. 166. § (1) bek.] Ezekben az esetekben is a törvény a tulajdonjog kötelezettjeit jogosítja fel arra, hogy a tulajdon tárgyát használják.

Természetesen a felvázolt dogmatikai elképzelésem, ötletemet sem tekintem támadhatatlannak. Hiszen ezek az esetek (szomszédjogok, túlépítés, közérdekű használat, szükséghelyzet, telki szolgáltatások) nem vonatkoznak a tulajdonjog valamennyi kötelezettjére, csak egy igen szűk csoporthoz tartozó, speciális helyzetben lévő alanyi körre (a szomszédokra, a túlépítőkre, a szükséghelyzetben lévőkre és a telki szolgáltatások mindenkori jogosultjaira stb.) A többi kötelezett vonatkozásában viszont nemigen lehet ilyen jogosultságokat felsorolni. Talán a szükséghelyzetet abból a szempontból kezelhetjük egyfajta alkivételként, hogy annak alanya nem kötődik semmilyen előzőleg megszerzett jogi pozícióhoz, tehát elvileg mindenki számára nyitva áll.

Ugyanakkor az a tény, hogy a tulajdonjogviszony kötelezetti oldalát csak a Ptk. néhány rendelkezéséből tudjuk valamilyen módon rekonstruálni, kérdéseket vethet fel a polgári jogtudomány tulajdoni modelljével kapcsolatban. Hogyan gondolhatunk jogviszonyként a tulajdonjogra, amikor valójában csak a tulajdonos jogállása van nevesítve? Hogyan lehet egy olyan jogintézmény jogrendszerünk fundamentuma, amelyre vonatkozó szabályok (látszólag?) nem tudják pontosan meghatározni még a tulajdonos jogosultságait és kötelezettségeit sem? Hogyan szabályozhat a felek egyenjogúságára és mellérendeltségére építő polgári jog akként, hogy egy jogalanyhoz telepíti a jogosultságokat (vagy azok túlnyomó többségét), mindenki másra pedig – elvileg – a kötelezettségeket?

Álláspontom szerint a tulajdonjog jogviszonyként való felfogása egyfajta szükségmegoldás. Egy olyan modell, ami igen jó szolgálatot tesz az oktatásban, és alkalmas a tulajdonnal összefüggő legtöbb gyakorlati probléma megfogalmazására, sőt megoldására is. Azonban a modell korántsem tökéletes. Már a tulajdonjogviszony *alanyainak* megnevezése is problematikus, hiszen csak az egyik alanynak, a tulajdonosnak van polgári jogi megnevezése, a többi szereplőnek („a kötelezetteknek”) nincs is külön neve. Szintén nehezen értelmezhető a modellnek az az eleme, hogy valamennyi dolgon fennálló tulajdonjognak mindenki alanya tulajdonosként vagy kötelezettként. A tulajdonjogviszony tárgyainak körével kapcsolatban is felmerülnek kérdések. A tulajdonjogviszony valójában nem rendelkezik jól körülhatárolható *közvetlen tárggyal*, az összemosódik a jogviszony tartalmával. A tulajdonjogviszony *közvetett tárgyainak*, a dolgok körének meghatározása az utóbbi időben problémássá vált. A tulajdonjogviszony *tartalmának* elemzése során a vonatkozó szakirodalom kizárólag a tulajdonost megillető jogosultságokat – és szűkebb körben – a tulajdonost terhelő kötelezettségeket vette számba. A tulajdonjogviszony többi alanyát, a „kötelezettek” megillető jogosultságok és az őket terhelő kötelezettségek nevesítése a jelenlegi dogmatikai felfogással nehezen összeegyeztethető feladat. A jogviszonyhoz mindig legalább két jogalany szükséges, akik – legalábbis a polgári jogban – általában egymással szemben kölcsönösen jogosultak és kötelezettek. Nem biztos, hogy a jogosultságok és a kötelezettségek aránya tökéletesen megegyezik valamennyi jogalanynál, de az egyáltalán nem jellemző, hogy a jogosultságok vagy a kötelezettségek valahonnan teljesen hiányoznak. A „tulajdonjogviszonyban” viszont a kötelezetti oldal valójában csak egyfajta fikció. A tulajdonjogviszony kötelezettjének

tekintjük a kívülállókat, akik a jog számára akkor válnak érdekessé, ha magatartásukkal jogellenesen zavarják a tulajdonost jogai gyakorlásában. A jog egy fikcióval (*Grosschmid Béni* gondolatai alapján) kötelmet teremt azok között, akik között nem létezik valódi kapcsolat, és úgy jár el a jogellenesen beavatkozóval szemben, mintha az az egyébként fiktív kötelemből eredő kötelezettségét szegte volna meg.

A fent kifejtett, jórészt dogmatikai jellegű problémafelvetésen kívül is újabban számos kihívás éri a polgári jogi tulajdont, amelyek már megjelentek a vonatkozó szakirodalmi diskurzusban.

A tulajdonjog jelenlegi szabályozása a jelenlegitől alapjaiban különböző társadalmi, gazdasági és politikai körülmények között született. Az 1950-es években az állami tulajdon dominanciája volt jellemző, a legfontosabb termelőeszközök közösségi tulajdonban álltak. A tulajdont védő rendelkezések tehát valójában az állami tulajdont védő rendelkezéseknek minősültek. A társadalom számára meghatározó és alapvető jelentőségű vagyontárgyak (például lakások, egyéb ingatlanok) élvezete inkább bérleti jogviszonyon és nem tulajdonjogviszonyon alapult.⁴⁸⁶ A mai viszonyok között a tulajdon szerepe megváltozott, a termelésben, sőt a javak elosztásában is a piac törvényszerűségei váltak meghatározóvá. A tulajdoni szerkezet jóval polarizáltabbá vált, és az állami tulajdon jelentősége markánsan lecsökkent. Az állam a gazdasági életben nem az egyetlen, csupán egy fontos szereplő. A kisajátítási jogban az 1990-es évek végén jelentek meg azok az elvárások, amelyeket az AB a 35/2005. AB határozatban fogalmazott meg, és amelyeknek kisajátítási törvényünk csak a 2007-es rekodifikálás után tett eleget. Ugyan a rendszerváltás után jelentősen átalakultak a tulajdoni viszonyok, és módosult a tulajdonra vonatkozó szabályozás, azonban még mindig megfigyelhető néhány, a szocializmus idejéből származó hagyomány, amelynek újragondolása az új Ptk. kodifikációja során jelenleg is zajlik.

Ám nemcsak a politikai rendszerváltozás miatt alakult át jelentősen maga a tulajdonjog. A mai globalizált világban új tendenciák figyelhetők meg. Ahogy már kifejtettem, a dologi joggal foglalkozó szerzők felvetették, hogy át kellene gondolni a tulajdonjog

⁴⁸⁶ MENYHÁRD Attila: *Észrevételek és javaslatok az új Polgári Törvénykönyv dologi jogi koncepciójának kiegészítéséhez*, Polgári Jogi Kodifikáció 5-6/2002., 8.

közvetett tárgyának a fizikailag birtokba vehető tárgyakra szűkítését.⁴⁸⁷ A dogmatikai felvetés komoly visszhangot kapott. Ennek oka, hogy ma már nem feltétlenül a jelenlegi fogalmaink szerinti tulajdonjog biztosítja a létbiztonságot és az emberi autonómia tárgyi alapját. A bizonyos szempontból a tradicionális tulajdon helyébe lépő „várakozások” vagy várományok egyre jelentősebb szerepet játszanak a gazdasági életben.⁴⁸⁸ Ezen elképzelésekre jelentősen hathatott az alkotmányjogi „kibővített” tulajdonfogalom is, ami a vagyoni értékkel bíró jogosultságokat is védelemben részesíti az alkotmányos tulajdonvédelem körében.

Az igen gyors technikai fejlődés miatt az ingók tulajdonjogának szerepe a termelésben csökkent, hiszen a versenyképességet immár a legújabb technológia alkalmazásának lehetősége növeli, az szinte másodlagossá vált, hogy milyen jogviszony keretében (bérlet, lízing vagy tulajdonjog) kerül sor annak alkalmazására.⁴⁸⁹ Ugyanakkor a tulajdonjog biztosítéki szerepe (különösen az ingatlanokon) megnőtt.

Mai gyorsan változó életkörülményeink között jogrendszerünk olyan alapvető – és talán állandónak vagy változatlanak gondolt – intézménye, mint a tulajdonjog is folyamatos újragondolásra szorul.

3. A kisajátítás mint szerzősmód

A polgári jog hagyományosan kétféleképpen közelít a kisajátításhoz. Egyrészt a tulajdonjog megszerzésének *eredeti szerzősmódjaként*, másrészt a tulajdonjog *közjogi korlátjaként* tárgyalja. A tulajdonelméleti alapok tisztázása és a polgári tulajdonnal kapcsolatban felmerülő aktuális kérdések megfogalmazása után megvizsgálom, a kisajátítás jogintézménye hogyan illeszthető be a polgári jog dogmatikai rendszerébe.

A kisajátítás polgári jogi szempontból a tulajdonjog átszállását/új tulajdonjog keletkezését vagy a tulajdonjogviszony alanyának változását jelenti. Ha ragaszkodunk fentebb felvázolt tulajdoni modellünkhöz, azt mondhatjuk, hogy a kisajátítás alanycserét eredményez a tulajdonjogviszonyban, hiszen a korábbi tulajdonosból kötelezett, az egyik korábbi kötelezettből tulajdonos lesz.

⁴⁸⁷ Lásd a témához többek között: WELLMANN: *im.* 11-14.; MENYHÁRD: *Észrevételek és javaslatok az új Polgári Törvénykönyv dologi jogi koncepciójának kiegészítéséhez... im.* 8.; SERÁK: *Átkelő a dologfogalom határain... im.* 215-233. stb.

⁴⁸⁸ MENYHÁRD: *Észrevételek és javaslatok az új Polgári Törvénykönyv dologi jogi koncepciójának kiegészítéséhez... im.* 7-8.

⁴⁸⁹ MENYHÁRD: *Észrevételek és javaslatok az új Polgári Törvénykönyv dologi jogi koncepciójának kiegészítéséhez... im.* 8.

Azok a koncepciók, amelyek a kisajátításhoz mint tulajdonszerzés-módhoz közelítenek, a kisajátítást az eredeti szerzőmódok között helyezik el. Ahogy azt később kifejtem, ez a polgári jogi szakirodalomban széles körben elterjedt állítás alapos megfontolásra szorul. Jelen cím alatt a tulajdonátszállás elméleti kérdéseinek tisztázása után megvizsgálom, hogy a szerzők milyen szempontok alapján tesznek különbséget az eredeti és a származékos szerzőmódok között, majd ezen kérdések tisztázása után megkísérlem elhelyezni a kisajátítást a szerzőmódok rendszerében.

3.1 A tulajdonátszállás egyes elméleti kérdései

Az 1940-es évek közepén jelent meg Eörsi Gyulának „*A tulajdonátszállás kérdéséről*” című műve, amelyben a tulajdonátszállás legfontosabb elméleti problémáira világított rá.

3.1.1 A tulajdonjog „intern és extern hatálya”

Eörsi Gyula – a tulajdonátszállás elméleti kérdéseinek tárgyalásához – különbséget tesz a tulajdonjog „*intern*” és „*extern*” hatálya(i) között. Az *intern hatályok* nem jelennek meg a külső személyek, a publicitás előtt, mivel azok a tulajdonos magánügyei (pontosabban a tulajdonos és az állam ügye), és a tulajdonjog *statikus* állapotához kötődnek. Az *intern hatályok* abból erednek, hogy valamennyi jogilag minősített dolognak („*jószágnak*”) a jog statikus rendje szerint mindenképpen tartoznia kell valaki erőkörébe ahhoz, hogy a jog és az egyén által a jószággal szándékolt célok elérhetőek legyenek. Ennek a „*beletartozásnak*” a negatív oldalát a harmadik elleni védelem és a veszélyviselés jelenti, pozitív oldalról az e cél elérésére a rendelkezési jogosultság, azaz a tulajdonjog legrégebbi jellemvonásai. Ha „*tulajdonváltás*” történik, azaz a tulajdonjog alanya megváltozik, ezek az „*intern hatályok*” is átszállnak az új tulajdonosra. Az alanyváltás azonban nem érinti a jellegüket, hiszen magára a dologra irányulnak és nem a környezetre. Ezért a „*mozgás*” során az átadón és az átvevőn kívül harmadik személynek sincs „*behatása*” rájuk. *Eörsi Gyula* háromféle *intern hatályt* különböztet meg, a *kárveszély viselését* („*veszélyviselést*”), a *belső rendelkezési jogot* és a *vindikációs jogosultságot*.

- *Kárveszély viselése* („*veszélyviselés*”) azt jelenti, hogy mely időponttól kell az átadónak, mely időponttól az átvevőnek konstatálnia, hogy a dolog elpusztulása által szenvedett kárt nem háríthatja át senkire.

- *Belső rendelkezési jog a tulajdon tárgyával:* azaz a használat, a hasznok szedése, a költségek stb. meddig illetik az eladót, mikortól illetik a vevőt.
- *Vindikációs jogosultság* jelentése, hogy a tulajdon elvonása esetén meddig az átadó és mikortól az átvevő jogosult fellépni az elvonóval szemben.

Az intern hatályok alatt kifejtett jogosultságok egyértelműen a tulajdonost illetik meg, azonban a tulajdonjog átszállása esetén kérdésként vetődhet fel, hogy kit illetnek. *Eörsi Gyula* szerint az intern hatályoknál a tulajdonátszállás az átruházó és az átvevő belső ügye, ezért elegendőnek tartja, hogy a jog csak diszpozitív rendelkezéseket határozzon meg ezekben a vonatkozásokban, és nem is kell olyan mozzanatot választani, amely a jogosultságok átszállását kívülről könnyen felismerhetővé teszi, tehát az egyéb individualisztikus szempontoknak is teret lehet engedni (pl.: a szerződéskötés időpontjához kötni).

Az *extern hatályok* alatt a tulajdonjog azon vonatkozásait érti *Eörsi*, amelyek „*nem a javaknak a jog világába történő beiktatását érintik, hanem harmadik személyek jogát, sorsukat a forgalmi életben, ahol gyakran meglazul a tulajdonoshoz fűző abszolút kapocs, egyértelműekké és lehetőség szerint első pillantásra felismerhetőkké kell tenni.*”⁴⁹⁰ Az extern hatály alá tartozik:

- *A prioritás átszállásának időpontja.* A prioritás alatt szűkebb értelemben annak eldöntését értjük, hogy többszöri átruházás esetén melyik az a momentum, amelynek bekövetkezte esetén már nem „*non nocet*” a későbbi egyenlő intenzitású átruházás pl.: szerződéskötés-e vagy tradíció. Tágabb értelemben a prioritás nemcsak annak vizsgálatát jelenti, hogy ki a *tempore prior* egyenlő intenzitás esetén, de hogy ki a *iure prior* eltérő intenzitású, eltérő idejű jogok összevetése esetén. Tehát ez inkább forgalmi jelentőséggel bír, ellentétben a vindikációs jogosítvánnyal, amely uralmi jellegű.
- *Átruházói hitelezők jogának megszünte.*
- *Átvevői hitelezők jogának beállta.*

Ez utóbbi két vonatkozással kapcsolatban *Eörsi Gyula* a forgalmi élet biztonsága, kiszámíthatósága érdekében lényegesnek tartja a hatályátszállás felismerhetőségét, publicitását. Ezért az extern hatályokat kogens szabályokkal kell szabályozni és az

⁴⁹⁰ EÖRSI: *A tulajdonátszállás... im.* 15.

átszállás momentumát felismerhető fázisokhoz kell kötni (pl.: tradíció, széljegyzés stb.)⁴⁹¹

A tulajdonjog átszállása időpontjának meghatározásához a fent részletezett kettős főfelosztásnak megfelelően két rendszert különít el. Az intern hatályokat alapul vevő, „kötelmi jellegű” és az extern hatályokból kiinduló „dologi jellegű” rendszert.

Átruházás esetén a tulajdonjog intern hatályai általában az áru feletti tényleges hatalom átszállásával állnak be az átvevő javára, az extern hatályok pedig az átruházás folyamata során annál a mozzanatnál („momentumnál”), amely kifelé felismerhetőbb.⁴⁹² A tulajdonátszállásra vezető causák különböző intenzitású „kötelmeket” szülnek a tulajdon valóságos átvitelére. Az intenzitási síkok a következők:

Jog alatti sík	<i>naturalis obligatio</i>	Causa pl.: elévült követelés
Alsó sík	<i>ingyenszerzés</i> (ingatlanál „nem telekkönyvben bízva szerzés”)	Causa pl.: ajándék
Normálsík	<i>visszterhes szerzés</i>	Causa pl.: adásvétel
Felső sík	<i>állami parancson alapuló szerzés</i>	Causa pl.: kisajátítás, árverési vétel

1. ábra Eörsi Gyula szerint a tulajdonátszállásra vezető causák által keletkeztetett intenzitási síkok⁴⁹³

Ha az egyes tulajdonátszállító causák ütköznek, akkor a causák által létrehozott dinamikus jogok intenzitása rangsorolódik, és a magasabb sík dominál, azaz mindenben érvényes és hatályos kötelmet keletkeztet. Egyenlő intenzitású jogok összeütközése esetén viszont a prioritás dönt. *Eörsi Gyula* ezt akként foglalja össze, hogy „*valamely jószágra irányuló jogok összeütközése különböző magasságú síkokon játszódik le: azonos intenzitásúak közt a prior győz, még az alacsonyabb síkon állónak mindaddig az időpontig engedni kényszerül, míg ez utóbbi vindikációs joggal rendelkezik.*”⁴⁹⁴

3.1.2 A kisajátítás mint causa

Eörsi Gyula az *állami igénybevételt* az egyik tulajdonátszállító causának tekinti, amelyhez tartozónak véli a kisajátítást engedélyező közigazgatási határozatot és az

⁴⁹¹ EÖRSI: *A tulajdonátszállás... im. 16.*

⁴⁹² EÖRSI: *A tulajdonátszállás... im. 54.*

⁴⁹³ EÖRSI: *A tulajdonátszállás... im. 111.*

⁴⁹⁴ EÖRSI: *A tulajdonátszállás... im. 111.*

államosítást elrendelő törvényt. A kisajátító határozat és az államosító törvény útján történő tulajdonátszállás és a szerződéses tulajdonátszállás közötti különbséget úgy foglalja össze, hogy míg az utóbbiaknál a szerződés „*egy magában nem biztosítja a lebonyolítást, a kisajátító határozat és az államosító törvény igen.*”⁴⁹⁵ Ebben azonban Eörsi szerint csak az tükröződik vissza, hogy az a causa keletkezteti a legintenzívebb, a legmagasabb síkra emelt „kötelmet.” Ebben a rendszerben két ilyen természetű causa versengésének esetében az összeütközést éppúgy a prioritás és az intenzívebb jog vizsgálata dönti el, mint a szerződésai alapú ügyleteknél.

Az esetkör elhanyagolható gyakorlati jelentőségére tekintettel Eörsi Gyula azt mondja, hogy a kisajátítási határozat és az államosító törvény hatályossá válása a prioritási és jogintenzitási kérdést végképp eldönti. A kisajátító causájának intenzitása olyan magas, hogy az a telekkönyv feletti síkon áll: a telekkönyvvel szembeni közhitelesség elvének is engednie kell „*a kisajátítás okául szolgáló nagyobb fokú közérdek előtt.*”⁴⁹⁶

3.2 A tulajdonszerzés-módok csoportosításának múltja és jelene

A nehezen túlbecsülhető jelentőségű vagyoni jogi viszonyok alapjogviszonya vitathatatlanul a tulajdonjogviszony. Egy tulajdonjogviszonyról szóló, tudományos igényű írt értekezés nem mellőzheti a tulajdonjog megszerzésének kérdéseit sem. Az *Eörsi Gyula* által a tulajdonátszállásra vezető causák intenzitási sík alapján történő csoportosítása helyett a hazai és általában a külföldi polgári jogi irodalom a szerzőmódokat az eredeti/származékos jellegük szerint csoportosítja. Tulajdonszerzés alatt azokat az eseteket értjük, amikor valamely dologra nézve tulajdonjogviszony jön létre, vagyis az adott birtokba vehető dolog felett tulajdonosi hatalom keletkezik.⁴⁹⁷ A tulajdonszerző szempontjából a dologon mindig új tulajdonjog létesül. A tulajdonszerzési módok olyan taxatív meghatározott jogi tények, amelyekhez a jogrend a tulajdonszerzés joghatását fűzi.⁴⁹⁸ *Lenkovics Barnabás* is hangsúlyozta a szerzőmódokról írt tanulmányában,⁴⁹⁹ hogy – ahogyan a dologi jogoknak is létezik *numerus clausus* – a szerzőmódoknak is, hiszen a szerzőmódok köre zárt, más módon nem keletkezhetsz tulajdonjog, mint amit törvény (a Ptk. és egyéb törvények)

⁴⁹⁵ EÖRSI: *A tulajdonátszállás...* im. 105.

⁴⁹⁶ EÖRSI: *A tulajdonátszállás...* im. 105.

⁴⁹⁷ LENKOVICS: *Dologi jog*, 2001... im. 120.

⁴⁹⁸ FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996, 317.

⁴⁹⁹ LENKOVICS Barnabás: *A tulajdonszerzés-módok eredeti, illetve származékos jellege (de lege ferenda és de lege lata)*, Polgári Jogi Kodifikáció, V. évfolyam 3. szám, 15.

szerzőmódként elismer.⁵⁰⁰ A zártkörűség elvéhez szorosan kapcsolódik, hogy a törvény által meghatározott szerzőmódoknak valamennyi lényeges elemét törvénynek kell meghatároznia, és ezektől a felek még akarategységben sem térhetnek el.⁵⁰¹

3.2.1 Az eredeti – származékos szerzőmódok csoportosításának hagyományai

A tulajdonszerzés-módok csoportosításának hagyományai már a *római jogban* is megjelentek. A szerzőmódok között több szempont szerint tettek különbséget, amelyek közül a legfontosabb, hogy a tulajdonszerzés a *ius civile*⁵⁰² vagy a *ius gentium* (ill. *ius naturale*)⁵⁰³ szerinti.⁵⁰⁴ További – bár az előzőnél jóval kisebb jelentőségű – csoportosítási módnak tekinthetjük azt, hogy *különös* vagy *egyetemes* jogutódlásról van szó, azaz a tulajdonszerző csak egyes dolgokat, vagy több dolgot, egy egész vagyontömeget egyszerre, a maga összességében szerez meg. A pandektisták munkálták ki azt a különbségtételt, hogy a tulajdonszerzés – *kétoldalú* – jogügyletekkel vagy egyéb – *egyoldalú* – tényekkel valósul meg.⁵⁰⁵ Szintén római jogi eredetű csoportosítási szempont, hogy a tulajdonszerzéshez szükség van-e valamilyen jogcímre vagy sem. A ma általánosan használt eredeti – származékos felosztás *nem* római eredetű, ám a római jogra nézve is alapvető jelentőségű. Eredeti szerzőmódról (*acquisitio originaria*) akkor beszélünk, amikor más jogától függetlenül keletkezik új tulajdonjog (pl.: az elbirtoklás és a foglalás esetén), származékosról (*acquisitio derivativa*) pedig akkor, amikor a tulajdonjog mástól származik, azaz a tulajdont szerzőhöz a tulajdon jogutódlás címén kerül, például a *traditio*, a *mancipatio* és az *in iure cessio* esetében.⁵⁰⁶

Jóllehet a római jog igencsak idegenkedett a kisajátítással történő tulajdonszerzéstől, ám a kisajátítást mint hatósági illetve bírói intézkedésen alapuló tulajdonszerzési módot – több szerzőmóddal együtt – ismerte.⁵⁰⁷

Az eredeti és a származékos szerzőmódok megkülönböztetése a 19. században vált egyeduralkodóvá. Szintén ebben a korszakban terjedt el az ingók és az ingatlanok

⁵⁰⁰ Lásd: VASS János: *A termőföld tulajdonjoga megszerzésének általános és különös szabályai*, In: VASS János (szerk.): *Agrárjog*, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Szövetkezeti Jogi és Földjogi Tanszék, Budapest, 1999, 61-69.

⁵⁰¹ LENKOVICS: *A tulajdonszerzés-módok eredeti... im.* 15.

⁵⁰² Mancipatio, in iure cessio és usucapio.

⁵⁰³ Traditio, occupatio, thesauri inventio, dologegyesülés, fructum perceptio, specificatio.

⁵⁰⁴ FÖLDI – HAMZA: *im.* 317.

⁵⁰⁵ LENKOVICS: *A tulajdonszerzés-módok eredeti... im.* 15-16.

⁵⁰⁶ FÖLDI – HAMZA: *im.* 318.

⁵⁰⁷ FÖLDI – HAMZA: *im.* 319.

szerzőmódjainak külön-külön történő tárgyalása.⁵⁰⁸ Ugyan a két kategória elnevezésével, a kategorizálás tényével, létjogosultságával kapcsolatban nagyjából egységes vagy nagyon hasonló álláspontok fogalmazódnak meg a témakör szakértőinek körében, ám a különbségtétel szempontjai, sőt az egyes csoportokba tartozó szerzőmódok vonatkozásában eltérő védhető vélemények jelentek meg. A csoportosításbeli eltérések láttán arra a következtetésre is juthatnánk, hogy a kategorizálás idejétmúlt, a római jogi és jogoktatási hagyományok kiüresedéséből származó puszta forma, ami a mai körülmények között inkább csak didaktikai illetve teoretikus, elméleti jelentőséggel bír. Ez a kép igencsak megtévesztő, hiszen a tulajdonszerzés minősítése a dolgon fennálló, harmadik személyeket megillető jogokhoz való viszony szempontjából egyáltalán nem közömbös vagy érdektelen. A szakirodalom szerint ugyanis az eredeti szerzőmódoknál a tulajdonszerző oldalán új, addig nem létezett tulajdonjog keletkezik, azaz – fő szabály szerint – az ő „új” tulajdonát nem korlátozzák a dolgon már fennálló jogok. Származékos tulajdonszerzésnél viszont a tulajdonjogot megszerző tulajdonjoga a jogelődjétől származik, tehát jogszerzése – a *nemo plus iuris* elve alapján – attól függ, hogy a jogelődje tulajdonos volt-e vagy sem. A tulajdonszerző a tulajdonjogot annak terheivel együtt szerzi meg. Így származékos tulajdonszerzésnél a harmadik személyeket megillető jogok továbbra is fennmaradnak. Az eredeti és a származékos szerzőmódok elhatárolása terén a magyar a magánjogi irodalom is rendkívül gazdag hagyományokkal rendelkezik, az ezzel kapcsolatban kialakult felfogások meglehetősen heterogének.

Kolosváry Bálint az eredeti és a származékos szerzőmódok közötti különbséget abban látja, hogy míg az eredetieknél „*a jogi hatást előidéző jogi tény más személy jogától független, eddig még nem létezett jogot teremt*”, addig a származékosaknál „*a jogszerzés ténye csak mások jogától feltételezetten, tehát már fennálló és létező jogokat kapcsol át más alanyhoz.*”⁵⁰⁹ Vagyis az eredeti szerzőmódoknál a tulajdonjog keletkezését előidéző jogi tény önállóan és egymagában, mások tulajdonától függetlenül létesít személy és dolog közötti kapcsolatot.⁵¹⁰ *Kolosváry Bálint* szerint az eredeti tulajdonszerzéseknél nem is „*szerzésről*”, inkább tulajdon „*keletkezéséről*”

⁵⁰⁸ LENKOVICS: *A tulajdonszerzés-módok eredeti... im.* 16.

⁵⁰⁹ KOLOSVÁRY Bálint: *A tulajdonjog*, In: SZLADITS Károly: *A magyar magánjog. Dologi jog*, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1942, 235.

⁵¹⁰ A tulajdonjogról mint „személy-dolog” kapcsolatról az előző részben részletesen értekeztem. Ma a tulajdonjogot nem személy és dolog közötti, hanem emberek közötti kapcsolatként fogja fel a szakirodalom.

beszélhetünk.⁵¹¹ Ezért csak az uratlan dolog elsajátítását, a kincsletet és a gyümölcsválasztást tekintette eredeti szerzőmódnak, a kisajátítást nem is tárgyalta a szerzőmódok között.

Világhy Miklós az eredeti tulajdonszerzés-módok jellemzőit úgy foglalja össze, hogy „*azok nem alapszanak a dologra nézve korábban fennállott tulajdonjogon*”, míg a származékosaknál „*a valakire nézve újonnan keletkezett tulajdonjog egy a dolgon már korábban fennálló tulajdonjogon – rendszerint az új tulajdonostól különböző, más személy tulajdonjogán – alapszik, abból származik.*”⁵¹² *Világhy Miklós* a kisajátítást már az ingatlanok tulajdonjogának eredeti szerzőmódjai közé sorolta.⁵¹³

Sárándi Imre az eredeti és a származékos tulajdonszerzés közötti különbséget úgy írta le, hogy az eredetieknél a tulajdonszerzés „*másnak a dolgon esetleg fennálló jogától függetlenül történik, míg a származékos módon szerző más jogára támaszkodva szerez tulajdonjogot.*”⁵¹⁴ *Sárándi Imre* felfogásában az eredeti szerzőmóddal történő tulajdonszerzéseknél a szerző tulajdonjoga független a dolgon korábban fennállott tulajdonjogtól.

3.2.2 Az eredeti – származékos csoportosítás jelene a magyar és néhány külföldi polgári jogtudományban

A szerzőmódok eredeti-származékos jelleg szerinti csoportosítása a kortárs magyar szakirodalomban is megjelenik, azonban a szerzők munkáiban jelentős eltérések tapasztalhatók. *Menyhárd Attila* szerint a származékos és az eredeti szerzőmódok közötti különbségtétel alapja, hogy „*a jogszerzés ténye mások jogától feltételezetten (származékos szerzőmódok) vagy arra tekintet nélkül, attól függetlenül (eredeti szerzőmódok) alkalmas arra, hogy jogokat más alanyhoz rendeljen.*”⁵¹⁵

Lenkovics Barnabás szerint „*ha az új jogosult tulajdona az előző tulajdonjogon alapszik, abból származik, akkor származékos szerzőmódról beszélünk. Ha a dolgon a szerzőkor nem állt fenn tulajdon, vagy ha fennállt is, de a szerző tulajdonjoga nem*

⁵¹¹ KOLOSVÁRY: *A tulajdonjog... im.* 236.

⁵¹² VILÁGHY – EÖRSI: *im.* 315.

⁵¹³ VILÁGHY – EÖRSI: *im.* 341.

⁵¹⁴ SÁRÁNDI Imre: *Magyar Polgári Jog III. Tulajdonjog*, Egységes jegyzet, kézirat, Budapest, 1980, 96.

⁵¹⁵ MENYHÁRD: *Dologi jog*, 2007... *im.* 230.

abból származik, hanem arra tekintet nélkül keletkezik, akkor eredeti tulajdonszerzésről beszélünk.”⁵¹⁶

Az eredeti és a származékos tulajdonszerzés definíciói ugyan hasonlóságot mutatnak, ám az egyes Ptk.-ban szereplő szerzőmódok felsorolásánál már nem alakult ki konszenzus a két – a témakörben alapküennek számító – kortárs munka szerzője, Lenkovics Barnabás és Menyhárd Attila koncepciójában. Menyhárd Attila – Lenkovics Barnabással ellentétben – a termékek, a termények és a szaporulat elsajátítását (Ptk. 125. §) és a vadak, a halak (és más hasznos vízi állatok) tulajdonjogának megszerzését (Ptk. 128. §), a ráépítést (Ptk. 137. §) és a feldolgozást (Ptk. 133. §) – ez utóbbit csak részben – eredeti tulajdonszerzésnek tekinti. Lenkovics Barnabás pedig – Menyhárd Attilával ellentétben – a növedéket (Ptk. 126. §) és a beépítést (Ptk. 136. §) taglalja a származékos tulajdonszerzések között. Dolgozatom szempontjából lényeges – bár mint látni fogjuk csupán látszólagos – eltérés továbbá, hogy Menyhárd Attila a tulajdonszerzési módok áttekintésénél a kisajátítást nem sorolta az eredeti szerzőmódok közé, ugyanakkor tankönyve kisajátításról írt részében kifejti, hogy az polgári jogi szempontból a tulajdonjog egyik eredeti szerzőmódja.⁵¹⁷ Menyhárd Attila kiemelte, hogy a feldolgozás olyan tulajdonszerzési mód, amelyik – a tulajdonszerzés körülményeinek vizsgálata eredményeként – az eredeti és a származékos szerzőmódok közé is sorolható.

⁵¹⁶ LENKOVICS: *Dologi jog, im.* 120.

⁵¹⁷ MENYHÁRD Attila: *Dologi jog, 2007... im.* 213.

Eredeti szerzőmódok	Származékos szerzőmódok
<ul style="list-style-type: none"> • hatósági határozat vagy árverés; • elbirtoklás; • gazdátlan javak elsajátítása; • találás; • kisajátítás. 	<ul style="list-style-type: none"> • átruházás; • a termékek, a termények és a szaporulat elsajátítása; • vadak és halak tulajdonjogának megszerzése; • feldolgozás; • dologegyesülés; • öröklés; • növedék; • beépítés; • ráépítés.

2. ábra Az eredeti és származékos szerzőmódok csoportosítása Lenkovics Barnabás szerint (az ingókra és az ingatlanokra vonatkozó különbségtétel *nélkül*).⁵¹⁸

Eredeti szerzőmódok	Származékos szerzőmódok
<ul style="list-style-type: none"> • hatósági határozat és hatósági árverés; • elbirtoklás; • termékek, termények és szaporulat elsajátítása; • gazdátlan javak elsajátítása; • a kirepült méhraj befogása; • vadak, halak és más hasznos víziállatok tulajdonjogának megszerzése; • találás; • feldolgozás; • ráépítés; <p>(Kisajátítás).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • átruházás; • dologegyesülés és feldolgozás (beépítés); • öröklés • a nem természetes személyek közötti jogutódlás.

3. ábra Az eredeti és származékos szerzőmódok csoportosítása Menyhárd Attila szerint (az ingókra és az ingatlanokra vonatkozó különbségtétel *nélkül*).⁵¹⁹

⁵¹⁸ LENKOVICS: *Dologi jog*, 2001... im. 128-151.

Menyhárd Attila azon álláspontja, hogy a kisajátítást nem említi kifejezetten a tulajdonszerzésről szóló fejezetében, több szempontból is védhető. A hatályos Ptk. a kisajátítást nem a Harmadik Részének I. címe alatt, a Tulajdonjog megszerzéséről szóló XI. fejezetben, hanem a Harmadik Rész III. cím alatt, az Állami tulajdonjogról szóló XIV. fejezetben helyezi el. A jogintézmény 1959-es Ptk.-beli elhelyezése indokoltnak tekinthető, ugyanis a kisajátítás akkor még valóban – kizárólag – állami tulajdonszerzést jelentett. (A 2007-es kisajátítási kódex hatályba lépése óta ez a helyzet már alapvetően megváltozott.) Ugyanakkor a Ptk. XI. fejezete sem tartalmazza valamennyi tulajdonszerzési módot, hanem csak a „*közös, minden tulajdoni formánál előforduló eseteket.*”⁵²⁰ Sőt Lenkovics Barnabás tanulmányában felhívta a figyelmet arra, hogy a magyar polgári jog anyaga nem feleltethető meg a Ptk.-nak, hanem a Ptk.-n kívüli polgári jogi és komplex (közjogi és magánjogi) külön törvényekből (és jogszabályokból) áll, és ez a tulajdonszerzés eseteire is igaz. Tehát külön törvények is tartalmaznak szerzőmódokat, különösen a köztulajdon, az egyes *közdolgok* joga területén.⁵²¹

A szerzőmódok eredeti és származékos jellegéről *Lenkovics Barnabás* kifejtette,⁵²² hogy az eredeti szerzőmód „*legősibb és legtisztább*” esetének a gazdátlan javak elsajátítását, a származékos szerzés két tipikus esetének – élők között – az átruházást, halál esetére szólóan pedig az öröklést tekinti. Itt a distinkció alapja egyértelműen megragadható: a gazdátlan javak elsajátításánál a dolgon korábban nem állt fenn tulajdonjog, a származékos szerzőmódok említett archetípusainál viszont igen. A többi eredeti szerzőmód már csak egyfajta „*határesetet*” jelent *Lenkovics Barnabás* koncepciójában, mivel azoknál ugyan fennállt korábban a dolgon tulajdonjog, ám a jogszerző tulajdona nem abból származik, hanem arra *tekintet nélkül* keletkezik.

Az emberiség térhódítása, a különböző dolgok emberi uralom alá hajtása valóban akként zajlott le, hogy az emberek számának növekedésével, ismeretlen kontinensek meghódításával a technika fejlődésével egyre több dolgon keletkezett tulajdonjog. Tehát az emberiség története szempontjából a mai tulajdonjoggal kapcsolatos ismereteink szerint a kiinduló vagy alapállapotnak valóban azt a természeti állapotot tekinthetjük,

⁵¹⁹ MENYHÁRD: *Dologi jog 2007... im.* 231-232.

⁵²⁰ LENKOVICS: *A tulajdonszerzés-módok... im.* 18.

⁵²¹ LENKOVICS: *A tulajdonszerzés-módok... im.* 20.

⁵²² LENKOVICS: *A tulajdonszerzés-módok... im.* 15.

amikor a dolgokon még nem áll fenn tulajdonjog.⁵²³ Ám manapság, a szinte teljesen benépesült, globalizált, modern világban inkább az tűnik kivételes jelenségnek, ha egy dolognak nincs tulajdonosa. (Ez az eset inkább csak *derelictio* esetén, azaz akkor fordulhat elő, ha a dolog tulajdonával a tulajdonos már felhagyott.) Nem véletlen, hogy a szerzőismódok közül kizárólag a gazdátlan javak elsajátításánál beszélhetünk ilyen valóban „tulajdon nélküli” állapotról, tehát ez az egy szerzőismód – a Lenkovics Barnabás által használt értelemben – igazán „eredeti.” A szerzőismódok között épp a gazdátlan javak elsajátítása bír szinte a legkisebb gazdasági jelentőséggel. Tehát a mai tulajdoni viszonyok között a szabályozás alapjának is – a történetileg alátámasztott szemponttal ellentétben – inkább azt kell tekintenünk, hogy valamennyi dolognak van tulajdonosa.

A szerzőismódok eredeti és származékos jelleg szerinti csoportosítása nem magyar specifikum, hiszen a legtöbb európai állam polgári jogtudománya használja ezt a különbségtételt.⁵²⁴ Néhányat részletesen áttekintek.

Az *osztrák* polgári jogban a tulajdonszerzési módok csoportosítására több szempontot vesznek figyelembe. Megkülönböztetnek közvetlen és közvetett, egyoldalú és kétoldalú, illetve eredeti és származékos szerzőismódokat. Az „eredeti – származékos” különbségtételt tekintik itt is a legfontosabbnak. A származékos szerzőismód lényegét akként foglalják össze, hogy azoknál a dolog tulajdonjoga az egyik tulajdonosról a másikra törvény alapján száll át, tehát az addigi tulajdonos a dolgon fennálló tulajdont másik személyre ruházza át.⁵²⁵ Származékos tulajdonszerzésről azokban az esetekben beszélhetünk az osztrák jogban, amikor a tulajdonos valamely tulajdon-átruházási ügylet alapján a dolgot átadja. A valódi tulajdonosok tulajdon-átruházó ügyletével azonos értékű, amikor egy harmadik személy, jóllehet saját nevében, ám a jogosult engedélyével, felhatalmazásával rendelkezik egy idegen dologról.⁵²⁶ A származékos szerzőismódoknál a tulajdonjog terhei és hiányosságai is átszállnak a tulajdonszerzőre.

⁵²³ Lásd a következő szerzők tulajdonnal kapcsolatos elméleteit: Hugo Grotius, Thomas Hobbes, J. J. Rousseau.

⁵²⁴ Lásd részletesen: LURGER, Brigitta – FABER, Wolfgang: *Principles of European Law on Acquisition and Loss of Ownership of Goods*, sellier. european law publishers, München, 2011, 405-528.

⁵²⁵ IRO, Gert: *Bürgerliches Recht Band IV. Sachenrecht* (Dritte, aktualisierte Auflage), Springer/Wien/NewYork, 2008, 101.

⁵²⁶ BYDLINSKI, Peter: *Grundzüge des Privatrechts* (7., wesentlich überarbeitete Auflage), Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2007, 106.

Ha a jogelőd nem rendelkezett tulajdonnal, a jogutód sem lesz tulajdonos.⁵²⁷ Eredeti szerzőmódnak tekintik ezzel szemben azt az esetkört, amikor az új tulajdonos tulajdonjoga nem az előd jogából származik, tehát az osztrák polgári jog szerinti „közvetlen” szerzőmódnál és a jóhiszemű tulajdonszerzésnél. (Ez utóbbi kategória a magyar jogban a „nem tulajdonostól való tulajdonszerzés” esetkörének feleltethető meg.)⁵²⁸ Az eredeti szerzőmódnál tehát a tulajdonszerző oldalán egy teljesen új tulajdonjog keletkezik, ugyanakkor az addigi jogosult elveszíti tulajdonjogát.⁵²⁹ Így a tulajdonjogot terhelő korábbi korlátozások is eltűnnek.⁵³⁰ Az eredeti szerzőmódokhoz sorolják az elsajátítást (*Aneignung*, ABGB 381 § S 1), a találást (*Fund*, ABGB 391/1 §), a kincsleletet (*Schatzfund*, ABGB 398 § S 1) és a növedéket (*Zuwachs*, ABGB 404 §).

A szerzőmódok eredeti illetve származékos jelleg szerinti csoportosítása a *német* polgári jogban is megjelenik. Emellett azonban igen jelentős, sőt talán még fontosabb az a különbségtétel, hogy a tulajdonszerzés jogügyleten, hatósági aktuson vagy törvényen alapszik. Az eredeti és származékos szerzőmódok között is találhatunk jogügyleten, hatósági aktuson és törvényen alapuló szerzőmódokat egyaránt. Származékos szerzőmódról akkor beszélünk, amikor a tulajdonosi pozíció levezethető egy jogelődtől. Ennek alapesete a BGB 929 §-a szerinti, jogosultak közötti, jogügylet alapján történő átruházás.⁵³¹ Ezzel szemben eredetinek tekintik a szerzőmódot, ha a tulajdon átszállása nem a jogelőd jogi helyzetétől függ. Az eredeti szerzőmódok alapesete az egyoldalú, jogügyleten alapuló, gazdátlan javak (ingatlanok) BGB 928 § 2 bekezdés szerinti⁵³² elsajátítása.⁵³³ *Jan Wilhelm* szerint a BGB 958 § 1 bekezdése szerinti gazdátlan (ingó) javak elsajátítása inkább reálaktus. A *Wolfgang Brehm – Christian Berger* szerzőpáros szerint a joggyakorlatban igenis jelentőséggel bír az, hogy valaki jogutódlással egy már meglévő tulajdonjogot szerez meg, vagy egy új tulajdonjog keletkezik.⁵³⁴ Ugyanis ha egy dolgot a BGB 929 § és 932 § szerint nem

⁵²⁷ HOLZHAMMER, Richard – ROTH, Marianne: *Bürgerliches Recht mit Internationalem Privatrecht*, LexisNexis ARD Orac, Wien, 2004, 262.

⁵²⁸ IRO: *im.* 101.

⁵²⁹ BYDLINSKI: *im.* 106.

⁵³⁰ HOLZHAMMER – ROTH: *im.* 262-263.

⁵³¹ WILHELM, Jan: *Sachenrecht*, 2. neubearbeitete Auflage, de Gruyter, Berlin, 2002, 286.

⁵³² A BGB 928 § szerint fel lehet hagyni ingatlanok tulajdonjogával, ha a tulajdonos szándékát bejelenti a telekkönyvi hivatalnak, és a joglemondást bevezetik az ingatlan-nyilvántartásba. Ekkor az ingatlan tulajdonjogát az ingatlan fekvése szerinti államkincstár szerzi meg.

⁵³³ WILHELM, Jan: *Sachenrecht... im.* 286.

⁵³⁴ BREHM, Wolfgang – BERGER, Christian: *Sachenrecht*, 2. Auflage, Mohr Siebeck, Tübingen, 2006, 394.

jogosulttól szereznek meg,⁵³⁵ a korábbi jogosult tulajdonjoga átszáll, ezért a terhek fennmaradnak, kivéve, ha a jóhiszeműség a szerzés tehermentességére is kiterjed a BGB 936 § alapján.

A szerzésmódok eredeti – származékos jelleg szerinti csoportosításával az *olasz* polgári jogban is találkozhatunk.⁵³⁶ Az olasz polgári törvénykönyv, a Codice Civile az eredeti szerzésmódokat (*acquisto a titolo originario*) általában a 3. könyvében tartalmazza. Ide sorolható a gazdátlan javak elsajátítása (*occupazione*, C.c. 923. cikk), a találás (*invenzione*, C.c. 929. cikk), a dolgoknak és ingatlanoknak összekapcsolása (*accessione*, C.c. 934 ff cikk), a dologegyesülés (*unione e commissstione*, C.c. 939. cikk), a feldolgozás (*specificazione*, C.c. 940. cikk), a termékek, termények és a szaporulat elsajátítása (*seperazione dei frutti*, C.c. 821. cikk 1 bek.), az elbirtoklás (*usucapione*, C.c. 1159-1167. cikk), valamint az ingó dolgokon, nem tulajdonostól való jóhiszemű tulajdonszerzés (*acquisto a non domino*, C.c. 1153. cikk). A gyakorlati és a gazdasági életben azonban a származékos szerzésmódoknak (*acquisto a titolo derivativo*) van a legnagyobb jelentősége, ide tulajdonképpen az átruházás és az öröklés eseteit sorolják.⁵³⁷

Az eredeti-származékos különbségtétellel azonban nem csupán a kontinentális jogrendszerekben találkozhatunk, azt az *angol* jogtudomány is ismeri, bár ez a csoportosítás nem meghatározó. Igaz, ott jelentéstartalma részben különbözik a kontinentális jelentéstől, hiszen a tulajdoni érdekek keletkezéséről/átruházásáról kell beszélni és nem csak dolgok tulajdonjogának keletkezéséről/átruházásáról. A legtöbb tulajdoni érdeket maga a tulajdonos vagy a bíróság hozza létre – ez utóbbi például kötelezettséget keletkeztethet. A származékos tulajdonszerzésnél (*derivative acquisition*) a szerző az előző tulajdonostól szerzi meg a tulajdonjogot, tehát az átruházásra az előző tulajdonos akaratából kerül sor. Ugyanakkor vannak olyan érdekek, amelyeket nem lehet levezetni más személyek tulajdonjogából (*original acquisition*). Ide sorolják a *találást* (*finding*), aminél a találónak több joga van a dologhoz mindenkinél, kivéve a dolog tulajdonosát. A második az *elbirtoklás* (*adverse possession*), aminél a tulajdonjogot megszerezheti az, aki a dolgot hosszabb időszakon

⁵³⁵ Ez a magyar jogban a nem tulajdonostól való tulajdonszerzés esetének feleltethető meg.

⁵³⁶ LIPSKY, Max Johann: *Statutenwechsel im italienischen Sachenrecht – Auswirkungen auf den Im- und Export von Mobiliarsicherheiten*, Peter Lang, Frankfurt am Main, 2011, 42-43.

⁵³⁷ LIPSKY: *Statutenwechsel... im.* 43.

keresztül birtokolja. A harmadik eset, amikor egy adott tárgy a föld vagy egy még fontosabb másik tárgy alkotórészévé válik (*fixture*).⁵³⁸

Amint bemutattam, az eredeti és származékos megkülönböztetés tekintélyes történeti hagyományokkal rendelkezik, és a kontinentális jogrendszerek polgári jogtudománya általában használja. A magyar szerzők is igen nagy jelentőséget tulajdonítanak a szerzőmódok eredeti vagy származékos jellegének, annak ellenére, hogy a kategorizálás nem minden szerzőmód vonatkozásában egyértelmű. Az eredeti-származékos felosztás kitüntetett jelentőségét elvileg a dolgon fennálló, harmadik személyeket megillető jogok – tulajdonszerzés ellenére való – további fennmaradása adja. A kategorizálással kapcsolatban megfogalmazott elvárások azonban helyenként talán túlzónak vagy túlzottnak bizonyulnak. Amint bemutattam, az eredeti és származékos szerzőmódokra sokféle definíció született. Ezek lényegét Lenkovics Barnabás és Menyhárd Attila nyomán úgy lehetne megragadni, hogy *származékos* szerzőmódoknál a tulajdon mások korábbi tulajdonából származik, az *eredetieknél* viszont új tulajdonjog jön létre, tehát a dolgon vagy nem állt fenn korábban tulajdon, vagy ha fenn is állt, az új tulajdonjog nem abból ered, hanem attól függetlenül, rá tekintet nélkül keletkezik. Éppen ezért a származékos szerzőmódokat a „*nemo plus iuris*” elve uralja, ezért ezeknél jogelődről és jogutódról beszélhetünk, ellentétben az eredeti szerzőmódokkal, amelyeknél a „jogutódlás” elvileg kizárt.⁵³⁹

De hogy lehet azt eldönteni, hogy a konkrét szerzőmódok esetében melyeknél keletkezik „új, eredeti” tulajdon, és melyeknél „származékos”? A vizsgálathoz – a jogirodalomban megfogalmazott véleményeknek megfelelően – a fenti meghatározásból levezethető következményeket veszem számba. Az *első*, gyakran hangsúlyozott és igen nagy jelentőséggel bíró szempont, hogy a tulajdonátszállás/új tulajdonjog keletkezése hogyan érinti a dolgon fennálló, harmadik személyeket megillető jogokat. A harmadik személyeket megillető jogok ugyanis eredeti szerzőmódnál – a származékosokkal ellentétben – nem érvényesülnek az új tulajdonjogviszonyban, az új tulajdonos elvileg tehermentes tulajdont szerez. A gyakorlatban ez – Menyhárd Attila véleménye⁵⁴⁰ alapján – a jogok *megszűnését* jelentené.⁵⁴¹ A „rá tekintet nélkül” kitételből következő

⁵³⁸ SMITH, Roger J.: *Property Law*, 6th ed., LexisNexis UK, 2009, 55-90.

⁵³⁹ LENKOVICS: *A tulajdonszerzés-módok eredeti... im.* 15.

⁵⁴⁰ MENYHÁRD: *Dologi jog*, 2010... *im.* 194.

⁵⁴¹ Később bemutatom, hogy ez a gyakorlatban nem érvényesül, a jog csak a legvégső esetben szünteti meg a harmadik személyeket megillető jogokat. Az eredeti szerzőmódnak a lényege inkább az, hogy a

második fontos szempont lehet, hogy a dolog korábbi tulajdonosának szándéka, intenciója, akarata hogyan hat a tulajdonjog átszállására, vagy másképp az új tulajdonjog keletkezésére. Az eredeti szerzőmódoknál elvileg a korábbi tulajdonos akarata nem bír jelentőséggel, származékosoknál viszont igen.

Kérdésként merül fel, hogy mely szerzőmódokat kell eredetinek és melyeket származékosnak tekintenem, hiszen ebben a kérdésben még a magyar dologi jog alapkönyvében, tehát Lenkovics Barnabás és Menyhárd Attila dologi jogi tárgyú művében sincs teljes egyetértés. A vizsgálat kiindulópontján nem kívánom magam elkötelezni egyik csoportosítás mellett sem, ezért azt a módszert választom, hogy a különbségek helyett a közös pontokra koncentrálok. Azokat a szerzőmódokat tekintem eredetinek, amelyeket a két szerző egyaránt eredetinek lát, illetve azokat származékosnak, amelyeket mindketten származékosnak tartanak. Hangsúlyoznom kell, hogy a magyar polgári jog tartalma nem feleltethető meg a Ptk.-nak, hiszen számos külön törvény is tartalmaz polgári jogi (vagy komplex) normákat. Ugyanez igaz a szerzőmódokra is: szerzőmódokkal nem csak a Ptk.-ban, hanem más törvényekben is találkozhatunk. *Lenkovics Barnabás* egyik általam már többször hivatkozott tanulmányában⁵⁴² példálózó jelleggel tucatnyi, a Ptk.-ban nem szereplő szerzőmódot tekintett át. Jelen értekezés keretei között azonban csak a Ptk.-ban is szereplő szerzőmódokra koncentrálok, mivel a többi szerzőmód polgári dogmatikában, jogtudományban betöltött szerepe viszonylag periférikus, még akkor is, ha gazdasági jelentőségük megkérdőjelezhetetlen.

3.3 A korábbi tulajdonos feltételezhető szándékának vizsgálata

A következő részben áttekintem, hogy az „egyértelműen”, tehát *Lenkovics Barnabás és Menyhárd Attila által is eredetinek tekintett*, Ptk.-ban nevesített szerzőmódoknál (hatósági határozat és árverés, elbirtoklás, gazdátlan javak elsajátítása, találás és kisajátítás) a tulajdonszerzés ténye hogyan hat a dolgon fennálló, harmadik személyeket megillető jogokra.

Az eredeti szerzőmódoknál a dolog elvileg a korábbi tulajdonos feltételezhető akarata ellenére vagy közreműködése nélkül, más kifejezéssel „*rá tekintet nélkül*” kerül át más

tulajdonszerző az eredeti szerzőmódoknál lehetőleg a dolog tehermentes tulajdonát szerezzék meg. *Azokban ez nem mindig jár a harmadik személyeket megillető jogok megszűnésével.*

⁵⁴² LENKOVICS: *A tulajdonszerzés-módok eredeti... im.* 20-24.

tulajdonába. Megvizsgálom, hogy az eredeti és a származékos tulajdonszerzések közötti különbségek további árnyalásához, az egyes szerzőmódok eredeti és származékos jellegének egyértelmű megállapításához és a szerzőmódok eltérő megközelítéseinek tisztázásához, a vitás kérdések eldöntéséhez hozzájárulhat-e a szerzőmódok említett szempont szerinti vizsgálata. Ez a megközelítés reményem szerint arra is alkalmas lehet, hogy a kisajátítás rendszertani megközelítéséhez (eredeti szerzőmódként vagy a tulajdonjog közjogi korlátjaként kellene tárgyalni) segítséget nyújtson.

A vizsgálatot – az egyszerűség kedvéért, természetesen ahol az lehetséges – az ingatlanok és az ingók tulajdonszerzési módjai közötti különbségtétel *figyelmen kívül hagyásával* végzem.

3.3.1 Tulajdonszerzés hatósági határozattal és árverés útján

A hatósági határozattal és árverés útján történő tulajdonszerzésre vonatkozó rendelkezéseket a Ptk. 120. §-a tartalmazza, amelynek (1) bekezdése szerint „*aki a dolgot hatósági határozat vagy árverés útján jóhiszeműen szerzi meg, tulajdonossá válik, tekintet nélkül arra, hogy korábban ki volt a tulajdonos. Ez a rendelkezés ingatlan árverése esetére nem vonatkozik.*” A hatósági határozattal való tulajdonszerzés leggyakoribb esete, amikor a bíróság vagyonekobzást szab ki mellékbüntetésként vagy főbüntetés kiszabása nélkül önállóan. Hatósági árverés általában azokban az esetekben történik, amikor a bírósági végrehajtás során az adós tartozása fejében lefoglalt vagyon kényszerértékesítésére kerül sor. A hatósági határozat Lenkovics Barnabás és Menyhárd Attila szerint is az eredeti szerzőmódok közé sorolandó, mivel a szerző tulajdonjoga a dolgon korábban fennállt tulajdonjogra tekintet nélkül keletkezik. Azonban ez az eredeti szerzőmód sem szünteti meg minden esetben a dolgon fennálló, harmadik személyeket megillető jogokat.

- A Ptk. 120. § (2) bekezdése alapján, ha az állam bírósági vagy más hatósági határozattal, kártalanítás nélkül szerez tulajdont, a tulajdon értékének erejéig felel a volt tulajdonosnak a tulajdonszerzéskor jogszabály, bírósági és más hatósági határozat vagy visszterhes szerződés alapján jóhiszemű személlyel szemben fennálló kötelezettségéért. Az állam felelőssége azonban csak akkor áll fenn, ha a volt tulajdonosnak egyéb lefoglalható vagyontárgyára vezetett végrehajtás eredménytelen volt.

- A Ptk. 120. § (3) bekezdése szerint az állam kártalanítás nélküli tulajdonszerzése esetén fennmarad a harmadik jóhiszemű személy javára az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett jog.
- Az ingatlanok bírósági végrehajtás során történő árverése esetén a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (a továbbiakban: Vht.) 137. §-a értelmében az új tulajdonost terheli a *telki szolgálat, a közérdekű használati jog, az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett haszonélvezeti jog, és – bejegyzés nélkül is – a törvényen alapuló haszonélvezeti jog. A bejegyzett jelzálogjog – az árverési vevő és a jelzálogos hitelező megállapodásától függően – fennmaradhat, amennyiben a vételárból a jelzálogos hitelező kielégítéshez jutna.*⁵⁴³

Az ingatlanok hatósági határozattal vagy árveréssel való megszerzésére vonatkozó kivételes szabály magyarázatát *Lenkovics Barnabás* az ingatlan-nyilvántartás intézményében és annak elveiben vélte felfedezni. Álláspontja szerint ugyanis az ingatlan tulajdonjogi állapotáról mind az árverés kitűzőjének, mind az árverésen szerzőnek módjában áll meggyőződni.⁵⁴⁴ Azt a tényt, hogy az árverés útján megszerzett ingatlant is terhelheti telki szolgálat, törvényen alapuló és bejegyzett haszonélvezeti jog, *Lenkovics Barnabás* a fő szabály alóli kivételnek, de magát a szerzőmódot – a fentiek ellenére – eredetinek tekinti. A dolgon fennálló, harmadik személyeket megillető két fontos korlátolt dologi jog fennmaradásától igen nehezen tekinthetünk el a szerzőmód jellegének vizsgálata során, hiszen az eredeti szerzőmódok lényege *per definitionem* éppen abban állna, hogy az említett – a gyakorlati életben talán legfontosabb, legnagyobb jelentőséggel bíró – jogok nélkül szerezne az új tulajdonos tulajdont. A hatósági határozattal és árveréssel történő tulajdonszerzésnél nem állíthatjuk egyértelműen, hogy a dolgon fennálló, harmadik személyeket megillető jogok egyáltalán nem terhelik az új tulajdonost, ebből a szempontból a szerzőmódot nem is sorolhatnánk az eredetiek közé.

Ha a szerzőmódot a másik szempontból (a korábbi tulajdonos feltételezhető akaratát kutatva) vizsgáljuk meg, megállapíthatjuk, hogy a tulajdon-átszállás a korábbi tulajdonos *feltételezhető akaratára, szándéka ellenére* történik. Ez a megfogalmazás igen hasonlít a *Lenkovics Barnabás* által megfogalmazott, „*a tulajdonosra tekintet nélkül*” kitételekre, azonban attól kissé különbözik is, hiszen azt is mondja, hogy a

⁵⁴³ Vht. 151. § (1) bekezdés

⁵⁴⁴ LENKOVICS: *Dologi jog*, 2001... *im.* 149.

tulajdonátszállás során nem feltétlenül találkozunk a korábbi tulajdonos aktivitásával, közreműködésével. Véleményem szerint a hatósági határozattal és árveréssel való tulajdonszerzést ebből a szempontból viszont egyértelműen „eredeti” szerzőmódnak tekinthetnénk.

3.3.2 Tulajdonszerzés elbirtoklással

Az elbirtoklás tényállását a Ptk. 121. § (1) bekezdése tartalmazza, ami szerint „*elbirtoklás útján megszerzi a dolog tulajdonját, aki a dolgot sajátjaként ingatlan esetében tizenöt, más dolog esetében pedig tíz éven át szakadatlanul birtokolja.*” A jog elbirtoklásnál gyakorlatilag egy érdekmúlással kapcsolatos vélelmet állít fel, ami szerint a korábbi tulajdonosnak már nem áll érdekében a dolog tulajdonlása, és ezért a dolgot tulajdonosként a hosszú időn át érdeket mutató elbirtokló. Más megközelítés szerint az elbirtoklás a korábbi tulajdonos hanyagságának egy sajátos polgári jogi szankciója. Az elbirtoklásra vonatkozó rendelkezések ezen kívül arra is alkalmasnak bizonyulnak, hogy a dolgok hosszú időn keresztül bizonytalan tulajdonjogi helyzetét megnyugtatóan rendezzék. Az elbirtoklónak az elbirtoklás feltételeinek teljesülése esetén *ex lege* tulajdonjoga keletkezik a dolgon, azaz nincs szükség a korábbi tulajdonos semmilyen cselekményére vagy közreműködésére, de még beleegyezésére sem. Elbirtoklásnál az elbirtokló nem mástól származtatott tulajdonjogot szerez, hanem az elbirtoklással keletkezik eredeti módon tulajdonjoga a dolog felett, ezért az ingatlanon fennálló dologi hatályú elidegenítési és terhelési tilalom sem akadályozza az elbirtokló tulajdonszerzésének, tehát az elbirtokló tehermentes tulajdonosként szerez.⁵⁴⁵ *Menyhárd Attila* szerint azonban ingatlanok esetében összeegyeztethetetlen volna az ingatlan-nyilvántartásba vetett bizalom iránti igényvel, ha az ingatlanon az elbirtoklás időpontjában fennálló terhek jogosultjai az elbirtokló tulajdonszerzésével megszűnnének.⁵⁴⁶ Ezzel az állásponttal magam is egyetértek, hiszen az ezzel ellentétes szabályozás komoly visszaéléseknek is alapot teremthetne. Hiszen előfordulhatna, hogy a tulajdonos annak érdekében működne együtt jogellenes módon egy – akár fiktív – elbirtoklóval, hogy az ingatlanon fennálló terhektől gyorsan szabaduljon.⁵⁴⁷ Azonban ezeket a kérdéseket a Ptk. *expressis verbis* nem rendezi. Így azt sem, hogy az ingatlanra

⁵⁴⁵ BH1978.377.

⁵⁴⁶ MENYHÁRD: *Dologi jog*, 2007... im. 250.

⁵⁴⁷ Ezúton szeretném megköszönni MISKOLCZI BODNÁR Péternek, hogy a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskolája által szervezett, 2011. november 19-én tartott „*Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója*” című konferencián elhangzott előadással összefüggésben szekcióelnökként felhívta a figyelmem erre a problémakörre.

bejegyzett haszonélvezeti, használati jogot hogyan érinti az elbirtoklással való tulajdonszerzés ténye.

Az elbirtoklásnak a dolgon fennálló, harmadik személyeket megillető jogokra gyakorolt hatására valójában csupán következtetni tudunk a Ptk. rendelkezései, a szakirodalom álláspontja és a joggyakorlat alapján. Azt azonban nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy az ingatlanokon fennálló, harmadik személyeket megillető jogokat az elbirtoklás ténye nem érinti. Ebből a szempontból tehát kétségbe lehetne vonni a szerzőismód eredeti jellegét.

Ha az elbirtoklást a másik szempontból vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy elbirtoklásnál nem számíthatunk a korábbi tulajdonos bármilyen közreműködésére, cselekményére, sőt a tulajdonátszállás *ellentétes* a korábbi tulajdonos feltételezhető akaratával. Ugyanis ha a korábbi tulajdonos meg akart volna válni dologától, akkor felhagyott volna a dolog tulajdonával (*derelictio*), illetve – ha ez nem lehetséges vagy nem ésszerű – átruházta volna a tulajdonjogát másra (akár ingyenesen, akár visszerhesen). Az elbirtoklást tehát ebből a szempontból az eredeti szerzőismódok közé sorolhatnánk.

3.3.3 Tulajdonszerzés találással

A találás szabályait a Ptk. 129. § (1) bekezdése tartalmazza, amely kimondja, hogy *„ha valaki feltehetően más tulajdonában lévő dolgot talál, és annak tulajdonjogára igényt tart, megszerzi a tulajdonjogot, ha mindent megtett, amit a jogszabály annak érdekében ír elő, hogy a dolgot a tulajdonosa visszakaphassa, és a tulajdonos a találástól számított egy éven belül a dologért nem jelentkezett.”*

Találásról mint szerzőismódról nyilvánvalóan csak ingók esetében beszélhetünk. Találással történő tulajdonszerzés esetén álláspontom szerint *rendszerint* megszűnnek a dolgon fennálló, harmadik személyt megillető jogok, ezért az eredeti szerzőismódokra alkalmazott „hagyományos” szempont szerint (a dolgon fennálló, harmadik személyeket megillető jogok sorsának alakulása szempontjából) is eredetinek tekinthető. Ez azonban inkább gyakorlati, mintsem jogelméleti megfontolásokra vezethető vissza. A talált dologgal kapcsolatos korábbi tulajdon- és egyéb jogviszonyok ugyanis a dolog elvesztésével kinyomozhatatlanná válnak. Ellenkező esetben valószínűleg nem lenne

akadálya annak, hogy a dolgot visszajuttassák korábbi tulajdonosának, így tehát nem is kerülne sor tulajdonszerzésre.

Az eredeti szerzőmódokra felállított hipotézisem ennél a szerzőmódnál is igazolódni látszik, hiszen a talált (a másik oldalról: elvesztett) dolog nyilvánvalóan a dolgot elhagyó személy akarata ellenére került ki a tulajdonos birtokából és – ha a törvényben rögzített feltételek teljesülnek és a tulajdonjog átszáll a találóra – tulajdonából. Ellenkező esetben a tulajdonnal való felhagyásról (*derelictio*) volna szó. A tulajdonátszálláshoz ugyanakkor nincs szükség a korábbi tulajdonos részéről semmilyen aktivitásra, cselekményre, közreműködésre. Tehát a találás megfelel az egyértelműen eredetinek tekintett szerzőmódokra megfogalmazott második kritériumnak is.

3.3.4 Tulajdonszerzés a gazdátlan javak elsajátításával

A Ptk. 127. §-a szerint „*ha a dolognak nincs tulajdonosa, azon birtokbavétellel bárki tulajdonjogot szerezhet.*” A gazdátlan javak elsajátítása szintén egyértelműen az eredeti szerzőmódokhoz sorolandó, mint *Lenkovics Barnabás* és az általam már idézett német szerzők munkájában is láttuk, az tekinthető az eredeti tulajdonszerzési módok „*alaptípusának*”, hiszen ez az egyetlen olyan szerzőmód, amelynél a tulajdonjog keletkezésének időpontjában a dolgon egyáltalán nem áll fenn tulajdonjog. Tulajdonjog hiányában pedig nem beszélhetünk a dolgon harmadik személyeket megillető jogokról sem. A gazdátlan javak elsajátítása ezért a „*hagyományos*” szempontok szerint is eredeti szerzőmódnak tekintendő.

Ezt a szerzőmódot is megvizsgálom, hogy megfelel-e annak a második szempontnak, amelyet az eredeti szerzőmódokra korábban megfogalmaztam. A dolognak a tulajdonszerzés pillanatában, azaz a birtokbavételnél nincs tulajdonosa, ezért a korábbi tulajdonos semmilyen cselekményére, közreműködésére nem számíthatunk. A fenti okból a korábbi tulajdonos feltételezhető akaratával sem kell számolnunk, azaz a gazdátlan javak elsajátítása is megfelel az eredeti szerzőmódokra felállított mindkét kritériumnak.

3.3.5 A kisajátítás mint szerzőmód

A kisajátítás a hazai dologi jog kiemelkedő szakértőinek egybehangzó véleménye szerint eredeti tulajdonszerzésnek tekintendő, jöllehet a Ptk. a jogintézményt nem a

tulajdonszerzési módok között tárgyalja. Azonban a kisajátítás eredeti szerzőmód-
jellege csak bizonyos körülmények között érvényesül.

A kisajátítás a tulajdonjog megszűnését eredményezi az érintett tulajdonosra nézve,⁵⁴⁸
ugyanakkor eredeti tulajdonszerzési mód a kisajátítás folytán tulajdont szerző oldalán.
Fontos kihangsúlyoznunk, hogy kisajátítással csak ingatlanok tulajdonjoga szerezhető
meg. Ahogy a Kstv. 8. § (1) bekezdése is fogalmaz, „*a kisajátítási határozat jogerőre
emelkedésével – e törvény eltérő rendelkezése hiányában – az ingatlan tulajdonjogának
tehermentes megszerzésére kerül sor.*” A kisajátítás mint szerzőmód vizsgálata során
először azt kell feltárnunk, hogy a kisajátítást elrendelő határozat hogyan érinti az
ingatlanra vonatkozó, harmadik személyeket megillető jogokat és az ingatlanra
bejegyzett tényeket.

A Kstv. 8. § (2) bekezdése szerint a kisajátítási határozatban rendelkezni kell az
ingatlanra vonatkozóan más személyt megillető jogokról, és az ingatlanra feljegyzett
tényekről. A Kstv. szerint az ingatlanon fennálló, harmadik személyeket illető jogok és
az ingatlanra bejegyzett tények sorsa attól függően alakul, hogy a kártalanítás pénzbeli
vagy csereingatlannal történik.

Pénzbeli kártalanítás esetén

Pénzbeli kártalanítás esetén a kisajátított ingatlanra vonatkozóan más személyeket
megillető jogok és a feljegyzett tények fő szabály szerint *megszűnnek*. Azonban ezek
alól vannak kivételek:

- *A telki szolgálat, továbbá a jogszabályon alapuló szolgálat, vezetékjog és más
használati jog, egyéb tulajdoni korlátozás, valamint a bérleti jog csak abban az
esetben szűnik meg, ha a kisajátítás célja más módon nem valósítható meg, vagy
ha a jogosult a megszüntetéshez hozzájárult [Kstv. 8. § (4) bekezdés].*
- *Ha a kisajátított ingatlant zálogjog terhelte, akkor a pénzbeli kártalanítás lép a
kisajátított ingatlan helyébe [Kstv. 8. § (3) bekezdés].*

Tehát ha az ingatlanért a kártalanítást a kisajátított ingatlan korábbi tulajdonosa pénzben
kapta, akkor az ingatlanon fennálló telki szolgálat, jogszabályon alapuló szolgálat,
vezetékjog és más használati jog, továbbá egyéb korlátozás, valamint a bérleti jog
fennmaradását a kisajátítás fő szabály szerint nem érinti, csak akkor, ha a kisajátítás

⁵⁴⁸ LENKOVICS: *Dologi jog*, 2001... *im.* 150.

célja más módon nem valósítható meg, vagy ha a jogosult a megszüntetéshez hozzájárult. Ezek alapján a teljes egészében pénzbeli kártalanítás esetén a kisajátítás mint szerzőmód eredeti jellege – az említett korlátolt dologi jogok tekintetében – kérdéses volna, mivel a tulajdonszerzés ténye nem érinti a jogosultnak az ingatlanon korábban fennállott jogát. Ha viszont a kisajátítás célja a fenti jogok megszüntetése nélkül nem valósítható meg, vagy a jogosult a megszüntetéshez hozzájárult, a kisajátítás eredeti szerzőmód-jelleget ölt.

A zálogjogok tekintetében viszont – pénzbeli kártalanítás esetén – a kisajátítás egyértelműen eredeti szerzőmódnak tekinthető, hiszen a kisajátítással tulajdont szerző – a zálogjog jellegét figyelembe véve természetesen – az ingatlan tulajdonjogát tehermentesen szerzi meg, mivel a zálogjog tárgya a kártalanítási összeg lesz, a zálogjog mintegy „átszáll” a kártalanítási összegre. Ez azonban a kisajátítás eredeti szerzőmód-jellegét nem befolyásolja.

Csereingatlanról történő kártalanítás esetén

Ha a kártalanítás – részben vagy egészben – csereingatlanról történik, akkor a kisajátított ingatlanra vonatkozó jogok – fő szabály szerint – átszállnak a csereingatlanra. Ez alól is vannak azonban kivételek, azaz a csereingatlanra *nem szállnak át* a következő jogok:

- *A telki szolgálat, továbbá a jogszabályon alapuló szolgálat, vezetékgjog és más használati jog, egyéb tulajdoni korlátozás, valamint a bérleti jog* [Kstv. 8. § (5) bekezdés].
- *A bérleti, a haszonbérleti, a haszonélvezeti jogot és a használat jogát csak a jogosult kérelmére kell a csereingatlanra átvinni. A lakásra és a nem lakás céljára szolgáló helyiségre vonatkozó bérleti jog viszont a csereingatlanra nem vihető át* [Kstv. 8. § (6) bekezdés].

Ha a kártalanítás – részben vagy egészben – csereingatlanról történik, akkor a kisajátított ingatlanra vonatkozó jogok – fő szabály szerint – átszállnak a csereingatlanra, a kisajátítással tulajdont szerző a kisajátított ingatlan tehermentes tulajdonjogát szerzi meg, ami a szerzőmód eredeti jellegét erősítené.

Viszont több kivétellel is találkozhatunk. A telki szolgálat, a jogszabályon alapuló szolgálat, a vezetékgjog és más használati jogok, az egyéb tulajdoni korlátozások,

valamint a bérleti jog nem szállnak át a csereingatlanra, tehát a felsorolt jogok tekintetében a kisajátítást származékos jellegű tulajdonszerzésnek kell tekintenünk. Ebben az esetben is alkalmaznunk kell azonban azt a szabályt, hogy ha a kisajátítás célja más módon nem valósítható meg, vagy ha a jogosult a megszüntetéshez hozzájárult, a kisajátított ingatlant terhelő, harmadik személyeket megillető fenti jogok is megszűnnek.

A kisajátított ingatlanon fennálló, harmadik személyeket illető legtöbb korlátolt dologi jog sorsa (és így a kisajátítás eredeti vagy származékos jellege) elsősorban attól függ, hogy annak a fenntartása a kisajátítás célját megghiúsítja vagy sem. Ha a kisajátítási cél eléréséhez, azaz a kisajátítással szolgáló közérdekű cél megvalósításához nincs feltétlenül szükség a harmadik személyeket megillető, Kstv.-ben meghatározott jogok megszüntetésére, akkor a kisajátítás – a fő szabálytól eltérően, ezen jogok tekintetében – *származékos jellegű*, a jogok változatlanul fennmaradnak. Természetesen a származékos jelleg csak ezen törvényben taxatív felsorolt jogok vonatkozásában állapítható meg, azonban ezek gyakorlati jelentősége számottevő. Az ingatlanon fennálló, harmadik személyeket megillető jogok sorsának alakulása szempontjából nem tudok egyértelműen állást foglalni a kisajátítás eredeti vagy származékos jellegének kérdésében.

Ezért különösen fontos annak vizsgálata, vajon megfelel-e a kisajátítás az eredeti szerzőismódokra megfogalmazott másik kritériumnak. Kisajátítás mindig az eredeti tulajdonos *feltételezhető akarata ellenére* történhet. Ezt az állítást a törvény rendelkezése is egyértelműen alátámasztja, hiszen a Kstv. 3. § (1) bekezdés b) pontja szerint kisajátításra csak akkor kerülhet sor, ha az ingatlan tulajdonjogának megszerzése adásvétel – törvényben meghatározott esetben csere – útján nem lehetséges. A kisajátítási eljárás során viszont megjelenik az eredeti tulajdonos, sőt *általában* bizonyos aktivitást is mutat, főként a kártalanítás összegének mértékére igyekszik hatást gyakorolni. Ám az eredeti tulajdonos passzivitása, sőt ellenállása esetén is bekövetkezik a tulajdonjog átszállása. Ki kell hangsúlyoznom, hogy a tulajdonos aktivitása a tulajdonszerzés „irányával” kifejezetten *ellentétes*. A tulajdonos érdeke ugyanis a kisajátítási eljárás során az, hogy vagy ne következzen be a tulajdonelvonás, vagy ha az elkerülhetetlen, arra minél magasabb kártalanítási összeg mellett kerüljön sor. Kisajátításnál a tulajdonátszállás a tulajdonos esetleges passzivitása, elzárkózó magatartása esetén is megtörténik. A korábbi tulajdonos feltételezhető akaratának,

intenciójának vizsgálata alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a kisajátítás eredeti szerzőmód.

3.3.6 Az „egyértelműen” eredeti szerzőmódok vizsgálatának eredménye

Az egyértelműen eredeti szerzőmódokat két szempont alapján tekintetem át. Megvizsgáltam, hogy a tulajdonátszállás (vagy más felfogás szerint az új tulajdonjog keletkezésének) ténye hogyan hat a dolgon fennálló, harmadik személyeket megillető jogokra, majd azt kutattam, hogy a tulajdonjog átszállására/keletkezésére a korábbi tulajdonos feltételezhető akaratából került-e sor.

Arra a következtetésre jutottam, hogy csak két vizsgált szerzőmódnál, a találásnál és a gazdátlan javak elsajátításánál érvényesült teljes egészében az a szakirodalomban megfogalmazott elvárás, hogy az új tulajdonos tehermentes tulajdont szerezzen, tehát tulajdonjogát ne terhelje semmilyen dolgon fennálló, harmadik személyt megillető jog. A hatósági határozat és árverés, az elbirtoklás és a kisajátítás nem, vagy nem minden esetben érinti a dolgon fennálló, harmadik személyeket megillető jogokat. Ebből a szempontból tehát a Ptk.-ban szereplő szerzőmódok közül kizárólag a gyakorlatban két legkritikább szerzőmód, a gazdátlan javak elsajátítása és a találás tűnik eredetinek. Ebből több következtetésre juthatunk. *Egyik* lehetséges eredmény, hogy a vizsgálati szempont megfelelő, csupán két valóban eredeti szerzőmódunk van, a többit át kell sorolnunk a származékos szerzőmódokhoz. A *másik* lehetséges következtetés, hogy a vizsgálati szempont hibás, tehát az eredeti szerzőmódokra valójában nem jellemző az, hogy megszüntetik a dolgon fennálló, harmadik személyeket megillető jogokat. Ettől függetlenül a vizsgált szerzőmódok eredetiek, csupán meg kell találni azt a közös jellemzőt vagy közös nevezőt, ami alapján a szerzőmódokat egy csoportba sorolhatjuk. Ez utóbbi következtetésből annak belátása is adódna, hogy az eredeti szerzőmódokra alkalmazott kritériumokkal szemben túlzott elvárásokat fogalmaztunk meg. Ebben az esetben azt a tézist is el kell vetnünk, ami szerint az eredeti szerzőmódoznál új tulajdonjog keletkezik. A tulajdonjog valójában a régi, csak alanycsere következik be a tulajdonjogviszonyban.

A másik, általam vizsgált szempontnak viszont mind az öt szerzőmód megfelelt, tehát valamennyire elmondhatjuk, hogy a tulajdonjog átszállására/új tulajdonjog keletkezésére a korábbi tulajdonos (ha volt) feltételezhető akarat, szándéka ellenére

került sor. Tehát eddigi kutatásom alapján ezt a szempontot tekinthetném az eredeti szerzőmódok közös jellemzőjének.

Ahhoz, hogy állást tudjak foglalni a „lehetséges következtetések” formájában megfogalmazott kérdésekben, először azt kell megvizsgálnom, hogy a korábbi tulajdonos feltételezhető akaratának, szándékának hiánya tekinthető-e az eredeti szerzőmódok *differentia specifica*-jának. Ezt úgy tudom igazolni vagy cáfolni, ha a származékos szerzőmódoknál is megvizsgálom a korábbi tulajdonos feltételezhető akaratát, szándékát.

3.4 A származékos szerzőmódok és a korábbi tulajdonos feltételezhető akarata

Az eredeti szerzőmódokra általam jogirodalmi előzmények nyomán megfogalmazott közös nevezőt csak abban az esetben fogadhatjuk el csoportképző elvnek, ha a származékos szerzőmódoknál egyértelműen az ellenkezője érvényesül. A vizsgálatot nehezíti, hogy – amint azt az eredeti szerzőmódoknál is bemutattam – Lenkovic Barnabás és Menyhárd Attila kategorizálása nagyban különbözik. Ezért a származékos szerzőmódok áttekintésénél is a korábban alkalmazott módszert fogom alkalmazni. Csak azokat a szerzőmódokat tekintem származékosnak, amelyeket mindkét szerző ebbe a csoportba sorolt („egyértelműen származékos szerzőmódok”). Ezek alapján a származékos szerzőmódnak tekintendő az átruházás, a dologegyesülés és a feldolgozás, a beépítés és az öröklés.

Ha az eredeti szerzőmódokra megfogalmazott közös jellemző – tehát az, hogy a tulajdonátszállás/keletkezés ellentétes a korábbi tulajdonos feltételezhető akaratával, szándékával – helytálló, akkor az egyértelműen származékos szerzőmódokra annak ellenkezője is igaz. Ha az állítás inverze is igaz, a megfogalmazott szempontot alkalmazhatónak, helytállónak tekintem, aminek segítségével a „nem egyértelműen besorolt” szerzőmódok hovatartozásáról is véleményt tudok alkotni.

A következő részben először arra a kérdésre keresem a választ, hogy kijelenthetjük-e az egyértelműen származékos szerzőmódokról, hogy azokra csak a korábbi tulajdonos *akarataból* kerülhet sor, vagy legalábbis azt, hogy a tulajdonszerzés *nem ellentétes a korábbi tulajdonos feltételezhető akaratával*.

3.4.1 Átruházás

Az átruházásra vonatkozó rendelkezéseket a Ptk. 117. §-a tartalmazza. Az (1) bekezdés szerint „*átruházással – ha a törvény kivételt nem tesz – csak a dolog tulajdonosától lehet a tulajdonjogot megszerezni.*” Az a fordulat, amely szerint csak a dolog tulajdonosától lehet a tulajdonjogot megszerezni, arra utal, hogy a tulajdonos közreműködése nélkül nem szállhat át a tulajdonjog. Ezért a tétel teljesülni látszik, hiszen alappal feltételezhetjük, hogy a tulajdonos akarata egybevág cselekedetével. Feltételezésünket tovább erősíti a (2) bekezdés, ami szerint „*a tulajdonjog megszerzéséhez az átruházásra irányuló szerződésen vagy más jogcímen felül a dolog átadása is szükséges.*”

Az átruházás eredeti vagy származékos jellegének megítélésénél azonban figyelembe kell vennünk a *nemo plus iuris* elv alóli kivételeket is, amelyeket a Ptk. 118-119. §-ai tartalmaznak. Ezekben az esetekben tehát kivételesen lehetőség nyílik arra, hogy akkor is megszerezze a szerző a dolog tulajdonjogát, ha az átruházó nem is volt tulajdonos.

Ezek az esetek a következők:

- Kereskedelmi forgalomban eladott dologon a jóhiszemű vevő akkor is tulajdonjogot szerez, ha a kereskedő nem volt tulajdonos. [118. § (1) bek.]
- Kereskedelmi forgalmon kívül is tulajdonjogot szerez az, aki a dolgot jóhiszeműen és ellenszolgáltatás fejében olyan személytől szerzi meg, akire azt a tulajdonos bízta. A tulajdonos azonban a dolgot az első szerzéstől számított egy éven belül az ellenszolgáltatás megtérítése fejében visszaválthatja. [118. § (2) bek.]
- Akire pénzt vagy bemutatóra szóló értékpapírt ruháznak át, tulajdonossá lesz akkor is, ha az átruházó nem volt tulajdonos. (119. §)

A fenti esetekben azonban a tulajdonjog-átszállás valószínűleg nem esik egybe a dolog korábbi tulajdonosának feltételezhető akaratával, hanem kifejezetten ellentétes azzal, másképp megfogalmazva „*rá tekintet nélkül*” kerül sor a tulajdonjog átszállására. Ezt erősíti a 118. § (2) bekezdésében az ellenszolgáltatás megtérítése fejében való visszaváltás lehetősége is. Tehát a fent felvázolt kivételes esetekben az átruházás az általam megfogalmazott tétel szempontjából kifejezetten *eredeti* szerzőmódként viselkedik.

3.4.2 Dologegyesülés és feldolgozás

A dologegyesülés és a feldolgozás, tehát az összekeveréssel, összeolvasztással vagy egyéb módon összevegyített vagy véletlenszerűen összevegyült dolgok tulajdonjogának szabályait a Ptk. 134-135. §-ai tartalmazzák. A 134. § (1) bekezdése szerint „*ha több személy dolgai úgy egyesülnek vagy vegyülnek, hogy azokat csak aránytalan károsodás vagy aránytalan költsékezés árán vagy egyáltalán nem lehet szétválasztani, közös tulajdon keletkezik. Ha a tulajdonosok bármelyike a közös tulajdont nem kívánja, az, akinek dolga az egyesülés előtt nagyobb értékű volt, választhat, hogy a dolgot a többi tulajdonos kártalanítása ellenében tulajdonába veszi vagy kártalanítás ellenében azoknak átengedi.*” A dologegyesülés azonban nem biztos, hogy egybeesik az egyesülő/vegyülő dolgok eredeti tulajdonosainak akaratával, sőt a törvény rendelkezései a nem kívánt egyesülés/vegyülés következtében a volt tulajdonosok vagyoni helyzetét rendezik. Menyhárd Attila a dologegyesülést származékos szerzőmódnak tekinti, mivel az „*a tulajdonos korábbi tulajdonjogára tekintettel*”⁵⁴⁹ történik, így a tulajdoni hányadokra szállnak át az alkotórészté vált egyes dolgokat terhelő jogok. Azt biztosan nem jelenthetjük ki egyértelműen, hogy a dolgok kizárólag korábbi tulajdonosaik feltételezhető akaratából egyesülnek, illetve vegyülnek, tehát az eredeti szerzőmódokra kidolgozott kritérium ellentéte itt sem érvényesül.

3.4.3 Beépítés

A beépítés a dologegyesülés azon speciális esetének tekinthető, amikor valaki idegen anyaggal saját földjére vagy a használatában álló földre épít. A beépítő a beépítéssel megszerzi az anyag tulajdonjogát, de az anyag értékét köteles megtéríteni [136. § (1) bek.]. A beépítést *Lenkovics Barnabás* származékos szerzőmódként kezeli, *Menyhárd Attila* a származékos szerzőmódokról szóló részben tárgyalja, de a folyó szövegben eredeti szerzőmódnak minősíti.⁵⁵⁰

A beépítéssel való tulajdonszerzésnél nem lehetünk biztosak a beépített anyag eredeti tulajdonosának szándékában, ám arra következtethetünk, hogy az eredeti tulajdonos feltételezhető akaratával nem feltétlenül egyezik meg a tulajdon átszállása. Ezek alapján

⁵⁴⁹ MENYHÁRD: *Dologi jog*, 2007... im. 314.

⁵⁵⁰ MENYHÁRD: *Dologi jog*, 2007... im. 314.

beépítésnél sem teljesül az eredeti szerzőmódokra megfogalmazott kritériumok ellentéte.

3.4.4 Öröklés

Öröklésnél az ember halálával hagyatéka mint egész száll az örökösre (Ptk. 598. §). Lenkovich Barnabás és Menyhárd Attila is egyetért abban, hogy az öröklés származékos szerzőmódnak tekintendő. Ha az öröklésnél a korábbi tulajdonosnak, azaz az örökhagyónak a tulajdonátszállással kapcsolatos szándékát, akaratát vizsgáljuk, több nehézséggel kell szembesülnünk. Öröklésre olyan emberi szituációban kerül sor, amit általában külső körülménynek kell tekintenünk. Valószínűleg maga az öröklés aktusa az örökhagyó feltételezhető akaratára ellenére következik be. Ha az örökhagyó későbbi örökösének juttatni szeretett volna vagyonából, azt valószínűleg ajándékozással még élők között megtette volna. Annak eldöntése, hogy ki örököljön az örökhagyó után, természetesen az örökhagyó lehetősége. Ám ebből a szempontból is különbséget kell tennünk a törvényes öröklés és a végintézkedésen alapuló öröklés között. Végintézkedésen alapuló öröklésnél egyértelmű, hogy az örökös személye találkozik az örökhagyó akaratával. Törvényes öröklésnél ezt nem lehet egyértelműen kijelenteni. Fő szabály szerint mindenki tisztában van azzal, hogy halála esetén törvény szerint kire száll hagyatéka. Amennyiben valaki nem ezt kívánja, végrendeletet, így az örökösök személyét és az örökösnek juttatott vagyonról törvényi keretek közt maga rendelkezhet. Viszont az is elképzelhető, hogy csak azért nem készített az örökhagyó végrendeletet, mert a halál váratlanul érte, ám a törvényes öröklés rendjével nem értett volna egyet.

Az örökléssel történő tulajdonszerzés a tulajdonszerzés szempontjából speciális szerzőmódnak tekinthető. Ugyan az öröklés nem jár harmadik személynek a dolgot terhelő jogainak megszűnésével, ezért a szerzők a származékos szerzőmódok közé sorolják, viszont a tulajdonátszállással kapcsolatban az örökhagyó mint korábbi tulajdonos feltételezhető szándékának, akaratának, intenciójának megítélése összetett, majdnem lehetetlen feladat, ezért ez a szempont az öröklés mint szerzőmód eredeti vagy származékos jellegének meghatározására kevésbé alkalmas.

3.4.5 Az „egyértelműen” származékos szerzőismókok vizsgálátának eredménye

Az előző részben megvizsgáltam a korábbi tulajdonosok feltételezhető akaratát az „egyértelműen” származékos szerzőismókoknál. Arra a következtetésre jutottam, hogy az „egyértelműen” származékos szerzőismókok nem felelnek meg feltétlenül a korábbi tulajdonos feltételezhető akaratának, szándékának. Tehát a korábbi tulajdonos feltételezhető akarata, szándéka nem tekinthető az eredeti szerzőismókok *differentia specifica*-jának sem.

3.5 A szerzőismókok eredeti és származékos jellege és a kisajátítás helye a szerzőismókok rendszerében

Ahogy bemutattam, az „egyértelműen” eredetinek tekintett szerzőismókokra ugyan igaznak bizonyult az, hogy azoknál a tulajdonjog átszállása/keletkezése ellentétes a korábbi tulajdonos feltételezhető akaratával, ám az állítás ellenkezője nem érvényesül az „egyértelműen” származékos szerzőismókoknál, így ezt a kritériumot nem lehet az eredeti-származékos szerzőismókok elhatárolási szempontjának tekinteni.

3.5.1 A szerzőismókok eredeti vagy származékos besorolásának szempontjai

A szakirodalomban hangsúlyosan megjelenő elmélettel ellentétben az eredetinek tekintett szerzőismókoknál *egyáltalán nem biztos*, hogy a dolgon fennálló, harmadik személyeket megillető jogok megszűnnek. Tehát ezen jogok sorsának alakulására nem tudunk megalapozottan következtetni a szerzőismókok eredeti vagy származékos jellegéből. Csupán annyit jelenthetünk ki, hogy az *ingóknál vannak olyan eredetinek tekintett szerzőismókok, amelyeknek következtében megszűnnek a dolgon fennálló, harmadik személyeket megillető jogok*.

Ezen vizsgálati eredményekből több következtetést vonhatok le. Az *egyik* lehetséges következtetés, hogy a szakirodalomban alkalmazott csoportosítás megfelelő, helytálló, viszont a csoportosítási szempont nem világos. Eddigi kutatásaim alapján azonban nem sikerült olyan kritériumrendszert felállítani, ami a jelenlegi különbségtételt igazolhatná. A *másik* lehetséges következtetés, hogy fenti kutatási eredményeim dacára továbbra is a dolgon fennálló, harmadik személyeket megillető jogok alakulását tekintem az eredeti-származékos csoportosítás alapjának, viszont a jogtudomány jelenlegi álláspontjával

ellentétben csak a gazdátlan javak elsajátítását, valamint a találást sorolom az eredeti szerzőmódokhoz, és elfogadom, hogy a többi szerzőmódot – köztük a kisajátítást – származékosnak kell tekinteni. Azonban felmerül a kérdés, hogy érdemes/lehetséges-e olyan csoportosítási szempontrendszer alkalmaznunk, amelynek egyik csoportjába 2, a másikba több mint 13 szerzőmód tartozik.

A *harmadik* lehetséges következtetés a tradicionális eredeti-származékos felosztás megkérdőjelezésére vezet. Felmerülhet, hogy továbbra is ragaszkodnunk kell az „eredeti-származékos” felosztáshoz, vagy be kellene látnunk, hogy a kategorizálás alól kicsúszott a dogmatikai talaj, tehát a korábbi szempontokat nem lehet a csoportosítás alapjává tenni. A szerzőmódok „eredeti-származékos” felosztásának mellőzésével vagy háttérbe szorításával nem keletkezne betölthetetlen űr a polgári jog dogmatikai rendszerében. Nem tartanám elképzelhetetlennek, sőt hibának sem azt, hogy ezen felosztás tárgyalását a jövőben inkább a jogtörténet vállalná fel, még akkor sem, ha az eredeti-származékos megkülönböztetés tekintélyes múltra tekint vissza.

Ha mégis ragaszkodunk a tradicionális kategorizáláshoz, akkor viszont az elhatárolásra új szempontokat kell kidolgoznunk. Erre dolgozatomban kísérletet is tettem, a fentebb lefolytatott vizsgálat során igyekeztem új közös jellemzőket megfogalmazni, kritériumokat felállítani az eredetinek tekintett szerzőmódokra, azonban kísérletem kudarccal végződött.

3.5.2 *A kisajátítás mint szerzőmód*

Azt, hogy a szakirodalomban eredetinek tekintett szerzőmódok sem feltétlenül szüntetik meg a dolgon fennálló, harmadik személyeket megillető jogokat, *Petrik Ferenc* is érzékelt. Az ellentmondást az ingatlanokhoz köti és azt a markáns, de nem elutasítandó véleményt fogalmazza meg, hogy „*ingatlannak eredeti szerzőmóddal való megszerzése általában fogalmilag kizárt,*”⁵⁵¹ nem beszélhetünk például találásról és ingatlan tulajdonjogával sem lehet felhagyni. *Petrik Ferenc* szerint azonban a többi eredeti szerzőmód tartalma is módosul az ingatlanok esetében, mivel a tulajdonszerzések nem érintik a harmadik személyek javára bejegyzett jogokat, illetve ha ezek a jogok mégis megszűnnek, az csak kártalanítás ellenében történhet. De mi lehet az oka az ingók és ingatlanok közötti ilyen jellegű különbségtételnek?

⁵⁵¹ PETRIK: *Tulajdonjogunk ma... im.* 145.

Álláspontom szerint a jelenség egyrészt a polgári jog alapelveivel, másrészt az ingatlan-nyilvántartás elveivel – azok közül is a közhitelesség és a bejegyzés elvével – magyarázható. A Ptk. 2. § (1) bekezdése kimondja, hogy „*a törvény (a Ptk.) védi a személyek vagyoni és személyhez fűződő jogait, továbbá törvényes érdekeit.*” A polgári jog mint tipikusan jogosító vagy *attributív* normák foglalatára nagyon sok alanyi jogot biztosít a személyeknek. Az alanyi jogokat, azaz a törvényből folyó és más által nem korlátozható jogokat elismeri és védelemben részesíti. Ezt másként az autonóm mozgástér védelmének elveként tartja számon a szakirodalom.⁵⁵² A polgári jogban tehát a főszabály az, hogy a fennálló alanyi jogok védelemben részesülnek, mindaddig, amíg más (alanyi) jogokkal nem ütköznek. Csak az említett „ütközés” esetén kell választani a jogalkotónak a védelemben részesített alanyi jogok között. A tulajdonszerzések vonatkozásában ezt úgy lehetne összefoglalni, hogy a harmadik személyeknek a dolgon fennálló jogát a tulajdonjog átszállás esetén is védelemben kell részesíteni, mindaddig, amíg az új tulajdonos jogait és törvényes érdekeit nem korlátozza aránytalanul.

A kisajátítás lényegi eleme a kisajátítással elérni kívánt közérdekű cél. Ha a közérdekű célt meg lehet valósítani a kisajátítással érintett ingatlanon korábban fennállt, törvényben taxatív felsorolt, harmadik személyeket megillető jogok sérelme nélkül, akkor e jogok fennmaradnak, és az „új” tulajdonjogot is terhelik. Ha a kisajátítási cél e harmadik személyeket megillető jogok sérelme nélkül nem valósítható meg, akkor a jogalkotó igyekszik „kompenzálni” a megszűnt jogokat például a jogok csereingatlanra való „átszállításával” vagy végső esetben a kártalanítással.

Az alanyi jogok fentiek szerinti védelme az ingatlanon fennálló jogokkal kapcsolatban valósítható meg legteljesebben, mivel az ingatlanoknál az ingatlan-nyilvántartás alapján pontosan nyomon lehet követni a bejegyzett jogok és feljegyzett tények fennállását. Az ingóknál ilyen jellegű közhitelű regisztrációs rendszer általában nem létezik.

Az ingatlan-nyilvántartásról szóló 1997. évi CXLI. törvény⁵⁵³ 5. § (1) bekezdése szerint ugyanis „*az ingatlan-nyilvántartás – ha törvény kivételt nem tesz – a bejegyzett jogok és a feljegyzett tények fennállását hitelesen tanúsítja. Ha valamely jogot az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezték, illetve, ha valamely tényt oda feljegyezték, senki sem hivatkozhat arra, hogy annak fennállásáról nem tudott.*” Szintén az Inyvtv. [3. § (1)

⁵⁵² BÍRÓ György – LENKOVICS Barnabás: *Általános tanok*, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 1999, 63.

⁵⁵³ 1997. évi CXLI. törvény az ingatlan-nyilvántartásról a továbbiakban: *Inyvtv.*

bekezdés] mondja ki, hogy „*az egyes jogok az ingatlan-nyilvántartásban a tulajdoni lapra történő bejegyzéssel keletkeznek.*”

Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy az ingatlanok – kiemelkedő gazdasági és társadalmi jelentőségük miatt – az ingókhöz viszonyítva jóval kötöttebbek, sőt általában helyettesíthetetlenek. Ebből a szempontból jóval nagyobb jelentőséggel bír az ingatlanokkal kapcsolatos jogok körültekintő és lehetőség szerint – valamennyi érintettre nézve – megnyugtató rendezése.

Nem véletlen, hogy kisajátításnak, tehát a közérdekből történő teljes tulajdonjog- elvonásnak a magánjogban csak ingatlanok esetén van helye, ugyanis az ingók általában – a közérdekű feladatok megvalósításánál is – helyettesíthetők. A helyettesíthetetlen és a közérdek szempontjából valamilyen szempontból jelentős ingók tulajdonjogát (pl.: kulturális javak műkincsek, műemléki épületek stb.) sem lehet állami kényszerrel elvonni, legfeljebb egyéb korlátozásokat lehet alkalmazni, például forgalomképességük vonatkozásában.

Ha valóban komolyan vesszük a fentebb részletesen tárgyalt autonóm mozgáster védelmének elvét, tehát azt, hogy valamennyi fennálló alanyi jogot védelemben kell részesítenie a polgári jognak, akkor azt kell mondanunk (és nem csak ingatlanok esetében), hogy a tulajdonszerzés fő szabály szerint nem érinti a dolgon fennálló, harmadik személyeket megillető jogokat. A jogok csak akkor szűnnek meg, ha azok a tulajdonszerzés célját „veszélyeztetik”.

A kisajátítás szerzőmódokon belüli korábbi, ám ma is elterjedt elhelyezését („kisajátítás mint eredeti szerzőmód”) nem tartom egyértelműnek, támadhatatlannak, csupán egyfajta „*tradicionális leegyszerűsítésnek.*”⁵⁵⁴ A szerzőmódok eredeti/származékos felosztásának szempontja és a szerzőmódok csoportosítása is meglehetősen képlékeny, bizonytalan, ezért szerencsésebbnek tartom a csoportosítást mellőzni vagy elkerülni. Ha mindezek ellenére mégis ragaszkodom a hagyományos kategorizáláshoz, arra a következtetésre jutok, hogy a kisajátítás teljes mértékben nem felel meg az eredeti szerzőmódokra alkalmazott kritériumoknak. Ugyanakkor azt sem szabad elfelejteni, hogy a kisajátítás – a kisajátítással érintett ingatlanon fennálló, harmadik személyeket megillető jogok sorsának alakulása szempontjából – a

⁵⁵⁴ A hivatkozott kifejezést Lenkovics Barnabás a tulajdonosi triász jellemzésére alkalmazta. Lásd LENKOVICS: *Tulajdonjog... im.* 49.

származékos szerzőmód követelményeit sem teljesíti, hiszen csak a Kstv.-ben taxatív módon felsorolt jogok maradhatnak fenn. Ezért álláspontom szerint a kisajátítást sem eredeti, sem származékos szerzőmódnak nem lehet tekinteni.

4. Kisajátítás mint a tulajdonjog közjogi korlátja

A kisajátítást a magyar polgári jogi szakirodalom *egyrészt* az ingatlanok tulajdonjogának egyik szerzőmódjaként, *másrészt* a tulajdonjog közjogi korlátjaként tárgyalja. A „kisajátítás mint szerzőmód” problematikájának vizsgálata után áttekintem a kisajátítás közjogi korlátozásként való felfogásának kérdéskörét is. Kezdetben azonban meg kell vizsgálnom, mit is takar a szakirodalom szerint a „tulajdoni korlát vagy korlátozás” kifejezés, hiszen ezt a fogalmat nem tartalmazza a Ptk. A jogtudomány, a bírói gyakorlat és az ingatlan-nyilvántartásról szóló jogszabályok használják a kifejezést, jóllehet jelentése nem minden esetben tisztázott.⁵⁵⁵ Ezért áttekintem a tulajdonjogi korlátozásokra vonatkozó legfontosabb definíciókat, az egyes korlátozások csoportosítási szempontjait, majd részletesen kitérek a közjogi korlátozásokra. A vizsgálat végén megkísérlek állást foglalni abban a kérdésben, mennyire szerencsés a kisajátítást a tulajdonjog közjogi korlátjaként felfogni és beilleszteni a polgári jog dogmatikai rendszerébe.

A tulajdonjog a magánjog kiemelkedő jelentőségű jogintézménye és a polgári jog által szabályozott vagyoni viszonyok alapjogviszonya, a legteljesebb dologi jog.⁵⁵⁶ Jóllehet a tulajdon fogalmához a hétköznapi és a jogi gondolkodásban is gyakran társítják a „teljesség” képzetét, nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy még ez az abszolút szerkezetű, negatív tartalmú jogviszony sem kizárólag jogosultságok összessége, a tulajdonost kötelezettségek is terhelik, illetve a tulajdonjognak is megvannak a maga korlátai. *Kolosváry Bálint* szavaival élve: „*a tulajdonjognak természetében rejlik, hogy korlátozható legyen és korlátoztassék.*”⁵⁵⁷ A tulajdonjog korlátozásaival kapcsolatban az első dogmatikai nehézséget éppen annak a kérdésnek az eldöntése jelentheti, hogy az adott korlátozásként is értékelhető jelenségeket a tulajdonjog lényegéből adódó, a tulajdonjog immanens részét képező tényezőknek („a tulajdonjog tartalmának negatív oldala”) kell tekintenünk, vagy azok a tulajdonjog köré vonnak külső határt („korlátozás”). Ugyanis mindkét esetkör közös jellemzője, hogy valamilyen

⁵⁵⁵ PETRIK: *Tulajdonjogunk ma... im.* 208.

⁵⁵⁶ LENKOVICS: *Dologi jog, 2001... im.* 59.

⁵⁵⁷ KOLOSVÁRY: *im.* 147.

kötelezettséget rónak a tulajdonosra, a tulajdonos pozícióját valamilyen módon terhesebbé teszik. *Petrik Ferenc* „a tulajdonjog lényegéből adódó, a tulajdonjog belső tartalmához tartozó szükségszerű és feltétlen”⁵⁵⁸ kötelezettségnek tekinti a dolgokkal okozott károkért való helytállás mellett a szomszédjogokból adódó kötelezettségek teljesítését és a tulajdonosi helyzetből fakadó közérdekű korlátozások eltűrését. Ez azért tűnik érdekesnek, mert a szomszédjogok jelentette korlátozásokat – *Ágoston Péter* mellett a kortárs szerzők, köztük – *Lenkovics Barnabás*⁵⁵⁹ és *Menyhárd Attila*⁵⁶⁰ is a tulajdonjog magánjogi korlátai között említi. Meggyőző érveket mindkét felfogás mellett fel lehet hozni, ugyanakkor egyiket sem érdemes teljes egészében elvetni. A tulajdonos szempontjából ugyanis nem bír jelentőséggel, hogy a szomszédjogi (stb.) szabályok a tulajdonjog részét képező kötelezettségek, vagy már a tulajdonjog gyakorlásának szabnak határt. Ezeket a korlátozásokat a tulajdonosnak be kell tartania.

Ágoston Péter munkájában is felmerült az a kérdés, hogy a tulajdonjogviszonyból adódó egyes kötelezettségek a tulajdonjog korlátját jelentik, vagy azokat érdemesebb volna egyszerűen a tulajdonos kötelességeinek tekinteni. A szerző véleménye szerint „az alapon, mert valakit valamely kötelesség terhel, ... jogában korlátozottnak éppen nem tekinthető.”⁵⁶¹

Tulajdon korlátozása alatt *Petrik Ferenc* definíciója alapján „a tulajdonjog általános tartalmán kívül eső olyan kötelezettségeket értjük, amelyek a tulajdonost – az egyébként őt megillető – jogosultságai gyakorlásában korlátozzák, s amelyek külön – általános vagy eseti – aktus (jogszabály, hatósági határozat, szerződés) alapján jönnek létre.”⁵⁶²

A tulajdon korlátozhatóságának/korlátozandóságának kérdésköre már számos jogtörténeti tárgyú diskurzusban is megjelent. Az egyik legjellemzőbb ilyen vita a *római tulajdonnal* kapcsolatban bontakozott ki. Sokan úgy vélik, hogy a római jogi tulajdon a mai tulajdon-fogalmunktól jóval szabadabb, korlátozásoktól szinte mentes jogintézmény volt, azt egyedül a szomszédjogok korlátozták, egyéb tekintetben „korlátlanak” tekinthető, például – kezdetben – adót is csak háborús helyzetben vethettek ki a tulajdonra, és az sem érintette a tulajdonos tulajdonosi minőségét.⁵⁶³

⁵⁵⁸ PETRIK: *Tulajdonjogunk ma... im.* 205.

⁵⁵⁹ LENKOVICS: *Dologi jog, 2001... im.* 97.

⁵⁶⁰ MENYHÁRD: *Dologi jog, 2007... im.* 185.

⁵⁶¹ ÁGOSTON: *im.* 280.

⁵⁶² PETRIK: *Tulajdonjogunk ma... im.* 207.

⁵⁶³ CHIUSI: *im.* 60.

Mások szerint viszont már a római jogban sem számított a tulajdon korlátlan, kötelezettség nélküli jognak, hiszen a tulajdonos jogait a *ius civile* (szomszédjogok, családi kapcsolatok), a *ius publicum* (rendészeti jog, szakrális jog) és a *szokásjog* (*boni mores*) is jelentősen korlátozta.^{564,565} Úgy vélem, hogy amióta az állam szabályozza a tulajdonjogot, és ezáltal arra is kényszerül, hogy összehangolja az egyéni érdekeket (magánjogi szabályozás), illetve az egyéni és a közösségi érdekeket (később: a tulajdon alkotmányos védelme), a tulajdonjogot nem tekinthetjük teljesen korlátlanoknak. A korlátozások spektruma a történeti tapasztalatok alapján igen tág: a magántulajdon felszámolására törekvő totalitárius berendezkedésű rendszerek szinte kiüresítették a tulajdonjogot a rá telepített legkülönbélebb korlátozásokkal, de a magántulajdonra épülő gazdasági, társadalmi rendszerek is meghatározzák a tulajdonjog gyakorlásának kereteit.

A tulajdonjog korlátozásainak egy része a mindenkori társadalom szociális viszonyaiból, értékrendjéből, összefüggéseiből adódik, és vele együtt ingadozik: az *erkölcs* és a *jog* szabja meg kereteit.

4.1 A tulajdonjog magánjogi és közjogi korlátozásai

4.1.1 A csoportosítás múltja, jelene

A tulajdonjog jog által is meghatározott korlátait a mai magyar polgári jogban több szempontból csoportosítják, amelyek közül talán a legjelentősebb, legmeghatározóbb a *magánjogi* és *közjogi* jellegű korlátozások elkülönítése.

Kolosváry Bálint a tulajdonjog korlátozásai között különbséget tett a tulajdonjog tartalmát érintő korlátozások (terhelt tulajdonjog, *Dominium limitatum*), a tulajdonjog fennállására, tartamára vonatkozó korlátozások (időleges tulajdon, *Dominium revocabile vel temporale*) és a tulajdonjog nem magánjogi korlátozásai között. Ez utóbbiaknál a tulajdonjog „sokszor igen nagy terjedelmű és messzetelektől irányú megszorítását köztekintetek – a *salus publica* – közbiztonsági, közgazdasági, közigazgatási, közrendészeti és socialis szempontok igazolják.”⁵⁶⁶ *Kolosváry Bálint* a tulajdoni korlátozásokat láthatóan két nagy csoportra, a magánjogi és a közjogi

⁵⁶⁴ WIELING: *Sachenrecht*, 2001... *im.* 81.

⁵⁶⁵ WIELING: *Sachenrecht*, 5. Auflage, Springer Verlag Berlin Heidelberg, 2007, 90.

⁵⁶⁶ KOLOSVÁRY: *im.* 147.

korlátokra osztotta, és a magánjogi korlátokon belül képzett két alcsoportot, a már említett „terhelt tulajdonjog” és „időleges tulajdon” kategóriáját.

Ágoston Péter különbséget tett a tulajdon tartalmát nemlegesen meghatározó törvények (ún. törvényes tulajdoni korlátok) és a tulajdoni korlátok (vagy magánintézkedés alapján történő korlátozások) között. Előbbiekhez sorolta a kisajátítást, a közszükségjogot és a magánjogi végszükséget, a vizek, csatornák, futóhomok gátlását, erdővágások tilalmát, a mezei földbirtok miveltetését és a vadászatra, halászatra vonatkozó szabályokat.⁵⁶⁷ A magánintézkedés alapján történő korlátozás a nem teljes tulajdonjog, az elidegenítési és terhelési tilalom, valamint a szomszédjog.

A szocialista időszakban talán a legjelentősebb és a polgári jog számára kedvezőtlen körülmények dacára is kitűnő szakmai színvonalon készült *Magyar polgári jog* című munka tulajdonjoggal foglalkozó részében Világhy Miklós nem tért ki a tulajdonkorlátozások rendszerének, fajtáinak részletes ismertetésére, így itt nem találkozhatunk a korlátozások közjogi-magánjogi felosztásával sem. „*A tulajdonjogra vonatkozó néhány burzsoá nézet bírálata*” cím alatt csupán arra hívta fel a figyelmet, hogy téves a tulajdonjog tartalmi korlátlanágát hirdető burzsoá elv. Eszerint ugyanis a tulajdonjog jellemzője, hogy elvileg korlátlan, vagyis a tulajdonos azt tesz a dolgával, amit akar. Világhy Miklós szerint azonban még a „*legtisztább klasszikus kapitalista jogrendszer*”⁵⁶⁸ is tartalmazott tulajdoni korlátozásokat, például szomszédjogi szabályokat vagy a joggal való visszaélés elvét. Az imperializmus korszakában viszont a létrejött monopóliumok a saját érdekében kényszerítik a tulajdoni rendszerbe való beavatkozásra az államot. Példaként hozta fel a háborús anyaggyártást, az árszabályozást és a tőkés viszonyok között megvalósított államosítást. Ezért már a kapitalista jogtudományban sem vélte tarthatónak a tulajdonjog korlátlanágáról vallott nézeteket.

Sárándi Imre szintén a szocializmus időszakában készítette el tulajdonjogi jegyzetét,⁵⁶⁹ amely – Világhy Miklós és Eörsi Gyula művéhez hasonlóan – tartózkodott a tulajdoni korlátozások rendszerszerű ismertetésétől. Munkájában a mai fogalmaink szerinti

⁵⁶⁷ ÁGOSTON: *im.* 185.

⁵⁶⁸ VILÁGHY – EÖRSI: *im.* 263.

⁵⁶⁹ SÁRÁNDI Imre: *Polgári jog III. Tulajdonjog*, kézirat 2. változatlan kiadás, Tankönyvkiadó, Budapest, 1985.

tulajdoni korlátozásokat „*a tulajdonjog tartalmának általános szabályai*” cím alatt nevesítette.⁵⁷⁰

A tulajdonjog korlátozásai között *Lenkovics Barnabás* közjogi és magánjogi korlátozásokat különített el. A *magánjogi* korlátozások *Lenkovics Barnabás* szerint nem a tulajdonos, hanem mindig más alanyi jogosultak, meghatározott személyek érdekeit szolgálják. Ide sorolta az idegen dologbeli jogokat, a szomszédjogokat, a túlépítést és az elidegenítési és terhelési tilalmat.⁵⁷¹ A tulajdon *közjogi* korlátozásai mögött *Lenkovics Barnabás* szerint általában közérdek húzódik meg, amit az állam érvényesít, akár közhatalmi kényszerrel is. Így ezek mindig törvényen vagy más jogszabályon alapulnak, és a tulajdonost tűrésre, egy magatartás abbahagyására vagy valamilyen pozitív cselekvésre kötelezik. *Lenkovics Barnabás* kiemeli, hogy hatályos jogrendszerünkben – az 1989/90-es rendszerváltás utáni dereguláció ellenére is – összeszámlálhatatlanul sok közjogi jellegű korlátozás él. Ezért csak a fontosabbak áttekintésére vállalkozott. A közjogi korlátozások között megkülönböztette a tulajdonszerzési korlátozásokat, a birtoklás, a hasznosítás és a használat, valamint a rendelkezési jog korlátozásait, ez utóbbiak között tárgyalva a kisajátítást.

Menyhárd Attila is magánjogi és közjogi korlátok között tesz különbséget. A tulajdon *magánjogi* korlátairól kifejtette, hogy azok kétirányúak. Egyrészt olyan generálklauzulaként megfogalmazott általános társadalmi elvárások, amelyeket a polgári jogi kodifikálással normatív követelményekké váltak (pl.: jóhiszeműség és tisztesség, a joggal való visszaélés tilalma stb.). A magánjogi korlátozások másik csoportjába a Ptk. azon szabályai tartoznak, amelyek a tulajdonos cselekvési szabadságának korlátaikat konkrét szabályokkal adják meg.⁵⁷² A tulajdonjog *közjogi* korlátai megnevezésben *Menyhárd Attila* szerint a „közjogi” jelző egyrészt arra utal, hogy az ide tartozó korlátokat egyébként nem magánjogi jogviszonyokat szabályozó jogszabályok állapítják meg, másrészt arra, hogy jogszabályi felhatalmazás alapján a különböző magánjogi jogalanyoknak, hatóságoknak, állami szerveknek és szervezeteknek felhatalmazást adnak a magántulajdonba való olyan mértékű és természetű beavatkozásra, amely a Ptk. szerint nem illelné meg őket.⁵⁷³ A közjogi korlátozásokat *Menyhárd Attila* – *Lenkovics Barnabáshoz* hasonlóan – aszerint

⁵⁷⁰ SÁRÁNDI: *Polgári jog*, 1985 ... im. 57-74.

⁵⁷¹ LENKOVICS: *Dologi jog*, 2001... im. 97.

⁵⁷² MENYHÁRD: *Dologi jog 2007*... im. 179-180.

⁵⁷³ MENYHÁRD: *Dologi jog 2007*... im. 199.

csoportosítja, hogy a tulajdonjog mely részjogosítványát (a birtoklás, a használat és hasznosítás vagy a rendelkezés jogát) érinti.

A tulajdoni korlátozások tradicionálisnak tekinthető magánjogi-közjogi felosztását azonban nem minden szerző vette át teljes egészében. *Petrik Ferenc* a fenti kategorizálástól eltérően – igencsak eredeti módon – a tulajdoni korlátozások két nagy csoportját különbözteti meg: az egyikbe a tulajdonjog törvényt szabta korlátozásait (ezen belül a használati jog közérdekű korlátozásait és a rendelkezési jog korlátozásait), a másikba a korlátolt dologi jogokat sorolja. Ez utóbbi csoportba tartozónak látja a telki, a személyes és a törvényes szolgálmat, a zálogjogok, valamint a telki teherjogok különböző fajait.⁵⁷⁴ A két csoport közötti eltérést akként fogalmazza meg, hogy a tulajdonjogi korlátozás a korlátolt dologi jogoknál dologi jogviszony formájában jelenik meg, ami – mivel abszolút és kizáró jellegű – „*tulajdonosváltás esetén is változatlanul terheli a dolgot, a jogosult kizáró hatalma pedig mindenkivel szemben érvényesül.*”⁵⁷⁵ Ezzel szemben a többi korlátozásnál a dologi jogi jelleg „*nem minden esetben domináns*”, azok többnyire személyes kötelmi jogi jogosultságok. *Petrik Ferenc* felosztásának jellemzője, hogy a tulajdonjog hagyományosan magánjoginak tekintett korlátozásainak egy részét (például: szomszédjogok) a tulajdonjog lényegéből adódó, „*a tulajdonjog belső tartalmához tartozó szükségszerű és feltétlen kötelezettségeknek*”⁵⁷⁶ tekinti. Ezért az általában a közjogi korlátozások között számon tartott jelenségeket és a korlátolt dologi jogokat nevesíti a tulajdoni korlátozások között.

Az *osztrák* magánjogban is elismerik, hogy jóllehet a tulajdon egy dolgon fennálló, elvileg korlátlan uralmi jognak tekinthető, ennek ellenére nem korlátlan jog, számos, részben jelentős korlátozásnak is alá van vetve.⁵⁷⁷ A tulajdonjog általános korlátját generálklauzulaszerűen az ABGB 364/1 § tartalmazza, ami szerint „*csak olyan mértékben lehet a tulajdonjogot gyakorolni, hogy azzal ne avatkozzanak be harmadik személyek jogába, és a törvényekben a közjó fenntartása és előmozdítása érdekében előírt korlátozásokat se sértsék.*”⁵⁷⁸ A tulajdon korlátaival („*Schranken des Eigentums*”) sorolják az összeütközés/kollízió tilalmát („*Kollisionsverbot*”), amely

⁵⁷⁴ PETRIK: *Tulajdonjogunk ma... im.* 205.

⁵⁷⁵ PETRIK: *Tulajdonjogunk ma... im.* 208.

⁵⁷⁶ PETRIK: *Tulajdonjogunk ma... im.* 207.

⁵⁷⁷ HOLZHAMMER – ROTH: *im.* 241.

⁵⁷⁸ ABGB § 364/1 „*Überhaupt findet die Ausübung des Eigentumsrechtes nur in so fern Statt, als dadurch weder in die Rechte eines Dritten ein Eingriff geschieht, noch die in den Gesetzen zur Erhaltung und Beförderung des allgemeinen Wohles vorgeschriebenen Einschränkungen übertreten werden.*”

szerint a tulajdonosoknak tekintettel kell lenniük egymásra az azonos rangú uralmi jogosultságaik gyakorlása során. Tehát senki nem tehet olyat a dolgával, amivel mások tulajdonát sértené. A tulajdon másik korlátja annak szociális kötöttsége („*Sozialgebot*”), ami abból az alapelvből fakad, hogy a közérdek fontosabb, mint az egyéni érdekek. A tulajdonos csak úgy bánhat dolgaival, hogy a bánásmód megfeleljen a jogközösség érdekeinek („*Sozialbindung des Eigentums*”). Ezen kívül azonban különbséget tesznek a tulajdonjog magánjogi és közjogi korlátozásai („*privatrechtliche und öffentlichrechtliche Beschränkungen*”) között. A magánjogi korlátozásokhoz sorolják a szomszédjogokat („*Nachbarrecht*”), valamint az elidegenítési és terhelési tilalmakat („*Veräußerungs- und Belastungsverbote*”). A tulajdonjog közjogi korlátozásaihoz a földjogi szabályokat („*Grundverkehrsrecht*”) és a kisajátítást („*Enteignung*”). A földjogi szabályokkal kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a szövetségi államok által elfogadott földtörvények az illetékes állami földbizottság engedélyéhez kötik a mező- és erdőgazdasági művelés alatt álló javak és ingatlanok elidegenítését és megterhelését, valamint külföldinek való értékesítését.⁵⁷⁹

A német polgári jogtudományban kialakult felfogás szerint a tulajdonosoknak a dolog feletti jogi uralma nem teljhatalom, hiszen azt korlátozza a törvény és harmadik személyek joga is. A tulajdonjogra itt is sokféle *közjogi korlátozás* vonatkozik, elég csak az építési jogi, a környezet- és természetvédelmi jogi szabályokra gondolnunk.⁵⁸⁰ A BGB 903 § 1 bekezdése szerint „*a tulajdonos csak oly mértékben rendelkezhet a dolgával kedve szerint, és zárhatja ki másnak a dologra gyakorolt hatását, amíg az nem ütközik törvénybe vagy harmadik személyek jogába.*” A tulajdonjog törvényben rögzített magánjogi korlátaival sorolják többek között a BGB főként *szomszédjogi szabályokat* tartalmazó 904-924 §-ait. *Harmadik személyeknek a tulajdont korlátozó jogai* alatt elsősorban a BGB 1018-1258 §-okban szabályozott, a használatra és hasznosításra vonatkozó korlátolt dologi jogokat értik. Azonban – ahogy az a BGB 903 §-ban olvasható megfogalmazásból is kitűnik – a törvényi fő szabály a tulajdonos korlátlan jogi hatalma, a törvényi vagy jogügyleti korlátozások ezzel szemben törvényi kivételeknek tekinthetők.⁵⁸¹ Ennek megfelelően alakul jogvita esetén a bizonyítási teher is. Annak kell bizonyítania, aki a tulajdonossal szemben egy a dolgon fennálló jogra

⁵⁷⁹ HOLZHAMMER – ROTH: *im.* 246.

⁵⁸⁰ WIELING: *Sachenrecht*, 2007... *im.* 90.

⁵⁸¹ SCHELLHAMMER, Kurt: *Sachenrecht nach Anspruchsgrundlagen*, 3., neu bearbeitete Auflage, C. F. Müller, Heidelberg/München/Landsberg/Frechen/Hamburg, 2009, 60.

hivatkozik. Így a BGB 986 § szerint a birtokosnak kell bizonyítania a birtokláshoz való jogát, ami alapján el kívánja hártani a tulajdonosnak a BGB 985 §-ban rögzített, a dolog kiadása iránti igényét. Ugyanígy, ha valaki zavarja a tulajdonost, azonban az 1004 § alapján a tulajdonosnak tőrnie kell a zavaró magatartását, a zavarónak kell bizonyítania, mi alapján hártja el a tulajdonosnak a zavaró magatartás abbahagyására vonatkozó igényét.⁵⁸² Kiemelendő, hogy BGB említett szabályain kívül a tagállami jogban is találunk tulajdont korlátozó rendelkezéseket, például a tagállami szomszédjogi szabályokban.⁵⁸³

Meg kell azonban jegyeznem, hogy nem mindegyik tudományos munka veszi át teljes egészében a tulajdonjog korlátozásainak leírására kidolgozott, fent ismertetett rendszert. *Harry Westermann* 1998-as könyvében⁵⁸⁴ a BGB 903 §-ról értekezve jegyezte meg, hogy az nem tartalmazza a tulajdonjog tartalmának teljes leírását, hanem csupán a jogosultat megillető pozitív és negatív jogosultságok egyfajta tömör csoportosítása. Az első ilyen csoportba, „*a tulajdonos jogosult a dologgal kedve szerinti rendelkezni*” csoportjába tartoznak a tényleges behatások, úgymint a dolog birtokba vétele, vagy a dolog birtokának másnak való átengedése, használata vagy átalakítása. Negatív oldalról a tulajdonos megtilthatja másoknak a dologra gyakorolt hatását (a dolog rongálását, hasznosítását, az ingatlanra való belépést), továbbá a dolog saját használatának zavarását és befolyásolását. A részleteket a szomszédjog témaköréhez tartozónak véli. *Westermann* szerint tehát a jog a dologgal kapcsolatos pozitív és negatív jogosultságok összességét rendeli a tulajdonoshoz. Nem csak jogokat, hanem kötelezettségeket is.⁵⁸⁵ Ebben az elképzelésben láthatóan az általában tulajdoni korlátozásként tárgyalt jelenségek (tipikusan a szomszédjogi szabályok) inkább a tulajdonjog fogalmához tartoznak.

4.1.2 A tulajdon közjogi korlátozásai a magyar jogban

Amint látjuk, a tulajdonjog korlátozásainak felsorolásában és csoportosításában komoly hagyományokkal rendelkezik a magyar magánjogi szakirodalom is, azonban valamennyi szerző kategorizálási szempontja kisebb-nagyobb mértékben különbözik egymástól, így a csoportok között is eltérések tapasztalhatók. Abban azonban – többé-

⁵⁸² SCHELLHAMMER: *im.* 61.

⁵⁸³ Wieling: *Sachenrecht*, 2007... *im.* 90.

⁵⁸⁴ WESTERMANN, Harry: *Sachenrecht*, C. F. Müller Verlag, Hüthig GmbH., Heidelberg, 1998.

⁵⁸⁵ WESTERMANN: *im.* 160.

kevésbé – egyetértenek a jogtudomány képviselői, hogy a kisajátítás a közjogi korlátozásokhoz sorolandó. De mit is értünk közjogi korlátozás alatt? Tekintettel arra, hogy dolgozatomban a kisajátítást mint a tulajdonjog (közjogi) korlátját is vizsgálom, fontosnak tartom a fogalom tisztázását.

A tulajdonjog közjogi korlátjainak közös (és a magánjogi korlátoktól különböző, eltérő) jellemzőit úgy fogalmazza meg *Kolosváry Bálint*, hogy a tulajdonjog „*nem magánjogias*” korlátozásai mögött „*az összesség érdekeit képviselő és megvalósító*” közhatalom áll, tehát azok – a magánjogi korlátozásoktól eltérően – mindig törvényen és jogszabályon alapulnak, illetve gyakran nem csak köteles tűrésben és abbaahagyásban, hanem „*tevésben és kénytelen cselekvésekben*” is megnyilvánulnak.⁵⁸⁶ *Kolosváry Bálint* definíciójának fogalmi elemei további kérdéseket vetnek fel. Ugyanis a magánjogi csoportba sorolt korlátozásokra is igaznak tűnik az, hogy mögöttük az „*összesség érdekeit képviselő és megvalósító közhatalom*” áll. Hiszen amennyiben a tulajdonos túlterjeszkedik a magánjogi (és a közjogi) korlátozásokon, végső soron bírói úton vissza lehet szorítani a jogszerű keretek közé, azaz a korlátozásoknak állami kényszerítőeszközök segítségével érvényt lehet szerezni. Azt sem tekintem megingathatatlan csoportosítási szempontnak, hogy a közjogi korlátozások mindig törvényen és jogszabályon alapulnak, illetve gyakran „*tevésben és kénytelen cselekvésekben*” is megnyilvánulnak. Ugyanis általában a magánjogi korlátozások is visszavezethetők törvényi, jogszabályi rendelkezésekre, és arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a szomszédjogi szabályok is gyakran kötelezik a tulajdonost kénytelen cselekvésre.

A tulajdonjogi korlátozások áttekintésénél *Ágoston Péter* kifejtette, hogy azokat a törvényi szabályokat, melyek a tulajdonjog tartalmát nemlegesen határozzák meg (például a kisajátítás) „*nem lehetnek a tulajdonjog sérthetlenségének biztosításával összeegyeztethetni, ha már eleve nem foglaltatnának a tulajdonjogban.*”⁵⁸⁷ Ez a megközelítés a tulajdon fogalmába foglalja, mintegy a tulajdonjog immanens jellemzőjévé teszi azokat a jogintézményeket, jelenségeket, amelyeket a mai magánjogban jellemzően valamilyen külső körülménynek tekintünk, és amelyet így csak nagyon nehezen tudunk összeegyeztetni a tulajdon szentségének, sérthetlenségének gondolatával. Ezek szerint a valamennyi – ingatlanon fennálló –

⁵⁸⁶ KOLOSVÁRY: *im.* 193.

⁵⁸⁷ ÁGOSTON: *im.* 185.

tulajdonjog fölött „lebeg” a kisajátítás jelentette korlát, ám csak az „*alkalom bekövetkeztével*” érzi a tulajdonos, „*s innen van, hogy mint korlátot érzi.*”⁵⁸⁸

A *Lenkovics Barnabás* által a közjogi korlátozásokra használt definíció fogalmi elemei nagyban hasonlítanak *Kolosváry Bálint* definíciójához. Itt is fontos szempont a korlátozás mögött meghúzódó, állam által akár közhatalmi kényszerrel érvényesített közérdek, valamint az is, hogy a közjogi korlátozások mindig törvényen vagy más jogszabályon alapulnak, és a tulajdonost tűrésre, egy magatartás abbahagyására vagy valamilyen pozitív cselekvésre kötelezik.⁵⁸⁹ A meghatározás azonban itt is kérdéseket vethet fel. A „közérdek” fogalmát önmagában is rendkívül nehéz megragadni, még a változatos, széles és elég bizonytalan⁵⁹⁰ közjogi jelentéstartománya sem alkalmazható minden esetben a magánjogban. Ebben az összefüggésben felmerül, hogy a tulajdonjog magánjoginak mondott korlátozásai mögött is kimutatható egyfajta közérdekűség. Valamennyi tulajdoni korlátozásra elmondható, hogy végső soron törvényen vagy más jogszabályon alapszik, és abban sincs valódi különbség, hogy azokat állami eszközökkel ki lehet-e kényszeríteni.

Menyhárd Attilának a korlátozások „közjogi” jelzőjére adott magyarázata további kérdéseket vethet fel. Szerinte a „közjogi” szó két jellemzőt takar. Egyrészt ezeket a korlátozásokat egyébként nem magánjogi jogviszonyokat szabályozó jogszabályok állapítják meg. Másrészt azért tekinti ezeket a korlátozásokat közjoginak, mert jogszabályi felhatalmazás alapján a különböző magánjogi jogalanyoknak, hatóságoknak, állami szervezeteknek és szervezeteknek felhatalmazást adnak a magántulajdonba való olyan mértékű és természetű beavatkozásra, amely a Ptk. szerint nem illelné meg őket.⁵⁹¹ Azonban ezek a magyarázatok is megfontolandók. Hiszen a *Menyhárd Attila* által konkrétan nevesített, közjoginak tekintett korlátozásoknak (közérdekű használat, kisajátítás) van nyoma a Ptk.-ban is, bár kétségtelen, a részletszabályokat külön jogszabályok állapítják meg. Az, hogy a közjogi jogosultságok magánjogi jogalanyok, hatóságok, állami szervek és szervezetek számára biztosítanak jogosultságot a tulajdonba való beavatkozásra, a magánjoginak tekintett korlátozásoknál is teljesülni látszanak. *Menyhárd Attila* is kiemeli, hogy a közjogi korlátok kimerítő

⁵⁸⁸ ÁGOSTON: *im.* 186.

⁵⁸⁹ LENKOVICS: *Dologi jog, 2001... im.* 96.

⁵⁹⁰ SAJÓ András: *A közérdek-fogalom (értelemadási kísérlet)*, In: *Van és legyen a jogban. Tanulmányok Peschka Vilmos 70. születésnapjára*, Közgazdasági és Jogi Kiadó, MTA Jogtudományi Intézete Budapest, 1999.

⁵⁹¹ MENYHÁRD: *Dologi jog, 2007... im.* 199.

felsorolása igencsak nehézkes, hiszen a korlátok a tulajdonjog bármely részjogosítványát érinthetik.⁵⁹²

Petrik Ferenc letért a korlátozások közjogi-magánjogi felosztásának kitaposott dogmatikai ösvényéről, és a magánjoginak tartott korlátozások egy részét a tulajdonjog immanens részéhez sorolta. Ez a kategorizálás – a Lenkovics Barnabás és a Menyhárd Attilához hasonlóan – elfogadható, azonban itt is kérdésként merül fel, hogy milyen szempont alapján lehet eldönteni azt, hogy a tulajdonos oldalán jelentkező kötelezettség a tulajdonjog immanens elemét képezi, vagy a tulajdonjog korlátozását jelenti.

A legfontosabb meghatározások áttekintése után arra a következtetésre jutottam, hogy a tulajdoni korlátozások közjogi-magánjogi felosztása magánjogunkban igen erős tradíciókkal rendelkezik. Az elkülönítésre alkalmazott szempontok, definíciók nem tűnnek egyértelműnek, támadhatatlannak. Természetesen mögöttük „érezni lehet” a különbségtétel szándékát, és bizonyos tekintetben az elkülönítési szempontok érzékelhetők, sőt használhatók is, ám alaposabban megvizsgálva úgy tűnik, hogy pontatlanságokat rejtenek. Ezek alapján a fenti elméletek mindegyike használható, elfogadható, de részleteiben mindegyiknek vannak támadható pontjai.

Ezért véleményem szerint érdemes volna megfontolni azt, hogy a tulajdonos oldalán jelentkező valamennyi kötelezettséget, amelyek egy részét a szakirodalom általában valamilyen tulajdoni korlátozásként tartja számon, a tulajdonjog immanens elemeként, a tulajdonjogviszony alapján a tulajdonost terhelő kötelezettségként fogjuk fel. Ugyanis nem találtam *alapvető* elméleti különbséget a tulajdonost terhelő kötelezettségek és a tulajdonjog korlátozásai között. Mindkét csoportba tartozó jelenségek a tulajdonos oldalán valamilyen cselekvésben, tűrésben vagy egy adott magatartás abbahagyására irányuló kötelezettségben nyilvánulnak meg, és mindegyik az adott tulajdonjogviszonyra tekintettel keletkezik. Valamennyi kötelezettség visszavezethető valamilyen törvényi rendelkezésre, így állami eszközökkel is kikényszeríthető. Jóllehet elképzelésem nem rendelkezik meghatározó gyökerekkel a magyar magánjogi hagyományokban, mégis felhozható mellette néhány fontos érv. Ilyen érvként említhető, hogy háttérbe szorulna a „*tulajdoni korlátozások*” fogalom mint csoportosítási mód. A „tulajdon korlátozása” kifejezés hangsúlyozása ugyanis azzal a – bizonyos szempontból – negatív hatással jár, hogy tovább gyengíti az általam is

⁵⁹² MENYHÁRD: *Dologi jog*, 2010... *im.* 164-165.

korábban helyenként kritikával illetett tulajdonjogviszony-modellt. A jogviszony-elmélet felől ugyanis nehezen értelmezhető, sőt kifejezetten idegennek hat a „korlátozások” terminológiája. A jogviszonyokról szóló elméleteink szerint ugyanis a magánjogi jogosultságok és a kötelezettségek mindig valamely jogviszonyból származnak. Ennek megfelelően a tulajdonjogviszony sem korlátlan, de a korlátok, a határok, a lehetőségek (stb.) viszonylag pontosan leírhatók a jogosultság-kötelezettség páros fogalmi keretei között is. A tulajdonjogviszony abszolút jellege elsősorban a jogviszony alanyainak számára és a szerkezetére vonatkozik (egy tulajdonos – mindenki más a tulajdonjog „kötelezettje”), de az abszolút jelleg ellenére is többé-kevésbé egyértelműen meg lehet állapítani a jogviszonyból eredő, a jogviszony alanyait megillető jogosultságokat és az őket terhelő kötelezettségeket.⁵⁹³ A különböző közjogi és magánjogi korlátozások mindig valamilyen kötelezettséget eredményeznek a tulajdonos oldalán, ugyanakkor valamilyen jogosultságot a tulajdonjog „kötelezetti” oldalán. A „tulajdon korlátozásainak” háttérbe szorulásával ugyanakkor a korlátozások – általam szintén kritikával illetett – közjogi-magánjogi megkülönböztetése is veszítene jelentőségéből. Ez azért is üdvözlendő, mert valamennyi „közjogi korlátozást” köztudottan lehetetlen felsorolni, így ezek tudományos igényű feldolgozása is komoly akadályokba ütközik. A jelenlegi tulajdoni korlátozásoknak a tulajdonjogviszony-modellbe való beillesztésével pedig nyilvánvalóvá válna, hogy a tulajdonjog kötelezettjei, a „nem tulajdonosok” bizonyos csoportja is rendelkezik a tulajdonjogviszony alapján bizonyos jogosultságokkal – még akkor is, ha a tűrésre, tartózkodásra irányuló kötelezettségük a meghatározó. Ez az elmélet tovább hangsúlyozná, hogy a tulajdonjog nem „a mindenki azt csinál a magáéval, amit akar” elmélet jogi leképeződése, hanem csak egy a kitüntetett jelentőségű jogviszonyok közül, amiből a tulajdonosnak és a kívülállóknak is levezethetők a jogai és a kötelezettségei is. Azaz a tulajdon mélyen a társadalomba ágyazott jelenség, ami – tulajdoni modellünknek megfelelően – a társadalom tagjai közötti relációban értelmezhető.

4.2 Kisajátítás mint a tulajdonjog korlátozása

A kisajátítás jogintézményét a tulajdoni korlátok között tárgyaló elméletek jelentős múltra tekintenek vissza a magyar polgári jogtudományban is. A Szladits Károly által

⁵⁹³ Ugyan az egyes részjogosítványok pozitív meghatározása – ahogy arról már korábban értekeztem – nem mindig egyértelmű és könnyű feladat, ám a joggyakorlat eddig is viszonylagos sikerrel képes volt kezelni ezt a helyzetet.

szerkesztett, a magyar polgári jog egyik korábbi, talán legnagyobb tekintélynek örvendő kötetében *Kolosváry Bálint* a kisajátítást egyértelműen a tulajdonjog „*nem magánjogias korlátozásai*” közé sorolta, tehát a jogintézményt nem a szerzőmódok között nevesítette.⁵⁹⁴

A XX. század legelején publikált és általam már többször idézett szerző, *Ágoston Péter* a tulajdonjogról szóló könyvében a tulajdonjog tartalmát „*nemlegesen meghatározó*” törvények cím alatt, tehát a *törvényes tulajdonjogi korlátok* között beszélt a kisajátításról, többek között a végszükség, a vízjogi törvény, a vadászati és halászati törvény és a „*tulajdonra vonatkozó közrendtartási törvényes intézkedések*” között. A tulajdonjog korlátaival a „*magánintézkedés alapján*” történő (a mai fogalmaink szerinti magánjogi) korlátozásokat, például az elidegenítési és terhelési tilalmat és a szomszédjogokat stb. sorolta.⁵⁹⁵

Világhy Miklós a kisajátítást az eredeti szerzőmódok között tárgyalta,⁵⁹⁶ hiszen nem is alkalmazta a tulajdoni korlátozások terminológiáját. A mai fogalmaink szerinti korlátozásokat a tulajdonjog tartalmáról szóló részben ismertetette. A *Világhy Miklós* által kidolgozott rendszert alkalmazta *Sárándi Imre* is, aki egyetemi jegyzetében a kisajátítással – meglehetősen tömören – az ingatlanok tulajdonjogának (eredeti) szerzőmódjainál foglalkozott,⁵⁹⁷ ám fontos megjegyezni, hogy ő sem használta a „tulajdonjogi korlátozások” terminológiáját.

A szocialista rendszer alatt született művekkel ellentétben, ebből a szempontból visszatérve a *Kolosváry Bálint* által megfogalmazott elmélethez, *Lenkovics Barnabás* a kisajátításról kifejtette, hogy az „*a tulajdonjog korlátozásának egyik eseteként is felfogható,*”⁵⁹⁸ és arról a tulajdonjog egyik közjogi korlátozásaként értekezett részletesen. *Menyhárd Attila* hasonló módon közelít a jogintézményhez, kisajátításról szóló gondolatait a tulajdonjog közjogi korlátozásai cím alatt fejtette ki részletesen.⁵⁹⁹

Petrik Ferenc szerint a kisajátítás mint a tulajdonjog korlátozásának „*forrása részben az állami szükségjog, amelynek alapján az állam sürgős közérdekből a tulajdonjogot korlátozhatja (elvonhatja), másrészt az államnak az a hatalmassága, hogy a közjólét*

⁵⁹⁴ KOLOSVÁRY: *im.* 193.

⁵⁹⁵ ÁGOSTON: *im.* 184-287.

⁵⁹⁶ VILÁGHY – EÖRSI: *Magyar polgári jog ... im.* 341-343.

⁵⁹⁷ SÁRÁNDI: *Polgári jog III.*, 1985. ... *im.* 101.

⁵⁹⁸ LENKOVICS: *Dologi jog*, 2001... *im.* 113.

⁵⁹⁹ MENYHÁRD: *Dologi jog*, 2010... *im.* 166-182.

érdekében, a közösségi igények kielégítése, illetve a közérdek érvényre juttatása céljából a magánérdek érvényesülését korlátozza.”⁶⁰⁰ Petrik Ferenc a tulajdonjogi korlátozások feldolgozása során eltért a Kolosváry Bálint által fémjelzett felfogástól. Ez érezhető a kisajátításról írt gondolataiban is. A kisajátítást mint tulajdoni korlátozást ugyanis a tulajdonjog egyik részjogosítványa, a rendelkezési jog korlátozásaként fogja fel, ugyanakkor művében megjegyzi, hogy kisajátítás esetén a tulajdonátszállás mozzanata jelentősebb. Felhívja arra is a figyelmet, hogy kisajátítás esetén nem a tulajdonosi jogosítványok huzamosabb ideig tartó terhelése következik be, hanem a korábbi tulajdonost egyetlen aktussal fosztja meg tulajdonától, ezért kevésbé indokolt tulajdoni korlátozásként felfogni.⁶⁰¹

Bár a kisajátítás tulajdoni korlátozásként történő tárgyalása jelentős és máig virulens hagyományokkal rendelkezik, azonban véleményem szerint érdemes volna megfontolni ennek a megközelítésnek a háttérbe szorítását, lehetőség szerint mellőzését az alábbi érvek alapján. Az érvek egy részéről a tulajdoni korlátozások csoportosításával kapcsolatban részletesen értekeztem. Bemutattam, hogy a tulajdonjogi korlátozások védhető, mégis igen képlékeny, nehezen megragadható kategóriája maga is kérdéseket vet fel. A korábbi szerzők közül Kolosváry Bálint és Ágoston Péter, a kortársak közül Lenkovics Barnabás, Menyhárd Attila és Petrik Ferenc is használta ezt a terminológiát – bár utóbbi csoportosítása eltér az előbbiektől. A szocialista időszakban született művekben Világhy Miklós és Sárándi Imre a mai fogalmaink szerinti tulajdoni korlátozásokat a tulajdonjog tartalmához tartozónak tekintette. Ezzel a megközelítéssel magam is egyetértek, ugyanis tovább erősíti a tulajdon jogviszonyként való felfogását, így jelenlegi tulajdoni modellünket is. A tulajdonjog valamennyi korlátozását – különösen a közjoginak tekintett korlátozásokat – lehetetlen felsorolni, így tudományos igénnyel feldolgozni is. A korlátozások közjogi-magánjogi jelleg szerinti csoportosításának szempontjai is bizonytalanságot mutatnak, ezért a kategorizálás sem vezet teljesen megnyugtató eredményre.

A kisajátítás közjogi korlátozásként való felfogását abban az esetben sem tartom teljesen szerencsés megközelítésnek, ha a fenti, általános jellegű, kritikai észrevételeimet félreteszem, és továbbra is megmaradok a kortárs szakirodalomban

⁶⁰⁰ KOZMA György – PETRIK Ferenc: *Kisajátítási jog a gyakorlatban*, Deák Ferenc Továbbképző Jogakadémia, Budapest, 1994, 10-11.

⁶⁰¹ PETRIK: *Tulajdonjogunk ma... im.* 149.

jellemző elméleti keretek között. Kisajátításnál ugyanis a tulajdonjog teljes elvonására kerül sor, ezért a kisajátított ingatlan tulajdonosa elveszíti a kisajátított ingatlanon fennálló tulajdonosi pozícióját, ezáltal egyetlen, a korábbi tulajdonosi pozíciója alapján őt megillető jogosítványával sem élhet többé. Ez a dologi jog egyik alapelve, nevezetesen az *egyediség elve* miatt akkor is igaz, ha a kártalanítás csereingatlannal történik. A kisajátított ingatlan korábbi tulajdonosát a kisajátítás jelentette „korlátozás” következtében, a korábbi tulajdonjogával kapcsolatban csak az Alaptörvényben előírt és egyéb kisajátítási tárgyú jogszabályban rögzített kártalanítás illeti meg. A kisajátított ingatlan korábbi tulajdonosa elveszíti rendelkezési jogát, így azt a tulajdonjogot már nem korlátozhatja a kisajátítás sem. A „tulajdonos korlátozása”, a „tulajdonjog korlátja” kifejezés nyelvtani értelmezéséből az következne, hogy a tulajdon tárgya a (korábbi) tulajdonos tulajdonában marad, ám a korlátozás miatt valamely tulajdonosi minőségéből egyébként következő magatartástól tartózkodnia kell, illetve a korlátozások miatt helyzete terhesebbé válik, ez azonban kisajátításnál láthatóan nem teljesül. A „korlát/korlátozás” elnevezés egy állandó, többé-kevésbé tartós folyamatot jelöl. A kisajátítást elrendelő határozat jogerőre emelkedésével azonban a kisajátítással érintett ingatlan tulajdonjoga átszáll az államra, az önkormányzatra vagy a kisajátítást kérő harmadik személyre, tehát a kisajátítás – az ebből a szempontból irrelevánsnak tekinthető kisajátítási eljárás ellenére is – egy meglehetősen punktuális jelenség. A fentiek alapján a kisajátítás (közjogi) tulajdoni korlátozásként való felfogását – bár a polgári jogi dogmatikai és didaktikai hagyományainknak megfelel – nem tartom a legmegfelelőbb megközelítésnek.

5. A kisajátítási kártalanítás

A kisajátítás polgári jogi vonatkozásainak, polgári jogi dogmatikában elfoglalt helyének vizsgálatához elengedhetetlen a kisajátítási kártalanítás problémakörének feldolgozása. Ez komoly nehézséget is jelent, hiszen a kártalanítás kérdésköre valamennyi kisajátításról szóló értekezés, illetve valamennyi kisajátítási eljárás egyik legfontosabb és legérzékenyebb pontja. Az Emberi Jogok Európai Egyezményének tulajdonelvonásról rendelkező I. kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikke *expressis verbis* kimondta, hogy a tulajdonelvonásért minden esetben kártalanítás jár. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata, esetjoga szerint annak elbírálásánál, hogy a konkrét tulajdontól való megfosztás megfelel-e a nemzetközi jog általános elveinek, igen fontos szerepe van annak, hogy a tulajdonos felmerült kárát megtérítették vagy sem. A

kártalanítás tényén kívül annak is nagy szerepe van, hogy az ésszerű időn belül ténylegesen kifizetett kártalanítás arányban áll-e az elvont (kisajátított, államosított) tulajdon értékével („az ésszerű mértékű” kártalanítás követelménye).

Az Európai Unió Alapjogi Chartájának 17. cikke szintén tartalmaz rendelkezést a kártalanításra, ugyanis kimondja, hogy csak abban az esetben lehet valakit a tulajdonától megfosztani, ha a tulajdonelvonás *„az ezáltal elszenvedett veszteségéért kellő időben fizetett méltányos összegű kártalanítás mellett történik”*.

Az Alaptörvény XIII. cikk (2) bekezdése úgy rendelkezik, hogy *„tulajdont kisajátítani csak kivételesen és közérdekből, törvényben meghatározott esetekben és módon, teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás mellett lehet.”* Mint azt az alkotmányos tulajdonvédelemről, illetve a kisajátítással kapcsolatban hozott alkotmánybíróági határozatok elemzéséről írt részben részletesen kifejtettem, a teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás a kisajátítás alkotmányosságának egyik alapvető kritériuma. A Ptk. 177. § (1) bekezdése mintegy megismétli a kártalanítás Alaptörvényben rögzített szabályait.

A Kstv. 9. § (1) bekezdése szerint *„a kisajátított ingatlan tulajdonosát a tulajdonjoga elvonásáért, az ingatlanon fennálló jog jogosultját pedig a joga megszűnéséért – a zálogjog és a végrehajtási jog jogosultja kivételével – teljes, azonnali és feltétlen kártalanítás illeti meg.”* A Kstv. szerint tehát kártalanítás illeti meg az ingatlan tulajdonosát a tulajdonjog elvonásáért és az ingatlanon fennálló jog jogosultját is joga megszűnéséért. Mindkét csoportnak járó kártalanításra vonatkozik az, hogy teljesnek, azonnalinak és feltétlennek kell lennie. Mint azt már korábban bemutattam, az AB kitüntetett szerepet játszott a kisajátításra vonatkozó szabályok rendszerváltás utáni módosításaiban. Ez a kártalanítással kapcsolatban megfogalmazott követelmények értelmezésére is igaz [lásd a jelen dolgozatnak az 58/1991. (XI. 8.) és a 3/1992. (I. 23.) AB határozatokról írt részeit]. Tehát a kisajátítási kártalanítással kapcsolatos joggyakorlat néhány nagyon fontos alapkövét is az AB fektette le.

A kártalanítás azonnaliságának mint alkotmányos elvnek érvényesítésére született a Legfelsőbb Bíróság Közigazgatási Kollégiumának 8. számú állásfoglalása, amely a kártalanítási összeg után fizetendő kamatfizetéssel foglalkozott. A Közigazgatási Kollégium (a továbbiakban: KK) kifejtette, hogy *„az alkotmányos elvként is megfogalmazott azonnali kártalanítás azt jelenti, hogy a kártalanítási összeg a közigazgatási határozat jogerőre emelkedését követő naptól nyomban esedékes, és ettől*

az időponttól jár a kamat is. A teljesítési határidőt a közigazgatási eljárás általános szabályai szerint az eljáró hatóság állapítja meg, ez azonban az esedékesség kezdő időpontján nem változtat.” Ha a bíróság a kisajátítási ügyben hozott közigazgatási határozatot a Pp. 339. § (2) bekezdésének i) pontja szerint akként változtatja meg, hogy a kisajátítással érintettnek többletkártalanítást ítél meg, a többletkártalanítási összeg után is a fent írt időponttól jár a kamat, hiszen az a közigazgatási hatóság által megállapított összeggel egyidejűleg válik esedékessé.

A fenti törvényi rendelkezések visszaélészerű magatartásokra adtak lehetőséget, ezért a jogalkotó módosította a Kstv.-t a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény módosításáról szóló 2008. évi CXI. törvény hatálybalépésével és a belső piaci szolgáltatásokról szóló 2006/123/EK irányelv átültetésével összefüggő törvénymódosításokról című 2009. évi LVI. törvény 381. §-ával. A Kstv. 21. § (5) bekezdése szerint *„ha a kisajátítani kért ingatlan birtokba adása a határozat jogerőre emelkedése előtt megtörtént, a polgári törvénykönyv szerinti késedelmi kamat is a birtokbaadás napjától jár.”* Ez pedig felülírta a KK 8. számú állásfoglalását is, mivel késedelmi kamat meghatározásánál első sorban a kisajátítással érintett ingatlan birtokba adásának időpontja számít. Ha az ingatlan birtokba adására a közigazgatási határozat jogerőre emelkedése előtt került sor, akkor a késedelmi kamat a határozat jogerőre emelkedésétől jár.

A kisajátítást szabályozó nemzetközi jogi és magyar jogforrások tehát rendelkeznek a kártalanítás kérdéséről, jóllehet a kártalanítással kapcsolatban megfogalmazott követelmények között komoly különbségek tapasztalhatók.

A következő részben a terület alapfogalmainak tisztázása és a történeti előzmények rövid áttekintése után elhatárolom egymástól a kártalanítás és a kártérítés fogalmát, megvizsgálom, hogy a kisajátítási kártalanítást hogyan helyezhetjük el a polgári jog rendszerében és röviden bemutatom a kisajátítási kártalanítás szabályait.

5.1 Kártérítés – kártalanítás

A más által okozott kár megtérítésére a *kártérítés* és a *kártalanítás* jogintézménye szolgál.⁶⁰² A magyar jogtudományban a kártalanításnak nem alakult ki egységesen

⁶⁰² PETRIK Ferenc: *Kártérítési jog*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2002, 284.

elfogadott definíciója.⁶⁰³ Talán éppen ezért a kártalanítás lényegéhez a különböző korok szerzői úgy kívánnak eljutni, hogy megkísérik elhatárolni a kártérítés fogalmától (vagyis a két jogintézményt összehasonlítják). Ez a módszer azonban nem minden tekintetben vezet megnyugtató eredményre, hiszen a kártalanítást megalapozó tényállások annyira sokszínűek, hogy nehéz róluk általánosságban beszélni. Dolgozatom témájára tekintettel ugyanakkor nem térhetek ki e feladat elől.

5.1.1 Kártérítés

A kártérítéssel dolgozatomban nem foglalkozom részletesen. Azonban a kártalanítás és a kisajátítási kártalanítás elméleti háttérének feldolgozásához, munkám logikai-szerkezeti egységének biztosításához nélkülözhetetlen a kártérítés alapkérdéseinek tisztázása.

Marton Géza szerint felelősség akkor keletkezik, „*ha valamely kötelesség, kötelem elmulasztása, megszegése miatti következményeket kell rendezni.*”⁶⁰⁴ *Marton Géza* a felelősséget nem tekinti autonóm, minden előzménytől független fogalomnak, hanem a kötelezettség, kötelesség vagy kötelem „*kiegészítő meghatározását*” látja benne. Felelősségről tehát csak akkor beszélhetünk, ha valaki elmulasztotta vagy megszegte valamely norma (törvény, szokás, erkölcsi szabály stb.) által előírt kötelezettségét, kötelemét.

Eörsi Gyula a szocialista jogfelfogás nyomait magán hordozó definíciója szerint az absztrakt értelemben vett felelősség „*valamely kedvezőtlen osztálymegítélés alá eső emberi magatartás valamely vagy több, az osztály védelmére kialakult normarendszerbe ütközik, ennek folytán hátrányt vált ki és ez szolgálja a megelőzést, nevelést, elrettentést.*”⁶⁰⁵

A polgári jogi felelősség különböző alakzatainak vannak olyan előfeltételei, amelyeknek valamennyi általános és speciális felelősségi alakzatnál fenn kell állniuk a felelősség megvalósulásához. Az előfeltételek a következők:

⁶⁰³ PETRIK: *Kártérítési jog... im.* 284.

⁶⁰⁴ MARTON Géza: *A polgári jogi felelősség*, TRIORG Kft., Budapest, 1992, 14.

⁶⁰⁵ EÖRSI Gyula: *Kártérítés jogellenes magatartásért*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1958, 23.

Jogellenes magatartás

A jogellenesség kérdése, jelentése és jelentősége a felelősségtan egyik legproblematisabb kérdése.⁶⁰⁶ A jogellenes magatartás lényegének rövid ismertetésénél Marton Géza meghatározására támaszkodom, aki azt röviden úgy foglalja össze, hogy „*egy szóban forgó emberi magatartás ellentétben áll a jogrenddel, annak valamely objektív szabályával vagy szellemével.*” A polgári jog nem sorolja fel taxatívan a felelősség alapjául szolgáló magatartásokat. A károkozás szempontjából valamennyi jogszerűnek nem minősülő károkozás jogellenesnek tekintendő. A jogellenesség objektív kategória, hiszen a jogszabályba ütköző magatartást jelenti a jogsértőnek a jogsértéshez való pszichikai viszonyától függetlenül.⁶⁰⁷ A jogellenes magatartás állhat cselekvésben vagy a jog által előírt cselekvéstől való tartózkodásban is. Eörsi Gyula szerint a polgári jogi felelősség területén csak az a magatartás minősül jogellenesnek, amely a tárgyi jog megsértésével együtt valakinek az *alanyi jogát* is sérti; az alanyi jog sérelme pedig mindig valamely *károsodásban* mutatkozik meg.⁶⁰⁸

Vannak azonban olyan tételes jogilag megállapított esetek, amelyekben a magatartás még akkor sem jogellenes, ha az károsodáshoz vezetett. Ide sorolható a jogos védelem esete (Ptk. 343. §); a szükséghelyzet (Ptk. 107. §), a károsult beleegyezésével való károkozás [Ptk. 342. § (2) bekezdés] és a rendeltetésszerű joggyakorlás vagy a jogszabály engedélyével történő károkozás.⁶⁰⁹ Ez utóbbi kategóriába sorolhatók a használati, szolgalmi jogok gyakorlása vagy szomszédjogok gyakorlása során okozott károk.

Felróhatóság

Felróhatóság fogalmát a Ptk. 4. § (4) bekezdése tartalmazza, amely szerint „*ha ez a törvény szigorúbb követelményt nem támaszt, a polgári jogi viszonyokban úgy kell eljárni, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.*” A Ptk. 339. § (1) bekezdése szerint „*aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentésül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában*

⁶⁰⁶ Lásd a probléma felvázolásához: CSEHI Zoltán: *Diké kísértése – Magánjogi és kultúrtörténeti tanulmányok*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2005, 290 – 296.

⁶⁰⁷ EÖRSI: *Kártérítés... im.* 47.

⁶⁰⁸ EÖRSI: *Kártérítés... im.* 47.

⁶⁰⁹ Az ide tartozó eseteket Eörsi Gyula a „*rendeltetésszerű joggyakorlat*”, Ujváriné Antal Edit a „*rendeltetésszerű joggyakorlás*”, Petrik Ferenc pedig „*a jogszabály engedélye*” elnevezés alatt nevesíti. Mindhárom szerző itt helyezi el a kisajátítást is, amellyel külön is foglalkozom.

elvárható.” A Ptk. 339. § (1) bekezdésének első mondata az objektív felelősség irányába mutat, ezzel szemben a szubjektív elemet a második mondat testesíti meg.

Ujváriné Antal Edit „felróhatóság” cím alatt értekezik még a vétőképességről, ami a természetes személy károkozásakor jut jelentőséghez.⁶¹⁰ Vétőképesség hiányában ugyanis a polgári jogi felelősség sem állhat fenn. Petrik Ferenc szerint a felróhatóságnak mint gondossági mércének két eleme van: a pszichikai állapot mércéje, illetve egy objektivizált absztrakt mérce. Az előbbi arra vonatkozik, hogy a károkozó tudata mennyiben fogta át a magatartásának minőségét.⁶¹¹

Kár

A kár legtömörebb és legáltalánosabb meghatározása a római jogból származik, amely szerint a kár *a vagyonban bekövetkezett csökkenés (deminutio patrimonii)*.⁶¹²

Marton Géza megfogalmazása szerint „*kár alatt értünk mindenekelőtt oly hátrányt vagy veszteséget, mely valakit valamely esemény (kár-ok) folytán vagyonában ért.*”⁶¹³ A kár fogalmához kapcsolja még a nem vagyoni sérelmet is.

Ujváriné Antal Edit a kár fogalma alatt nevesít „*minden olyan hátrányt, amely valakit valamely károsító esemény folytán személyében vagy vagyonában ér.*”⁶¹⁴ Ezek alapján tehetünk különbséget vagyoni és nem vagyoni kár között. A vagyoni kár elemei a Ptk. 355. § (4) bekezdése alapján határozhatók meg:

- a károsult vagyonában beállott értékcsökkenés (*damnum emergens*) és
- az elmaradt vagyoni előny (*lucrum cessans*), továbbá
- az a kárpótlás vagy költség, amely a károsultat ért vagyoni és nem vagyoni hátrány csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez szükséges.

Nem vagyoni kár akkor merül fel, ha a felróható magatartás a károsult személyhez fűződő jogait sérti.

⁶¹⁰ UJVÁRINÉ ANTAL Edit: *Felelősségtan*, „Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért”, Miskolc 2002, 64-67.

⁶¹¹ PETRIK: *Kártérítési...* im. 48.

⁶¹² FÖLDI – HAMZA: im. 418.

⁶¹³ MARTON: im. 118.

⁶¹⁴ UJVÁRINÉ ANTAL Edit: im. 59.

Okozati összefüggés a jogellenes és felróható magatartás és a bekövetkezett kár között

Az okozatosság a felelősség egyik feltétele és egyben a jogdogmatika egyik legtöbbet vitatott kérdése. Az eltérő korokból származó meghatározásokból is kiderül, hogy a felelősség hatása a szankció, tehát olyan jogkövetkezmény, amelyet a törvényhozó kilátásba helyez a norma megsértése vagy valamely kötelezettség elmulasztása esetére. A szankció természetesen nem öncélú, a jogalkotó azzal kívánja biztosítani a norma tiszteletét. A szankciók között Marton Géza nyomán megkülönböztethetünk restitutív szankciókat, amelyek lényege csupán abban áll, hogy „*a dolgok eredeti állapotát helyreállítsák*”, és represszív vagy büntető szankciókat, amelyek „*a cselekvőre nézve fájdalmas következményekkel járnak.*”

5.1.2 Kártalanítás

A kártérítés és a kártalanítás elhatárolásánál legtöbbször arra hivatkoznak, hogy ha a kárt egy kívülálló *jogellenesen és felróhatóan* okozza, akkor ő kártérítésre köteles. Ha viszont a kárt kívülálló jogosan okozta, akkor a tulajdonos jogosulttá válik a kártalanításra. (Ha a kár másra nem hárítható át, akkor azt a tulajdonosnak kell viselnie.)⁶¹⁵ Tehát a kártérítés és a kártalanítás közötti különbséget akként ragadják meg, hogy az okozott kár jogellenes (és felróható) vagy jogszerű magatartáshoz kapcsolódik. Ettől a felfogástól eltérően *Eörsi Gyula* azt vallja, hogy maga „*a károsodás avatja a magatartást jogellenessé.*”⁶¹⁶ *Petrik Ferenc* ezt úgy fogalmazza meg, hogy „*mindenfajta kárt az a tény avat jogellenessé, hogy a kár bekövetkezett,*”⁶¹⁷ és a kártalanítás jellemzőjének azt tekinti, hogy annak eseteiben a kártalanítást a törvényben előírt magatartást vagy törvény írja elő vagy törvény teszi megengedetté. Ezzel a szemléleti kiindulóponttal nem értek maradéktalanul egyet. A kárt még ha az emberi magatartás eredménye is, véleményem szerint nem lehet *ab ovo* jogellenesnek tekinteni. Ezt erősíti a polgári jogi felelősség elemének tekintett „jogellenesség” követelménye is. Ugyan a törvény általánosságban valóban tiltja a károkozást, ám bizonyos esetekben – mintegy kvázi speciális szabályokban – engedélyt is ad rá.

A kártalanítás és a kártérítés kapcsolatának és így a kártalanítás fogalmának megvilágításához, elhatárolásához a polgári jogi felelősség fent felvázolt egyes elemeit vizsgálom a kártalanítás esetén.

⁶¹⁵ LENKOVICS: *Dologi jog*, 2001... im. 91.

⁶¹⁶ EÖRSI: *Kártérítés...* im. 54.

⁶¹⁷ PETRIK: *Kártérítési jog...* im. 284.

Kár

A kártalanítás alapjául szolgáló tényállásoknak közös jellemzője a károkozás, a vagyonban bekövetkezett csökkenés. Ez tűnik a kártalanítás és a kártérítés legegységelműbb közös vonásának. Fontos azonban kiemelnünk, hogy míg a törvény a kártérítésre vonatkozó tényállásokat általánosságban fogalmazza meg (tehát nem sorolja fel az egyes kártérítési kötelezettséget maguk után vonó tényállásokat), addig kártalanítási kötelezettség csak *jogszabály kifejezett előírása esetén* keletkezik.⁶¹⁸ A Ptk. több helyen rendelkezik a kártalanításról például a szomszédjogok gyakorlásával és a szükséghelyzetben okozott károknál, a jóhiszemű túlépítés jogkövetkezményeinél és a kisajátításnál.

Jogellenes magatartás

Kártérítés keretében – mint azt korábban bemutattam – a jogellenesen okozott károkat kell megtéríteni, ugyanis a jogellenesség a polgári jogi felelősség egyik előfeltétele. A kártalanításra vezető tényállások azonban jogszerűnek tekinthetők, bár igen nehéz róluk általánosságban beszélni. Az ide tartozó tényállásokban rögzített magatartások egy része ugyanis szükségszerűen károkozással jár (pl.: kisajátítás), mások általában kárt okoznak (pl.: jóhiszemű túlépítés). De olyan magatartások is ide tartoznak, amelyekhez csak esetlegesen kapcsolódik kártalanítási kötelezettség (pl.: a büntetőeljárás során fogatosított, kárt okozó kényszerintézkedések, amelyeknél utóbb derül ki, hogy nem volt indokolt a kényszerintézkedések alkalmazása).⁶¹⁹

Felróhatóság

A kártalanítás alapjául szolgáló viszonyokban – mint valamennyi polgári jogviszonyban – az elvárható magatartás követelményét be kell tartani. Azonban, ha minden a jog elvárásainak megfelelően történik, akkor a felróhatóság kérdése fel sem merül. A kártalanítás ugyanis felróhatóságtól függetlenül keletkezik. Ha viszont a károkozó, aki magatartásának következménye a kár, nem úgy jár el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, magatartása átfordul jogellenesbe. A jogellenes és felróható módon keletkezett kárt, ami viszont nem esik egybe a kártalanítás címén járó összeggel – az okozati összefüggés fennállta esetén –, már kártérítés jogcímen kell megtéríteni. Talán ez a mozzanat szolgálhat egyfajta látszólagos kapcsolódási pontként a kártérítés és a

⁶¹⁸ FÉZER Tamás: *A kártérítési jog magyarázata*, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2010, 29.

⁶¹⁹ PETRIK: *Kártérítési jog... im.* 284.

kártalanítás között. Tudniillik ha a kártalanítási viszonyokban a károkozó felróható magatartást tanúsít, az egyébként jogszerű cselekménye jogellenessé válik. Azonban mindez nem bizonyítja a két jogintézmény közötti valós dogmatikai kapcsolatot, hiszen általában elmondható a polgári jogviszonyokról, hogy ha valaki felróható magatartást tanúsít, akkor magatartása jogellenessé válik, és – egyéb feltételek fennállta esetén – alapul szolgálhat a károsult kártérítési igényének. Ám ki kell hangsúlyoznom, hogy a felróhatóság miatt jogellenessé váló kártalanításnál a kár a látszat ellenére nem azonos a jogszerű károkozás miatt nyújtandó kártalanítás mértékével. A megtérítési igényt megalapozó kár ugyanis más jogcímen keletkezik. Ennek a problémakörnek a kezelésében ad eligazítást a BDT2002.659 számú döntés. E szerint a jogellenes károkozásért való felelősség – azaz a kártérítés – megelőzi a jogos magatartás miatti kártalanítási kötelezettséget. Tehát ha a jogos magatartásért járó kártalanítás körében merül fel a jogellenes károkozás lehetősége, akkor a bíróságnak először a kártérítés vonatkozásában kell döntenie, azaz a kártérítési igény minden esetben elsőbbséget élvez a kártalanítási igénnyel szemben, „...a kártérítés a káronszerzés tilalma miatt a kártalanítási igényt kizárja, felemészt.”⁶²⁰

Okozati összefüggés a jogellenes és felróható magatartás és a bekövetkezett kár között

A fent kifejtettekre tekintettel ennek a szempontnak nincs relevanciája és értelme a kártalanításnál.

Mint látjuk, a kártalanítást és a kártérítést indokolt egymástól elválasztva kezelni. A fentiekén kívül még felsorolok néhány további fontos körülményt, amelyek egyértelműen rávilágítanak a két jogintézmény közötti különbségekre:

A kártalanítás és a kártérítés *célja, funkciója* alapvetően eltér, különbözik egymástól. A kártérítés a polgári jogi szankciók közé sorolandó, amelynek fő funkciója a *restitúció*, a bekövetkezett hátrányok kiküszöbölése és ezen kívül a *prevenció*, tehát a károkozó magatartástól való visszatartás. A kártalanításnál ezek a célok nem játszanak szerepet, hiszen a kártalanítás a jóvátétel egyik speciális eszköze. Tehát „a kártalanítás csak a jogszabályban megengedett magatartások következménye.”⁶²¹

További fontos különbség, hogy a kártalanítás – a kártérítéssel ellentétben – *nem „automatikusán”*, pusztán az okozott kár tényére tekintettel jár, hanem a jogszabályok

⁶²⁰ FÉZER: *A kártérítési jog... im. 30.*

⁶²¹ FÉZER: *A kártérítési jog... im. 29.*

kifejezett rendelkezése alapján. *Fézer Tamás* példájával élve a károsult beleegyezése vagy a jogos védelem egyaránt jogellenességet kizáró körülmény, azonban ebben a körben elszenvedett károkért nem követelhető kártalanítás.⁶²²

A kártérítés és a kártalanítás *mértékében, összecszerűségében* is eltérések mutatkoznak. A kártalanítással szemben nem jogszabályi követelmény, hogy teljes egészében fedezze a károsult teljes kárát. A kárnak azok az elemei, amelyeket a kártérítésről szóló részben felsoroltam (felmerült kár, elmaradt haszon, indokolt költség) szintén nem vagy csak szűk körben vehetők számításba a kártalanításnál.

Meg kell még említenem, hogy a kártérítés kötelezettje általában *az* a személy, aki a kárt okozta, viszont a kártalanításnál ezt *nem* tekinthetjük fő szabálynak. Gyakran ugyanis annak kell kártalanítást fizetnie, akinek *érdekében* – jogszerűen bár – a kárt okozták.

5.2 A kisajátítási kártalanítás

A kártalanítás egyes – fent már példálózó módon felsorolt – esetei közül a kisajátítási kártalanítás módjának, összegének meghatározásával kapcsolatban határozza meg a legtöbb támpontot a Kstv. A következő részben igyekszem bemutatni a kisajátítási kártalanítás egyedi tulajdonságait, jellegzetességeit és felvázolni, hogy a polgári jogirodalom kiemelkedő szerzői milyen szempontból közelítettek ehhez a problémakörhöz. A vizsgálódás első lépéseként a kártérítésnél és a kártalanításnál is alkalmazott szempontot követem itt is végig.

5.2.1 A kár elemei

A kisajátítási kártalanításnál a Kstv. részletesen rendelkezik arról, hogy mely károkat kell megtéríteni. Ezért a kár elemeinek meghatározásánál használt „*damnum emergens - lucrum cessans – indokolt költségek*” felosztásnál egy jóval aprólékosabb, cizelláltabb szempontrendszerrel vázol fel a Kstv.

A tulajdonelvonásért járó kártalanítás

Kisajátításnál a kisajátítással érintett tulajdonos kára a tulajdonjog, mégpedig valamilyen ingatlan (vagy egy része) tulajdonjogának elvesztésében jelentkezik. Ezért a Kstv. 9. § (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy „*a kisajátított ingatlan tulajdonosát a*

⁶²² FÉZER: *A kártérítési jog... im.* 29.

tulajdonjoga elvonásáért... kártalanítás illeti meg.” Ennek megtérítésén felül kártalanítást kell fizetni az ingatlanon fennálló jog jogosultjának – a zálogjog és a végrehajtási jog jogosultja kivételével – joga megszűnéséért.

A kisajátítási kártalanítással kapcsolatos egyik legfontosabb és legérzékenyebb, egyben a legtöbb jogvitát generáló kérdés annak összegszerűsége, mértéke. Jelen mű elkészítéséhez felhasznált, a kisajátítás gyakorlati szakembereivel készített beszélgetésekből kiderült, hogy a kisajátítást elszenvedők általában belátják a kisajátítás közérdekűségét és így szükségességét is,⁶²³ a hatósági és a bírósági eljárás során a leggyakoribb gondjuk, hogy a kártalanítás összegével nem elégedettek.

A kisajátítási kártalanítás magyarországi, főként második világháború utáni gyakorlata és története sajnos meglehetősen ellentmondásos. A jelenlegi jogállami keretek között a kártalanítási összeg mértékét a kisajátítási kódex tartalmazza. A Kstv. 9. § (3) bekezdése szerint:

A kártalanítás összegének megállapítása során

a) az összehasonlításra alkalmas ingatlanok helyben kialakult forgalmi értékét,
b) ha az ingatlan valóságos forgalmi értéke – összehasonlításra alkalmas ingatlanok, illetve ezek forgalmának hiányában, vagy forgalmukra jogszabályban elrendelt korlátozás, illetve más ok miatt – nem állapítható meg, az ingatlan településen belüli fekvését, közművekkel való ellátottságát, ennek hiányában a közművesítés lehetőségét, földrajzi és gazdasági adottságait, termőföld esetén a művelési ágot, a földminősítés szempontjait és az ingatlan jövedelmezőségét

kell figyelembe venni.

Mint azt a Kstv. 9. § (3) bekezdésének a) pontjából láthatjuk, a kártalanítás alapja fő szabály szerint az ingatlan forgalmi értéke, amelyet az összehasonlításra alkalmas ingatlanok helyben kialakult forgalmi értéke alapján kell meghatározni. A forgalmi érték meghatározásánál a joggyakorlatban komoly gondot jelenthet a magyarországi, nem minden esetben „fegyelmezett” szerződéskötési gyakorlat. Ugyanis a kutatásaim során gyűjtött szóbeli beszámolók alapján nem ritka jelenség, hogy a felek az ingatlan

⁶²³ Ezt tapasztaltam a Hajdú-Bihar Megyei Bíróságon a kisajátítási ügyek áttekintése során is. Elenyésző azon esetek száma, amikor a kisajátítást szenvedők a bírósági eljárásban a kisajátítás tényét vitatják. A közigazgatási határozatot általában a kártalanítás összege miatt támadják meg.

adásvételi szerződésben nem valós, hanem annál alacsonyabb vételárat rögzítenek (a különbözetet a vevő megfizeti az eladónak, ám annak nem marad „írásos nyoma”). A felek tehát ezzel a „technikával” igyekeznek mérsékelni a vagyónátruházási illetéket és az ügylettel járó egyéb költségeket. A kártalanítás összegének megállapítása során viszont a megtévesztő szerződéskötési gyakorlat is torzítja az összehasonlításra alkalmas ingatlanok forgalmi értékét.⁶²⁴

Ha az ingatlanok forgalmi értékének meghatározása a fentiek alapján valamilyen okból lehetetlen, különösen azért, mert nincsenek összehasonlításra alkalmas ingatlanok, vagy vannak ugyan, ám összehasonlításra alkalmas ingatlanok forgalmának hiányában azok forgalmi értéke nem állapítható meg, a Kstv. 9. § (3) bekezdésének b) pontja rögzíti azokat a szempontokat, amelyekből az ingatlan forgalmi értékére következtetni lehet (az ingatlan településen belüli fekvése, közművekkel való ellátottsága, ennek hiányában a közművesítés lehetősége, földrajzi és gazdasági adottságai; termőföld esetén a művelési ág, a földminősítés szempontjai és az ingatlan jövedelmezősége). Itt jegyzem meg, hogy bár a Kstv. több, tágan meghatározott értékelési szempontot rögzített, ám ezeket véleményem szerint nem lehet kizárólagos szempontoknak tekinteni és indokolt volna a törvényszöveget az értékelési szempontok exemplifikatív felsorolásának hangsúlyozására módosítani.⁶²⁵

A Legfelsőbb Bíróság Közigazgatási Kollégiumának 4. számú állásfoglalása szerint:

I. Kisajátítás esetén az ingatlan lakott, illetőleg beköltözhető forgalmi értékét a hasonló adottságú, összehasonlításra alkalmas ingatlanok helyben kialakult forgalmi értéke alapján kell megállapítani. Ha a lakott ingatlanoknak egyáltalán nincs vagy csak összehasonlításra nem alkalmas számban van forgalmi adata, az érték megállapításánál az ingatlan beköltözhető értékéből kell kiindulni, a lakottságnak a helyi ingatlanforgalomban kialakult értékcsökkentő arányát figyelembe véve.

⁶²⁴ Például az autópálya építésekkel kapcsolatos tömeges kisajátítási ügyekben a kártalanítás összegének meghatározásánál az eljáró megbízott ügyvédek számára a földhivatalban rendelkezésre álló szerződések jelentik a kiindulópontot. Azaz, amikor először megkeresik a tulajdonosokat vételi ajánlatukkal, a vételárat nem a valós forgalmi érték, hanem a szerződéseken szereplő alacsonyabb összegekből kiindulva határozzák meg. Ezért a tulajdonosok olykor méltánytalannak érezhetik a velük közölt ajánlatot.

⁶²⁵ A javasolt szöveg tehát: Kstv. 9. § (3) bekezdés b) pont: „*ha az ingatlan valóságos forgalmi értéke – összehasonlításra alkalmas ingatlanok, illetve ezek forgalmának hiányában, vagy forgalmukra jogszabályban elrendelt korlátozás, illetve más ok miatt – nem állapítható meg, különösen az ingatlan településen belüli fekvését, közművekkel való ellátottságát ... kell figyelembe venni.*”

II. Épület kisajátítása esetén a kártalanítási összeget akkor is a beköltözhető állapot figyelembevételével kell meghatározni, ha a cserelakásra (cserehelyiségre) igényt nem tartó tulajdonos az épületben való lakását (helyiségét) az ítélethozatalig nem tudja kiüríteni, de annak megfelelő határidőn belül történő kiürítésére kötelezettséget vállalt.

III. A tulajdonoson kívül más jogosult (haszonbérelő, haszonélvező, használó stb.) is a kisajátítást kérővel szemben érvényesítheti a kisajátítással kapcsolatos kártérítési igényét.

A kisajátítással érintett ingatlan forgalmi értéke olykor jelentősen megváltozik (például a kisajátítási határozat meghozatalát követően a bírósági eljárás alatt belterületbe vonják, a területre vonatkozó szabályozási terv kedvezően megváltozik, a kisajátított területen épített út nyomvonala megváltozik stb.) Ezért az ingatlanért járó kártalanítás összegének meghatározásánál fontos kérdésként merülhet fel, hogy meg kell-e téríteni a tulajdonos számára azt az értéknövekedést, ami a kisajátítási határozat jogerőre emelkedése után állt elő. Vagy a kérdést másképpen megfogalmazva azt kell eldönteni, hogy a kisajátítással érintett ingatlan forgalmi értékének meghatározásánál mely időpontot kell figyelembe venni.

A Legfelsőbb Bíróság ezzel a problémával kapcsolatban rámutatott arra, hogy a kisajátított ingatlan forgalmi értékének meghatározásánál a hasonló adottságú, összehasonlításra alkalmas ingatlanok helyben kialakult forgalmi értéke irányadó, a kártalanítás alapja a kisajátított ingatlan kisajátításkori forgalmi értéke, ezért a kisajátított ingatlanok a kisajátítási határozat meghozatalát *követően* bekövetkezett értéknövekedése már *nem lehet alapja a többletkártalanításnak*.

Véleményem szerint, ha a kisajátítással érintett ingatlan értéke a kisajátítási határozat jogerőre emelkedését követően jelentős mértékben nőtt, és a Legfelsőbb Bíróság álláspontjának megfelelően az értéknövekedést a Kstv. kártalanításra vonatkozó szabályai alapján nem lehet érvényesíteni, akkor – szélsőséges esetben – akár felhívható a polgári jog egyik alapelve, mégpedig a joggal való visszaélés tilalmának elve [Ptk. 5. § (1) – (2) bekezdés]. Ugyanis, ha a kisajátítási eljárás során nem érvényesültek az eljárási garanciák, és maga a kisajátítás is a társadalmi rendeltetésével össze nem férő célra irányul, akár kártérítés is követelhető. A kártalanítással kapcsolatos rendelkezései fölött is ott kell állnia a polgári jog általános elveinek.

A kisajátítással kapcsolatos értékvesztéséért járó kártalanítás

A Kstv. külön kiemeli, hogy meg kell téríteni a „kisajátítással kapcsolatos értékvesztéséget” [Kstv. 19. § (1) bek.]. A kifejezés értelmezése során felmerülhet a kérdés, hogy mit kell értékvesztés alatt értenünk. A törvény a kérdésre a választ egy exemplifikatív felsorolás keretében adja meg. Ezek szerint értékvesztésként kell megtéríteni *különösen*:

- a) a mezőgazdasági művelés alatt álló ingatlan esetében *a lábon álló és függő termés értékét*, ha az a birtokbaadás időpontjában már megállapítható, ennek hiányában a folyó gazdasági év várható termésének értékét;
- b) erdő esetében *a lábon álló faállomány értékét*;
- c) az ingatlan egy részének kisajátítása esetén *a visszamaradt ingatlanrész értékének csökkenését*. [Kstv. 19. § (1) bekezdés]

A Kstv. 19. § (1) bekezdésének a) és b) pontja elsősorban a mezőgazdasági művelés körében jelentkező, tulajdonképpen „elmaradt hasznot”, azaz a kisajátítással érintett tulajdonos által megtermelt, de be nem takarított gyümölcsöket jelenti, amelyekből a (2) bekezdés alapján még le kell vonni az elmaradt mezőgazdasági munkák költségét.

A Kstv. 19. § (1) bekezdésének c) pontja már nem csak a mezőgazdasági művelés alatt álló termőföldek kisajátítására vonatkozik, hanem valamennyi részleges kisajátítás esetén alkalmazandó. Ha ugyanis csak részleges kisajátításra került sor, a visszamaradó ingatlanrész értékének csökkenéséért ennek keretei között lehet kártalanítani a kisajátítással érintett ingatlan tulajdonosát. A visszamaradt ingatlanrész értékcsökkenéséért járó kártalanítás összegének megállapításához a Legfelsőbb Bíróság Közigazgatási Kollégiumának 5. számú állásfoglalása tartalmaz támpontokat:

„Valamennyi tényező gondos mérlegelése alapján kell állást foglalni abban a kérdésben, hogy az ingatlan egy részének kisajátítása esetén az ingatlan visszamaradt része szenvedett-e értékvesztéséget. Vizsgálni kell, hogy a visszamaradt telek beépíthető-e, csökkent-e a beépíthetőség aránya, változott-e hátrányosan az ingatlan használhatósága és hasznosításának lehetősége, csökkent-e a forgalomképessége stb.

Meg kell határozni az ingatlan egészének kisajátításkori értékét, ebből le kell vonni a visszamaradt rész kisajátításkori értékét, majd a kisajátított rész kisajátításkori forgalmi értékét. Az így jelentkező különbség az értékcsökkenés.”⁶²⁶

Kártalanítás az elmaradt haszonért

A kártérítésnél használt kár-fogalom egyik fontos eleme az elmaradt haszon. Mint láttuk, ez a kártalanításra vezető tényállásoknál csak ritkán nyer értékelést. Ám a Kstv. rendelkezik az elmaradt hasznokról is, azonban annak megtérítésére csak lényegesen szűkebb körben, a Kstv. 18. § keretei között kerülhet sor [Kstv. 10.§ (2) bekezdés]. A Kstv. 18. § szerint tehát: *„ha a kisajátítás jogi személy, jogi személyiséggel nem rendelkező gazdálkodó szervezet, vagy a személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény 3. §-ának 17. pontja szerinti egyéni vállalkozó, vagy mezőgazdasági őstermelő vállalkozás céljára használt ingatlanát érinti, meg kell téríteni a kisajátítás következtében szükséges üzemátszervezés, üzemáttelepítés és költözködés költségét; a kisajátítás által okozott kárt (például termelés kiesés, a tevékenységnek a kisajátítási eljárás miatti szüneteléséből adódó bevételkiesés, többletköltségek), egyéb fizetési kötelezettségeket.*” Az elmaradt hasznok utáni kártalanításra vonatkozó szabályokat áttekintve azt mondhatjuk, hogy a kisajátításnál *fő szabály szerint* nem kerül sor az elmaradt hasznok megtérítésére. A Kstv. az érintett alanyi kör, a kisajátítással érintett ingatlanok rendeltetése és az elmaradt haszon „eredete” szerint vezet be szűkítést. A gazdasági szféra alanyainál, főként a valamilyen termelő tevékenységet folytató jogi személyeknél magától értetődőnek tűnik, hogy egy esetleges kisajátítás a tulajdonelvonáson kívül további súlyos károkat okozhat, hiszen találniuk kell egy újabb, a gazdasági tevékenységre alkalmas ingatlant, oda át kell költözniük. Ez alatt az idő alatt valószínűleg le kell állítaniuk a termelést, ami bevételkiesést, többletköltséget, sőt akár piacvesztést stb. okozhat. A szabályozás ezen részével egyet lehet érteni. Ám álláspontom szerint abból a szempontból erősen vitathatók a Kstv.-nek az elmaradt hasznok megtérítésére vonatkozó rendelkezései, hogy a jogosultak köréből kizárják a természetes személyeket. A megkülönböztetés indokoltsága megkérdőjelezhető. A 18. §-ban felsorolt jogosultak közötti jogi személyek nem mindegyike profitorientált és nem feltétlenül végeznek gazdasági értelemben termelő tevékenységet. Egyesületek, alapítványok nem is hozhatók létre elsősorban gazdasági-vállalkozási tevékenység

⁶²⁶ Legfelsőbb Bíróság KK 5. számú állásfoglalása V. pont.

céljára.⁶²⁷ Tehát a feltételezhető jogalkotói szándék nem feltétlenül a gazdasági szféra üzleti érdekeinek védelme. Ezért nem találok megfelelő érvet arra, hogy például a költözködés költségének megtérítését miért követelheti többek között egyesület a Kstv. 18. § alapján és a természetes személyek miatt nem. Véleményem szerint a kisajátítás természetes személyeknél is okozhat az *elmaradt hasznokhoz* sorolható károkat, ám azok megtérítésére nincs törvényben rögzített lehetőség. Ez azért is visszatetsző, mert elvileg a kártalanítás szabályai ebből a speciális szempontból kedvezőbb helyzetbe hozzák a jogi személyeket, a jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági szervezeteket, egyéni vállalkozókat és mezőgazdasági őstermelőket, mint a természetes személyeket.

Az is szembetűnő, hogy a törvény bizonyos, inkább az *indokolt költségekhez* tartozó tétel megtérítéséről (az üzemáttelepítés és a költözködés költségeiről) is ehelyütt rendelkezik. A költségek megtérítésére kötelezést természetesen támogatandónak tekintem, ám az erre vonatkozó szabályoknak az elmaradt hasznok közötti felsorolása kevésbé védhető, annál is inkább, mert a Kstv. 18. §-a a kisajátítással érintettek köre tekintetében egy lényegesen szűkebb kategóriát alkalmaz.

Ezért megfontolandónak tartom a törvényi rendelkezések fenti szempontok szerint történő, alapos felülvizsgálatát, hogy a kártalanítás teljességére vonatkozó alkotmányos követelmény mindenkinél egyformán érvényesüljön.

A kisajátítással kapcsolatos költségek megtérítése

Amint azt bemutattam, a kártérítésnél használt kár fogalmának fontos eleme az indokolt költségek kategóriája. Ez a kisajátítási kártalanításnál is megjelenik. A költségek, mégpedig a kisajátítással kapcsolatos költségek megtérítéséről a Kstv. 20. §-a is rendelkezik.

A kisajátítással kapcsolatos költségként meg kell téríteni

a) mező- és erdőgazdasági művelés alatt álló ingatlan esetében a folyó gazdasági évben elvégzett mező- és erdőgazdasági munkák költségét, és az egyéb ráfordítások költségét;

b) a kisajátított épületben levő lakás (nem lakás céljára szolgáló helyiség) és a cserelakás (cserehelyiség) bérleti díja közötti ötévi különbözetet;

⁶²⁷ Ptk. 61. § (2) bek. és 74/A. § (1) bek.

c) az egyéb, indokolt és igazolt költségeket.

A Kstv. 20. § a) pontja arra az esetkörre vonatkozik, amikor a kisajátítással érintett ingatlan mező- és erdőgazdasági művelés alatt állt. A törvény csak *a folyó gazdasági évben* elvégzett munkálatok és egyéb ráfordítások költségét rendeli megtéríteni. A megfogalmazás abból a szempontból tűnik problematikusnak, hogy a mezőgazdaságban ismertek olyan munkálatok is, amelyeket nem évente, hanem annál hosszabb periódusokban indokolt csak elvégezni. (Például néhány talajművelési, tápanyag-utánpótlási eljárást tipikusan nem minden évben végeznek el.) Így ha a kisajátításra abban a gazdasági évben kerül sor, amikor a több éves periódusban elvégzendő munkálatok nem voltak időszerűek, előfordulhat, hogy a „folyó gazdasági évre” kihatással bíró költségek megtérítésére nem kerül sor, mivel ezeknek a munkálatoknak a költségének megtérítésére nem nyújt lehetőséget a Kstv. 20. § a) pontja. Így ezeket legfeljebb a Kstv. 20. § c) pontja szerinti egyéb, indokolt és igazolt költségek számításánál lehet figyelembe venni. Mindezek ellenére megfontolandónak tartom a törvényszöveg oly módon történő módosítását, hogy valamennyi, a gazdasági évre kiható, de nem feltétlenül a folyó gazdasági évre eső mező- és erdőgazdasági munkálat költségét a Kstv. 20. § a) pontja körében kelljen megtéríteni.

A Kstv. 20. § b) pontja alapján a kisajátítással kapcsolatos költségekhez tartozik és kártalanításra ad alapot az, ha a kisajátítással érintett épületben lévő lakást vagy nem lakás céljára szolgáló helyiség bérleti jogviszony tárgya. Ha a lakás vagy nem lakás céljára szolgáló helyiség és a cserelakás (cserehelyiség) bérleti díja között különbség van, a különbség ötévi különbsége lesz a kártalanítás összegének meghatározásánál az ebből adódó költség számításának alapja.

A Kstv. 20. § c) pontja szerint a kisajátítással kapcsolatos egyéb, indokolt és igazolt költségeket is meg kell téríteni.

A kisajátított ingatlanon fennálló jog jogosultját megillető kártalanítás

A Kstv. 9. § (1) bekezdése szerint „*az ingatlanon fennálló jog jogosultját ... a joga megszűnéséért – a zálogjog és a végrehajtási jog jogosultja kivételével – teljes, azonnali és feltétlen kártalanítás illeti meg.*” A Kstv. szerint nemcsak a kisajátított ingatlan tulajdonosának fizetendő, hanem az ingatlanon fennálló jog jogosultját megillető kártalanítással szemben is érvényesülnie kell a „teljes, azonnali és feltétlen”

garanciáknak. A következő részben azt mutatom be, hogy az ingatlanon fennálló mely jogok jogosultjait illeti meg kártalanítás a Kstv. alapján.

A vagyonkezelői jog megszűnéséért járó kártalanítás

A vagyonkezelői jogért csak abban az esetben jár kártalanítás a jogosultnak, ha annak megszerzésére ellenérték fejében került sor.

A földhasználati jog megszűnéséért járó kártalanítás

A földhasználati jog megszűnéséért – a vagyonkezelői jog megszűnéséhez hasonlóan – csak abban az esetben jár kártalanítás, ha annak megszerzésére ellenérték fejében került sor.

A haszonélvezeti jog megszűnéséért járó kártalanítás

A Kstv. 17. § (2) bekezdése szerint „*haszonélvezeti joggal terhelt ingatlan kisajátítása esetén – ha a tulajdonos pénzbeli kártalanításban részesül – a megszűnt haszonélvezeti jog értékét az eset összes körülményeinek gondos mérlegelésével kell meghatározni. Ennek során figyelembe kell venni különösen a haszonélvezeti joggal terhelt ingatlan jellegét, a haszonélvezeti jog gyakorlásának módját, a jogosult személyi körülményeit, a hasznosítás lehetőségeit és a hasznosítással elérhető anyagi előnyöket, továbbá a haszonélvezeti jognak az ingatlan forgalmi értékére gyakorolt hatását.*” A Kstv. idézett 17. §-a már feltűnt korábban a kisajátítási kártalanítás összegének megállapítására vonatkozó szabályokban, hiszen az a Legfelsőbb Bíróság Közigazgatási Kollégiumának 30. számú állásfoglalásának szó szerinti átvétele.

Kárelemek meghatározása a Kstv.-ben

A vagyoni károk reparációjára vonatkozó, Kstv.-ben található szabályok csak részben követik a kártérítés általános alakzatánál megfigyelhető, *felmerült kár – elmaradt haszon – indokolt költség* felosztás logikáját. A tulajdonelvonásért járó kártalanítás és a kisajátítással kapcsolatos értékvesztés részben megfeleltethető a *felmerült kárnak*, az elmaradt hasznok pedig részben az *elmaradt hasznok* és az *indokolt költségek* kategóriájának. Jóllehet, egyfajta párhuzam figyelhető meg a kártérítés és a kártalanítás kárelemei között, ám a Kstv. jóval pontosabban jelöli ki, és jóval szűkebbre szabja a megtéríthető károk körét. Ez a szabályozás egyrészt egyfajta szolid garanciát jelenthet a kisajátítással érintett ingatlanok tulajdonosainak, hiszen a törvényben szereplő kárelemek megtérítését nagy biztonsággal követelhetik. Másrészt viszont nagyon komoly korlátot is szab a kárigényeknek, ugyanis a legtöbb kárelemnél taxatív jelleggel

sorolja fel a megtérítendő károkat. Tehát felmerülhetnek olyan károk is, amelyek megtérítésére a Kstv. alapján nincs lehetőség, pedig a kártérítés szabályai alapján volna. Véleményem szerint azonban a jogalkotónak jobban kellene törekednie a kártalanítás teljességére vonatkozó alkotmányos követelmény érvényesítésére. A hatályos szabályozás részletessége önmagában nem jelent megoldhatatlan problémát, azonban valamennyi esetkörnél indokolt volna *feloldott taxációt* alkalmazni, tehát biztosítani annak lehetőségét, hogy a felsorolásban kifejezetten nem szereplő, de indokolt károk megtérítését is lehessen követelni. Önmagában is problematikusnak tartom, hogy az elmaradt hasznok alatt részletezett kárelemek megtérítését természetes személyek egyáltalán nem kérhetik. Fenti kritikai észrevételeimet tovább erősíti, hogy a kisajátított ingatlan tulajdonjogát nem feltétlenül az állam vagy önkormányzat szerzi meg, hanem a kisajátítást kérő harmadik személy. Ebben az esetben a kártalanítást is ez utóbbinak kell fizetnie, ami különösen indokoltá tenné a kártalanítás teljességére való jogalkotói törekvést.

A vagyoni károk mellett azonban a tulajdonelvonás *nem vagyoni károkat* is okozhat,⁶²⁸ amelyek megtérítéséről a Kstv. nem rendelkezik. A kisajátítási eljárás keretében felmerülő nem vagyoni károk problematikája az ún. *előszereteti értékhez* kapcsolódik, ami Magyarországon jogon kívüli kategóriának számít, azaz a tulajdonosnak a dologhoz való kötődését, emocionális viszonyát a jog nem veszi figyelembe.⁶²⁹ Európában a *belga jog* szűk körben elismeri a nem vagyoni károk megtérítésére vonatkozó igényeket, ha a vagyontárgy károsodása egyben valamilyen „*kellemességérzetet adó esemény elmaradását is eredményezi.*”⁶³⁰ Belgiumban a kisajátítási kártalanítás összegének megállapításánál figyelembe veszik a tulajdonosnak a kisajátított, lakás céljára használt ingatlanhoz fűződő érzelmi kötelékét is. *Németországban* fő szabály szerint nem engednek teret az előszereteti értéknek a kártérítés/kártalanítás megállapítása során. Az osztrák jog csak igen szűk körben és csak a kártérítés keretein belül ismeri el az ún. *Vorliebe* megtérítésére vonatkozó igényt. Az ABGB 1331. §-a szerint, „*ha valaki vagyonában más szándékos vagy feltűnő gondatlansággal kárt okoz, jogosulttá válik az elmaradt haszonra, ha a kárt a büntető törvénykönyvbe ütköző cselekménnyel, vagy szándékosan és kárörömmel okozzák, a károsult a dolog*

⁶²⁸ Köszönöm Fézer Tamásnak, hogy értekezésem munkahelyi vitáján felhívta a figyelmet erre a problémakörre.

⁶²⁹ FÉZER Tamás: *A nem vagyoni (erkölcsi) sérelmek megítélése a polgári jogban*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2011, 168.

⁶³⁰ FÉZER: *A nem vagyoni... im.* 168.

előszereteti értékét is követelheti.” De a kisajátítás miatt elszenvedett tulajdonvesztéssel összefüggésben nem merülhet fel az előszereteti érték megtérítésének igénye. Az *Amerikai Egyesült Államok* jogában az előszereteti érték különös jelentőséggel bír, hiszen ha a károsult bizonyítani tudja, hogy a károsodott vagyontárgyhoz különleges érzelmek fűzték, a bíróság értékeli a kártérítés megállapítása során.⁶³¹

A magyar jog nem ismeri kifejezetten az előszereteti értéket, bár *Fézer Tamás* monográfiájában említett egy olyan esetet, amikor egy kutya gazdájának 100 ezer Ft nem vagyoni kártérítést ítélt meg a Budai Központi Kerületi Bíróság, mivel az állatorvos alperes érzéstelenítés nélkül műtötte meg az ebet, ami a szakszerűtlen és kegyetlen beavatkozás miatt gazdája szeme láttára sokkot kapott és több órás szenvedés után meghalt.⁶³² A kisajátítás miatti tulajdonvesztéssel kapcsolatban viszont nem merülhet fel az előszereteti érték megtérítése. A szabályozással csak részben értek egyet. Az *előszereteti érték* bizonyítása rendkívül nehézkes, és egy ilyen lehetőség a kisajátítási tárgyú perek további elhúzódását eredményezné. Ugyanakkor előfordulhatnak olyan esetek, amikor a nem vagyoni károk megtérítése iránti igény indokolt volna. Például, ha egy több generáció óta a család tulajdonában lévő lakóingatlant érint kisajátítás, vagy ha a kisajátítás jelentette megrázkódtatást valaki nem első alkalommal kénytelen átélni. Ezekben a különös méltánylást érdemlő esetekben véleményem szerint indokolt volna az előszereteti érték kompenzálását is biztosítani, még akkor is, ha a tulajdonelvonás jogszerűnek tekinthető és közérdekű célt szolgál.

5.2.2 Jogellenesség – jogszerűség

Mint arról már a polgári jogi felelősség és a kártalanítással összefüggésben értekeztem, a kártalanítás egyik fő jellemzője, hogy az jogszerű károkozás esetén szolgáltat jóvátételt, vagy Marton Géza szavaival élve „*csepegtet gyógyírt a sebekre.*” Ahogy Eörsi Gyula és Petrik Ferenc is kifejtette, a károkozás önmagában is jogellenes, hiszen a Ptk. fő szabály szerint a károk megtérítéséről rendelkezik. Kisajátításnál a kisajátítási hatóság az érintett személy tulajdonjogát vonja el. Ezzel az aktussal mintegy megsérti a tulajdonjogviszonyból eredő egyik legalapvetőbb jogát. Igaz, ez a tulajdonjog abszolút szerkezete miatt nem „látványos”, ugyanis az ilyen abszolút szerkezetű

⁶³¹ FÉZER: *A nem vagyoni... im.* 170.

⁶³² FÉZER: *A nem vagyoni... im.* 170.

jogviszonyokban a jogosulttal szemben mindenki más kötelezett (a tulajdonjog tiszteletben tartására, tűrésre, bizonyos magatartásoktól való tartózkodásra⁶³³). A tulajdonelvonás több olyan mozzanatot tartalmaz, amelyekből akár valamilyen jogszabályi rendelkezések megszegésére is lehetne következtetnünk. Azonban a szakirodalom a kisajátítás tényét a jogellenességet kizáró körülményként nevesíti. A kérdés csupán az, hogy mely körülmény „fordítja át” az egyébként jogellenesnek tekinthető tulajdonelvonást jogszerűvé. A szerzők egy része a tulajdonelvonás *közérdekűségével* magyarázza a kisajátítással történő tulajdonelvonás jogszerűségét, mások a megfelelő, méltányos kártalanítást tekintik a jogszerűség előfeltételének.

A kisajátítási kártalanítás jelentőségét Marton Géza is kihangsúlyozza, aki a kisajátítást a jogalap nélküli gazdagodás egyik „határesetének” tekinti.⁶³⁴ Ugyanis, ha a kisajátításra – ugyan közérdekből vagy, ahogy ő fogalmaz, társadalmi érdekből – de kártalanítás nélkül kerülne sor, akkor a kisajátító oldalán jogalap nélküli gazdagodás jelentkezne. A kisajátítási hatóság döntése ugyan megszünteti a tulajdonelvonás jogellenességét, ám csak akkor, ha a kisajátítással érintett tulajdonosnak megfelelő kártalanítást juttatnak. Ugyanakkor itt a kártalanítás alapját nem a kisajátító gazdagodása jelenti, hanem „*a kisajátítást szenvedett teljes érdekesztését átfogja.*”⁶³⁵ Marton Géza szerint ugyan kisajátításnál a károkozás jogos, következményei mégis a jogellenes károkozásával azonosak. „*A törvényhozó ezzel csepegtet balzsamot az általa a tulajdonosnak okozott sebekre.*”⁶³⁶

Marton Géza a kisajátításnál a károkozás jogosságát nem elsősorban a tulajdonelvonás közérdekűségéből, a törvényben meghatározott közérdekű cél megvalósításának szükségességéből, hanem a *kártalanításból* vezeti le. Marton Géza a kisajátítási kártalanítás esetkörét egyébként a jogos magatartásból eredő kártérítési kötelek körében (*kárrendezés*) tárgyalja. A fenti cím alatti kötelek jogos magatartásból erednek, ezért a prevenció-elv és a vétkesség nem merülhet fel velük kapcsolatban. Közös rendező elvük tehát az érdekelv, annak is mindkét formája, az egyéni és a túlnyomó társadalmi érdekelv.⁶³⁷ A kisajátításon kívül ide sorolja a szerző a jogalap nélküli gazdagodást (mint ősesetet), a veszélyközösségből eredő kártérítési

⁶³³ Lásd korábban a tulajdonjogról írt részt.

⁶³⁴ MARTON: *im.* 156.

⁶³⁵ MARTON: *im.* 156.

⁶³⁶ MARTON: *im.* 156.

⁶³⁷ MARTON: *im.* 156.

kötelezettséget, a letevő, megbízó, az ügy ura kártérítési kötelezettségét az ügyben ingyenesen tevékenykedő iránt és azokat az eseteket, amelyekben valaki másokért, őrizete alatti személyért, alkalmazottért felel.⁶³⁸

Úgy vélem, hogy azok a megközelítések, amelyek a kisajátítással okozott károkozás jogszerűségét csak a teljes, azonnali, feltétlen kártalanításhoz, illetve csak a közérdekűséghez kötik, egyértelműen kiegészítésre szorulnak. A kisajátítás jogszerűségét ugyanis e két feltétel együttesen biztosítja. Ehhez azonban még hozzá kell tennem egy fontos szempontot, mégpedig a törvényes kisajátítási eljárás lefolytatásának kritériumát. Ha az eljárási garanciák nem érvényesülnek maradéktalanul, az rendszerint megmutatkozik a kártalanítás összecszerűségében is, illetve súlyosabb esetben a kisajátítási eljárás nem juttatja érvényre a közérdekűség kritériumát. (Azaz nem valós közérdekű célra folytatják le a kisajátítási eljárást.) Ezek olyan egyértelmű helyzetek, amelyekben az eljárás fogyatékoságai, hibái az eredményben is megmutatkoznak. Az eljárási garanciák ebből a szempontból a jogszerűség talán legkönnyebben ellenőrizhető biztosítékai.

Ám ennek ellenére rendkívül szűk körben és elvi szinten elképzelhetőnek tartok olyan helyzeteket is, amelyekben kisajátításra közérdekből kerül sor, a tulajdonosokat és az ingatlanon fennálló jog jogosultjait is kártalanítják, ám a kisajátítási eljárás garanciáinak érvényesítése nélkül mégsem nevezhetjük teljesen jogszerűnek a kisajátítást.

6. A kisajátítás viszonya más polgári jogi jogintézményekhez

Ahogy részletesen bemutattam, a kisajátítást a polgári jogi szakirodalom – általam részben vitatott módon – eredeti tulajdonszerzési módként, illetve – általam vitatott módon – a tulajdonjog közjogi korlátjaként tartja számon. Jelen cím alatt azt vizsgálom, mely polgári jogintézménnyel mutathat hasonlóságot a kisajátítás különböző szempontok alapján. Ezzel az elemzéssel megkísérlek távolabbi perspektívából is rávilágítani a kisajátításnak a polgári jog rendszerében elfoglalt helyzetére, szerepére.

6.1 Kisajátítás és a hatósági határozat és árverés

A kisajátítás több szempontból *hasonlóságot* mutat a hatósági határozattal és a hatósági árverés útján történő tulajdonszerzéssel. A kisajátítás lényegét *Almási Antal* úgy foglalja

⁶³⁸ MARTON: *im.* 156-158.

össze, hogy az „*kivételes, közjogi, hatósági intézkedés.*”⁶³⁹ Petrik Ferenc egyenesen úgy fogalmaz, hogy „*a kisajátítás hatósági határozattal történő tulajdonszerzés, amelynek révén az állam vagy az önkormányzat az ingatlan tehermentes tulajdonjogát szerzi meg.*”⁶⁴⁰ A három jogintézmény közötti legnyilvánvalóbb hasonlóság az, hogy a szakirodalom *mindhárom szerzémódot „eredeti” jellegűnek* tekinti, bár korábban bemutattam, hogy ezen szerzémódot eredeti jellege nem állapítható meg egyértelműen. Az eredeti jelleg csak egy kivételt tőrő fő szabálynak tekinthető, és bizonyos körülmények között a hatósági határozat és a hatósági árverés esetén is fennmaradnak a dolgon a harmadik személyeket illető jogok. A kisajátítás szerzémódjellegéről szóló önálló részben kiderült, hogy ugyan általában a kisajátítással tulajdont szerző az ingatlan tehermentes tulajdonjogát szerzi meg, azonban ez a fő szabály nem minden esetben érvényesül. Az ingatlanon fennálló, harmadik személyeket illető jogok sorsa nagyban függ attól is, hogy a kártalanítás pénzben vagy – legalább részben – csereingatlannal történik. A három szerzémódnak ez a vitatható jellege (eredeti vagy származékos) tulajdonsága inkább *hasonlóságként* értelmezhető.

A kisajátítás és a hatósági határozattal és árverés útján való tulajdonszerzés közötti rokonság további fontos bizonyítékként értelmezhető az, hogy a tulajdonszerzések mögött minden esetben *állami kényszer* húzódik meg. Mindhárom jogintézmény további közös – bár ez előbbiekkal összefüggő – jellemzője, hogy a tulajdonszerzés *valamilyen határozati formát öltő jogi aktussal* (közigazgatási vagy bírósági határozattal) megy végbe.

A hasonlóságok mellett azonban a *különbségekre* is rá kell világítanom. Fontos különbség mutatkozik abban, hogy *a szerzémódot ingókra és ingatlanokra vagy csak ingatlanokra* vonatkozhatnak. Míg hatósági határozattal és árverés útján ingó és ingatlan tulajdonjogát meg lehet szerezni, addig kisajátítással csak ingatlanét.

Ma talán már avíttnak minősíthető különbség a *tulajdonszerző személye*. A korábbi, szocializmusban alkotott hazai kisajátítási kódexek hatálya alatt kisajátítással csak az állam, (később) társadalmi szervek vagy szövetkezetek (is) szerezhettek tulajdont, míg hatósági határozat és árverés vonatkozásában a tulajdonszerző személyével kapcsolatban ilyen megszorítás nem érvényesült.⁶⁴¹ A hatályos szabályok alapján, a

⁶³⁹ ALMÁSI Antal: *A dologi jog kézikönyve*, A Tébe Kiadóvállalata M. Sz. Budapest, 1928, 269.

⁶⁴⁰ PETRIK: *Tulajdonjogunk ma... im.* 149.

⁶⁴¹ Lásd később a kisajátítás történetéről szóló részt.

Kstv. megalkotása óta ez a különbség már eltűnőben van, a joggyakorlatban azonban a kisajátítás általában állami vagy önkormányzati tulajdonszerzést eredményez.

Kisajátítás esetén a tulajdonszerzés mögött mindig valamilyen – igaz nehezen meghatározható jelentéstartománnyal rendelkező – *közérdek* húzódik meg. Ezzel szemben a hatósági határozatnál és árverésnél a közérdekűség kritériuma nem – vagy csak igen közvetett módon – jelenik meg, ahogy a Kampis György és Varga József által írt, kisajátításról szóló monográfia fogalmaz, „*jogos egyéni vagy csoportérdek (hitelezői érdek) kielégítésére viszi át a tulajdonjogot másra.*”⁶⁴²

Kampis György és Varga József kisajátításról szóló monográfiája egyenesen úgy fogalmaz, hogy a kisajátítás a hatósági határozattal történő tulajdonszerzés egyik, sőt legfontosabb, speciális esete.⁶⁴³ 1970-ben közölte Kampis György azt a véleményét, hogy a jövőben a kisajátítást a Ptk.-ban a hatósági határozat és árverés útján történő tulajdonszerzéssel közös alcím alatt kellene szabályozni. Az új Ptk.-hoz készült szakértői javaslat nem ezt a megoldást tartalmazta, hanem a kisajátítást a tulajdonszerzés-módok között, közvetlenül a hatósági határozattal és hatósági árverés útján való tulajdonszerzés után szabályozta.⁶⁴⁴ Kampis György megfontolásra érdemes ötlete ellen hat az, hogy a kisajátítás jogintézményét a jogrendszer megkülönböztetett módon kezeli. Ennek egyik lehetséges oka valószínűleg éppen a totalitárius diktatúrák jogtiprása és abszurd, ellenérték nélküli tulajdonelvonása miatt felcsapott nemzetközi jogalkotási és alkotmányozási hullám. A kisajátítás – a szerzésmódok között talán egyedülként – éppen ezeknek a jelenségeknek a hatására „önállósodott”, és került az alkotmányjogászok érdeklődésének középpontjába. Az Alkotmányban és az Alaptörvényben a tulajdonhoz való jogra vonatkozó rendelkezések mellett külön bekezdés tárgyalja a kisajátítást. A kisajátításra irányuló kitüntetett figyelmet is jobban jelzi annak külön szerzésmódként való tárgyalása.

6.2 Kisajátítás és az adásvétel (adásvétel és kényszeradásvétel)

A kisajátítás és az adásvétel közötti kapcsolat (vagy rokonság) áttekintésére, feltárására kisajátítási kódexünkben találhatunk némi – nem túl szilárd – alapot. A Kstv. 3. § (1)

⁶⁴² KAMPIS GYÖRGY – VARGA JÓZSEF: *Kisajátítás*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1970, 65.

⁶⁴³ KAMPIS – VARGA: *im.* 65.

⁶⁴⁴ MENYHÁRD: *Tulajdonjog*, In: VÉKÁS: *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez...* *im.* 630.

bekezdése b) pontja szerint kisajátításnak többek között csak akkor lehet helye, ha az ingatlan tulajdonjogának megszerzése adásvétel – törvényben meghatározott esetben csere – útján nem lehetséges. A két jogintézmény közötti hasonlóság alapja tehát az, hogy adásvételnél és kisajátításnál is tulajdonátszállás következik be.

A kisajátítás és az adásvétel viszonyának tárgyalása nem számít újdonságnak a hazai jogirodalomban (sem). Harrer Ferencz a két jogintézmény közötti rokonságot határozottan tagadta, és a kisajátítás adásvétellel való kapcsolatának feltárását nem tartotta alkalmasnak a kisajátításnál előforduló jelenségek vizsgálatára. Harrer Ferencz ezen állítását részletesen indokolta.⁶⁴⁵

- Az adásvétel szabályai a kisajátításra nem alkalmazhatók.
- A kisajátító jogcímét nem a kisajátítást szenvedő akaratából származtatja, hanem a törvényből.
- A kisajátítás a látszólagos tulajdonossal szemben is hatállyal bír.
- Az elidegenítési tilalmak a kisajátítást nem akadályozzák.
- Nincs szükség átadásra a tulajdonjog megszerzéséhez.
- A kisajátítást szenvedőt nem terheli az eladót kötelező gondosság addig, amíg a birtokban marad.
- A kisajátítást szenvedő nem szavatol *evictioért* és a dolog hiányaiért.

Szintén *Harrer Ferencz* közölte monográfiájában azt az elméletet, amely a kisajátítást egy olyan sajátos „*állapotbeli kötelemként*” fogta fel, ahol a kötelmi viszonyt megalapozó „állapot” a kisajátítandó vagyontárgy közérdekhez való viszonya. Ebben az összefüggésben a kisajátítást szenvedőnek az ingatlan átengedésére vonatkozó kötelezettségét az teremti meg, hogy a dologra a közérdekű szükséglet kielégítése érdekében szükség van. Tehát a kisajátítás egy „szerződésszínezetű” kötelem, amelynek típusa az adásvétel, a szolgáltatás ugyanaz, csak a keletkezés oka más. A szerződéstől pedig az különbözteti meg, hogy hiányzik a consensus. Harrer Ferencz ezt az elméletet is elveti részben az adásvétellel való rokonításban tárgyalt okokból, részben pedig azért, mert úgy véli, hogy az az állapot, hogy a kisajátított ingatlanra szükség van, nem a tulajdonos állapota. A tulajdonos állapota csupán az, hogy ő a közérdekű szükséglet

⁶⁴⁵ HARRER Ferencz: *A kisajátítási jog*, Az Atheneum r. Társulat kiadása, Budapest, 1896, 163.

kielégítéséhez nélkülözhetetlen ingatlan tulajdonosa, ez pedig nem szolgálhat alapul annak a kötelezettségnek, hogy dolgát másnak átengedje.⁶⁴⁶

Harrer Ferencz szerint tehát a magánjogi keretek között *nem* lehet megmagyarázni a kisajátítás természetét.

A kisajátítás *jogi természetére* valóban nem lehet az adásvétellel való (vitatható) „rokonság” és a két jogintézményt szabályozó rendelkezések alapján messzemenő következtetéseket levonni. Mindezek ellenére úgy gondolom, hogy a kisajátítást fel lehet fogni kényszeradásvételként, ám ez az elméleti megközelítés dogmatikai szempontból nem vezet helyes eredményre, a kisajátítással kapcsolatban felmerülő polgári jogi problémák megértéséhez és megoldásához nem lehet felhasználni az adásvétellel való „távoli rokonság” érvrendszerét.

A kisajátítás tehát értelmezhető egyfajta kényszeradásvételként, amelynél az eladó szerződési akaratát az állami kényszer „pótolja”; a szerződéskötési eljárást az állami szervek által lefolytatott kisajátítási eljárás, a vételárat a kisajátítási eljárás során megállapított kártalanítás „helyettesíti”. Azonban ki kell hangsúlyoznunk, hogy a kisajátításra vonatkozó szabályok alapjaiban különböznek az adásvétel szabályaitól a két jogintézmény eltérő tulajdonságai, jogrendszerbeli pozíciója és rendeltetése miatt.

7. A kisajátítás elhelyezése az „új” Ptk.-ban

A magyar polgári jog fontos és örömteli eseményhez közeledik, hiszen közel másfél évtizedes, tudományos szempontból inspiratív, ám sajnos nem csak szakmai problémákkal, konfliktusokkal terhelt előkészítő munka után⁶⁴⁷ reális esély mutatkozik arra, hogy az Országgyűlés idén elfogadja az új Polgári Törvénykönyvet, a magyar polgári jog első, demokratikus körülmények között megalkotott kódexét. Ez az alkalom nagyszerű lehetőséget nyújt arra is, hogy átgondoljuk a kisajátítás új Ptk.-beli megjelenésének kérdését is.

Az *osztrák jog* a kisajátítást elsősorban nem a tulajdon közjogi korlátjának tekinti, hanem a tulajdon *elvesztése* körében tárgyalja. A tulajdon elvesztésének – általános – esetei közé sorolja a dolog teljes megsemmisülését, amikor a korábbi tulajdonos azért veszíti el tulajdonát, mert másvalaki tulajdont szerzett a dolgon, vagy a dolog

⁶⁴⁶ HARRER: *im.* 164.

⁶⁴⁷ Lásd: VÖRÖS Imre: *Az új Ptk. tervezetének szakértői javaslata*, Jogtudományi Közlöny 2008. 10. sz. 517-519.

tulajdonával felhagy (*derelictio*), a kisajátítást viszont a tulajdon elvesztése speciális esetének tekinti.⁶⁴⁸

A kisajátítás *német* polgári jogi dogmatikai megközelítése más alapokon nyugszik, a kisajátítást a tulajdonjog közjogi korlátjaként tartja számon. Kisajátításnál az egyénre az azonos elbírálás parancsának megsértésével egy „különös áldozatot” („*Sonderopfer*”) rónak ki, azaz a(z állami) beavatkozás a tulajdonosokat aránytalanul vagy másokhoz képest egyenlőtlenül terheli.⁶⁴⁹

7.1 A kisajátítás helye a hatályos Ptk.-ban

A hatályos Ptk. 177. §-a szerint „*ingatlant kivételesen, közérdekből – törvényben megállapított esetekben, módon és célokra – lehet kisajátítani. A kisajátított ingatlanért teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás jár. A kisajátítás részletes szabályairól külön törvény rendelkezik.*” A kisajátításra vonatkozóan a Ptk. csak a legfontosabb, alapvető szabályokat tartalmazza és csak meglehetősen röviden szól a jogintézményről. A Ptk. kisajátítást szabályozó eredeti szövege az 1989/90-es rendszerváltás után többször módosult, egyes rendelkezéseit az AB semmisítette meg. A Ptk. szerint csak ingatlant lehet kisajátítani, ingók tulajdonjogának elvonására csak büntetőjogi szankcióként (elkobzás) kerülhet sor, jóllehet a magyar jog a 19-20. század fordulóján ismerte az ingókisajátítás intézményét is. A Ptk. rögzíti, hogy a kisajátításra vonatkozó részletes szabályokat külön törvény határozza meg. A Ptk. eredeti szövegében „*külön jogszabályokat*” említett – és ennek megfelelően rendeleti szintű jogszabályok is tartalmaztak kisajátítási tárgyú, érdemi rendelkezéseket. Ezen a helyzeten változtatott az Alkotmánybíróság már részletesen ismertetett 35/2005. (IX. 29.) AB határozata, amely kimondta, hogy a kisajátítással érintett életviszonyokat törvénnyel kell szabályozni. Fontos hangsúlyoznunk, hogy a Ptk. az Alaptörvény, illetve az Alkotmány vonatkozó rendelkezésével összhangban a kisajátított ingatlan (korábbi) tulajdonosának teljes, feltétlen és azonnali kártalanítását írja elő.

A kisajátítás a Ptk.-ban jelenleg tehát a II. címe alatt, az állami tulajdonjogról szóló XIV. fejezetében helyezkedik el, ami azonban nem tükrözi azokat a változásokat, amelyek az utóbbi tágabb értelemben 20 év (az 1989/90-es rendszerváltás utáni

⁶⁴⁸ BYDLINSKI: *im.* 114.

⁶⁴⁹ ECKHERT, Jörn: *Sachenrecht* (2. überarbeitete Auflage), Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2000, 61.

időszakban), szűkebb értelemben 3 év alatt (a Kstv. megalkotása óta) a kisajátítási jog területén lezajlottak. Jóllehet kisajátításra ezután is csak a közérdek érvényesítése érdekében kerülhet sor, ám a jelenlegi keretek között, az állam megváltozott szerepfelfogása miatt már korántsem biztos, hogy a közérdekű célok csak az állam vagy az önkormányzat tulajdonszerzése mellett valósulhatnak meg. Ezért indokolt lehet Ptk.-beli elhelyezésének újragondolása.

7.2 A kisajátítás lehetséges helye az új Ptk.-ban

Először arra a kérdésre kell választ adnunk, hogy szükség van-e egyáltalán arra, hogy a kisajátítás önállóan megjelenjen új magánjogi kódexünkben. Hiszen a kisajátításra vonatkozó alapvető, garanciális rendelkezések megjelennek az Alaptörvényben, a Kstv. részletesen rendelkezik a kisajátítási eljárásról, a kártalanításról és az egyéb polgári jogi kérdésekről is, így a hatályos Ptk.-ban szereplő néhány mondat nem bír túl nagy gyakorlati jelentőséggel. A jogalkotó azt a technikát is választhatná, hogy csak a hatósági határozattal való tulajdonszerzésre vonatkozó rendelkezések között utalna röviden a kisajátításra. Bár ez a megoldás sem okozna alapvető törést a szabályozásban vagy a jogalkalmazásban, úgy vélem, mégis érdemes a kisajátításra vonatkozó önálló rendelkezéseket továbbra is megtartani a Ptk.-ban, hiszen így világossá válik, a kisajátításnak igenis vannak önálló, a többi polgári vagy polgári jogi vonatkozásokkal bíró jogintézménytől eltérő tulajdonságai, jellemzői, amelyeken keresztül beilleszthető a polgári jog rendszerébe. Ezen kívül a Ptk.-beli igen tömör szabályok elméleti szempontból is jelentőséggel bírnak, hiszen az alkotmányjognak a tulajdonhoz való jogra és a kisajátításra vonatkozó szabályai az állam és a magánszemélyek közötti viszonyt rendezik. Olyan kritériumokat fogalmaznak meg az állammal szemben, amelyeknek ugyan át kell hatniuk valamennyi viszonyt, és amelyeket a jogalkotással szemben is érvényesíteni kell. A korábbi magyar alapjogvédelmi gyakorlatban az Alkotmány 13. §-ának rendelkezései inkább az *actio popularis*-ként számon tartott utólagos normakontrollnál jutottak meghatározó jelentőséghez. Így a kisajátítás Ptk.-ban való megjelenése azt is *tovább* hangsúlyozta, hogy a kisajátítással szemben megfogalmazott kritériumokat az egyedi ügyekben is érvényesíteni kell. Az alapjogvédelem új magyar rendszeréből ugyan eltűnt az *actio popularis*, ám az alkotmányjogi panasz jelentősége, alkalmazási köre jelentősen kibővült. Ezen változások miatt ugyan kisebb jelentőséggel bír a kisajátítás Ptk.-beli megfogalmazása, mindezek ellenére továbbra is indokolt.

Ugyan a fenti érvek alapján támogatom azt, hogy a kisajátításra vonatkozó rendelkezések megjelenjenek az új Ptk.-ban, de nem volna szerencsés, ha a részletszabályok is helyet kapnának az új kódexben.

A kisajátítás új Ptk.-ban való elhelyezésére irányuló gondolataim kifejtése során a korábban ismertetett kutatási eredményeimre támaszkodom. Korábban arra a következtetésre jutottam, hogy a kisajátítást alapvetően olyan jogintézményként érdemes megközelíteni, ami az érintett ingatlanon fennálló tulajdonjogviszonyban alanycserét eredményez. Ezt a magyar polgári jogtudomány szerzőismódként értelmezi. A kisajátítás tulajdoni korlátként való felfogást nem támogatom. Ezek alapján felmerülhet a kérdés, hogy a kisajátítást az osztrák megoldás szerint a tulajdonjog elvesztésének esetei között nevesítsük, vagy továbbra is szerzőismódként. A kisajátítás egyrészt „tulajdonvesztést” jelent a korábbi tulajdonosnál, mivel tőle állami kényszerrel elvonják az ingatlanon korábban fennállt tulajdonjogát. Másrészt viszont a kisajátítással új tulajdonjog is keletkezik a dologon, azaz a dolognak új tulajdonosa lesz (korábban ez csak az állam vagy önkormányzat lehetett, a hatályos Kstv. szerint már más, akár magánjogi személy is). Ezért abban a kérdésben kell állást foglalnunk, hogy melyik szempontot kell a jogintézmény megítélése során kihangsúlyoznunk, vagy melyik attitűdöt kívánjuk inkább kihangsúlyozni: az egyik oldalon jelentkező tulajdonelvonást vagy a másik oldalon felmerülő tulajdonszerzést.

A Ptk. az egyes szerzőismódkok elnevezésénél hagyományosan *mindig a tulajdont megszerző, azaz az „új” tulajdonos szempontját érvényesíti.* Az „átruházásra” vonatkozó szabályokat a „tulajdonszerzés átruházással” cím alatt foglalja össze és nem „a tulajdonjog átruházása” cím alatt. A „hatósági határozat és árverésről” a „tulajdonszerzés hatósági határozattal és árverés útján” címmel rendelkezik; ugyanígy „elbirtoklásról” és nem „a tulajdon elvesztéséről elbirtoklás miatt”, „találásról” és nem „a dolog birtokából való kikerülés miatti tulajdonelvéstésről” stb. szól. Természetesen a szóhasználat fontos jelentőséggel bír: a Ptk.-nak elsősorban a fennálló vagy „létrejövő új” tulajdonviszonyokról kell rendelkeznie.

Ezt a megközelítést figyelembe véve viszont arra a következtetésre jutottam, hogy bár az állami kényszerrel történő tulajdonelvonás valóban meghatározó, immanens jellemzője a kisajátításnak, ám a jogintézményt – a polgári jogi terminológiához igazodva – az „új” Ptk.-ban a szerzőismódkok között érdemes elhelyezni. Az egyes

szerzőmódok közül a kisajátítás a hatósági határozattal és árverés útján való tulajdonszerzéshez áll a legközelebb, sőt Kampis György és Varga József monográfiája szerint annak speciális változatának is tekinthető. Ezt a kapcsolatot a két jogintézmény egymáshoz közeli tárgyalásával kellene érzékeltetni, hogy a jogalkotó a kisajátítás Ptk.-beli elhelyezésével is deklarálja a tulajdonra vonatkozó szabályozás szemléletének 1989/90-es rendszerváltás utáni változását.

A Polgári Jogi Kodifikációs Szerkesztőbizottság az új Ptk.-ra vonatkozó Szakértői Javaslatában a kisajátítást a tulajdonszerzési módok között, a hatósági határozattal és hatósági árverés útján való tulajdonszerzés után (IV. könyv Második Rész III. cím III. fejezetben) helyezte el.⁶⁵⁰

Az Országgyűlés által elfogadott, de hatályba nem lépett 2009. évi CXX. törvény (az „új” Ptk.) ennek szellemében a dologi jogot tartalmazó negyedik könyv, tulajdonjogról szóló második részében, a szerzőmódokról rendelkező 3. cím alatt, közvetlenül a hatósági határozattal és hatósági árverés útján való tulajdonszerzés után (a III. fejezetben) határozta meg a kisajátítás alapvető szabályait.

A kisajátításra vonatkozó rendelkezések a Kodifikációs Főbizottság új Ptk.-ra vonatkozó javaslatában a tulajdonjogról szóló II. részben, azon belül a tulajdonjog megszerzése cím alatt (V. cím), a XI. fejezetben kapott helyet, közvetlenül a hatósági határozattal és hatósági árverés útján való tulajdonszerzés (X. cím) után. A javaslat szerint mindössze két vonatkozó bekezdést tartalmazna új kódexünk. Az 5:43. § (1) bekezdése szerint *„kisajátítással ingatlan tulajdonjoga kivételesen, közérdekű célra, azonnali, teljes és feltétlen kártalanítás ellenében szerezhető meg.”* A hatályos szöveggel ellentétben innen kimaradt a törvényi meghatározottságra való utalás (*„törvényben megállapított esetekben, módon és célokra”*), ugyanakkor a formai különbségeken kívül más tartalmi eltéréssel nem találkozhatunk. A javaslat (2) bekezdése viszont újdonságnak számít. Kimondja, hogy *„kártalanítás nyújtására az köteles, aki a kisajátítás alapján a tulajdont megszerzi.”* A rendelkezés Ptk.-ban való megjelenése nem kifogásolható, hiszen a kártalanítással kapcsolatos egyik fontos, alapvető elvet tartalmazza.

⁶⁵⁰ VÉKÁS Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2008. 629-630.

A lezárulóban lévő kodifikációs folyamatban a kisajátítás Ptk.-beli elhelyezése viszonylagos állandóságot mutat, igaz a kérdés – a kisajátítás polgári jogászok körében tapasztalható viszonylagos mellőzöttségére tekintettel – nem is állt az érdeklődés középpontjában. Az elhelyezés viszonylagos állandóságából arra is lehet következtetni, hogy a kodifikációban szerepet vállaló jogtudósok, szakértők körében a kisajátítás polgári jog rendszerén (főként: a törvényi rendszeren) belüli pozíciójával kapcsolatban egyfajta hallgatólagos konszenzus fogalmazódott meg. A kodifikációs folyamatban kikristályosodott elhelyezéssel magam is egyetértek, kutatómunkám eredményei a javaslatban alkalmazott megoldást kifejezetten alátámasztják.

Összegzés

Dolgozatomban a kisajátítás alkotmányjogi és polgári jogi aspektusainak elméleti áttekintését tűztem ki célul. A két tudományterülethez kapcsolódó rész megközelítésmódja, összefüggésrendszere, terminológiája alapvetően különbözik, ennek megfelelően értekezésem is két markánsan elkülönülő fejezetre tagolódik. Disszertációm és egyben doktori kutatómunkám eredményeit, *de lege ferenda* javaslataimat is két egységben foglalom össze.

1. A kisajátítás alkotmányjogi vonatkozásai

1.1 Elméleti alapproblémák

Alkotmányjogi értelemben a tulajdonhoz való jog a tulajdonnak az állam (és annak szervei) elleni védelmét jelenti, ám a tulajdonhoz való jogot végül is maga az állam konstruálja. A szakirodalom jelenlegi álláspontja szerint tehát a tulajdon „*nem természet adta, magától értetődő dolog*”,⁶⁵¹ arról csak akkor beszélhetünk, ha meghatározott szabályok összessége a különböző javakat az egyénekhez rendeli. Ez jelenti a tulajdonhoz való jog legnyilvánvalóbb ellentmondását. Ezt az ellentmondást az egyes demokratikus berendezkedésű államok különböző módon, általában a hatékony alapjogi bíraskodás intézményrendszerének kiépítésével, főként a jogalkotás feletti alkotmánybírósági kontroll megszilárdításával, adott esetben a tulajdonhoz való jog önálló alkotmányjogi fogalmának kidolgozásával igyekeznek feloldani és a tulajdonhoz való jogot az állammal szemben is védelemben részesíteni. A kisajátítás alkotmányjogi vonatkozásainak tárgyalásához, az alapkérdések tisztázásához felvázoltam a tulajdonhoz való alapproblémáit, a tulajdon alkotmányos védelmének elméleti kereteit. A nemzetközi és a történelmi távlatok bemutatása után elhelyeztem a magyar alkotmányos tulajdonvédelmi rendszert az előbbi összefüggésrendszerben, felvázoltam kialakulásának folyamatát, a rá ható körülményeket és az aktuális tendenciákat.

⁶⁵¹ SONNEVEND: *A tulajdonhoz való jog*, In: HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok...* im. 640.

1.2 Az Alkotmánybíróság alkotmányos tulajdonvédelmi gyakorlata

Az alkotmányos tulajdonvédelem rendszerének kiépítése Magyarországon igencsak megkésve, az 1989/90-es rendszerváltáskor kezdődött, amikor az alkotmánymódosító törvények beiktatták az 1949. évi Alkotmányba a kisajátításra és a tulajdonhoz való jogra vonatkozó rendelkezéseket, amelyeket az Alkotmánybíróság értelmezett határozataiban. Az AB a rendszerváltás után közvetlenül a földtörvényekkel, valamint a kárpótlási törvényekkel kapcsolatos indítványokon keresztül szembesült a tulajdonhoz való jog problematikájával. 1990 és 1993 között egyfajta útkeresés jellemezte az AB alkotmányos tulajdonvédelemmel kapcsolatos döntéseit. Több fontos és utólag megalapozottnak tekinthető, kisajátításra vonatkozó indítványban megfogalmazott kérdésre nem reagált megfelelően. Ebben az időszakban nem tett különbséget a tulajdonhoz való jog alkotmányjogi és polgári jogi fogalma között. Az AB gyakorlatában 1992/93 körül érzékelhetünk egyfajta határt vagy cezúrát, amikor a nyugat-európai tendenciákra is reflektálva a tulajdonhoz való jog védelmi körét kiterjesztette a tulajdonjogon kívül először csak az egyéb dologi jogosultságokra, majd a dologi jogosultságokon kívül egyéb polgári igényekre is. A 64/1993. AB határozat az alkotmányos tulajdonvédelemhez kapcsolódó igen fontos, alapvető kérdésekben foglalt állást, jelentőségét nehezen lehetne túlbecsülni. *Egyrészt* különbséget tett a tulajdon alkotmányjogi és polgári jogi fogalma között, így az alkotmányos tulajdonvédelem köre kiszélesedett, az Alkotmány 13. §-a alkalmassá vált a polgári tulajdoni igényeken kívül más vagyoni igények védelmére is. *Másrészt* egy kész koncepciót dolgozott ki arra a problémára is, hogy a tulajdonelvonás szintjét el nem érő korlátozásokat alkotmányjogi szempontból hogyan kell kezelni, megítélni, jóllehet ehhez a kérdéshez sem nyújtott semmilyen támpontot az Alkotmány. Ezenkívül hozzájárult a közérdekűség igen nehezen kezelhető fogalmának értelmezéséhez és az alapjogi tulajdonvédelemben használt terminológia, szempontrendszer alkotmányos tulajdonvédelem területén történő alkalmazásához is. A rendszerváltás utáni átmeneti időszakban jellemző bizonytalanságokat követően a tulajdonhoz való joghoz jóval árnyaltabban, érzékenyebben közelített az AB. Magyarországon a 2000 utáni idősakra – kisebb megtorpanások után – a modern demokratikus jogállamokra jellemző, többé-kevésbé konzekvens, kiszámítható alkotmányos tulajdonvédelmi rendszer alakult ki.

Az AB az alkotmányos tulajdonvédelem 64/1993. AB határozatban kimunkált elméleti kereteitől lényegesen csak a 42/2006. (X. 5.) AB határozatban tért el, amelyben az 1993-ban megfogalmazottaktól is szigorúbb követelmények érvényesítését tartotta indokoltnak. A 42/2006. AB határozat szerint az Alkotmány 13. § (2) bekezdése lehetővé teszi a tulajdonjog teljes elvonását, azonban az (1) bekezdés nem rendelkezik a tulajdonjog korlátozásáról. A tulajdonhoz való jog korlátozásának megítélésénél az Alkotmány 8. § (2) bekezdéséből kell kiindulni, ami szerint a korlátozás alkotmányosságának megítélésénél a szükségességi-arányossági tesztet kell alapul venni. A korlátozás tehát akkor alkotmányos, ha törvény mondja ki, ha más alapjog vagy szabadság védelméhez vagy érvényesüléséhez szükséges, és az elérendő célhoz viszonyítva arányos. A tulajdonhoz való jog specifikumai, valamint az Alkotmány 13. §-ában rögzített sajátosságok miatt a másik alapvető jog, alkotmányos érték vagy cél érvényesülésének szükségessége mellett az alkotmányossági vizsgálat szempontja a közérdek miatt fennálló szükségesség. A közérdek fennállása abban az esetben is megállapítható, ha közvetlenül *„a magánérdek áll előtérben, közvetetten a társadalmi problémák megoldása révén az egész közösség érdekeinek szolgálatáról van szó.”*⁶⁵² Az AB kifejtette, hogy a közérdek alapján történő tulajdonkorlátozásnál nem tekinti elégséges alapnak, hogy a jogszabály csupán általánosságban hivatkozik a korlátozást szükségessé tevő közérdekre, szabad hatósági mérlegelési jogkörben hagyva annak meghatározását, konkrétan milyen tulajdoni tárgyakra kell a korlátozást alkalmazni. A közérdeket magában a jogszabályban rendelte úgy meghatározni, hogy a tulajdonjog közérdekből való korlátozásának szükségességét a bíróság is ellenőrizhesse, azaz a közérdekűség megállapításánál a törvényhozó nem kap teljesen szabad kezét. A 42/2006. AB határozatban a közérdekűséggel kapcsolatban megfogalmazott elvárásokat tovább árnyalta az 50/2007. (VII. 10.) AB határozat, mivel különbséget tett az egyedi aktussal és a normatív aktussal történő tulajdonkorlátozás közérdekűségének megítélése között. Az AB kimondta, hogy *„a közérdeket jogszabályban úgy kell meghatározni, hogy a közérdekből történő korlátozás szükségessége kérdésében egyedi aktusok törvényessége ellenőrzése esetén a bírói hatalom, normatív aktusok felülvizsgálata során az Alkotmánybíróság állást tudjon foglalni.”*⁶⁵³

⁶⁵² 42/2006. AB határozat Indokolás III./2.

⁶⁵³ 50/2007. (VII. 10.) AB határozat Indokolás III/4.1.

Az AB a rendszerváltás óta meghatározó szerepet játszott a szocialista időszakban alkotott, meglehetősen kevés garanciális elemet tartalmazó kisajátítási kódex és egyéb kisajátítási jogszabályok folyamatos revíziójában. Nem nagy túlzással azt mondhatjuk, hogy a kisajátítási tárgyú jogalkotásnak az AB volt az egyik, ha nem az egyetlen motorja. Az Országgyűlés ebben a tárgyban szinte csak az AB határozatokban megfogalmazott követelményeknek próbált megfelelni, illetve az AB által megsemmisített rendelkezéseket próbálta jogállami rendelkezésekkel pótolni. Dolgozatomban bemutattam, hogy a jogintézmény fölötti alkotmánybírói „dominancia” legjellemzőbb döntése a 35/2005. AB határozat, amiben az AB a kisajátítással kapcsolatos alkotmányos elvárásról egyfajta „listát” állított össze a jogalkotó számára. Mindezek ellenére az alkotmányos tulajdonvédelmi gyakorlat fejleszthető és fejlesztendő, ám megszilárdulni látszott elvei sajnálatos módon nem érvényesültek maradéktalanul a kisajátításhoz képest speciálisnak nevezhető jogintézménynél, a lejegyzésnél.

1.3 Új tendenciák az alkotmányos tulajdonvédelem hazai rendszerében

Bár a történeti távlat hiányzik a legutóbbi időszak fejleményeinek értékeléséhez, ám jelenleg úgy tűnik, a magyar alkotmányos tulajdonvédelmi gyakorlatban a 1989/90 utáni legnagyobb változást a 2010-es események hozták, amikor a FIDESZ-KDNP pártszövetség megszerezte az országgyűlési választásokon a mandátumok több mint 2/3-át, így alkotmányozó erőként kerülhetett be a Parlamentbe, majd a felállt új Kormány a nehéz gazdasági helyzetben átvette az ország vezetését. Az Országgyűlés több alkalommal módosította az 1949. évi Alkotmányt, majd 2011. április 18-án elfogadta Magyarország Alaptörvényét, ami 2012. január 1-jén lépett hatályba. A módosítások nagyban érintették a tulajdonhoz való jogot is, bár a gyakorlati szempontból legjelentősebb változások nem az Alaptörvénynek a tulajdonhoz való jogot és a kisajátítás feltételeit tartalmazó XIII. cikkéhez kapcsolódtak, hanem az AB hatáskörét szűkítő 37. cikk (4) bekezdéséhez. Ez ugyanis kimondja, hogy mindaddig, amíg az államadósság a teljes hazai össztermék felét meghaladja, az AB nem vizsgálhatja és nem semmisítheti meg a központi költségvetésről, a központi költségvetés végrehajtásáról, a központi adónemekről, az illetékekről és járulékokról, a vámokról, valamint a helyi adók központi feltételeiről szóló törvények tulajdonhoz való jogot sértő rendelkezéseit. Az Alaptörvény ezen, igen kielezett viták után hozott rendelkezése az Országgyűlésnek nagyon tág mozgásteret enged, ugyanakkor az

alkotmányos tulajdonvédelem szintjét jelentősen lecsökkenti. Úgy tűnik, hogy alapvetően megváltozott a jogalkotó és az alkotmányozó tulajdonhoz való viszonya, tulajdonszemlélete, tulajdonfelfogása. *1990-től 2010-ig* egy tendenciózusan szigorodó, egyre konzekvensebb, nemzetközi összehasonlításban is megfelelő színvonalú alkotmányos tulajdonvédelmi rendszer működött. Ennek alap gondolata, hogy felemelkedés, gazdasági növekedés csak a tulajdonhoz való jog tiszteletben tartásával érhető el, hiszen a tulajdon jelenti a kibontakozás, a szabadság anyagi, materiális oldalát és egyben alapját. *2010 óta* ez a felfogás módosulni látszik, amit három közelmúltbeli, alkotmányos tulajdonvédelmi konzekvenciával bíró problémán keresztül mutattam be („98%-os különadó”, „magánnyugdíj-megtakarítások” és a „Balaton Kiemelt Üdülőkörzet Területrendezési Terve”). Az új alkotmányos környezetben az AB korábbi kezdeményező és domináns szerepéből visszaszorult; az említett három eset az AB jövőbeli cselekvési lehetőségeinek és korlátainak egyfajta lenyomataként is értelmezhető. A „98%-os különadóval” kapcsolatban az AB korábbi gyakorlatának megfelelően – igaz, látszólag nem is a tulajdonhoz való jog védelmében – több ízben konfrontálódott a törvényhozással. Az Országgyűlés erre az AB hatáskörének jelentős szűkítésével reagált. A *magánnyugdíjpénztárak* által kezelt vagyon állami tulajdonba vételére az AB teljes hallgatása mellett került sor, ami az AB jelentős háttérbe szorulását jelzi, jóllehet a nyugdíjrendszer átalakítása a társadalom igen széles rétegét nagyon érzékenyen érintette. Ezekből az esetekből úgy tűnhetett volna, hogy az AB teljesen elveszítette az alkotmányos tulajdonvédelemben korábbi jelentőségét, és – különösen az új Alaptörvény elfogadása miatt – az sem volt egyértelmű, hogy korábbi döntéseire a jogalkotásnak és a jogalkalmazásnak tekintettel kell-e lennie. A *balatoni területrendezési terv* egyébként marginálisnak tekinthető esete azért került be értekezésembe, mert az arról hozott AB határozatban az AB kifejezetten hivatkozott korábbi alkotmányos tulajdonvédelmi gyakorlatára, ezek szerint az 1990 és 2010 közötti időszak eredményeit nem kell teljesen zárójelbe tennünk. A 2010 utáni tendenciák elemzése során úgy tűnt, a tulajdonhoz való jogot a jogalkotó inkább úgy fogja fel, mint egyfajta luxuscikket, amit csak akkor képes vagy hajlandó biztosítani az alapjog jogosultjai számára, ha már kialakult egyfajta jólét, gazdasági stabilitás, tehát az alapjogvédelem cizellált szempontjainak érvényesítésének megvannak a gazdasági keretei, feltételei. Eszerint tehát nem a tulajdonhoz való jog hatékony eszközökkel való garantálásán keresztül bontakozik ki a jólét, hanem a jólét jövőbeli megvalósulása esetén kerülhet sor a tulajdonhoz való jog hatékonyabb védelmére. Ebben a

környezetben felmerülhet a kérdés, hogy az AB vajon képes betölteni funkcióját, vagy a tulajdonhoz való jog valós, hatékony védelme érdekében a jogosultak csak nemzetközi jogi fórumokon remélhetnek jogvédelmet.

2. A kisajátítás polgári jogi összefüggései

2.1 Tulajdonelméleti problémák

A kisajátítás *polgári jogi* konzekvenciáiról szóló fejezetet viszont szükségszerűen teljesen más összefüggésrendszerbe kellett helyeznem. Itt szintén alapvetően tulajdonelméleti kérdések merülnek fel, azonban a polgári jog és az alkotmányjog tulajdonfogalma nem azonos, még akkor sem, ha azonos gyökerekre vezethetők vissza. A polgári tulajdonról szóló diskurzus áttekintését tudományos igényvel írt művekben az ókori római jogban illik kezdeni. A talán legelterjedtebb, legjellemzőbb tulajdonfogalmak ismertetése után a magyar szakirodalomban jellemző tulajdonjogviszony elméletet vizsgáltam a jogviszonyok vizsgálatára általában alkalmazott szempontok (szerkezete, alanya, tárgya, tartalma) szerint.

A tulajdonjogviszony szerkezete

Történeti kutatásaim eredményeit felhasználva rávilágítottam, hogy a tulajdonjog jogviszonyként való felfogását (*szerkezet*) számos tekintélyes magyar és külföldi szerző kifejezetten elvetette. A kortárs német és angolszász polgári jogirodalomban is egyre több olyan vélemény fogalmazódik meg, hogy a tulajdonjog az emberek közötti kapcsolat helyett vagy mellett *ember – dolog* kapcsolatot (is) jelent. Ezekre az elképzelésekre, régi/új gondolatokra a kortárs magyar polgári jogtudomány még nem reflektált. A tulajdonjogviszony szerkezetén kívül azonban a többi szempontból lefolytatott elemzés is ellentmondásokra, bizonytalanságokra világított rá. A tulajdonjogviszony *alanyainak* meghatározásával kapcsolatban kételyek merülhetnek fel, hiszen elvileg valamennyi tulajdonjogviszonynak mindenki alanya, cselekvőképességre, jogképességre, állampolgárságra, életkorra (stb.) tekintet nélkül, miközben csak a jogviszony egyik végén álló alanynak, a tulajdonosnak van külön neve. A megszámlálható, de kezelhetetlenül, áttekinthetetlenül nagy számú alany inkább gyengíti a tulajdon jogviszonyként való felfogását, főként ha azt is figyelembe vesszük, hogy még az európai és észak-amerikai államokban is fontos eltérések láthatók a tulajdonjog felfogásában, más jogi kultúrákhoz viszonyítva a különbségek még

jelentősebbek. Így a polgári jog ezen univerzális szemléletének talán nem minden tekintetben állnak fenn a társadalmi, jogi és gazdasági feltételei.

A tulajdonjogviszony tárgya

Értekezésemben bemutattam a tulajdonjogviszony *tárgyainak* körével kapcsolatban felmerülő kérdéseket is. A tulajdonjogviszony valójában nem rendelkezik jól körülhatárolható *közvetlen tárggyal*, az összemosódik a jogviszony tartalmával. A tulajdonjogviszony közvetett tárgya a *dolog*, azonban az utóbbi években – különösen az új Ptk. elhúzódozó kodifikációja során zajlott szakmai viták során – kérdésként, sőt bizonyos szerzők által megfogalmazott igényként merült fel a dolgok fogalmi körének kiterjesztése a fizikai kiterjedéssel bíró testi tárgyak és az ún. *rendhagyó dolgokon* túl egyes jogokra is.

A tulajdonjogviszony tartalma

A tulajdonjogviszony *tartalmának* elemzése során a vonatkozó szakirodalom kizárólag a tulajdonost megillető jogosultságokat – és szűkebb körben – a tulajdonost terhelő kötelezettségeket vette számba. Ezzel a hagyománnyal némiképp szakítva igyekeztem feltárni a tulajdonjogviszony többi alanyát, a „kötelezetteket” megillető jogosultságokat és az őket terhelő kötelezettségeket is, amiben a jelenlegi dogmatikai felfogást nem hívhattam segítségül, hiszen ez a megközelítés idegen a ma széles körben elfogadott koncepcióktól. Ugyan egyes problémák nevesítésétől és tárgyalásától a szakirodalom eltekint a jogviszony abszolút szerkezetére hivatkozással, a fenti kutatások során mégis arra a következtetésre jutottam, hogy *a tulajdonjog jogviszonyként való felfogása csak szükségmegoldás*. Egy olyan modell, ami igen jó szolgálatot tesz az oktatásban, és alkalmas a tulajdonnal összefüggő legtöbb gyakorlati probléma megfogalmazására, sőt megoldására is, azonban korántsem tökéletes, hiszen a „tulajdonjogviszonyban” a kötelezetti oldal valójában csupán egyfajta *fikció*. A fenti gondolatok nyomán megfogalmazódhat az a kérdés, hogy a bizonytalanságok ellenére is érdemes-e kitartani a tulajdon jogviszonyként történő, absztrakt ábrázolása mellett. Az értekezésemben alkalmazott, kritikai jellegű megközelítés ellenére úgy gondolom, hogy a modell – számos gyengesége ellenére is – be tudja tölteni rendeltetését, és az aktuális modellhez kapcsolódó tételes jogi szabályozás folyamatos, óvatos és a modell gyengeségeire is

reflektáló korrekciója jóval kisebb erőfeszítést igényel, illetve jóval kisebb zavart okoz a jogalkalmazásban, mint a más tulajdoni modellek felé való határozott elmozdulás.

2.2 *Kisajátítás mint az ingatlanok tulajdonjogának szerzőismódja*

A polgári jogi szakirodalom a kisajátítást egyrészt az ingatlanok tulajdonjogának eredeti szerzőismódjaként, másrészt a tulajdonjog közjogi korlátjaként tárgyalja. A szerzőismódként való felfogásnál először arra voltam kíváncsi, milyen szempont alapján tesznek különbséget a szerzők *eredeti, illetve származékos szerzőismódok között*. Bár az eredeti-származékos megkülönböztetésre használt definíciók hasonlóságot mutatnak, az egyes csoportokhoz tartozó szerzőismódok tekintetében eltérések tapasztalhatók a kortárs magyar szerzők munkáiban is, ezért a további vizsgálatok során a két, a témában ma legmeghatározóbbnak számító jogtudós, *Lenkovic Barnabás* és *Menyhárd Attila* által is egyaránt eredetiként kezelt szerzőismódokat tekintettem „*egyértelműen eredetinek*.” Az egyes eredeti szerzőismódok vizsgálata során azt tapasztaltam, hogy a találás és a gazdátlan javak elsajátításán kívül a többi egyértelműen eredetinek tekintett szerzőismód nem felel meg tökéletesen a velük szemben támasztott elvárásoknak. Nem minden esetben szűnnek meg a tulajdonátszállás következtében a dolgon fennálló, harmadik személyeket megillető jogok, így a tulajdonszerző nem minden esetben szerez tehermentes tulajdont. *Petrik Ferenc* ezt a jelenséget az ingatlanokhoz kötötte, és úgy fogalmazta meg, hogy ingatlanok tekintetében az eredeti szerzőismód kizárt.

Mivel a korábbi csoportképző szempont, elv meggyengült, igyekeztem újat találni, és a dolog tulajdonosának *feltételezhető akaratát, szándékát, intencióját* vizsgáltam. Ugyanis azt éreztem, hogy az egyértelműen eredetiekhez sorolt szerzőismódoknál a korábbi tulajdonos feltételezhető akaratát ellenére került sor a tulajdonátszállásra. Ahhoz, hogy a korábbi tulajdonos feltételezhető akaratát elfogadhassam csoportképző elvként, meg kellett vizsgálnom a származékosnak tekintett szerzőismódoknál a korábbi tulajdonos feltételezhető akaratát. Azt tapasztaltam, hogy azt viszont nem lehet valamennyi származékos szerzőismódról egyértelműen kijelenteni, hogy a tulajdonátszállás a korábbi tulajdonos feltételezhető szándékával egybeesett. Ezekből a kutatásokból azt a következtetést vontam le, hogy *a szerzőismódok eredeti és származékos jelleg szerinti megkülönböztetésével kapcsolatban túlzott elvárásokat fogalmazunk meg, az elhatárolás inkább az oktatásban és a tudományos diskurzusban rögzült egyfajta*

tradíció, azonban gyakorlati jelentősége jóval kisebb, sőt ezen szempont háttérbe szorulása nem okozna érzékeny veszteséget a polgári jogtudomány számára.

E kutatási eredmények a kisajátítás polgári dogmatikai helyzetét is érintik, hiszen a jogintézmény *eredeti* szerzőismódként való meghatározása erősen támadható, azonban származékosnak sem lehet tekinteni. A kisajátítást mint szerzőismódot nem lehet egyértelműen elhelyezni az *eredeti-származékos* rendszerben – bár ez az állítás a legtöbb szerzőismódra igaz. Álláspontom szerint tehát a kisajátítást polgári jogi szempontból *szerzőismódként* érdemes értelmezni, ám el kell fogadni, hogy nem felel meg tökéletesen sem a kortárs szerzők által használt fogalmak szerinti eredeti, sem a származékos szerzőismódokkal szemben támasztott kritériumoknak.

2.3 *Kisajátítás mint a tulajdonjog közjogi korlátja*

Ezek után a kisajátítást a tulajdonjog közjogi korlátjaként vizsgáltam. A tulajdonjog (közjogi és magánjogi) korlátozásainak áttekintése után arra a következtetésre jutottam, hogy a tulajdoni korlátozások közjogi-magánjogi felosztása magánjogunkban komoly hagyományokkal rendelkezik. Az elkülönítésre alkalmazott szempontok, definíciók azonban nem tűnnek egyértelműnek, támadhatatlannak. Az általam lefolytatott, alaposabb kutatás során úgy tűnt, hogy a csoportosítások pontatlanságokat rejtenek. Ezért megfontolásra ajánlottam azt a megközelítést, hogy a tulajdonos oldalán jelentkező valamennyi kötelezettséget, amelyek egy részét a szakirodalom általában valamilyen tulajdoni korlátozásként tartja számon, a tulajdonjog immanens elemeként, a tulajdonjogviszony alapján *a tulajdonost terhelő kötelezettséggént* fogjunk fel.

A kisajátítás közjogi korlátozásként való felfogását azonban nemcsak a csoportosítás bizonytalanságai miatt kezelem fenntartásokkal. Kisajátításnál a tulajdonjog teljes elvonására kerül sor, a kisajátított ingatlan tulajdonosa elveszíti a kisajátított ingatlanon fennálló tulajdonosi pozícióját, ezáltal egyetlen, a korábbi tulajdonosi pozíciója alapján őt megillető jogosítványával sem élhet többé. Ez az *egyediség elve* miatt akkor is igaz, ha a kártalanítás csereingatlannal történik. A kisajátított ingatlan korábbi tulajdonosát a kisajátítás jelentette „korlátozás” következtében, a korábbi tulajdonjogával kapcsolatban csak az Alaptörvényben előírt és egyéb kisajátítási tárgyú jogszabályban rögzített kártalanítás illeti meg. A kisajátított ingatlan korábbi tulajdonosa elveszíti rendelkezési jogát, így azt a tulajdonjogot már nem korlátozhatja a kisajátítás. A „tulajdonos korlátozása”, a „tulajdonjog korlátja” kifejezés nyelvtani értelmezéséből az következne,

hogy a tulajdon tárgya a (korábbi) tulajdonos tulajdonában marad, ám a korlátozás miatt valamely tulajdonosi minőségéből egyébként következő magatartástól tartózkodnia kell, illetve a korlátozások miatt helyzete terhesebbé válik, ez azonban kisajátításnál láthatóan nem teljesül. A „korlát/korlátozás” elnevezés egy állandó, többé-kevésbé tartós folyamatot jelöl. A kisajátítást elrendelő határozat jogerőre emelkedésével azonban a kisajátítással érintett ingatlan tulajdonjoga átszáll az államra, az önkormányzatra vagy a kisajátítást kérő harmadik személyre, tehát a kisajátítás – az ebből a szempontból irrelevánsnak tekinthető kisajátítási eljárás ellenére is – egy meglehetősen punktuális jelenség. A fentiek alapján *a kisajátítás (közjogi) tulajdoni korlátozásként való felfogását* – bár a polgári jogi dogmatikai és didaktikai hagyományainknak is megfelel – *nem tartottam a legmegfelelőbb megközelítésnek.* Ezek után áttekintettem a kisajátítási kártalanításra vonatkozó szabályokat, annak szokásos és lehetséges elméleti megközelítéseit.

2.4 *Kisajátítás a polgári kódexben*

A kisajátítás fentiek szerinti értelmezése, elemzése során nyert eredményeket arra használtam, hogy véleményt mondjak a jogintézménynek a polgári jog törvényi rendszerében elfoglalt helyzetéről, aminek különös aktualitást adott az új Ptk. elhúzódo, ám valószínűleg belátható időn belül befejeződő kodifikációja. A kodifikációban közreműködő szakértői testületek a kisajátítást konzekvensen a tulajdonszerzési módok között, a hatósági határozattal és hatósági árverés útján való tulajdonszerzés után helyezték el.

Először arra a kérdésre kerestem a választ, hogy egyáltalán szükség van-e új magánjogi kódexünkben a kisajátítást szabályozó önálló tényállásra, és ha igen, milyen részletességű szabályozás indokolt. Arra a következtetésre jutottam, hogy továbbra is indokolt a kisajátításra vonatkozó alapvető szabályok magánjogi kódexben való megtartása. A kisajátítási jog több jogterületet is érintő jogintézmény, hiszen nemzetközi jogi, alkotmányjogi, közigazgatási jogi és a polgári jogi konzekvenciákkal is rendelkezik, amelyek közül véleményem szerint nem is a polgári jogi aspektusok a legmeghatározóbbak. A kisajátítás kifejezetten marginális szerepet tölt be a polgári jog rendszerében, ennek ellenére igen fontos polgári jogkövetkezményekkel bír, így a Ptk.-beli megjelenése támogatandó.

Ezek után azt kutattam, hogy az új Ptk. mely szerkezeti egységében volna célszerű megjelenie a jogintézménynek. A kisajátítást a polgári jogi dogmatika felől szemlélve az ingatlanok tulajdonjogának szerzőmódjaként érdemes megközelítenünk, amelynek eredeti vagy származékos jellege azonban korántsem egyértelmű. Arra a következtetésre jutottam, hogy a kisajátítást alapvetően olyan jogintézményként érdemes megközelíteni, ami az érintett ingatlanon fennálló tulajdonjogviszonyban alanycserét eredményez. Ezt a magyar polgári jogtudomány szerzőmódként értelmezi. A kisajátítás tulajdoni korlátként való felfogását nem támogatom. Ám felmerülhet a kérdés, hogy új magánjogi kódexünkben a kisajátítást az osztrák megoldás szerint a tulajdonjog elvesztésének esetei között, vagy szerzőmódként nevesítsük. A kisajátítás ugyanis egyrészt *tulajdonvesztést* jelent a korábbi tulajdonosnál, mivel tőle állami kényszerrel elvonják az ingatlanon korábban fennállt tulajdonjogát, másrészt viszont a kisajátítással új tulajdonjog is keletkezik a dologon, azaz a dolognak új tulajdonosa lesz. A Ptk. az egyes szerzőmódok elnevezésénél *mindig a tulajdont megszerző, azaz az „új” tulajdonos szempontját érvényesíti.*

Ezt a megközelítést figyelembe véve viszont arra a következtetésre jutottam, hogy a jogintézményt – a polgári jogi terminológiához igazodva – az „új” Ptk.-ban a szerzőmódok között volna érdemes elhelyezni. Az egyes szerzőmódok közül a kisajátítás a hatósági határozattal és árverés útján való tulajdonszerzéshez áll a legközelebb, sőt annak speciális változatának is tekinthető. Ezt a kapcsolatot a két jogintézmény egymáshoz közeli tárgyalásával kellene érzékeltetni, hogy a jogalkotó a kisajátítás Ptk.-beli elhelyezésével is deklarálja a tulajdonra vonatkozó szabályozás szemléletének 1989/90-es rendszerváltás utáni változását. Fenti kutatásaim tehát az elhúzódó kodifikáció során megfogalmazott és a szakmai grémiumok által mindvégig támogatott megoldást kifejezetten alátámasztották.

Irodalomjegyzék

ADAMOVICH, Ludwig Karl – FUNK, Bernd-Christian – HOLZINGER, Gerhart: *Österreichisches Staatsrecht: Grundrechte*, Springer, Wien-New York, 2004.

ÁGOSTON Péter: *A tulajdonjog alaptanai*, Politzer Zsigmond és Fia Kiadása, Budapest, 1903.

AICHER, Josef: *Verfassungsrechtlicher Eigentumsschutz und Enteignung*, MANZ Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 1985.

ALMÁSI Antal: *A dologi jog kézikönyve*, A Tébe Kiadóvállalata M. Sz., Budapest, 1928.

ANDORKÓ Imre – KISS Csongor Gábor: *Az eredeti szerzőismódok hatása a dolgon fennálló, harmadik személyeket megillető jogokra*, Agrártudományi Közlemények 2012/47. szám, 7-13.

ANDORKÓ Imre: *A kisajátítás fogalmának dilemmái*, In: SZIKORA Veronika (szerk.): *Kihívások és lehetőségek napjaink magánjogában*, 2009, 11-19.

ANDORKÓ Imre: *A kisajátítás története(i), a kisajátítás történetének dilemmái*, In: CSÖNDES Mónika – NEMESSÁNYI Zoltán (szerk.): *Merre tart a magyar civilisztikai jogalkotás a XXI. század idején?* 2010, 59-68.

ANDORKÓ Imre: *A szerzőismódok eredeti vagy származékos jellege*, *Glossa Iuridica*, 2012, III. évfolyam 1. szám, 57-61.

ANDORKÓ Imre: *A tulajdonhoz való jog védelmének kialakulása*, *Debreceni Jogi Műhely*, 2003, X. évf. 1. szám.

ANDORKÓ Imre: *A tulajdonjog modelljének vizsgálata és kritikai elemzése*, *Jogtudományi Közlöny*, 2012/11. szám, 461-469.

ANDORKÓ Imre: *Kisajátítási jogunk változása az 1989/90-es rendszerváltás után*, In: P. SZABÓ Béla – SZEMESI Sándor (szerk.): *Profectus in Litteris II.*, 17-25.

AUGUSZTINOVICS Mária (szerk.): *Körkép reform után. Tanulmányok a nyugdíjrendszerről*, *Közgazdasági Szemle Alapítvány*, Budapest, 2000.

BADURA, Peter: *Eigentum*, In: BENDA, Ernst – MAIHOFER, Werner – VOGEL, Hans-Jochen: *Handbuch des Verfassungsrechts, der Bundesrepublik Deutschland*, Walter de Gruyter, Berlin, 1994, 327-390.

BÁNRÉVY Gábor: *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*, Szent István Társulat, Budapest, 1998.

BANYÁR József – MÉSZÁROS József: *Egy lehetséges és kívánatos nyugdíjrendszer*, Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2003.

BARTA Judit: *A kötelező magánnyugdíjrendszer*, „Novotni Alapítvány a magánjog fejlesztéséért”, Miskolc, 2001.

BARTA Judit: *A magánnyugdíjpénztári rendszer helye és szerepe*, In: Miskolci Jogi Szemle VI. évf. 2011. évi különszám, ME-ÁJK, 7-30.

BARTA Judit: *Visszatérés az egypilléres kötelező nyugdíjrendszerhez (a 2010. december 13-án elfogadott törvénycsomag értékelése)*, In: Gazdaság és jog 2011/3. szám, 9-15.

BÉLI Gábor (szerk.): DEGRÉ Alajos: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*, IDResearch Kft. / Publikon Kiadó – Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2010.

BÉLI Gábor: *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2009.

BERGER, Vincent – KONDOROSI Ferenc: *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata, különös tekintettel a fair eljárás követelményeire*, Budapest, 2006.

BESSENYŐ András: *Római magánjog. A római magánjog az európai jogi gondolkodás történetében*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2003.

BÍRÓ György – LENKOVICS Barnabás: *Általános tanok*, „Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért” Kiadó, Miskolc, 1999, 2002.

BÍRÓ György: *Átruházó szerződések*, In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2003 (5. évf.) 2. szám, 14-30.

BÍRÓ György: *Kötelmi jog*, „Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért” Kiadó, Miskolc, 2004.

BÍRÓ György: *Szerződési alaptípusok*, „Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért” Kiadó, Miskolc, 2003.

BÍRÓ Noémi – NÁDAS György – RAB Henriett – PRUGBERGER Tamás: *Európai és magyar szociális jog*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2004.

BITSKEY Botond (szerk.): *Tíz éves az Alkotmánybíróság*, Alkotmánybíróság, Budapest, 2000.

BLACKSTONE, William: *Commentaries on the laws of England*, John Murray, Albemarle Street, London, 1865.

BLUTMAN László: *Az analitikus jogdogmatika keservei: jogosultság, szabadosság, hatalmasság*, In: Jogelméleti Szemle 2012/4. szám, 15-57.

BLUTMAN László: *Az Alkotmánybíróság és az alkotmány feletti normák: könnyű liaison elkötelezettség nélkül?* In: Közjogi Szemle 2011. december, 1-11.

BOGART, Daniel B. – MAKDISI, John: *Property Law. What matters and why*, 1st ed., Aspen Publishers, USA, 2009.

BOTOS Katalin: *A világvallások gazdasági tanítása és a globális piacgazdaság*, Magyar Szemle 15. 2006/7-8, 1-18.

BOUCKAERT, Boudewijn: *Property Law and Economics*, MPG Books Group, UK, 2010.

BRAGYOVA András: *Az új Alkotmány egy koncepciója*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, Budapest, 1995.

BREHM, Wolfgang – BERGER, Christian: *Sachenrecht*, 2. Auflage, Mohr Siebeck, Tübingen, 2006.

BROX, Hans: *Allgemeiner Teil des BGB*, Carl Heymanns Verlag KG, Köln – Berlin – Bonn – München 1996.

BYDLINSKI, Peter: *Grundzüge des Privatrechts* (7., wesentlich überarbeitete Auflage), Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2007.

CHRONOWSKI Nóra – DRINÓCZI Tímea – PETRÉTEI József – TILK Péter – ZELLER Judit: *Magyar alkotmányjog III.*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2006.

CSÉCSY György: *A know-how definiálásának problémái*, Magyar Jog 1998/12. szám, 740-743.

CSÉCSY György: *A szellemi alkotások joga*, „Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért” Kiadó, Miskolc, 2007.

CSEHI Zoltán: *Diké kísértése – Magánjogi és kultúrtörténeti tanulmányok*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2005.

CSIZMADIA Andor (szerk.) – KOVÁCS Kálmán – ASZTALOS László: *Magyar állam- és jogtörténet*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998.

CSORBA Antal: *A tulajdon és a birtok védelme magánjogunkban*, Jogtudományi doktori értekezés a magyar magánjog köréből, 1923.

DINH, Nguyen Quoc – DAILLIER, Patrick – PELLET, Alain – KOVÁCS Péter: *Nemzetközi közjog*, Osiris Kiadó, Budapest, 1997.

DRINÓCZI Tímea: *Az Alkotmány magántulajdonra vonatkozó rendelkezésének és 13. §-ának értelmezése*, Magyar Jog 2004/10. 607-612.

DRINÓCZI Tímea: *A tulajdonhoz való jog az Alaptörvényben*, In: Jogtudományi Közlöny LXVII. évf. 5. sz., 227-231.

DRINÓCZI Tímea: *Gazdasági alkotmány az Alaptörvényben*, In: Jogtudományi Közlöny, 2012/10. 369-383.

DRINÓCZI Tímea: *Gazdasági alkotmány és gazdasági alapjogok*; Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2007.

ECKERT, Jörn: *Sachenrecht* (2. überarbeitete Auflage), Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2000.

ECKL, Andreas – LUDWIG, Bernd: *Was ist Eigentum? Philosophische Eigentumstheorien von Platon bis Habermas*, Verlag C.H. Beck, München, 2005.

EICHLER, Hermann: *Die Rechtsidee des Eigentums: eine rechtsdogmatische und rechtspolitische Betrachtung*, Duncker und Humblot, Berlin, 1994.

EÖRSI Gyula: *A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966.

EÖRSI Gyula: *A tulajdonátszállás kérdéséről*, Légrády Testvérek R. T., Budapest, 1947.

EÖRSI Gyula: *A tulajdonjog fejlődése. A kapitalizmus tulajdonjoga 1. kötet*, Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, 1951.

EÖRSI Gyula: *Kártérítés jogellenes magatartásért*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1958.

FÁBIÁN Ferenc: *Alkotmány és tulajdon*, In: *Tanulmányok dr. Besenyei Lajos egyetemi tanár 70. születésnapjára*, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2007, 159-177.

FÁBIÁN Ferenc: *A tulajdon alkotmányos korlátozhatóságáról*, In: NÓTÁRI Tamás (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Sárközy Tamás 70. születésnapjára*, Lectum Kiadó, Szeged, 2010, 65-82.

FENYŐ György: *A kisajátítási terv készítése, felülvizsgálata és záradékolása*, Geodézia és kartográfia 2009/01. 36-39.

FÉZER Tamás (szerk.): *A gazdasági szféra alanyai – gazdasági társaságok*, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, Debrecen, 2006.

FÉZER Tamás (szerk.): *A kártérítési jog magyarázata*, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2010.

FÉZER Tamás: *A nem vagyoni (erkölcsi) sérelmek megítélése a polgári jogban*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2011.

FÉZER Tamás: *Kártérítési jog*, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2010.

FICZERE Lajos – FORGÁCS Imre (szerk.): *Magyar közigazgatási jog. Különös rész*, Osiris Kiadó, Budapest, 2005.

FICSOR Krisztina: *A jogosultságok fogalmi problémái a bírói érvelésben. A tulajdonjog polgári jogi fogalma*, Jogtudományi Közlöny, 2011/10. 507-514.

FLOßMANN, Ursula: *Österreichische Privatrechtsgeschichte*, Sechste, aktualisierte Auflage, Springer Wien-New York, Wien, 2008.

FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és institúciói*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.

FÖLDI András: *Adalékok a „tulajdonjogi triász” kérdéséhez*, Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Budapestiensis XLII., 2005, 23 – 64.

FÜLLER, Jens Thomas: *Eigenständiges Sachenrecht?*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2006.

GÁRDOS Péter (szerk.): *Kézikönyv az új Polgári Törvénykönyvhöz*, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2009.

GÁRDOS Péter: *Szerződésátruházás*, Polgári Jogi Kodifikáció, 2005/ 3. szám, 20-26.

GELLÉRT György (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata I.*, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2007.

GÖNCZI Katalin – HORVÁTH Pál – STIPTA István – ZLINSZKY János: *Egyetemes jogtörténet I.*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001.

GÖNCZI Katalin – HORVÁTH Pál – STIPTA István – ZLINSZKY János: *Egyetemes jogtörténet II.*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999.

GÖRGÉNYI Gábor – ÁCS Imre: *A kisajátítási jog*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959.

GRÁD András: *A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve*, Strasbourg Bt., Budapest 2005.

GROSSCHMID Béni: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1932.

GROTIUS, Hugo: *A háború és a béke jogáról*, fordította: Haraszi György, Brósz Róbert, Diószdi György, Muraközi Gyula, Pallass Stúdió – Attraktor Kft., Budapest, 1999.

HABISCH, André: *„Mein und Dein” – Die Bedeutung von Eigentumsrechten in der jüdischchristlichen Tradition und ihre Konsequenz für die europäische*

Rechtsentwicklung, Politische Studien, Das Grundrecht des Eigentums – Grundsätze und aktuelle Probleme, Sonderheft 1/2000., 8-17.

HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*, Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

HALMAI Gábor (szerk.): *A megtalált alkotmány? A magyar alapjogi bírászkodás első kilenc éve*, Indok Emberi Jogi Információs és Dokumentációs Központ, Budapest, 2000.

HALMAI Gábor (szerk.): *Család, tulajdon és emberi jogok*, Indok Kiadó, Budapest, 1999.

HAMON, Francis – TROPER, Michel – BURDEAU, Georges: *Droit constitutionnel*, LGDJ, Montchrestien, 2001.

HANSMANN, Henry – KRAAKMAN, Reinier: *Property, Contract, and Verification: The Numerous Clausus Problem and the Divisibility of Rights*, Harvard Law School John M. Olin Center for Law, Economics and Business Discussion Paper Series, 2002.

HARMATHY Attila: *A polgári jog a századfordulón*, Jogtudományi Közlöny. 2000. április 1.

HARMATHY Attila: *A tulajdonjog alkotmányos védelme*, Jogtudományi Közlöny. 1989/5. 217-228.

HARMATHY Attila: *A tulajdonjog korlátozásáról*, In: SZABÓ Imre (szerk.): *Tanulmányok Dr. Bessenyei Lajos egyetemi tanár 70. születésnapjára*, Szeged, 2007.

HARMATHY Attila: *Az Európai Unió Alapjogi Chartája és a nemzeti jogalkalmazás*, Állam- és Jogtudomány L. évfolyam 2009, 273-291.

HARMATHY Attila: *Dologi jog – kötelmi jog*, Liber Amicorum. Studia L. Vékás dedicata. Ünnepi dolgozatok Vékás Lajos hatvanadik születésnapjára és egyetemi oktatói működésének harmincötödik évfordulójára, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 1999.

HARRER Ferencz: *A kisajátítási jog*, Az Athenaeum r. Társulat kiadása, Budapest, 1896.

HARRIS, James W.: *Property and Justice*, Oxford University Press, USA, 2002.

HEPBURN, Samantha J.: *Principles of Property Law*, 2nd ed., Cavendish Publishing Limited, London, 2001.

HOBBS, Thomas: *Leviatán, avagy az egyházi és világi állam formája és hatalma I. kötet*, Kossuth Kiadó, Budapest, 1999.

HOHFELD, Wesley Newcomb: *Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning*, Yale University Press, 1964.

HOLLÓ András – BALOGH Zsolt (szerk.): *Az értelmezett Alkotmány*, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2000, 2005.

HOLLÓ András – BALOGH Zsolt (szerk.): *Az értelmezett Alkotmány. Alkotmánybírósági gyakorlat 1990-2009*, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010.

HOLTZER Péter (szerk.): *Jelentés a Nyugdíj és Időskor Kerekasztal tevékenységéről*, Miniszterelnöki Hivatal, Budapest, 2010.

HOLZHAMMER, Richard – ROTH, Marianne: *Bürgerliches Recht mit Internationalem Privatrecht*, LexisNexis ARD Orac, Wien, 2004.

HORVÁTH Attila: *A magyar magánjog történetének alapjai*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2006.

HORVÁTH Attila: *Fejezetek a szovjet típusú szocializmus magyarországi alkotmánytörténetéből*, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 1992.

HÖSCH, Ulrich: *Eigentum und Freiheit*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2000.

HURNDALL, Anthony (ed.): *Property in Europe: Law and Practice*, Butterworths, London, Dublin, Edinburgh, 1998.

IRO, Gert: *Bürgerliches Recht Band IV. Sachenrecht*, SpringerWienNewYork, Wien, 2008.

JACOBS, Harvey M. (ed.): *Private Property in the 21st Century. The Future of an American Ideal*, Lincoln Institute of Land Policy, Massachusetts, USA, 2004.

JACOBS, Matthias: *Der Gegenstand des Feststellungsverfahrens*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2005.

JAKAB András: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*, HVG-ORAC, Budapest, 2011.

JAKAB András: *Az Alkotmány kommentárja*, Századvég Kiadó, Budapest, 2009.

KAMPIS György – VARGA József: *Kisajátítás*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1970.

KANT, Immanuel: *Az erkölcsök metafizikája*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1991.

KASER, Max: *Das römische Privatrecht*, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1971.

KELSEN, Hans: *Tiszta jogtan* (fordította: Bibó István), ELTE Bibó István Szakkollégium, Budapest, 1988.

KENDE Tamás – SZÜCS Tamás – JENEY Petra (szerk.): *Európai közjog és politika*, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2007.

KENGYEL Miklós: *A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben*, Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

KISS Barnabás: *Az alapjogok korlátozása és a közérdek*. In: SZAMEL Katalin (szerk.): *Közérdek és közigazgatás*, MTA Jogtudományi Intézet Budapest 2008.

KOVÁCS István – TÓTH Károly (szerk.): *Nyugat-Európa legújabb alkotmányai*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1990.

KOVÁCS István: *A szocialista alkotmányfejlődés új elemei*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962.

KOZMA György – PETRIK Ferenc: *Kisajátítási jog a gyakorlatban*, Deák Ferenc Továbbképző Jogakadémia, Budapest, 1994.

KUKORELLI István (szerk.): *Alkotmánytan I.*, Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

KUKORELLI István: *Tradíció és modernizáció a magyar alkotmányjogban*, Századvég Kiadó, Budapest (2006) 1.

KUN János: *A tyúk nem tojik aranytojást – gondolatok a magánnyugdíjpénztárakról*, In: Pénzügyi Szemle, 2010/1. szám, 101-111.

LÁBADY Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2002.

LÁBADY Tamás: *A tulajdonvédelem változása az Alkotmánybíróság gyakorlatában*, In: BITSKEY Botond (szerk.): *Tíz éves az Alkotmánybíróság*, Alkotmánybíróság, Budapest, 2002, 145 – 165.

LEIPOLD, Dieter: *BGB I. Einführung und Allgemeiner Teil*, 5. Auflage, Mohr Siebeck, Tübingen, 2008.

LEISNER, Walter: *Eigentum*, In: ISENSEE, Josef – KIRCHHOF, Paul (Hrsg.): *Handbuch des Staatsrechts*, 3. Auflage, C.F. Müller, Heidelberg, 2010, 301-393.

LENKOVICS Barnabás: *A tulajdonszerzés-módok eredeti, illetve származékos jellege (de lege ferenda és de lege lata)*, Polgári Jogi Kodifikáció V. évfolyam 3. szám.

LENKOVICS Barnabás: *Dologi jog*, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2001.

LENKOVICS Barnabás: *Tulajdonjog* (Ideiglenes tananyag, kézirat), Tankönyvkiadó, Budapest, 1991.

LEPSIUS, Oliver: *Besitz und Sachherrschaft im öffentlichen Recht*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2002.

LIPSKY, Max Johann: *Statutenwechsel im italienischen Sachenrecht – Auswirkungen auf den Im- und Export von Mobiliarsicherheiten*, Peter Lang, Frankfurt am Main, 2011.

LOCKE, John: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1986.

LUDASSY Mária: *A Leviatántól a polgári kormányzatig. Hobbes és Locke államelmélete*, Rubicon 1996/4-5., 30-32.

LUDWIG, Bernd (szerk.): *Was ist Eigentum? Philosophische Eigentumstheorien von Platon bis Habermas*, Verlag C.H. Beck, München, 2005.

LURGER, Brigitta – FABER, Wolfgang: *Principles of European Law on Acquisition and Loss of Ownership of Goods*, sellier. european law publishers, München, 2011.

MÁDL Ferenc: *A tulajdon rehabilitációja*, Ünnepi dolgozatok Harmathy Attila tiszteletére, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 2003, 209-226.

MARTON Géza: *A polgári jogi felelősség*, TRIORG Kft., Budapest, 1992.

MEDICUS, Dieter: *Allgemeiner Teil des BGB*, 10. Auflage, C.F. Müller, Heidelberg, München, Landsberg, Frechen, Hamburg, 2010.

MELHA Kálmán (szerk.): *A kisajátításról. Hazai törvények és rendeletek tekintettel a külföldi törvényhozásokra és gyakorlatokra*, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1889.

MENYHÁRD Attila: *A tulajdonhoz való jog magánjogi aspektusai*, Századvég 2007. (12. évfolyam) 46. szám 151-161.

MENYHÁRD Attila: *A tulajdonjog absztrakt felfogása a magánjogban*, Ünnepi dolgozatok Harmathy Attila tiszteletére, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 2003, 227-253.

MENYHÁRD Attila: *Dologi jog*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010.

MENYHÁRD Attila: *Dologi jog*, Osiris Kiadó, Budapest, 2007.

MENYHÁRD Attila: *Észrevételek és javaslatok az új Polgári Törvénykönyv dologi jogi koncepciójának kiegészítéséhez*, Polgári Jogi Kodifikáció 5-6/2002., 7-30.

MENYHÁRT Szabolcs: *A szociális jogok alkotmányos megítélése, különös tekintettel a társadalombiztosításra*, Magyar Jog 2004/8. szám, 470-476.

MEZEY Barna – SZENTE Zoltán: *Európai alkotmány- és parlamentarizmustörténet*, Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

MEZEY Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*, Osiris Kiadó, Budapest, 2007.

MOLNÁR Borbála – GYOMBOLAI Zsolt – TÉGLÁSI András: *Gazdasági alapjogok és az új magyar Alkotmány*, az Országgyűlés Emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottsága, Budapest, 2011.

MOLNÁR Imre – JAKAB Éva: *Római jog*, József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Római jogi Tanszék, Szeged, 2008.

MOLNÁR Imre: *A római magánjog*, József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Római jogi Tanszék, Szeged, 1993.

MUNZER, Stephen R.: *A Theory of Property*, Cambridge University Press, 1990.

NAGY Levente: *Sir Robert Filmer és a patriarchalizmus szerepe a 17. századi angol politikai gondolkodásban*, Politikatudományi Szemle, 2002/3-4. szám, 229-237.

PACZOLAY Péter (szerk.): *Alkotmánybíráskodás. Alkotmányértelmezés*, Budapest, 1995.

PACZOLAY Péter: *Különvélemények a tulajdonhoz való jog alkotmányos korlátairól*, In: *Tanulmányok Dr. Besenyei Lajos egyetemi tanár 70. születésnapjára*, Szeged, SZTE ÁJK Tud. Biz., 2007, 557- 572.

PEJOVICH, Svetozar: *A tulajdonjogok közgazdaságtana (The Economics of Property Rights: Towards a Theory of Comparative Systems)*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992.

PENNER, J. E.: *The Idea of Property in Law*, Oxford University Press, USA, 2000.

PERES Zsuzsanna: *A magyar „hitbizományi” jog kezdetei (doktori értekezés)*, PTE ÁJK, Pécs, 2009.

PERES Zsuzsanna: *The right of disposal referring to the acquired noble properties in the period after the battle of Mohács (1526) in Hungary*, In: BÉLI Gábor – HERGER Csabáné – PERES Zsuzsanna: *Jogtörténeti Tanulmányok X.*, Pécs, 2010, 167-183.

PETRIK Ferenc: *Kártérítési jog*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2002.

PETRIK Ferenc: *Kisajátítási jog*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2008.

PETRIK Ferenc: *Tulajdonjogunk ma*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2007.

POKOL Béla: *A jog szerkezete*, Gondolat Kiadó Felsőoktatási Koordinációs Iroda, Budapest, 1991.

POLGÁR Miklós: *A nyugdíjbiztosítási rendszer alkotmányos kereteiben bekövetkező fejlődés az Alkotmánybíróság gyakorlata által*, Állam- és Jogtudomány LI. évfolyam 2010, 297-328.

PRUGBERGER Tamás: *A magyar kötelező nyugdíjrendszer reformja a magánnyugdíjpénztárak ellenében és a reform továbbvitelének lehetősége nyugat-európai mintára*, In: *Gazdaság és jog*, 2011/3. szám, 15-19.

RÁCZ Zoltán: *A társadalombiztosítási rendszer alkotmányos keretei az alkotmánybírósági határozatok tükrében*, Állam- és Jogtudomány XLIX. évfolyam 2008, 129-149.

ROUSSEAU, Jean-Jacques: *A társadalmi szerződés vagy a politikai jogtudomány alapelvei*, fordította: Mikó Imre, Bibliotheca Könyvkiadó, 1959.

ROUSSEAU, Jean-Jacques: *Az emberek közötti különbségek*, fordította: Bogdánfy Ödön, Franklin-Társulat Nyomdája, Budapest, 1905.

RUSZOLY József: *Kisajátítási törvények Magyarországon 1836-1944*, In: *Alkotmány és hagyomány* 1997, 253-265.

SAJÓ András (szerk.): *Alkotmányosság a magánjogban*, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2006.

SAJÓ András: *A közérdek-fogalom (értelemadási kísérlet)*, In: *Van és legyen a jogban. Tanulmányok Peschka Vilmos 70. születésnapjára. Közigazgatási és Jogi Kiadó MTA Jogtudományi Intézete*, Budapest 1999.

SAJÓ András: *A materiális természetjog árvái, avagy hogyan védi Alkotmánybíróságunk az elesetteket. A szociális jogok és a gazdasági megszorítások*, Magyar Jog 1996/4, 205-231.

SAJÓ András: *Érdek-ellentét töredékek*, Ünnepi dolgozatok Vékás Lajos hatvanadik születésnapjára és egyetemi oktatói működésének harmincötödik évfordulójára, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 1999, 245-256.

SÁRÁNDI Imre: *Magyar Polgári Jog III. Tulajdonjog*, Egységes jegyzet, kézirat, Budapest, 1980, 1985.

SÁRI János – SOMODY Bernadette: *Alapjogok. Alkotmánytan II.* 4. átdolgozott kiadás, Osiris Kiadó, Budapest, 2008.

SÁRI János: *Alkotmánytan II.*, Osiris Kiadó, Budapest, 2000.

SÁRKÖZY Tamás – VÉKÁS Lajos (szerk.): *Eörsi Gyula-émlékkönyv*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2002.

SCHELLHAMMER, Kurt: *Sachenrecht nach Anspruchsgrundlagen*, 3., neu bearbeitete Auflage, C. F. Müller, Heidelberg/München/Landsberg/Frechen/Hamburg, 2009.

SERÁK István: *A tulajdonhoz való jog néhány kérdése: a dolog-fogalom alkotmányjogi alapjai a magyar jogban*, *Közjogi Szemle* 2008/4. szám, 32-37.

SERÁK István: *Átkelők a dolog-fogalom határain – a jogirodalom szemszögéből*, *Istum Aequum Salutare* III. 1007/4., 215-233.

SIMONOVITS András: *A magyar nyugdíjrendszer, jelenlegi helyzet. Előrejelzés és tennivalók*, In: VIZI E. Szilveszter – TEPLÁN István – SZENTPÉTERI József (szerk.): *Előmunkálatok a társadalmi párbeszédhez. A Gazdasági és Szociális Tanács felkérésére készített tanulmányok*, Gazdasági és Szociális Tanács, Budapest, 2006.

SIMONOVITS András: *Nyugdíjrendszerek: tények és modellek*, Typotex Kiadó, Budapest, 2002.

SMITH, Roger J.: *Property Law*, 6th ed., LexisNexis UK, 2009.

SÓLYOM László: *A személyiségi jogok elmélete*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983.

SÓLYOM László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

SÓLYOM László: *Polgári jogi kérdések az Alkotmánybíróság gyakorlatában*, *Jogtudományi Közlöny*, 1994/3, 99-107.

SONNEVEND Pál – SALÁT Orsolya: *A tulajdonhoz való jog*, *Századvég* 46. szám 109 – 149.

SZABÓ Miklós – VARGA Csaba (szerk.): *Jog és nyelv*, Budapest, 2000.

- SZABÓ Miklós (szerk.): *Jogbölcseleti előadások*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 1998.
- SZALAI Ákos: *Karcolat az alkotmányos tulajdonvédelem gazdasági elemzéséről*, Századvég, 2007. évi 4. szám, 163-172.
- SZALAYNÉ Sándor Erzsébet: *Az Európai Unió közjogi alapjai, I. kötet*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2003.
- SZALMA József: *Kisajátítás – jegyzetek a horvát kisajátítási törvényről*, Jogtudományi Közlöny, 1997. szeptember, 395-400.
- SZAMEL Katalin (szerk.) *Közérdek és közigazgatás*, MTA Jogtudományi Intézet, Budapest, 2008.
- SZÉCSÉNYI László: *Értékpapírtörvény*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2002.
- SZÉKELY László: *Magyar polgári jog. A polgári jog alapjai*, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2007.
- SZIGETI Péter: *Emberi jogunk-e a tulajdonjog? Némely problémák vázlata*, Állam- és Jogtudomány L. évfolyam 2009, 399-416.
- SZIKORA Veronika: *A társasági jogviszonyok szabályozása a német polgári jogi társaságban*, In: Debreceni Jogi Műhely 2004/1., 1-20.
- SZIKORA Veronika (szerk.): *Magyar fogyasztóvédelmi magánjog – európai kitekintéssel*, Fogyasztóvédők Magyarországi Egyesülete, Debrecen, 2010.
- SZILÁGYI Péter: *Jogi alaptan*, 3. átdolgozott kiadás, Osiris Kiadó, Budapest, 2006.
- SZIRTES Györgyné: *A biztosítási kötelezettség és a társadalombiztosítás fedezeti rendszere*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2006.
- SZLADITS Károly: *A magyar magánjog, Dologi jog*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1942.
- SZLADITS Károly: *A magyar magánjog. Általános rész. Személyi jog*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941.
- TÉGLÁSI András: *A tulajdon alkotmányos védelmének kialakulása*, Jogtudományi Közlöny, 2008/7-8. szám, 361-374.

TÉGLÁSI András: *A tulajdonhoz való jog alkotmányos védelme*, Doktori értekezés, Budapest, 2009.

TOMORI Erika: *Értékpapírjog és a tőkepiac szabályozása*, a Közép-európai Brókerképző Alapítvány, Budapest, 2006.

TÓTH Anikó: *A tulajdonhoz való jog az Európai Emberi Jogi Egyezményben*, Acta Humana, 1996. 22-23.

TÓTH Gábor Attila: *Életfogytig szabadláb*, Élet és Irodalom, Budapest, 2011.

TÓTH Gábor Attila: *Túl a szövegen. Értekezés a magyar alkotmányról*, Osiris Kiadó, Budapest, 2009.

TÓTH Károly (szerk.): *Kelet-Európa új alkotmányai*, JATE Állam- és Jogtudományi Kar Alkotmányjogi Tanszék, Szeged, 1997.

TÖRÖK Gábor (szerk.): *A civilizatika dogmatikája*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2009.

TÖRÖK Tamás: *Néhány gondolat az átruházás jogi természetéről I.*, Gazdaság és Jog 1999. október (10. szám), 15-18.

TRÓCSÁNYI László: *A mi alkotmányunk. Vélemények és elemzések Magyarország Alkotmányáról*, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2006.

UJLAKI Tamás: *A tulajdon korlátozása elméleti, történeti, jogösszehasonlító, kodifikációs és alkotmányos nézőpontból*, PhD-értekezés, 2008.

UJVÁRINÉ ANTAL Edit: *Felelősségtan, „Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért”*, Miskolc 2002.

VASS János: *A földtörvény módosítások margójára*, In: VASS János (szerk.): *Tanulmányok Dr. Domé Mária egyetemi tanár 70. születésnapjára*, Bibliotheca Iuridica, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar tudományos kiadványai, Budapest, 2003, 159-170.

VASS János: *A termőföld tulajdonjoga megszerzésének általános és különös szabályai*, In: VASS János (szerk.): *Agrárjog*, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Szövetkezeti Jogi és Földjogi Tanszék, Budapest, 1999.

VÉKÁS Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*, Complex Kiadó, Budapest, 2008.

VÉKÁS Lajos: *A szerződési szabadság alkotmányos korlátai*, Jogtudományi Közlöny 1999. február 1., 53 – 61.

VÉKÁS Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv Bizottsági Javaslatára magyarázatokkal*, Complex Kiadó, Budapest, 2012.

VÉKÁS Lajos: *Bírálat és jobbító észrevételek az új Ptk. kormányjavaslatához*, Magyar Jog, 2008/9. 577-590.

VÉKÁS Lajos: *Magyar polgári jog. Öröklési jog*, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2002.

VILÁGHY Miklós – EÖRSI Gyula: *Magyar polgári jog, I. kötet* (2. változatlan kiadás), Tankönyvkiadó, Budapest, 1965.

VINCZE Attila: *Az Alkotmány rendelkezéseinek érvényre juttatása a polgári jogviszonyokban*, Polgári Jogi Kodifikáció VI. évfolyam, 2004, 3. szám.

VINCZE Attila: *Minikommentár az Alaptörvényhez*, Jogtudományi Közlöny 2012. február LXVII. évf. 2., 87 – 89.

VÖRÖS Imre: *A szociális biztonsághoz való jog az Alkotmánybíróság gyakorlatában*, Világosság 2001/1, 56-64.

VÖRÖS Imre: *A tulajdonhoz való jog az alkotmányban*, Acta Humana 1995. N° 18-19, 154-169.

VÖRÖS Imre: *Az új Ptk. tervezetének szakértői javaslata*, Jogtudományi Közlöny 2008/10. 517-519.

WALTER Robert – MAYER Heinz – KUCSKO-STADLMAYER Gabriele: *Grundriss des österreichischen Bundesverfassungsrechts*, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2007.

WEIß, Manfred: *Sozialbindung und soziale Gerechtigkeit*, In: Politische Studien, Sonderheft 1/2000, 51. Jahrgang, April 2000, 17-28.

WELLMANN György: *A társasági, illetve a polgári jogban mi lehet tulajdon, és ebből következően apportálás, illetve átruházás tárgya?*, Gazdaság és Jog, 2003. október, 10. szám, 11-14.

WESTERMANN, Harry: *Sachenrecht*, C. F. Müller Verlag, Hüthig GmbH., Heidelberg, 1998.

WIELAND, Joachim: *Eigentum, Erbrecht, Enteignung*, In: DREIER, Horst (Hrsg.): *Grundgesetz Kommentar*, Bd. 1, 2. Auflage, Mohr Siebeck, 2004.

WIELING, Hans Josef: *Sachenrecht*, 5. Auflage, Springer Verlag Berlin Heidelberg, 2007.

WIELING, Hans Josef: *Sachenrecht, Band I. Sachen, Besitz und Rechte an beweglichen Sachen*, Springer Verlag, Berlin, Heidelberg, 1990.

WIELING, Hans Josef: *Sachenrecht*, Dritte, verbesserte und überarbeitete Auflage, Springer-Verlag, Berlin, 2001.

WILHELM, Jan: *Sachenrecht*, 2. neubearbeitete Auflage, de Gruyter, Berlin, 2002.

WOLFF, Martin: *Reichsverfassung und Eigentum*, J.C.B. Mohr, Tübingen, 1923.

ZANKL, Wolfgang: *Bürgerliches Recht*, 2. Auflage, WUV Universitätsverlag, Wien, 2004.

ZLINSZKY János: *Állam és jog az ősi Rómában*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2001.

Summary

Originally in my work I set myself an aim to survey the civil law aspects of the expropriation although it is one of the most untypical and different from the means and principles of the civil law. At the same time it is impossible to examine the civil law aspects of the expropriation as an isolated phenomenon since we face with questions the answering of which needs at least the knowledge of the constitutional law. Because of the length of the thesis I did not deal either with the history of the expropriation and its international law aspects or with the procedure of the expropriation. First of all I reviewed theoretical problems and I dealt with questions from legal practise only in cases if they were necessary for law dogmatical discussion. As my dissertation is divided into two parts with different approach and topic I summarise my academic results in two units as well.

In the constitutional law chapter of my essay I surveyed the theoretical problems of the right to the property, the different models of the constitutional defence of property, presented the establishment of Hungarian system of defence of property. Finally I analysed the Hungarian tendencies after 2010.

The establishment of the constitutional defence of property in Hungary started quite late, during the change of regime in 1989 and 1990 when the amendments about the expropriation and the right to the property were codified into the Constitution of year 1949 and the Constitutional Court made its orders about the topic. In my thesis I surveyed the development of its practice since the beginnings. It seems that the biggest change in the practice of Hungarian constitutional defence of property after 1989/90 was brought by year 2010 when FIDESZ-KDNP parties won 2/3 of all seats in the Parliament in the elections and they could get into the Parliament as a legislative force on constitution. Since 2010 the Parliament amended the previous constitution several times then they accepted the Fundamental Law of Hungary and it came into force on 1st January 2012. The amendments affected the right to the property to a great extent, the level of the constitutional defence of the right to the property reduced that shows that the legislation's relationship to the property has changed as well as its attitude to the property. From 1990 to 2010 a stricter and more consequent constitutional defence of property system was established. The main idea of the new system that progress and

economic growth can be achieved only with the respect of the right to the property since the property means the financial and material side and basis of freedom and prosperity. Since 2010 this approach seems to be changing that I presented through three recent problems having defence of property consequences (“98 % extra tax”, “changes in law for private pension funds in 2010” and “ the Arrangement Plan of Balaton Main Resort Area”). Analysing the tendencies after 2010 it seemed that the right to the property was interpreted by the legislators and the constituents as a luxurious item that can be provided or willing to give entitled citizens if a kind of economic stability has been achieved. According to this prosperity does not come through the respect for the right to the property but in case of the realization of prosperity in the future there will be an opportunity for the effective defence of the right to the property. In this sense we can question if the Constitutional Court can fulfil its function in the future or the entitled citizens can hope to get legal defence in connection with the right to the property only in international courts.

For the survey of the civil law aspects of the expropriation at first I examined the continental model of legal property relations according to the traditional aspects (structure, subject, object, content) used for the analysis of legal relationships. In my survey I lighted on some contradictions but I realized that all theoretical questions are worth examining within the framework of the continental model.

In the civil law literature the expropriation is discussed either as the original way of acquisition of property or as a public law limitation of the property. When I examined it as a way of acquisition I wanted to know what aspects the authors make a difference on between the original and derivative way of acquisition. Although the definitions for the distinction are very similar there are a lot of differences even in the contemporary Hungarian literature. So the former aspects of making distinction became weak and I could not find a new one. I came to the conclusion that the distinction on the original and derivative way of acquisition made us expect too much and it can be rather used in the education or theoretical discursion. My research results show also the civil dogmatical situation of the expropriation since the categorization of this legal institution as an original way of acquisition can be attacked and we cannot consider it derivative either.

Then I examined the expropriation as a public law limitation of the property. I concluded that although the public-civil division of the property relations has a long tradition in our civil law the aspects for the distinction are not unambiguous and this kind of grouping has some inaccuracy. That is why I proposed the approach that all liabilities of the owner on the basis of the legal property relations – that are kept in evidence as a kind of restriction of the property in the literature – should be seen as a responsibility of the owner. After this I reviewed the rules of the expropriation compensation and its usual and possible theoretical approaches.

I used the results gained during the analyses and explanation of the expropriation to tell my opinion about the situation of this legal institution in the law system of civil law. It got its up-to-dateness from the codification of the new Civil Law Codex. At first I wanted to find the answer if it is necessary to make facts controlling the expropriation in our new civil law codex. In my opinion we have to keep the essential rules referring to the expropriation in our civil law codex. Although the expropriation has a marginal role in the system of the civil law it has very serious civil legal consequences so its presence is advisable here. Then I searched which part of the new codex could be the most appropriate chapter for this law. From the point of view of civil law dogmatic we can approach the expropriation as a way of acquisition of property relation but its original or derivative feature is not unambiguous. We have to see the expropriation as a legal institution where there is a change of subjects in the ownership of the given property. It is interpreted in the Hungarian civil law as a way of acquisition. I do not support the interpretation of the expropriation as an ownership's restriction. The question can arise if we have to specify the expropriation among the loss of the right of the property following the Austrian example or among the ways of acquisition. On the one hand the expropriation means the loss of the property for the former owner and on the other hand it results a new right of property as there will be a new owner of the property. The Civil Law Codex still enforces the point of view of the new owner when it names the different ways of acquisition. As a result I concluded that expropriation has to be placed among the ways of acquisition in the new Civil Law Codex. It is the closest to the acquisition through the auction or authority resolution. This connection should be presented by discussing the two legal institution near each other. In this way the legislator could declare the changes of the view in controlling the properties after the

change of regime in 1989/90. My researches supported the solution proposed by the professional institutions during the long codification.